

LAIKMETS UN PERSONĪBA

JĀNIS ANSPAKS

JĀNIS RUDZĪTIS

DZIDRA MEIKŠĀNE

ALFRĒDS STARIS

ANTONIJA KARULE

KSENIJA KARPOVA

OSVALDS PŪPOLS

175 4M

2002-4
L 6

LATVIJAS NACIONĀLĀ
BIBLIOTĒKA

L
37

Latvijas Universitātes Pedagoģijas muzejs
Skolu Muzeju biedrība

LAIKMETS UN PERSONĪBA

Rakstu krājums

9

Raka

LATVIJAS NACIONĀLĀ
BIBLIOTĒKA

0308073248

Devītais rakstu krājums sērijā "Laikmets un personība" veltīts skolotājiem, docētājiem, pedagogijas zinātniekiem, kuru vārdi ierakstīti Latvijas augstskolu un skolu vēsturē. Četri raksti atklāj mūsu laikabiedru – izcilu personību devumu pedagogijas zinātnē.

Grāmatas adresāts – pedagogi, studenti, vecāko klašu skolēni.

Sastādītāja un zinātniskā redaktore
LU Pedagoģijas muzeja vadītāja,
prof. Dr. paed. AĪDA KRŪZE

Recenzentes:

LU PPF Pedagoģijas zinātniskā institūta vadošā pētniece

Dr. paed. *Iveta Ķestere*

LU emeritētā profesore Dr. habil. psych. *Ārija Karpova*

Vāka noformējums

Kristians Drande,

Valdis Ķikuts

© A. Krūze, R. Andersone,

E. Karpova, Z. Anspoka,

Literārā redaktore

Rita Cimdiņa

I. Ķestere, T. Zīriņa,

Datorgrafiķe

Laila Kreicere

D. Ausekle, L. Stramkale

ISBN 978-9984-15-871-6

© "Izdevniecība RaKa", 2008

SIA "Izdevniecība RaKa" K. Barona ielā 130 k. 6, Rīgā, LV-1012,
tālr. 67312668

E-pasts: pasts@raka.lv, mājaslapa: www.raka.lv

Izdevējdarbības reģistrācijas apliecība Nr. 2-0471

Realizācijas daļa – tālr. 67291875

Iespiests SIA "Izdevniecība RaKa" tipogrāfijā, tālr. 67846332

SATURS

<i>Aīda Krūze</i>	Priekšvārds	4
<i>Rudīte Andersone</i>	Skolotājs Osvalds Pūpols (1904–1941)	10
<i>Elizabete Karpova</i>	Vācu filoloģe un metodiķe Ksenija Karpova (1915–1998)	30
<i>Zenta Anspoka</i>	Antonijas Karules pedagoģiskais mantojums (1921–2001)	96
<i>Iveta Ķestere (sast.)</i>	Skolu vēstures pētnieks Alfrēds Staris (dz. 1926)	150
<i>Tija Zīriņa (sast.)</i>	Dzidra Meikšāne – pedagoģijas un psiholoģijas vienotāja (dz. 1928)	218
<i>Dagmāra Ausekle</i>	Jānis Rudzītis: uzticība pedagoga darbam mūža garumā (dz. 1929)	310
<i>Ligita Stramkale</i>	Jāņa Anspaka devums nākotnes iespēju apjautā (dz. 1929)	356

PRIEKŠVārds

Ceļā pie lasītāja dodas sērijas "Laikmets un personība" 9. krājums, kas atklāj septiņu skolotāju, augstskolu docētāju, zinātnieku dzīves stāstus un bagātinās mūs ar pārdomām par viņu personības būtību, dzīvesdarbībā gūtajām atziņām un pētnieciskā darba rezultātiem.

Kas kopīgs šīm personībām?

Pirmkārt, **laikmets**. Laikmets un personība vēsturē, tostarp arī pedagogijas vēsturē, skatāmi vienībā. Laikmets izvirza prasības personībai, iezīmē attīstības ceļus, savukārt personība ar savu radošo, mērķtiecīgo darbību ietekmē sabiedrības virzību. Te izšķiroša nozīme diviem apstākļiem: talantam, izvēlei un spējām no indivīda puses un sociāli kultūralajiem faktoriem, kas ļauj talantam pilnveidoties, spējām attīstīties, personībai apliecināties izvēlētajā jomā. "Katru laikmetu raksturo neatkārtojams, individuāls telpas un laika redzējums, tas caurvij jebkuru cilvēciskās esamības jomu, nosaka specifisko rīcības veidu raksturu un tādējādi kļūst par eksistences formu," skaidro filozofi¹.

Šajā krājumā aptverto personību skatījums uz laikmetu, darbība tajā ieraksta interesantu lappusi pedagogijas vēsturē un Latvijas kultūrvēsturē. Nevienai no pētītajām personībām panākumi nav ne jauši vai vienkārši iekrituši rokās, visa pamatā bijis darbs, nemitīga pašpilnveidošanās, kalpošana savam izvirzītajam dzīves mērķim. "Līdzdalības sēkliņas esamība" (Ž. Gebser) veicinājusi šo personību aktīvu iekļaušanos sabiedrībā, kultūrvidē, realizējot sevi audzināšanas zinātnē – pedagogijā un veicot akadēmisko darbu, tādējādi sekmējot zinātnisko un metodisko inovāciju ieviešanu praksē.

Tātad visas personības vieno **pedagoģija** kā teorētiskās un praktiskās darbības lauks. Personības, par kurām stāstām, veikušas nozīmīgu pētniecisko darbu, bagātinājušas tādas pedagoģijas zinātnes jomas kā pedagoģijas vēsture, psiholoģiskā pedagoģija, metodika. To apliecina

¹ Kūle, M., Kūlis, R. *Filosofija*. Rīga: Burtnieks, 1996, 473. lpp.

plašais publikāciju klāsts, atsauces uz zinātniskajām atziņām bakalaura un maģistra darbos, tas, ka viņu radītās teorijas veido jauno pētnieku promocijas darbu metodoloģisko pamatu. Viņiem nācies pārdzīvot laikmeta, kā arī pedagogijas zinātnes paradigmas maiņu, vērtību pārvērtēšanu un dažādus likteņa pagriezienus. “.. paradigmu maiņa zinātnes attīstības gaitā pēc savas būtības atspoguļo zinātnisko ideju attīstības vēsturi” (E. J. Siliņš) – un tas ir nākamais personības vienojošais elements – **idejas un atziņas**, kas pamatotas pētnieciskās darbības rezultātā. Filozofs R. Kūlis raksta: “Bieži cilvēks pat nepamana, ja kāda ideju pasaule ir jau atnākusi. Tā atnāk kā īstenā vēsturiskā esamība, kurā cilvēks dzīvo, un tajā transformējas arī tā saucamā zinātniskā jeb pieredzes pasaule.”¹ Viņš citē Kantu, kurš ideju rašanos saista ar prāta centieniem izskaidrot neizskaidrojamo, un norāda uz ideju saistību ar cilvēcisko eksistenci, ar praktisko sfēru. Izsekojot krājumā atspoguļoto zinātnieku devumam pedagogiskās domas attīstībā, zinātņu integrācijas atklāsmē un viņu dzīvesdarbības daudzveidībai, rodam apstiprinājumu gan Kanta “dzīvespasaules” (*Lebenswelt*), gan mūsdienu filozofu skaidrojuma, ka katrai tautai un cilvēku kopumam veidojas tam “raksturīgas eksistences formas, kas sevī ietver gan attieksmi pret pasauli, gan emocionalitātes un pasaules izzināšanas un izpratnes veidus (..) Šo formu būtība nav tā, ka cilvēks tās saprot. Svarīgākais ir tas, ka šie veidojumi palīdz, dod iespēju izprast pasauli, kurā viņš mīt – paša cilvēka radīto pasauli, un atbilstoši izpratnei rīkoties”.²

Rīcībā, veikumā, vēl plašāk – dzīvesdarbībā, “dzīvespasaulē”, – atklājas katras **personības būtība**. Pilnībā izzināt to, protams, nav iespējams. (Un vai tas vispār ir vajadzīgs?) “Priekšstati, ko mēs veidojam par pasauli vai cilvēkiem, ir atkarīgi no mūsu apziņas formas un veida.”³ Filozofi, vēlāk arī pedagogi un psihologi, analizējot cilvēka

¹ Kūlis, R. Kants un dzīvespasaules (*Lebenswelt*) problēma. *Vērotājs un sabiedrība. Fenomenoloģiski risinājumi*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2008, 97. lpp.

² Turpat, 97.–98. lpp.

³ Gebser, Ž. *Laika ielašanās*. Rīga: LU, 1998, 17. lpp.

psihisko un garīgo struktūru, kā galvenās kategorijas atzinuši prātu, jūtas un gribu, kam ir izšķiroša nozīme attieksmes veidošanā pret pasauli. Šis rakstu krājums atklāj daudzveidīgas personību attieksmes: pret pasauli kopumā, pret dažādām darbības jomām un lietām.

9. rakstu krājums no iepriekšējiem atšķiras ar to, ka tajā atklāts vairāku līdzgaitnieku dzīves ceļš. Piecas personības vieno darbība Pedagoģijas zinātniskās pētniecības institūtā (PZPI), kurš pastāvēja no 1952. līdz 1991. gadam (pirmos 20 gadus kā Skolu ZPI). Salīdzinot ar iepriekšējām apcerēm, autoriem bijis gan vieglāk, gan grūtāk. Vieglāk tāpēc, ka iespējama tieša sadarbība jebkura interesējoša jautājuma noskaidrošanā; grūtāk tāpēc, ka tā ir liela uzdrīkstēšanās un atbildība – iedziļināties, izprast, atklāt konkrētas personības dzīvesstāstu, pretendēt uz viņa zinātniskā devuma izvērtējumu. Vairāki autori uzrunājuši šīs Latvijas sabiedrībā, izglītībā un kultūrā labi pazīstamās personības, aicinot viņus pašus pārdomāt savas dzīves sūtību, faktorus, kas ietekmējuši viņu vērtību pasauli, attieksmes veidošanos, pievēršanos pedagoģijai. Varbūt šie dzīvesstāsti ir pats vērtīgākais, jo tie atklāj savas būtības meklējumus un apzināšanos. Tā ir pašatklāsmē, ko par nozīmīgu dzīvesdarbības sastāvdaļu atzinis arī akadēmiķis Jānis Stradiņš, aicinot uz “padziļinātu pašapceri”, no kuras “izaug tas, ko saucam par kultūru” un kurā vispārliciecinātāk izpaužas cilvēka būtība.

LU Pedagoģijas un psiholoģijas fakultātes Pedagoģijas nodaļas asociētā profesore Dr. paed. **Rudīte Andersone** izpētījusi skolotāja un Daugavpils Valsts skolotāju institūta docētāja Osvalda Pūpola (1904–1941) īso, bet aktīvo dzīvi: no bērnības vēlējies būt skolotājs, strādājis gan par bioloģijas skolotāju, gan mācībspēku, pats bijis īstens patriots un patriotisma jūtas centies ieaudzināt savos audzēkņos, vadīdams mazpulku un aizsargu organizācijas, pretošanās kustību “Viesturieši”. Par viņu atgādina piemiņas akmens Jēkabpils Valsts ģimnāzijas parkā. To, ka viņš bijis cienīts pedagogs, atklāj audzēkņu atmiņas.

Pateicībā arī O. Pūpola meitai **Vijai Vabulei** par atbalstu raksta tapšanā. Viņa, tāpat kā vecāki, ir skolotāja un nes tālāk no viņiem mantoto mīlestību uz pedagoģa profesiju.

Ksenijas Karpovas (1915–1998) dzīvesdarbības apcere iekļaujas Latvijas Universitātes vēsturē, kur viņa ar nelieliem pārtraukumiem aizvadījusi 53 mūža gadus. Filoloģijas fakultātes Ģermāņu nodaļas absolvente ieguvusi zinātņu kandidāta grādu, docenta akadēmisko nošaukumu, astoņus gadus vadījusi Vācu valodas katedru. Sastādījusi vārdnīcas, metodiskos līdzekļus, rūpējusies arī par latviešu valodas metodikas izstrādi mazākumtautību skolām. Korporācijas “dvēsele”, gādīga māte – šīs un citas K. Karpovas dzīves jomas atklāj meitas **Elizabetes Karpovas** atmiņu stāsts un mātes veikuma apkopojums. Pateicība arī **Ksenijai Kirilovai** un profesorei **Ārijai Karpovai** par K. Karpovas piemiņas saglabāšanu un LU studiju metodiķei **Lailai Vītolīnai** par darbu raksta sagatavošanā.

Antonijas Karules (1921–2001) zinātniskā un metodiskā darbība pētīta un aprakstīta pētnieciskā projekta ietvaros. Projekta vadītāja – Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības augstskolas profesore Dr. paed. **Zenta Anspoka**, projekta dalībnieces: profesore Anita Petere, LU doktorante Gunta Siliņa-Jasjukeviča, RTU Humanitārā institūta direktore asociētā profesore Anita Lanka.

Habilitētā pedagoģijas doktore A. Karule atstājusi bagātu pedagoģisko mantojumu. Pēc viņas “Ābeces” ar lepno gaili uz vāka lasītprasmi apguvušas vairākas paaudzes. Nozīmīgs ir viņas devums skolotāju izglītībā. A. Karules veikumu zinātniski pētnieciskajā darbā augstu novērtējis arī bijušā Pedagoģijas zinātniskās pētniecības institūta direktors Dr. habil. philol. Ilmārs Freidenfelds.

Mūža pēdējos gados A. Karule meklēja izdevēju savam ilgu gadu darba rezultātam – Latgales skolu vēsturei. Viņas 80. dzimšanas dienā Baltijas pedagoģijas vēsturnieku asociācijas simpozijā izdevniecības “RaKa” īpašnieks Romāns Alhimionoks apsoliņa grāmatu izdot. Liktenim labpatika pārvilkt svītru pašas autorei iecerēm, taču šī darba izdošana būtu vērtīgs pienesums Latvijas pedagoģijas vēsturē.

Sirsniņa pateicība A. Karules dēliem Atim, Jānim, Mārtiņam un viņu ģimenēm par doto iespēju projekta gaitā strādāt ar zinātnieces personīgā arhīva materiāliem.

LU PPF Pedagoģijas zinātniskā institūta vadošā pētniece Dr. paed. **Iveta Kestere** ar sevišķu prieku atsaucās aicinājumam apkopot materiālus par skolu vēstures pētnieka Dr. hist. Alfrēda Stara darba mūžu, jo pedagoģijas vēsturnieku vidū viņš iemantojis patiesu cieņu.

Ar pētnieku A. Stari klātienē iepazīnos 1997. gadā, kad pensionētajiem zinātniekiem nebija atļauts strādāt un vadīt LZP projektus. Sabiedriskā kārtā, bez atlīdzības ar pētniecību, protams, varēja nodarboties, un tā projekta vadītāja meklējumos Pedagoģijas un psiholoģijas institūtā ieradās pētnieki Alfrēds Staris un Vladimirs Ūsiņš. Bez ilgas domāšanas piekritu būt par vadītāju šo pieredzes bagāto zinātnieku pieteiktajam projektam. No 1997. līdz 2000. gadam veicām pētījumu "Izglītības un pedagoģijas ideju attīstība Latvijā līdz 1900. gadam" (monogrāfija izdota 2007. gadā), no 2001. līdz 2003. gadam – "Rietumu trimdas latviešu pedagoģiskā doma" (antoloģija izdota 2004. gadā). Sadarbība ar A. Stari un V. Ūsiņu daudz devusi manai izaugsmei, palīdzējusi iekļauties Latvijas, vēlāk arī Baltijas valstu pedagoģijas vēsturnieku saimē.

Arī tagad nereti atskan zvans: "Vai nav kāds darbiņš darāms?" Prieks par apstipriņošu atbildi ir abpusējs – top referāts Baltijas zinātņu vēstures asociācijas 50. gadadienai veltītajai konferencei; tik daudz darāmā vēl Rīgas Skolu muzejā un LU Pedagoģijas muzejā; arhīvos un bibliotēkās vēl daudz neapzinātu vēstures liecību.

Pārliecināt profesori Dzidru Meikšāni piekrist viņas dzīvesdarbības aprakstam nebija viegli. Viņas vienkāršība un citas uzteicamas rakstura īpašības atklājās jau šinī procesā. "Bet jums taču ir pieredze, kurā vērts dalīties ar citiem... Kurš labāk par jums nopamatos psiholoģijas un pedagoģijas zinātņu integrāciju... Jūsu veikums nepieder tikai jums, tam jāpaliek zinātņu vēsturē..." – tas pārliecināja. Un tā tika uzrunāta profesores bijusī doktorante, Dr. psych. **Tija Ziriņa**, kura apņēmas uzklaustīt, apkopot, savākt kolēģu un domubiedru viedokļus. Kā izdevies, spriedīs lasītājs. Bet pašai profesorei lai šī apcere ir dāvana jubilejā, jo tādos brīžos pieņemts atskatīties atpakaļ, izvērtēt savu veikumu – tas lai dod spēku jaunām iecerēm.

Paldies arī LU PPF Pedagoģijas zinātniskā institūta asistentei **Ērikai Vugulei** par atsaucību raksta veidošanā!

LU Pedagoģijas un psiholoģijas fakultātes profesore, Dr. paed. **Dagmāra Ausekle** jau agrāk bija iecerējusi intervēt kolēģi Jāni Rudzīti un apkopot viņa devumu pedagoģiskās domas izpētē un latviešu literatūras didaktikā. Šis krājums izrādījās atbilstošs, jo tajā stāstīts par viņa laikabiedriem, ar kuriem kopā daudzi radoša darba gadi aizvadīti Pedagoģijas zinātniskās pētniecības institūtā.

Par galveno J. Rudzīša darbu pedagoģijas vēstures pētniecībā uzskatāma "Latviešu tautas pedagoģija" (2006), kurā autors, izanalizēdams plašu latviešu folkloras sacerējumu klāstu, sistematizējis tautas mutvārdu daiļradē rodamās pedagoģiskās vērtības. Savukārt didaktisko atziņu kvintesence apkopota rakstā "Humānistiskās pedagoģijas un psiholoģijas atziņas literatūras mācību kontekstā" (2003).

Ar lielu ieinteresētību un pietāti pret profesora Jāņa Anspaka veikumu pedagoģijas vēsturē izturējās viņa bijusī doktorante, Pedagoģijas un psiholoģijas fakultātes docente, Dr. paed. **Ligita Stramkale**.

J. Anspaks ir unikāla personība LU vēsturē un Latvijas pedagoģijas vēsturē – viņš vairāk nekā 50 gadus Universitātē docējis pedagoģijas vēstures kursus, 13 gadus vadījis Pedagoģijas un psiholoģijas katedru, ievadījis pētniecībā daudzus jaunos zinātniekus, docētāja darbībā un zinātniskajā pētniecībā nonāks pie fundamentālām atziņām un teorijām, kas bagātina Latvijas pedagoģisko domu.

Paldies rakstu autoriem, recenzentēm I. Ķesterei, Ā. Karpovai un grāmatas veidotājiem "Izdevniecībā RaKa". Lasītāji aicināti no izcilo personību dzīvesstāstiem paņemt to, kas palīdz izprast laikmetu, kurā dzīvojam, paņemt to, kas var mudināt mūs uz cildenu rīcību un kalpošanu savam laikmetam!

Aīda Krūze

On Pupils

SKOLOTĀJS OSVALDS PŪPOLS (1904–1941)

Ir 1904. gada ziema. 27. janvāris ienes prieku Pūpolu ģimenē. Šai dienā pasaulē nāk ceturtais dēls – Osvalds. Pastarītis ar skaļu kliedzienu sveicina balto ziemas dienu un savu kuplo ģimeni. Mamma Vilhelmīne un tēvs Pēteris jau audzina brāļus Pēteri, Krišjāni un Voldemāru. Pūpolu dzimtas kokam Sēļu zemes pusē – Ilūkstes apriņķa Aknīstes pagasta “Arēļos” – vēl viens zars uzdīdzis. Tagad zemnieku ģimenei tik augt, saimniekot un dēliem gudrībā pieņemties. Brāļi ir atjautīgi un strādīgi puisi. Tik pasaules likteņu brāzmainie vēji to gaitas liec pēc sava prāta.

Pēteris Pūpols Pirmā pasaules kara laikā aizklīst plašajā pasaulē un pazūd bez vēsts.

Krišjānis Pūpols, tā arī palicis vecpuišī, strādā savā tēva mājā, palīdz brāļa Voldemāra atraitnei audzināt un izskolot abus bērnus, pārdzīvo izsūtījumu Sibīrijā, kolhoza laikus un 1977. gadā pēc grūtas slimības atstāj šo pasauli.

Voldemārs Pūpols uzsācis strādnieka gaitas Rīgā, apprecējies ar strādīgu zemnieku meitu Annu, radījis divus bērnus Miervaldi un Mirdzu, 1939. gadā 42 gadu vecumā mirst no smagas slimības.

Osvalds Pūpols ir čakls skolēns un sapņo pats būt skolotājs. Tas arī piepildās. 1926. gadā puisis beidz Daugavpils Valsts skolotāju institūtu. Tam seko studijas Latvijas Universitātes Matemātikas un dabaszinātņu fakultātē, kas tiek absolvēta 1932. gadā. Osvalds ir aktīvs students. Puisis ar mirdzošajām, tumši brūnajām acīm un melno matu kodaļu viegli un rotaļīgi iekļaujas studentu dzīvē. Valstī jaunatne

dedzīgi atsaucas sabiedriskajām norisēm. Patriotisms viņiem nav tikai tukša vārdu skaņa. Tas ir kas nozīmīgs katra jaunieša dzīves uztverē. Arī O. Pūpols nevar stāvēt nomaļus. Beidzot studijas Latvijas Universitātē, 1932. gadā jaunais skolotājs iestājas aizsargu organizācijā.

Savas darba gaitas Osvalds Pūpols uzsāk 1930. gada 1. oktobrī Daugavpils Valsts skolotāju institūtā vispirms kā institūta pamatskolas skolotājs, vēlāk pēc Latvijas Universitātes Matemātikas un dabaszinātņu fakultātes absolvēšanas darbu turpina kā topošo skolotāju dabas zinību pasniedzējs (5). Līdztekus no 1936. gada tiek vadīta Daugavpils Valsts skolotāju institūta 958. Mazpulka organizācija. Skolotāju institūta Mazpulks apstiprināts un reģistrēts Latvijas Lauksaimniecības kamerā 1937. gada martā ar 44 dalībniekiem. Skolotājs O. Pūpols

Latvijas Universitātes Matemātikas un dabaszinātņu fakultātes mācībspēki un studenti. 20. gadsimta divdesmito/trīsdesmito gadu mija.
2. rindā no kreisās puses otrais – Osvalds Pūpols

aktīvi strādā ar saviem audzēkņiem, tiek gūti pirmie ievērojamie panākumi un drīz vien strauji pieaug mazpulcēnu skaits (9). Skolotājs ir arī Daugavpils aizsargu vada komandieris (8).

Turpat strādā arī studiju biedre Konstance Adlere, ar kuru kopā 1926. gadā pabeigtas studijas Daugavpils Valsts skolotāju institūtā, un nu jau kopš 1930. gada 21. jūnija viņa ir mīlotā sieva Konstance Pūpola (1903–1966). K. Pūpola strādā Daugavpils Valsts skolotāju institūta pamatskolā. Pūpolu ģimenē piedzimst divi bērni – meita Vija (1932) un dēls Māris (1936). Osvalds ir gādīgs tēvs un mīlošs vīrs. Tāds gaišs, ieinteresēts un atvērts bērnu priekiem, bēdām un pasaules izpētei viņš palicis radnieku atmiņās. Institūta direktore Valērija Seile ir ļoti satuvinājusies ar Pūpolu ģimeni. Viņa ir pirmdzimtā bērniņa – meitas Vijas – krustmāte.

O. Pūpols ar ģimeni ik vasaru ciemojas savās dzimtajās mājās Aknīstes pagasta "Arēļos", kas trīsdesmito gadu beigās tiek pārdēvētas par "Dravniekiem" un nes šo vārdu līdz mūsdienām. Bērniem ļoti patīk ciemoties vecvecāku mājās. Tur var satikt savu radu

*Osvalds Pūpols stāv no labās puses
pirmais, otrais – Oskars Kalējs,
Konstance Pūpola (dzim. Adlere)
sēž no kreisās puses pirmā,
otrā – Zelma Šķendere.
20. gadsimta trīsdesmitie gadi*

Daugavpils Valsts skolotāju institūta pedagogi un audzēkņi.

20. gadsimta trīsdesmitie gadi.

*1. rindā no kreisās puses trešā – Valerija Seile,
ceturtais – Osvalds Pūpols*

bērnus – māsīcu un brālēnu. Arī pieaugušie gan atpūšas, gan palīdz mājas solī, gan pārsprīž ģimenes lokā satraucošos pasaules notikumus un pārmaiņas Latvijas dzīvē.

Daugavpils Valsts skolotāju institūtu 1940. gadā likvidē. Osvalds Pūpols pāriet strādāt par bioloģijas skolotāju uz Jēkabpils vidusskolu. Jēkabpils vidusskolā (toreizējā Jēkabmiesta vidusskolā) 1922. gadā pēc Pirmā pasaules kara atver komercklases, kas drīz (1927./28. m. g.) pārtop komercskolā. Abām mācību iestādēm ir kopīga skolas vadība un skolotāju kolektīvs, kopīgas ēkas un telpas. Tādēļ O. Pūpols strādā abu skolu klasēs par bioloģijas skolotāju (7). Viņa darba gaitas tiek vardarbīgi pārtrauktas 1941. gada 20. martā, kad skolotāju apcietina par pretošanās grupas "Viesturieši" vadību un 1941. gada nogalē Astraņā nošauj.

1940./41. mācību gadā arī skolotāja O. Pūpola sieva Konstance Pūpola strādā Jēkabpils pamatskolā. Pēc tam savas darba gaitas viņa turpina Jaungulbenes pagasta Gulbīša septiņgadīgajā pamatskolā un Līgo pagasta Siltāju septiņgadīgajā skolā, kas atrodas tagadējā Gulbenes rajonā (1). O. Pūpola ģimene dzīvo lauku mājās Gulbenes rajona Daukstes pagasta "Dedestiņās". Skolotājs Osvalds Pūpols bijis aizrautīgs biologs un savulaik iekopis un ar lielu rūpību veidojis dārzu pie šīm mājām. Pie mājas tika iestādītas ap 200 dažādu šķirņu ābeļu, tāpat dažādu šķirņu ķirši, upenes, ērkšķogas. Diemžēl līdz mūsdienām krāšņais dārzs ir nopietni cietis bargajos salos. Ābelītes praktiski ir izsalušas.

*Osvalds Pūpols, viņa sieva Konstance Pūpola, bērni Māris un Vija,
Daugavpilī. 1938. gads*

Osvalda Pūpola un Konstances Pūpolas skolotāja darba gaitas turpina viņu meita Vija Vabule, kas 1955. gadā beidz Rīgas Pedagoģiskā institūta Fizikas un matemātikas fakultātes pilnu kursu matemātikas skolotāja specialitātē. Skolotāja V. Vabule strādā vispirms 15 gadus Cesvaines rajona (tagad Gulbenes rajona) Gulbiša vidusskolā, pēc tam 30 gadus Aizkraukles vakara un neklātienes vidusskolā. Ir bijusi gan matemātikas skolotāja, gan mācību pārzine, gan rajona metodiskā darba vadītāja, mācījusi arī psiholoģiju, ētiku, bet vienmēr palikusi patiesa, aizrautīga skolotāja – sava tēva un mātes darba cienīga turpinātāja. Par to liecina viņas apbalvojumi un goda nosaukumi – “Teicamnieks tautas izglītības darbā” (1968), “PSRS Izglītības darba teicamnieks” (1982), goda raksts un nozīme “Par radošu pašizliedzīgu darbu” (1986).

O. Pūpola meita Vija Vabule (no labās puses trešā ar ziediem rokās) ar Aizkraukles vakara (maiņu) vidusskolas darba kolēģiem 2007. gada 18. maijā skolas 45 gadu jubilejā

Bet dēls Māris izvēlējās žurnālista profesiju un ar pedagogijas jomu viņa un viņa dēlu Armanda, Arvila un Osvalda gaitas nesaistās.

Pagājuši daudzi gadi, bet skolotāja Osvalda Pūpola devums, degsme un sirds siltums vēl arvien ir viņa audzēkņu un ģimenes locekļu piemiņā. 2000. gada 6. maijā skolotāja O. Pūpola un citu pretošanās kustības dalībnieku piemiņai Ilmārs Užāns, Valdis Sakars, Indulis Bērziņš, jaunsargi un mazpulcēni iedēsta jaunu ozoliņu Jēkabpils Valsts ģimnāzijas parkā (2). Bet 2003. gada 17. jūnijā pēc bijušo O. Pūpola audzēkņu – Valda Sakara un citu – iniciatīvas Jēkabpils Valsts ģimnāzijas parkā ir atklāts pieminekļis pretošanās kustības “Viesturieši” dalībniekiem un to vadītājam, skolotājam Osvaldam Pūpolam (6). Pieminekli veidojis tēlnieks Raimonds Skudra. Tas ir vienkāršā Latvijas akmenī – granītā – darināts un uzrunā katru garāmgājēju, aicinot vienmēr mīlēt savu tēvzemi un darboties tās labā, kā to darīja skolotājs O. Pūpols.

Pedagoģiskais mantojums

Strādājot Daugavpils Valsts skolotāju institūtā, skolotājs Osvalds Pūpols izveido priekšzīmīgu dabas zinību kabinetu – klasi un laboratoriju. Tajā institūta audzēkņi skolotāja vadībā rūpīgi gatavo mikroskopa preparātus, kas tiek izmantoti dabas mācību nodar-

*Pieminekļis pretošanās grupas
“Viesturieši” dalībniekiem un tās
vadītājam, skolotājam
Osvaldam Pūpolam
Jēkabpils Valsts ģimnāzijas parkā*

bībās. Tiek veidotas arī **darba burtnīcas** sekmīgai dabaszinātņu apguvei dzimtenes mācību stundās. Tās gūst plašu atzinību apkārtējās pamatskolās un tiek izmantotas mācību stundās (5). Tas tiek turpināts arī, strādājot Jēkabpils vidusskolā.

Skolotāja Rita Puida, bijusī Jēkabpils vidusskolas skolniece, atceras, ka 1940. gada rudenī skolā darbu sāka bioloģijas skolotājs O. Pūpols. Stundas bijušas interesantas, saistošas, ar daudziem praktiskiem darbiem (12).

Skolotāja no Madonas puses Gaida Bebere, bijušā 958. Daugavpils Valsts skolotāju institūta Mazpulka sekretāre, atzīst: “Skolotājas gaitās no viņa (O. Pūpola) esmu mācījies izvīzīt dažreiz āķīgus jautājumus, kas prasa skolēnu domu darbu. Skolotājs bija īsts patriots. Viņš to mēģināja pierādīt darbos arī tad, kad tas būtībā bija neiespējami un bīstami.” (12)

Skolotāja O. Pūpola mācību nodarbībās nekad nav trūcis **uzskates** vai **izdales materiālu**, dažādu preparējamo materiālu, mikroskopu katra audzēkņa darba vietā. Tas panākts ar lielu neatlaidību un entuziasmu, iesaistot audzēkņus un izmantojot katru iespēju papildināt laboratorijas krājumus. Piemēram, zooloģijas nodarbībās audzēkņi preparējuši vārdes, zivis, veidojuši zīmējumus, atbilstoši krāsojuši tos, aprakstījuši vēroto, salīdzinājuši, izdarījuši secinājumus par novēroto.

Daugavpils Valsts skolotāju institūta audzēkne un bijusī Nere-tas vidusskolas skolotāja Milda Rudzīte-Buka savās atmiņās raksta: “Skolotājs Osvalds Pūpols. Vienmēr viņa brūnajās acīs dzirkstīja prieks, vienmēr grūtos brīžos viņš centās mūs uzmundrināt, iedrošināt. Mācīja mums zooloģiju un botāniku. Viņš mūs ievadīja brīnumainā pasaulē, kad sākās mūsu darbs pie mikroskopa. Es bieži biju bradājusi pa ūdeni – gan skaidru, gan duļķainu – un vērojusi gan lielas ūdens vaboles, gan brīnišķīgas tritonu dejas, bet mikroskops pavēra pavisam citu pasauli. Kādā stundā ienesa tādu duļķainu ūdeni. Mēs jau pratām regulēt mikroskopu, bijām skatījušies gatavos preparātus. Bet šīnī stundā

skolotājs, tā noslēpumaini smaidīdams, teica: "Sameklējiet burtnīcu, zīmuli un nolieciet pa labi. Zīmēsiet visu, ko redzēsiet!" Katram uz priekšmetu stikliņa piliens duļķaina ūdens. "Tur tak nekā nav!" – tā mēs. "Palūkojieties uzmanīgāk! Pavirziet pilienu fokusā!" – tā skolotājs Pūpols. Un tu brīnums! Tur tak kā tirgū – peld gan lielāki, gan mazāki, daži pat dalās divās daļās, dažiem tādas kā skropstiņas. Sākas drudzains darbs. Tā skolotājs mūs ievadīja ar acīm neredzamajā pasaulē par infuzorijām un tupelītēm. Ar interesi mēs gaidījām nākamās stundas, jo vienmēr tās atklāja ko jaunu, nezināmu. Zooloģijas stundās mums vajadzēja preparēt iemidzinātas vardītes. Kā tādi mazi dakteriši strādājām ar skalpeli. Redzēto zīmējām. Skolotājs pārbaudīja. Dažkārt strādādami slaucījām asaras. Tā tak arī ir mocīšana. Un tad skolotājs teica: "Nekas, iepazīsi un redzēsi, ka tā ir tāda pati dzīva radība kā tu un nedarīsi tai nekad pāri!" Ar sajūsmu mēs skatījāmies, kā rit asins ķermenīši pa vārdes kājas pleznu. Nu tādi kā santīmiņi! Arī botānikas stundas palikušas labi atmiņā. Sevišķi pavasarī darbošanās ar augu noteicēju radīja daudz jautru brīžu. Tā bija tāda kā braukšana pa svešu ceļu uz nezināmu pilsētu. Skolotājs iedod augu, es pazīstu – ķimene, bet man tā jānosaka pēc augu noteicēja. Es braucu ar pirkstu pa tiem labirintiem. Izlasu pēdējo: "Vēršmēle!" Protams, visiem par to lieli smieklī. Skolotājs Pūpols: "Kumeļš kaut kur nogriezies pa nepareizu ceļu! Sāc no sākuma!" (10)

Daugavpils Valsts skolotāju institūtā par galveno uzdevumu pedagogi uzskata krietnu skolotāju sagatavošanu, kas būtu spējīgi ne tikai labi mācīt, bet būtu arī noderīgi un aktīvi sabiedriski darbinieki – cilvēki, kuru sirdis karsti pukst viņu tautas laimes un nelaimes brīžos. Sevišķu uzmanību institūta skolotāji un arī Osvalds Pūpols velta patriotisma audzināšanai. Viņš aicina neaizmirst savu tēvu zemi, mīlēt savu tautu, upurēties, ja tas būtu nepieciešams, savas valsts labā. Mīlestību uz tēvu zemi skolotājs veicina ar ekskursijām. Tiek izstrādāti ekskursiju maršruti, lai tuvāk iepazītu dzimto Latviju, tās dabas bagātības. Ir dažāda garuma ekskursijas. Garākās no tām ir, piemēram,

- ♦ Daugavpils – Rīga – Ventspils – Kolkas rags – Mērsrags – Sa-
bile – Kandava – Ķemeri – Rīga – Daugavpils;
- ♦ Daugavpils – Mārciena – Bērzaune – Gaiziņš – Vēja-
valga – Dzērbene – Rauna – Priekuļi – Cēsis – Kārļi – Zvārte –
Gauja – Sigulda – Daugavpils.

Dažas ekskursijas ir organizētas uz kaimiņvalstīm, piemēram, Lietuvu, lai iepazītu tās dabu un kultūrvēsturi. Gandrīz katru gadu skolotājs ar audzēkņiem dodas ekskursijā uz Rīgu, kur apmeklētas tiek dažādas izstādes, muzeji, aplūkoti vēstures pieminekļi (5).

Daugavpils Valsts skolotāju institūta audzēkne, bijusī skolotāja Adele Dzalbe savās atmiņās stāsta: “Skolotājs O. Pūpols pasniedza dabaszinātnes. Ārpusklases darbā viņš centās mūs iepazīstināt ar Dzimtenes dabu, tās skaistumu, augu valsti, ģeoloģiskiem veidoju-

*Daugavpils Valsts skolotāju institūta audzēkņi ekskursijā
Ilūkstes apriņķa Vilkamiesta pārejas punktā. Kreisajā pusē pirmais
ar cepuri galvā stāv skolotājs O. Pūpols*

miem, dabas bagātībām. Katru pavasari rīkoja ilgākas ekskursijas. Viņa vadībā mēs esam izstaigājuši lielu daļu Latvijas. Ļoti skaists bija pārgājiens pa Daugavas krastu no Pļaviņām līdz Koknesei. Iepazināties ar Staburagu, Pērses ūdenskritumu, Daugavas krasta veidojumu, iežiem, Kokneses pilsdrupām. Interesants pārgājiens bija no Gaiziņkalna uz Siguldu, kur pa ceļam bijām kādā parauga lauksaimniecības fermā. Apskatījām lopu kūti, barošanas un slaukšanas ierīces, ganību augu seku un lopbarības sagatavošanu ziemai. Braucām ekskursijā uz Rīgu.” (4)

M. Rudzīte-Buka atceras: “Liela nozīme mūsu audzināšanā bija ekskursijām. Tās nebija tikai tādas vienkāršas pabraukāšanas, izklaidēšanās, bet dziļi pārdomāti braucieni, kas attīstīja mūsu estētiskās jūtas, sniedza jaunas zināšanas. Mēs jau nedaudz bijām iepazinuši Daugavu un tās krastus Daugavpils tuvākajā apkaimē, kad pavasarī O. Pūpols kopā ar citiem skolotājiem vadīja ekskursiju uz Pļaviņām, Koknesi. Braucām ar mašīnām. Brīnišķīgi bija skatīties, kā garām slīd skaisti lauki, baltās bērzu birzis, sakoptas lauku mājas, priecīgi ļaudis. Pļaviņas. Kāpiens no krasta līdz Daugavai. Pārsteidza augstie dolomīta krasti, krāces, Kokneses pilsdrupas. Skolotājs Pūpols: “Nu, puīši! Kurš pirmais pa krauju uzkāps Pērses krastā?” Protams, bija drosminieki, kas to veica. Krasts bija augsts, stāvs, apaudzis lieliem un maziem kokiem. Tur bija vajadzīgs rūdījums un drosmē. Nevar aizmirst kāpienu Kokneses pilsdrupās. Te paveras skaists skats uz Pērses leju. Pie Pērses ūdenskrituma mums atļāva bradāt augšpusē ūdenskritumam. Peldēties lejup kritumam neļāva, varot ieraut atvarā. Tālāk ceļš veda uz Ritera gravu. Un tad dzirnavas. Īpatnējas tanī ziņā, ka no tām gāja dzelzs troses, kurās bija iekārta kabīne. Ar to veda graudus no Daugavas otras puses, bet miltus atpakaļ. Mēs izlūdzāmies, lai mums ļauj pārbraukt pāri Daugavai. Un tad šis brīdis bija klāt! Iekāpām, aizslēdza durvis. Žviķis! Un mēs jau šūpojāmies Daugavas vidū. Tas bija neaizmirstams skats uz saulē mirdzošo Daugavu, uz abiem tās krastiem. Un bija arī bail, ka netrūkst trose. Bet vispār tas bija neaprakstāms pārdzīvojums.

Vakarā noguruši un priecīgi atgriezāties mājās. Ilgi dzīvojam ekskursijas notikumu ietekmē.” (10)

Osvalds Pūpols ir aizrāvis ar **fotografēšanu**. Ekskursijās vienmēr tiek līdzi ņemts fotoaparāts. Tā pēc katras ekskursijas top foto albumi ar aprakstiem, augu herbārijiem, kas papildina mācību materiālu klāstu un ļauj ilustrēt mācību stundās apgūstamo saturu. Ekskursijās tiek papildinātas laboratorijas iezu – akmeņu kolekcijas.

Skolotāja audzēknis, vēlāk skolotājs Valdis Sakars atceras: “Pie skolotāja O. Pūpola dabas zinību kabinetā bija iekārtota neliela foto laboratorija. Fotografēju no pamatskolas laikiem, bet pats bides nebiju taisījis. Skolotājs mani ievada foto laboratorijā un parādīja kopēšanas tehnoloģiju. Prasīja kārtības ievērošanu – katru piederumu nolikt savā vietā, lai tas nebūtu jāmeklē pa malu malām.” (11)

Daugavpils Valsts skolotāju institūta skolotāji un audzēkņi iesaistās arī pilsētas sabiedriskajās aktivitātēs. Skolotājs Osvalds Pūpols vada audzēkņu darbu arī Daugavpils pilsētas valdes rīkotajās **Mežu dienās**. To laikā audzēkņi stāda liepiņas ielā, kur atrodas institūts, ar kociņiem apstāda kāpas Stropu rajonā. Šodien katru iebraucēju Daugavpilī sveicina bērzi, kas Mežu dienās institūta audzēkņu dēstīti ap

ceļu, kas ved līdztekus šosejai no pilsētas uz cietoksni. Arī Vadoņa birzī ir sava tiesa skolotāja un audzēkņu stādītu koku (5).

*Osvalds Pūpols
ar savu fotoaparātu*

Skolotājs Osvalds Pūpols vada Daugavpils Valsts skolotāju institūta 958. Mazpulka organizāciju, kas uzsāk savu darbību 1936. gadā (13). Bet 1938. gada 22. janvārī, kad seši Daugavpils Mazpulki svin Karoga svētkus, pēc to karogu iesvētībām baznīcā un 260 jauno mazpulcēnu svinīgā solījuma Daugavpils Vienības namā DVSI 958. Mazpulka vadītājs skolotājs O. Pūpols karogus saņēmušo vārdā sola, ka zem šiem karogiem audzinās laimīgu Latvijas jauno paaudzi (3).

Daugavpils Valsts skolotāju institūta audzēknis, vēlāk skolotājs Henrihs Soms savās atmiņās raksta: "1936. gadā Institutā nodibinājās Mazpulku organizācija, kuru vadīja skolotājs O. Pūpols. Tūlīt tajā iestājās lielākā daļa audzēkņu. Tuvākie palīgi skolotājam bija O. Sētiņš, V. Sakars, E. Aveniņa. Mazpulkam bija savas atšķirības zīmes. Virs kreisās kabatiņas viena zaļa horizontāla svītriņa – saimes vecākajam, divas svītriņas – valdes loceklim: kasierim, mantzinim, sekretāram,

Skolotājs Osvalds Pūpols (no kreisās puses trešais) ar audzēkņiem
Mežu dienās Daugavpilī

trīs svītriņas – mazpulka priekšniekam, arī bija vēl zaļa plecu sikсна, viena zvaigznīte un zaļa kaklasaite – sekcijas vadītājam, palīgam, laborantam, bet trīs zvaigznītes – mazpulka vadītājam skolotājam O. Pūpolam. Uz kabatiņas Mazpulka numurs 958 un Mazpulku emblēma: zaļa emaljas četrliņņu āboliņlapa. Ap kaklu prievīte. Zēniem pelēkas zeķes līdz ceļiem ar svītrām augšgalā. Zeķes virs galifē biksēm. Priekšniekiem un vadītājiem arī puszābaciņi. Darba lauks bija ļoti plašs, īpaši lauksaimniecības nozarē, jo tā to sākumā bija iecerējis Valsts prezidents, Mazpulku Virsvadonis Kārlis Ulmanis. Sākumā Mazpulki sacentās ar Skautu organizāciju, bet drīz vien izvirzījās priekšgalā. Mazpulki bija nodibinājušies katrā skolā, un tos bez maksas, uz sabiedriskiem pamatiem vadīja skolotāji.” (13)

O. Pūpola audzēknis Valdis Sakars dalās savās atmiņās: “Skolotājs O. Pūpols mūs ievadīja mūžīgās dabas un dzīvības procesu izziņā un kā mazpulka vadītājs mācīja mīlēt dzimto zemi un dabu.” (12) “Daudz iznāca sadarboties ar dabas zinību skolotāju Osvaldu Pūpolu. Viņš vadīja institūta 958. mazpulku. Sākumā biju klasē mazpulka saimes vecākais, tad mazpulka valdes sekretārs, priekšnieks, un 6. klasē – sporta sekcijas vadītājs. Te nu pie skolotāja Pūpola izgāju labu skolu organizācijas vadīšanā. Iemācījos protokolēšanu, lietvedību, pasākumu organizēšanu un vadīšanu. Tas vēlāk noderēja sabiedriskajā darbā, piemēram, vadot rajona Pedagogu biedrību.” (11)

Jaunieši 1938. gada vasarā Medumu ezera lielāko salu attīra, sakopj un nodēvē par Nameja salu. Salā iekārto celiņus, vairākus laukumus nodarbībām, šautuvi, laivu piestātņi, peldētavu, telšu vietas. Rudeņos un pavasaros mazpulcēni bieži nedēļas nogalēs Nameja salā strādā, organizē sacensības, kurās demonstrē savas mazpulcēnu prasmes, diskutē un dzied pie ugunsкура un nakšņo, piedzīvo arī speciāli organizētas nakts trauksmes.

H. Soms atceras: “Liels atbalsta punkts Skolotāju institūta Mazpulkam bija neapdzīvotas salas apguve Meduma ezerā, kas atradās pusceļā starp Daugavpili un Lietuvu. Salā ierīkojām celiņus, izveido-

jām galveno un citus laukumus, sagādājām laivas. Liels nopelns te bija vietējās Medumu skolas skolotājam, DVSI 1934. gada absolventam un DVSI laborantam E. Dūšelim, kurš palīdzēja O. Pūpolam vadīt salas apgūšanu, iekārtošanu. Salu nosaucām zemgaļu vadoņa vārdā par Nameja salu. Tur pavadījām daudzas nedēļu nogales interesantās nodarbībās un dziesmās.” (13)

Mazpulka vadītājs skolotājs O. Pūpols izdomā arvien ko jaunu un interesantu. Viņš organizē **Mazpulka darbu izstādes**, kur vietu rod dažādi rokdarbi, mājturības ražojumi, maketi. Piemēram, 1938. gada rudenī atklāj 958. Daugavpils Valsts skolotāju institūta Mazpulka vasaras darbu izstādi, kur piedalās 85 dalībnieki ar saviem ražojumiem. Tur arī dravnieku saimes vecākais V. Krauklis lepojas ar savu no 13 bišu saimēm iegūto medu, kas nes 520 latu ienākumus (9).

H. Soms dalās atmiņās par mazpulcēnu darbību: “Audzēja lauksaimniecības kultūras un mājlopus. Darba pamatā bija sacensība. Tā noslēdzās ar ikgadēju darbu izstādi, kur bija redzami labākie un

*Skolotāja O. Pūpola vadītā 958. Mazpulka darbu izstāde
Daugavpils Valsts skolotāju institūtā*

lielākie gurķi, tomāti, ķirbji utt., truši, vistas utt. Katrs centās labāk noformēt savu stendu. Šādas darbu izstādes katru rudeni rīkoja arī DVSI 958. Mazpulks, izstādot visu, ko bija paveikuši ārpusmācību laikā – meiteņu un zēnu rokdarbus, mājturības izstrādājumus, mācību un uzskates līdzekļus, savāktos folkloras materiālus, novadpētniecības aprakstus utt. Darbus vērtēja komisijas.” (13)

A. Dzalbe atceras: “Skolotājs Pūpols bija 958. Daugavpils Valsts skolotāju institūta Mazpulka vadītājs. Viņš organizēja skolotāju un skolēnu sadarbību tautas gara mantu, tautas tērpu vākšanā. Mazpulkā bija arī citas dažādas sekcijas – biškopības, ādas darbu, sporta, izšuvumu, adīšanas u. c. sekcijas. Tika rīkotas padarīto darbu izstādes. Ļoti interesanta bija Latgales nacionālo ēdienu izstāde. Tajā bija

Mazpulku darba skate 1940. gada 6. aprīlī Daugavpils Valsts skolotāju institūtā, ko organizējis O. Pūpols.

Vidū ar saviem mazpulcēniem stāv pirmo klašu skolotāja Marta Zilbere un institūta audzēkne Aina Sūnekle

izstādītas sutņas – sutinātu auzu miltu pikuči, ramans – rudzu maizes iejavas putra – un auzu miltu ķīselis. Šie ēdieni toreiz tika gatavoti Latgales sētās, bet tagad pilnīgi vai pa daļai izzuduši no latgaliešu ēdienu kartes.” (4)

Aizrautīgais skolotājs O. Pūpols aicina savus kolēģus – skolotājus – un audzēkņus, mazpulka dalībniekus, vākt tautas garamantas, tautastērpus, pētīt un aprakstīt tautas tradīcijas. Savāktos materiālus un aprakstus par darbu var aplūkot pašu rīkotajās DVSI izstādēs. Pēc tam tos nodod Daugavpils muzejam, ko vada Daugavpils Valsts skolotāju institūta skolotājs Oskars Kalējs. Pēdējā darbu izstāde Daugavpilī notiek 1940. gada aprīlī Vienības namā. Tajā piedalās astoņi simti dalībnieku no 15 mazpulkiem. Skolotājs Osvalds Pūpols šajā izstādē atbild par valstiskās audzināšanas un tūrisma stendiem (9).

*Skolotājs Osvalds Pūpols (2. rindā vidū) ar saviem audzēkņiem.
Daugavpils Valsts skolotāju institūts, 1937. gads*

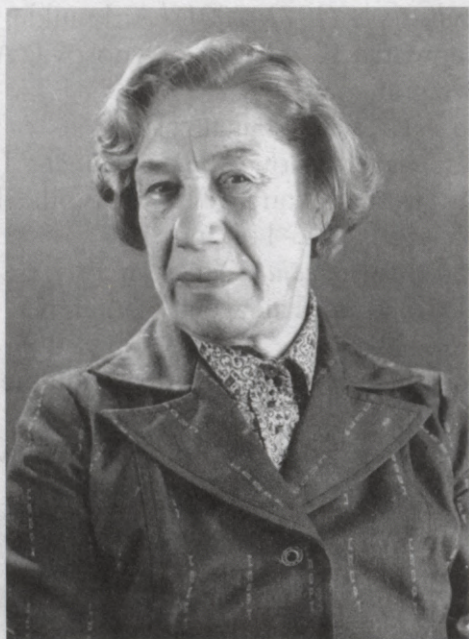
Skolotājs arī organizē **Mazpulka vasaras darba prakses** laukos pie zemniekiem. Piemēram, 1940. gada vasarā Gulbenes rajona Daukstes pagasta zemnieku saimniecībās “Dedestiņas”, “Idrusalas”, “Zvirgzdupi”, “Lazdiņi” un citās saimniecībās praksē strādā Daugavpils Valsts skolotāju institūta audzēkņi Aina, Kārlis, Pēteris, Vidvuds u. c. Pēc darba seko kopēja atpūta pie Ušuru ezera – pelde, sporta pasākumi, dziesmas, spēles pie ugunsкура.

Bijušie audzēkņi skolotāju Osvaldu Pūpolu raksturo kā darbīgu, enerģisku, vienmēr možu, smaidīgu, zinošu skolotāju, kurš kvēli mīl savu tēvu zemi, ir vienmēr taisnīgs, ieņem pats un mudina citus ieņemt aktīvu dzīves pozīciju. Viņš bija pārliecināts, ka tikai caur darbiem var mācīties savas dzimtenes patriotismu. Skolotājs bija iemantojis savu kolēģu un audzēkņu cieņu un mīlestību. Viņa audzēknis Henrihs Soms atzīst: “Visspožākā zvaigzne pie mūsu pirmskara Skolotāju institūta debesīm ir un paliek nelietīgi noslepkavotais skolotājs, latvju patriots Osvalds Pūpols. Būdams dabas zinību skolotājs, viņš deva mums ieskatu šajā pasaulē, iepazīstināja ar augu un dzīvnieku valsti, prata iemācīt mīlestību un cieņu pret dabu, apkārtējo vidi un ļaudīm.” (13) Bet Valdis Sakars atgādina, ka Institūta 958. Mazpulka vadītājs, skolotājs Osvalds Pūpols mācījis: “Mīli savu darbu! Katru darbu izdari līdz galam skaisti, teicami un vēl labāk... Un bieži būsi laimīgs. Darbs un zināšanas visu uzvar.” (2)

Avoti un literatūra

1. Aizkraukles vakara (maiņu) vidusskolas novadpētniecības pulciņa pētnieciskais darbs "Manai skolai nozīmīgi skolotāji". Skolas direktores vietnieces Vijas Vabules pedagoģiskā darbība Aizkraukles vakara vidusskolā (1971–2001). Aizkraukle, 2007.
2. Cepurīte, L., Cepurītis, K., Grīga, I., Anosova, A., Ieleja, J. Valdis Sakars. www.gramata21.lv
3. Danga, F. *Karoga svētki*. www.gramata21.lv
4. Dzalbe, A. Par tautas kultūru. *Atmiņu grāmata 1934.–1940.* Sastādītāji Kudiņa, G., Sakars, V. Daugavpils: Daugavpils Latviešu Biedrība, 1991, 108.–110. lpp.
5. DVSI. *Daugavpils valsts skolotāju institūta darbības pārskats. 1921.–1936.* Daugavpils: Institūta Paidagōgu Konference Daugavpilī, 1936.
6. Grīnberga, M. Godina pretošanās kustības dalībniekus. *Jaunais Vēstnesis*, 2003.06.20.
7. *Jēkabpils Agrobiznesa koledžas pirmsākumi*. www.jak.lv
8. *Latgales Dati. 27. janvāris*. <http://dau.lv>
9. Liepa, A. Skolotājs – latviešu patriots. *Latgales Laiks*, 1995.11.11., 9. lpp.
10. Rudzīte-Buka, M. Gaiši laimīgais laiks. *Atmiņu grāmata 1934.–1940.* Sastādītāji Kudiņa, G., Sakars, V. Daugavpils: Daugavpils Latviešu Biedrība, 1991, 157.–162. lpp.
11. Sakars, V. Mūsu skolotāji. *Atmiņu grāmata 1934.–1940.* Sastādītāji Kudiņa, G., Sakars, V. Daugavpils: Daugavpils Latviešu Biedrība, 1991, 119.–121. lpp.
12. Sakars, V. Mazpulku vadītājs – latvju patriots. *Mazpulks*, Nr. 6(7), 1995, 13. lpp.
13. Soms, H. Lai ar sauli laukā ejam! *Atmiņu grāmata 1934.–1940.* Sastādītāji Kudiņa, G., Sakars, V. Daugavpils: Daugavpils Latviešu Biedrība, 1991, 78.–80. lpp.
14. Vabule, V. *Atmiņu stāstījums*. Aizkraukle, 2007.08.15.

Foto no V. Vabules, J. Pūpola, R. Andersones ģimeņu arhīviem.

Almerson

VĀCU FILOLOĢE UN METODIĶE KSENIJA KARPOVA (1915–1998)

2008. gada 19. janvārī pagāja jau 10 gadu kopš tā brīža, kad mēs aizvadījām Kseniju Karpovu aizsaulē.

Bijām pārsteigti un nesagatavoti panest šo pēkšņo zaudējumu, jo viņa mums šķita kā dzīves neatņemama daļiņa, it kā viņā mistu tas mūžīgais dzinējs, kurš līdz pēdējai dienai deva spēju radīt un priecāties, just līdzī un darboties cita labā, saņemties un paciest, smieties un nebēdāties, dāvāt un piedot, vienmēr atrast izeju...

Ikkatru cilvēku visā dzīves garumā kaut uz brīdi apsilda mīlīgās saules stari, apmīļo tuvu un gaišu cilvēku klātbūtne, un varbūt tikai tādēļ viņš uzplaukst un parādās visā savā cilvēka daiļumā un gara spēkā. No lielās saules viņš smeļas sirds siltumu un bagātību, no mīlestības viņa sirds bagātinās ar gaišumu: labestību, dāsnumu, paš-aizliedzību un milzīgu pacietību.

Kam dzīves gaitā palaimējās kaut īsu brīdi soļot kopā ar Kseniju Karpovu, tā ceļā arī iemirdzējās burvīgs gaišs stariņš un iepūta sirsnīgās mīlestības vēsma. Kas kaut uz mirkli saskārās ar viņas spēju dāvāt sevi citiem, gāja tālāk iedvesmots un pārliecināts. Kas kaut uz laiku tika viņas paspārnē, gājis tālāk tikai augšup, jo jutās stiprināts un atplauka spējā radīt.

Kaut gan oficiālo valsts apbalvojumu Ksenijai Karpovai nebija daudz un slavas augstumus pasaules mērogā viņa arī nerasniedza, to vietā viņa saņēma daudzu kolēģu un studentu dziļu atzinību. Nevienš nenoliegs to, ka viņa bija īsts darba rūķis, kurš ilgus gadus

savus pūliņus graudiņu pēc graudiņa nesa mūsu republikas zinātnes kambarī un ar vārdnīcu un mācību grāmatu starpniecību – bērnu dvēselēs un cilvēku sirdīs. Kā katrs grauds dīgst, iekrītot zemē, tā arī katrs graudiņš, ko atstājusi Ksenija Karpova zinātniskajā un radošajā mantojumā, nepārtraukti turpina dzīt asnus.

Latvijas rietumu rajonos vēl plosījās kara vētras, kad Ksenija Karpova uzsāka darbu Filoloģijas fakultātē. Nekurinātajās auditorijās brīvu vietu nebija, studentus sildīja ne tik daudz vilnas cimdi un velteņi, kā pasniedzējas personība, kas dāsni izstaroja sirds siltumu, humoru un cilvēcisku gaismu. Taču tas bija tikai pats sākums. Šīm pārpildītajām auditorijām sekoja milzums daudz dažādu auditoriju, kurās, aizmurot elpu, sēdēja gan studenti, gan skolotāji.

Darbu Latvijas Universitātē Ksenija Karpova uzsāka tālajā 1944. gadā un nostrādāja tajā 53 gadus, līdz pēdējam elpas vilcienam.

Šo gadu gaitā publicēti 8 raksti par lingvistiskām tēmām, 12 publikācijas par svešvalodu mācīšanas problēmām, 7 vārdnīcas, 2 mācību grāmatas augstskolai, 11 vācu valodas mācību grāmatas skolām kopā ar metodiskajiem norādījumiem un 2 mācību grāmatas skolām ar padziļinātu vācu valodas mācīšanu, kuru autore vai līdzautore bija Ksenija Karpova.

Ar visu savu dzīvi Ksenija Karpova parādīja, ko nozīmē būt gan savas mīļās universitātes, gan visas Latvijas patriotei. Viņa strādāja savas republikas un tās jaunākās paaudzes labā, izglītības labā, atdodot šim darbam visu savu dzīvi, visu sevi.

Katrs cilvēks – viņas students, skolotājs, kolēģis vai vienkārši paziņa –, kurš bija saskāries ar Kseniju Karpovu, atceras viņu kā ļoti gaišu, atsaucīgu un stipru cilvēku, stingru, prasīgu, bet arī ļoti saprotošu pedagogu, kam piemita brīnišķīga humora izjūta, gudru, strādīgu, pašai dziedīgu, atbildīgu un uzstājīgu darbinieku. Katrs varēja griezties pie viņas pēc padoma, un arī katrs to padomu saņēma.

Bērnības un jaunības gadi

Ksenija Karpova dzimusi 1915. gada 8. aprīlī Maskavā, uz kuriem viņas vecāki, Ivans un Antoņina Ņesterovi, abi no Jelgavas, bija evakuējušies Pirmā pasaules kara laikā. 1918. gadā māte ar mazo Kseniju repatriējās uz Latviju, bet tēvs, kuram bija slima sirds, nomira Krievijā.

Kaut gan Ksenijas pasē visu dzīvi kā dzimšanas vieta bija ierakstīta Maskava, par savu dzimto vietu, savu Dzimteni viņa vienmēr uzskatīja Latviju, to mīlēja un tai pašai dziedīgi kalpoja.

Par to liecina šie viņas vienkāršie vārdi, veltīti mīļajai Latvijai:

*Mana mazā zemīte,
Cik tu esi jauka!
Zili tavi ezeri,
Zaļi tavi lauki.*

*Baltās smiltis liedagā,
Zeltā viļņo druvas,
Bērzu birzes sudrabā
Manai sirdij tuvas.*

*Cīruļdziesma tīrumā,
Rieti, miglā tīti,
Mūžam, mazā Latvija,
Manā sirdī mīti!*

Ksenijas vectēvam Mihailam Ņesterovam piederēja ķieģeļu rūpnīca pie Jelgavas, viņš bijis tajā laikā pazīstams mecenāts. Arī Kseniju gatavoja dzīvei augstākajā sabiedrībā, tāpēc jau no agras bērnības, kā jau bija pieņemts, meitenes audzināšanai tika pieaicināta audzinātāja – bonna. Tā bija īstā vāciete, ļoti pedantiska, ar labām manierēm un koptu vācu valodu. Tā kā Ksenija pavadīja ar viņu lielāko dienas daļu un dzīvoja ar viņu vienā istabā, šī audzinātāja stipri ietekmējusi ne tikai mazās meitenītes valodu, bet arī vāciski pedantisko attieksmi

pret visu. No viņas Ksenija pārņēma arī pieticīgumu un paaugstinātu prasīgumu pret sevi.

Vectēvs Ņesterovs nomira divdesmito gadu sākumā, kad Ksenijai bija tikai seši gadi un viņa vēl negāja skolā, bet atradās bonnas pāraudzībā, kam vēlāk izrādījās liela nozīme.

Pastāv uzskats, ja bērnībā bērns ir dzirdējis kādu svešvalodu, atradies tās valodas vidē, vēlāk, kad sāk to mācīties, viņš runā šai valodā bez akcenta un ātri to apgūst. Vismaz ar Ksenijas dzīves piemēru var apliecināt šī uzskata pareizību. Turpmāk visa viņas profesionālā dzīve bija saistīta ar vācu valodu. Padomju laikā nedrīkstēja braukt uz ārzemēm, it sevišķi, ja tu neesi Komunistiskās partijas biedrs. Bet uz universitāti bieži atbrauca kolēģi no Vācijas. Satiekoties ar Kseniju Karpovu, viņi vienmēr īpaši atzīmēja viņas valodas prasmi un izrunu. Bet interesantākais noticis Vācijā 1991. gadā. Ksenijas labākā draudzene no skolas laikiem uzreiz pēc kara aizbrauca uz Vāciju un dzīvoja tur. Kad atvēra robežas un visi varēja apciemot savus radus

un draugus ārzemēs, Ksenija arī devās uz Vāciju pie savas labākās draudzenes. Tolaik viņām abām bija jau 75 gadi. Draudzene lielāko dzīves daļu nodzīvoja ērtībās,

Ksenijas tēvs Ivans Ņesterovs

*Ksenijas māte Antoņina
(ar lietussargu)*

bet šai vecumā viņa sēdēja invalīdu krēslā un gandrīz nespēja pārvietoties. Toties Ksenija, kas visu savu dzīvi bija cīnījusies ar grūtībām, bija labā fiziskā formā. Tā kā viņa viesojās veselu mēnesi, laika bija diezgan gan izrunāties, gan pabraukāt pa Vāciju. Tā, braucot ar vilcienu apskatīt kādu pilsētu, Ksenija uzsāka sarunu ar kādu vecu dāmu. Šo dāmu izbrīnīja Ksenijas bagātā un koptā valoda, bet, kad viņa uzzināja, ka Ksenijai vācu valoda nav dzimtā, viņa apraudājās un uzdāvināja 100 marku, jo nekā cita dāvanai viņai līdzī nebija.

Kādā veikalā Ksenija, pirka sev mēteli, viņa sarunājās ar saimnieci, un arī tā pamanīja, cik Ksenijai ir laba un kopta valoda. Kad uzzināja, ka Ksenija nav vāciete, bet atbraukusi no Latvijas, komplektā mētelim uzdāvināja šalli.

Tā kā Ksenija bija zinātkāra meitene un mājās bija bagāta bibliotēka, viņa sāka lasīt jau piecu gadu vecumā. Saviem bērniem viņa stāstīja, ka piecu gadu vecumā bieži sēdējusi ar Puškina sējumu rokās un ar aizrautību to lasījusi. Krievu klasiķu valoda no grāmatām un arī saskarsme ar vācu klasiķiem ar audzinātājas palīdzību nepalika bez pēdām – Ksenija Karpova labi dzejoja gan krievu, gan latviešu, gan vācu valodā.

Kad vectēvs nomira, ģimene un radi sāka dalīt mantu, taču nekādi nevarēja to izdarīt. Parādījās neapmierinātie, sāka valdīt kaislības, sāka strīdēties, tiesāties, un, kā mēdz būt tādos gadījumos, visa bagātība izputēja. Pienāca grūti laiki. No Ņesterovu bagātās mājas vajadzēja izvākties, īpašums tika aprakstīts, ģimeni piemeklēja trūkums. Vienu dienu nedēļā vajadzēja atteikties no ēšanas, tanī dienā vienu reizi dzēra kakao ar baltmaizi. Tomēr Ksenija paguva apmeklēt privātu vācu skolu. Tur viņa mācījās ne visai ilgi, jo materiālu apstākļu dēļ vajadzēja pāriet uz parasto skolu.

Tuvākā skola bija latviešu un atradās Lielupes otrajā krastā. Te Ksenijai nācās izturēt vairākus smagus pārbaudījumus.

Vispirms, viņa nepārvaldīja latviešu valodu tādā līmenī, lai varētu tūlīt iesaistīties mācībās un atbildēt mājas uzdevumus. Pirmajā laikā stipri traucēja vācu valoda. Ksenija stāstīja, ka skolotāji devuši viņai vienu mēnesi adaptācijai, bet pēc mēneša sākuši jau nežēlīgi izsaukt pie tāfeles. Mācību vielu viņa zināja un saprata, bet pastāstīt

latviski nebija vienkārši. Viņas pirmā atbilde šajā skolā bija pie ģeogrāfiskās kartes un skanēja apmēram tā: "Šitais ir Nīl, tur peld der Krokodil." Protams, vienaudži

Ksenijai 16 gadu

kopā ar skolotāju apraudājās no smiekliem. Pati Ksenija šo gadījumu atcerējās, arī smejojoties līdz asarām. Iedzimtā humora izjūta pasargāja viņu no tā, ko mūsdienās sauc par mazvērtības kompleksu, kas rodas, kad pārdzīvo neveiksmi, it sevišķi, ja cilvēku apsmej.

Cits pārbaudījums bija vēl grūtāks. Skola atradās Lielupes otrajā krastā un tikt uz turieni varēja tikai ar laivu vai pa ledu. Vai mūsdienu vecāki varētu iedomāties savu bērniņu, kurš lietainā un vējainā laikā viens pats dodas pāri upei uz skolu?! Ksenija to bieži atcerējās, tomēr nekad neuzsvēra, ka tas bija neiespējami grūti vai bija bail. Viņa pat neiedomājās šī grūtā ceļa dēļ kavēt skolu. Skolu kavēja tikai tad, kad sākās ledus iešana, jo tad arī skolotāji saprata, ka nav bērnu spēkos tikt uz skolu. Var teikt, ka šāds ar piepūli pārvarams ceļš uz skolu norūdīja Kseniju, sagatavoja viņu dzīves grūtībām, stiprināja viņā atbildīgu attieksmi pret jebkuru lietu, iemācīja pārvarēt šķēršļus, nevis atkāpties to priekšā. Tie, kam palaimējās sastapties dzīvē ar Kseniju Karpovu, var apliecināt viņas stipro garu, nelokāmību, neatlaidību un spēju iztikt un strādāt visgrūtākajos morālos un dzīves apstākļos.

Ksenijai vajadzēja apgūt to, kas netika mācīts viņas iepriekšējā mācību iestādē – latviešu valodas gramatiku un literatūru. Protams, tobrīd viņai jau bija izveidojusies zināma pieredze: viņa atkal ķērās pie lasīšanas. Kā lasāmvielu viņa izvēlējās latviešu klasiķu daiļdarbus, kurus arī pēc tam labi pārzināja, raiti atstāstīja ar precīziem skaidrojumiem un viegli citēja. Šāds darbs viņu nemaz neapgrūtināja, jo viņa mīlēja lasīt, lasīja ātri un uzreiz apdomāja izlasīto. Visai drīz viņas diktātos vairs nebija kļūdu, latviešu valodā un latviešu literatūrā bija tikai teicamas atzīmes. Arī vēlāk Ksenija vienmēr uzsvēra valodas apguvē nepieciešamību daudz lasīt un lasīt tikai labas grāmatas, jo tas ieliek pamatus gan sarunvalodai, gan pareizrakstībai, gan pareizai valodas uztverei, kas ir vajadzīgs, lai labi saprastos. Par sevi viņa teica, ka viņas latviešu valodu veidojuši latviešu klasiķi.

Beigusi pamatskolu, Ksenija iestājās Rīgas 2. ģimnāzijā. To-reiz ģimnāzijas dalījās sieviešu un vīriešu. Tāpēc darbdienas pagāja

meiteņu sabiedrībā. Ksenijas ģimene turpināja dzīvot ļoti pieticīgi, svētku reizēs vajadzēja izdomāt, kā apģērbties, lai slēptu savu nabadzību. Kaut gan materiālā nevienlīdzība bija stipri jūtama, no Ksenijas nenovērsās, tieši otrādi, viņas sabiedrību vērtēja un meklēja. Viņas autoritāti klasē īpaši cēla viņas latviešu valodas līmenis un literatūras pārzināšana. Ļoti bieži mācībās vājākas meitenes lūdza Kseniju uzrakstīt viņām mājas domrakstu par literāro tēmu. Protams, Ksenija nekad neatteica, kaut agrāk nebija pieņemts prasīt atlīdzināt tādus pakalpojumus. Viņa stāstīja, ka ģimnāzijā pirmā mācību gada vidū nākamajā stundā pēc domraksta nodošanas skolotāja ienākusi klasē, nolikusi uz skolotāja galda divas kaudzītes ar burtnīcām, lielāku un mazāku. “Te ir Ņesterovas domraksti,” skolotāja parādījusi uz lielāku kaudzīti, “bet te ir klases!” – viņa parādījusi uz mazāku kaudzīti ar pāris burtnīcām. Kā var vienu un to pašu tēmu izklāstīt dažādā veidā un neatkārtoties? To spēj tikai talants! Bet pats svarīgākais bija tas, ka skolas un arī ģimnāzija bija maksas, taču par labām mācībām maksu par skolu samazināja vai pat pavisam atbrīvoja no tās. Ar savām labajām sekmēm Ksenija spēja palīdzēt savai ģimenei jau no skolas gadiem!

Kā skolas laikā, tā arī turpmākajā dzīvē Ksenija bija ļoti enerģiska un aktīva, burtiski izstaroja enerģijas lādiņu, dzīvesprieku un mērķtiecīgumu. Tāpēc nav brīnums, ka skolas laikā viņa pievērsās arī sportam – bija laba airētāja un volejboliste, airēja “astotniekā”, bija tā stūrmane. Šī loma pārņēma nozīmē bija viņai lemta visas dzīves gaitā un arī vislabāk padevās. Arī iestājusies universitātē un strādājot, Ksenija nepameta sportu. Vakaros bieži gāja spēlēt volejbolu. Bez airēšanas Ksenijas mīļākais sporta veids bija arī volejbols. Droši vien tieši sports palīdzēja viņai uzturēt to bezgalīgi možo un stipro garu, kurš viņai piemita līdz pēdējai mūža dienai.

Jaunieši prata jautri pavadīt laiku. Vislabprātāk devās izbraukumos, rīkoja masku balles, svētkos gāja ķekātās. Te vajadzēja lielu izdomu, jo šai lietai piegāja radoši. Tā kā Ksenijai izdomas netrūka, ķekatnieku tērpā viņu nekad nevarēja pazīt.

“Astotnieka ekipāža”, pirmā no labās puses – stūrmane Ksenija

Ksenijas ģimenē bija vēl viens bērns – viņas jaunākā māsa, kura agrā bērnībā bija pārcietusi meningītu. Slimība atstāja smagas pēdas uz meitenes attīstību. Ksenija palīdzēja kopt māsu, ļoti mīlēja viņu un pārdzīvoja viņas likteni. Ksenija stāstīja, ka pirms kara Rīgā darbojās speciālā skola bērniem ar dažādām garīgām novirzēm un attīstības aizturi. Šī skola strādāja ar Valdorfa skolas metodēm un guva reālus panākumus. Ksenija ar asarām acīs stāstīja, ka māsiņa astoņu gadu vecumā sākusi iemācīties kaut nedaudz apkalpot sevi, pat šņorēt zābaciņus. Diemžēl viņas attīstībai nebija lemts virzīties uz priekšu, jo šīs skolas direktors pēc tautības bija ebrejs un, ienākot vācu armijai, viņš tika apcietināts, bet skola likvidēta. Tas ļoti sarūgtināja Kseniju, jo viņa ne tikai pārdzīvoja par māsas nākotni, bet arī juta līdzīgu skolas direktoram un pārējiem darbiniekiem, kuri bija gan profesionāļi savā jomā, gan sirsnīgi un atsaucīgi ļaudis, kuriem nebija svešas nelaimīgo tuvinieku sāpes. Viņa ļoti izbrīnījās, ka pēc 1990. gada Valdorfskolas metodes vājadzēja ieviest Latvijā kā jaunumu.

Māsas un arī citu tuvinieku veselības problēmas pamudināja Kseniju pēc ģimnāzijas beigšanas stāties Medicīnas fakultātē. Tolaik iestāj pārbaudījumi bija visai nopietni. Izturēt konkursu un tikt iekšā varēja tas, kurš nokārtoja iestāj pārbaudījumus uz pieci ar plusu. Viens no iestājek sāmeniem bija latīņu valoda. Eksāmenu latviešu valodā pieņēma profesors Endzelīns. Viņš mēdza uzdot tādus jautājumus: "Kas ir sviests?" Ja abiturients atbildēja, ka tas ir 1. deklinācijas lietvārds, kurš nozīmē piena produktu, viņš atbildēja: "Nē! Tas ir ciešamās kārtas divdabis!", kaunināja abiturientu un lika divnieku. Ja abiturients runāja, ka sviests ir ciešamās kārtas divdabis, viņš iebilda: "Nē! Tas ir 1. deklinācijas lietvārds, kurš nozīmē piena produktu!", atkal kaunināja abiturientu un lika divnieku. Protams, viņš gaidīja no drobošā abiturienta pilnu atbildi. Var saprast, ka iestājek sāmeni noritēja visai savdabīgi un nekad nevarēja paredzēt, ko izdomās profesors. Līdzīgi notika eksāmens latīņu valodā. Profesors uzdeva jautājumus par retiem vārdiem, par izņēmumiem un tamlīdzīgi. Tas nozīmēja, ka iestāj pārbaudījumiem vajadzēja pamatīgi gatavoties, bija jāzina visa mācību viela un pat ārpus tās. Tomēr Ksenija labi nokārtoja eksāmenu pat pie profesora Endzelīna un saņēma vajadzīgo piecnieku ar plusu. Bet latīņu valodā viņa dabūja tikai piecnieku. Liktenīgo piecnieku bez plusa! Tas nozīmēja, ka viņa netika medicīnas fakultātē. No četriem priekšmetiem trīs disciplīnās Ksenija saņēma piecniekus ar plusu, bet vienā – vienkārši piecnieku bez plusa. Ar tādām atzīmēm togad viņa varēja iestāties tikai Filoloģijas fakultātē. Viņa nolēma nezaudēt laiku un iestājās tur, kur viņai pēc būtības bija visvienkāršāk mācīties – vācu filoloģijā.

Var vēlreiz pārlicināties, ka dzīvē visam ir sava nozīme. Neizdevās un nav jāmēģina vēlreiz – tavs ceļš ved citā virzienā! Cik reižu pēc tam Ksenija Karpova ar pateicību atcerējās savu mazo, bet liktenīgo neveiksmi iestājek sāmenā latīņu valodā: "Es būtu ļoti viduvējs mediķis. Kā es varēju iedomāties sevi medicīnas jomā – es taču no asinīm baidos!"

Tātad 1934. gadā Ksenija Karpova iestājās Latvijas Universitātes Filoloģijas fakultātes Ģermāņu nodaļā.

Tā kā par mācībām universitātē bija jāmaksā, Ksenijai vajadzēja vienlaikus strādāt, lai nopelnītu naudu mācībām un arī iztikai. Sākumā viņa strādāja dažādus gadījuma darbus, kā, piemēram, Ķuzes konfekšu fabrikā un parfimērijas veikaliņā Vecrīgā, kur saimnieks pats izgatavoja smaržas. Vienkāršs darbs nāca par labu jaunajai meitenei, te viņa iepazinās ar dzīvi, tās nerakstītiem likumiem, tāpēc vēlāk vairs nebija tik naiva un nepārdzīvoja vilšanās tik ļoti kā ideālisti. Ksenija bija visai vērīgs cilvēks un mācījās visur. Strādājot konfekšu fabrikā, viņa uztvēra, ka ne viss, kas ir salds, ir gatavots no labiem produktiem. Jo saldāka garša un pievilcīgāks ārējais izskats, jo vairāk netīru un sabojātu produktu ir iekšā. Līdz vecumdienām Ksenija palika visai aturīga pret visa veida saldumiem, izņemot mājās gatavotiem. Arī pret smaržām un visa cita veida parfimēriju viņa bija diezgan vienaldzīga. Viņa stāstīja, kā veikaliņa saimnieks mācījis piedāvāt pircējiem smaržu flakonu, sakot "Redzat, cik daudz smaržu ir flakonā!" vajadzēja noliekt uz pircēja pusi, jo tad tik tiešām izskatījās, ka šķidrums iekšā ir vairāk nekā īstenībā.

Viņa ar smaidu atcerējās, ko pārcieta viņas māte, būdama daudz naivāka sieviete, kad iekrita komerciālo uzslavu tīklos. Viņām abām vajadzēja piedalīties kādās lielās viesībās, ko māte ar nepacietību gaidīja. Tāpēc viņa pienācīgi gatavojās šiem svētkiem un pierakstījās frizētavā. Lai izskatītos labāk, viņa, kā kādreiz savas labklājības gadus, apmeklēja frizētavu tieši svinību dienā. Ksenijas mātei bija diezgan kuplas un mēreni tumšas uzacis. Frizētavā meistare, kas viņu apkalpoja, sāka pierunāt viņu viegli nokrāsot uzacis, jo tad viņas glītā seja būs vēl pievilcīgāka. Māte uz mirki pakļāvās komplimentiem, ko bija dzirdējusi no meistas, un piekrita darīt to, ko pati nebija iedomājusies. Kad meistardarbs bija pabeigts, viņa paskatījās uz sevi spogulī un ieplēta acis šausmās: melnas uzacis, kuplas kā Breņņevam, pilnīgi izkropļoja viņas glīto seju. Sejā bija tikai uzacis – tās piesaistīja uzmanību uzreiz. Kad Ksenija pārnāca mājās pirms viesībām un sāka

posties, viņa pamanīja, ka māte visu laiku izvairās no sarunām un pagriežas ar muguru. Galu galā viņa teica, ka neiešot, jo slikti jūtas. Ksenija saprata, ka māte nevēlas rādīt seju. Galu galā viņai izdevās ielūkoties mātes sejā, un tai pašā brīdī viņa iekliedzās: “Māt, kas ir ar tevi? Kas noticis?” Kad māte pastāstīja par savām nedienām, Ksenija sarūgtināta nopūtās – ko lai dara, ka meistari savos pakalpojumos meklē tādas lētticīgas būtnes.

No 1935. gada Ksenija strādāja Rīgas notāra E. Hrikovska kantori Kaļķu ielā 3/5. Tur viņa nostrādāja līdz kantora slēgšanai. Viņa veica visas operācijas pati, gudrais notārs pamanīja viņas apķērību un uzvēla viņai visu darbu, pats tikai parakstīja dokumentus. Protams, ka, daudz darot patstāvīgi, Ksenija labi apguva visas darba nianšes un orientējās situācijās un dokumentos. Pats notārs bija virtuozs, tāpēc pie viņa griezās daudzi un dažādos gadījumos. Šis darbs arī atstāja savas pēdas Ksenijas pieejai darbam – katram lietišķam papīram vajadzēja būt pareizi noformētam, dokumentam apstiprinātam, viegli atrodamam, bija jūtams, ka viņa bija savā ziņā juridiski izglītota.

Studējot universitātē, 1935. gadā Ksenija Karpova iestājās studentu korporācijā “*Sororitas Tatiana*” (*soror* latīņu valodā nozīmē māsa, *sororitas* – māsu biedrība). Pateicoties korporācijai, studiju laiki pagāja interesanti un pilnvērtīgi. “*Sororitas Tatiana*” bija krievu studentu korporācija, un pirmskara laikā tā stipri palīdzēja meitenēm no laukiem apgūt krievu tautas tradīcijas un valodu, bagātināt latviešu valodu un veidot attiecības starp savu korporāciju un latviešu korporācijām, ieaudzināt pareizas manieres un labu toni, iemācīt organizācijas vadības un pasākumu rīkošanas pamatus. Studentu korporācija “*Sororitas Tatiana*” bija viena no piecām krievu organizācijām, kuras rīkoja tradicionālo ikgadējo labdarības “Tatjanas balli”, lai iegūtu līdzekļus palīdzībai maznodrošinātiem studentiem. Korporācijai bija prezidijs, kurā bija trīs cilvēki un arī audzinātāja. Ksenija Karpova, pēc savas dabas būdama aktīva, ar iniciatīvu un labu izdomu apveltīta, labprāt iesaistījās korporācijas darbībā. Viņa ir korporācijas himnas autore,

kuru sāka dziedāt korporācijā 1935. gadā un dziedās vienmēr, kamēr korporācija pastāvēs. Himnā Ksenija apdzejoja savus galvenos dzīves principus – garā stipri, sirdī šķīsti, uzticīgi savai dzimtenei mēs esam uzticīgi draudzībā. Šādi principi veidoja korporācijas garīgos pamatus, kurus Ksenija respektēja visu savu mūžu, izsakot tos ne tikai vārdos, bet iemiesojot arī darbos. Viņa ir vairāku korporācijas dziesmu autore, kuras dzied korporeles savos saietos – konventos. Tāpat viņa bieži rakstīja gan lugas, gan svētku scenārijus. Parasti lugas bija rakstītas dzejas formā, vieglā un melodiskā. Skanēja visai profesionāli. Korporeles pat jauca, kur bija Ksenijas vārdi, bet kur – Puškina. Lugas uzveda literārajos vakaros un svētkos. Pēc pašas Ksenijas un viņas laika biedreņu vārdiem, tie bija ļoti jautri un interesanti uzvedumi.

Korporācijā meitenes nodarbojās ar dejošanu. Atnāca dejošanas skolotājs, profesionālis, ieradās korporeļi, un notika klasisko deju stundas: mācījās dejojot valšus, polonēzi, mazurku, kadriļu un polku. Dejas pēc tam dejoja ballēs. Ksenija dejās bija visai veikla, dejoja ar lielu patiku. Vieglas kustības dejā viņa saglabāja līdz vecumdienām.

Korporeles aktīvi piedalījās Latvijas krievu sabiedrības kultūras dzīvē, apmeklēja viesizrādes, gāja uz slavenību koncertiem un izstādēm. Tolaik slavenības viesojās Rīgā visai bieži. Protams, viņas apmeklēja arī vietējos teātrus, kā krievu, tā arī latviešu. Kopš tā laika nezuda un nemazinājās Ksenijas interese par jaunumiem kultūrā un mākslā. Viņa visu dzīvi aktīvi apmeklēja teātra izrādes, klasiskās mūzikas koncertus un mākslas izstādes, tāpēc vienmēr bija lietas kursā par jaunumiem kultūrā un mākslā.

Kā tolaik, tā arī vēlāk ar viņu bija interesanti runāt par visu. Viņai bija savs skatījums, par visu bija savs viedoklis.

Jaunieši bieži izbrauca dabā, ceļoja pa Latviju. Latvijas daba bija tuva un mīļa Ksenijas sirdij, tāpēc viņa labprāt devās pārgājienos un izbraukumos.

Kā aktīvu un iniciatīvu locekli Kseniju Karpovu drīz izvirzīja prezidijā, kurā viņa veiksmīgi darbojās līdz pat visu korporāciju

Jaunieši izbraukumā. Ksenija 3. rindā trešā no kreisās

slēgšanai 1940. gadā. Bieži korporācijas izvēlējās goda locekļus, tā saucamos goda filistrus. Korporācijai “*Sororitas Tatiana*” arī bija goda filistri, viens no tiem – arhibīskaps Jānis Pommers, kuru 2001. gadā kanonizēja un kopš tā laika viņš ir pirmais un vienīgais Latvijas svētais. Kā zināms no Rīgas svētā arhibīskapa Jāņa Pommera dzīves apraksta, viņš atbalstīja studentus, īpaši korpareļus, nekad neatteica piedalīties tradicionālos korporācijas svētkos. “*Sororitas Tatiana*” draudzīgai studentu korporācijai “*Fraternitas Artica*” (latīņu valodā *fraternitas* – brālība) arhibīskaps Jānis Pommers iesvētīja korporācijas karogu. Studenšu korporācijās karogam nebija tik lielas nozīmes kā studentu organizācijās, tāpēc tos nemēdza iesvētīt. Korporācijas goda filistri, arī arhibīskaps Jānis Pommers, bija visai aizņemti, tomēr atsaucīgi piedalījās literārajos vakaros un svētku pasākumos. Kaut gan

Ksenija Karpova pazina arhibīskapu pavisam neilgi, no tā laika, kad atnāca uz korporācijas literārajiem un citiem saviesīgiem vakariem vēl kā viesņa, tomēr saskarsme ar Jāni Pommeru atstāja uz viņu neaptveramu un neaizmirstamu iespaidu. Arhibīskaps Jānis Pommers pieņēma mocekļa nāvi 1934. gada 12. oktobrī, kad Ksenija tikai gatavojās iestāties korporācijā un, kā to prasīja korporācijas noteikumi, veselu gadu nāca uz dažādiem organizācijas pasākumiem.

Tā kā korporācijās valdīja buržuāzijas gars un meitenes audzināja šajā garā, kad Latvijā nodibinājās padomju vara, daudzus korporeļus izsūtīja uz Sibīriju. Piederība šāda veida organizācijai varēja būt par iemeslu izsūtīšanai uz Sibīriju. Tāpēc Ksenijas Karpovas nākotne Latvijā tolaik bija stipri apdraudēta. Brīnumainā kārtā viņu pēc pāris mēģinājumiem izsūtīt vairs nemeklēja.

*Krievu studenšu korporācijas "Sororitas Tatiana" 7. gadadiena.
Ksenija otrajā rindā 4. no kreisās. 1939. gads*

Viņa atcerējās vienu tādu mēģinājumu. Bija silta diena, un istabas logs stāvēja vaļā. Pēkšņi Ksenija izdzirdēja pazīstamu skaņu – tā brauca melnā mašīna, kad devās kādam pakaļ. Ksenija piegāja pie loga un ieraudzīja, ka mašīna apstājās pie mājas, kur viņa toreiz dzīvoja. No mašīnas izkāpa vīri melnās ādas jakās un devās pie sētnieces. Ksenija ilgi nedomāja – iet pa trepēm lejā un skriet caur pagalmu varbūt nebūs iespējas, tāpēc viņa ātri izkāpa pa logu uz jumta un pa jumtu aizgāja projām. Šajā dzīvoklī viņa vairs neatgriezās. Kādu laiku nakšņoja pie dažādiem draugiem, bet pēc tam apmetās pie savas mātes Slokas ielā pie arhīva.

Draudzības saites, kas saistīja korporeles uz visu mūžu vienā organizācijā, nepārtrūka arī pēc tās slēgšanas. Daļa no viņām izbrauca no Latvijas, tomēr pēc iespējas centās uzturēt sakarus ar savām māsām Latvijā. Kas nestrādāja ļoti atbildīgā amatā kā Ksenija, uzdrošinājās

*Pirmskara "Tatianas" sanāca kopā Helēnas Francmanes dzīvoklī.
Ksenija otrajā rindā pirmā no kreisās*

sarakstīties ar korporelēm ārzemēs. Pēc tam visas sanāca kopā kādos svētkos, lasīja šīs vēstules un rakstīja atbildes savām draudzenēm. Pēc 1991. gada viņas varēja tikt ar tām atklāti, kad tās viesojās Rīgā.

Kaut gan Ksenija kopā ar citām māsām ar prieku izdeva pie vīriem vairākas vienaudzes un rīkoja viņām korporeļu kāzas, pati nemaz nedomāja par ģimenes dzīvi. Pirms kara bija pieņemts veidot ģimeni, nopietni sagatavojoties šim solim. Kseniju pilnīgi apmierināja šādi uzskati, viņa nesteidzās apaugt ar vēl kādiem pienākumiem.

Tomēr, kad brālēns ieradās pie viņas kopā ar kādu tumšmati ar siltām, brūnām acīm, visai drīz Ksenija aizmirs, ka tādi vīrieši nav viņas gaumē. Viņai vienmēr patika īstie vietējie vīrieši, gaišmataini, ar zilām acīm. Drīz Anatolijs, tā sauca šo tumšmati, piedāvāja salaulāties.

– Tas nozīmē, ka pienāca brīdis nomainīt savu “buržuāzisko” uzvārdu – Nešterova – pret neitrālāku – Karpova, – padomāja Ksenija un piekrita. 1944. gada 8. oktobrī baznīcā Jūrmalā viņa salaulājās ar Anatoliju Karpovu. Ar to sākās jauns dzīves posms, kad grūtības it kā pagāja malā vai vismaz tās varēja sadalīt uz diviem. Parādījās jaunas rūpes, jo beidzās karš un Latvijā bija jauna vara. Tieši šīs pārmaiņas ienesa Ksenijas dzīvē vēl jaunas grūtības. 1945. gada augustā vajadzēja piedzimt viņu pirmajam bērniņam. Visas domas bija vērstas uz šo brīnišķīgo notikumu. Tomēr dzīvē bija lemts, ka notika citādi. Viņi nodzīvoja kopā neilgi. Vīram par dienēšanu vācu armijā “*sud trojki*” piesprieda septiņus gadus Sibīrijas nometnē Vorkutā. Viņu izsauca uz Stabu ielu, bet no turienes viņš vairs mājās neatgriezās. Ksenija meklēja informāciju par vīru gan pie izmeklētāja, gan cietumā. Uzzināja, ka vīrs ir izsūtīts. Neizdevās ne tikties, ne nodot kaut nelielu paku ar nepieciešamo silto veļu. Dēls Pēteris piedzima 1945. gada 1. augustā un līdz septiņiem gadiem auga bez tēva. Tie bija grūti laiki, jo Ksenija bija kļuvusi par valsts nodevēja sievu.

Darba gaitas

1941. gadā Ksenija Karpova pabeidza Latvijas Universitāti.

Kara laikā viņa bija skolotāja Valsts krievu ģimnāzijā Rīgā. Bet 1944. gada 1. novembrī viņa sāka strādāt Latvijas Valsts universitātes Filoloģijas fakultātē par vācu valodas docētāju. Ar 1945./46. mācību gadu viņa strādāja jau par vecāko pasniedzēju, lasot vācu literatūras kursus, un aktīvi piedalījās fakultātes darba atjaunošanā.

Režīmam mainoties, izmainījās Filoloģijas fakultātes struktūra, pielāgojoties padomju modelim. No fakultātes atdalījās nevalodnieciskas nozares, bet baltu un ģermāņu-romāņu filoloģijas nodaļas kļuva par latviešu, angļu un vācu valodas nodaļām, kurās studijas vērsās uz modernas valodas aspektu aplūkojumu, nevis vēsturisko izpēti. Autoritārā režīma politika, kas bija vērsta uz valsts izolāciju, nelabvēlīgi ietekmēja svešvalodu studijas. 1950. gadā universitātē pat pārtrauca uzņemšanu svešvalodu nodaļās, un svešvalodu skolotāju sagatavošana

palika vienīgi toreiz pastāvošā Rīgas Pedagoģiskā institūta ziņā. Svešvaloda kļuva par fakultatīvu priekšmetu universitātē, un tikai

*Ksenija Karpova –
jauna pasniedzēja*

docētāju sagatavotības augstā kvalitāte un entuziasms panāca, ka grupas saglabājās un svešvalodu apguve neiznīka.

Šādos apstākļos Ksenija Karpova strādāja līdz 1953. gadam, bet 1953. gadā Latvijas Valsts universitātes Filoloģijas fakultāte beidza savu darbību. Tāpēc laikā no 1953. gada līdz 1959. gadam Ksenija Karpova strādāja par vācu valodas skolotāju Rīgas Pedagoģiskajā institūtā. Šim institūtam apvienojoties ar universitāti, Ksenija turpināja strādāt universitātes Filoloģijas fakultātē, bet – nodibinoties Svešvalodu fakultātei – šajā fakultātē.

Mācībspēka darbu Ksenija Karpova vienmēr apvienoja ar autora darbu. Piecdesmitajos gados viņa iesaistījās vārdnīcu veidošanā. Šis darbs bija ļoti vajadzīgs, jo vārdnīcu bija maz.

1951. gadā iznāca Krievu – latviešu vārdnīca skolai, kuras autoru kolektīvā ir arī Ksenija Karpova. Tika izdoti šīs vārdnīcas vēl trīs papildināti izdevumi 1955., 1976. un 1984. gadā, kuriem viņa uzrakstījusi 10 autorlokšnes.

1959. gadā tika izdota Mazā krievu – latviešu, latviešu – krievu vārdnīca. Ksenija Karpova šai vārdnīcai arī uzrakstījusi 10 autorlokšnes.

1963. gadā tika izdota lielā Latviešu – vācu vārdnīca. Šai vārdnīcai viņa uzrakstījusi 20 autorlokšnes. Nāca klajā vēl trīs šīs vārdnīcas izdevumi. Pēdējais papildinātais izdevums veikalos parādījās jau pēc Ksenijas Karpovas nāves – 1998. gadā.

2007. gadā izdevniecībā "Jumava" izdota Vācu – latviešu vārdnīca, kuras līdzautore ir Ksenija Karpova. Ar šīs vārdnīcas kartiņām rokās Ksenija pavadīja savu priekšpēdējo dzīves dienu...

Ksenija Karpova pati sastādījusi trīs vārdnīcas:

- ♦ *Vācu valodas sinonīmu vārdnīca*. Rīga: Liesma, 1969.
- ♦ *Vācu – latviešu, latviešu – vācu vārdnīca vidusskolām*. Rīga: Zvaigzne, 1979.
- ♦ *Vācu – latviešu, latviešu – vācu vārdnīca vidusskolām (pārstrādāts un papildināts izdevums)*. Rīga: Zvaigzne, 1991., 1993.

Tie autori, kuri paši sastādījuši kaut vienu vārdnīcas autorloksni, var pilnā mērā aptvert to milzīgo darba apjomu, ko paveica Ksenija Karpova tikai vārdnīcu sastādīšanas laukā.

1961. gada maijā iznāca PSRS Ministru Padomes lēmums par svešvalodu mācīšanas uzlabošanu (klašu un grupu dalīšanu, mācot svešvalodu, utt.).

Ksenija Karpova turpināja pētījumus, pievēršoties svešvalodas mācīšanas metodikas jautājumiem skolā un augstskolā.

Ksenijas Karpovas pirmā mācību grāmata augstskolai "*Wir lesen und sprechen deutsch*" nāca klajā 1963. gadā. Šī mācību grāmata tika izdota Latvijā.

Taču otrā mācību grāmata augstskolai "*Gesprachbuch*" iznāca jau vēlāk – 1969. gadā Maskavā izdevniecībā "*Высшая школа*".

Izdevniecība "*Высшая школа*", kā zināms, uzņēmās publicēt tikai un vienīgi labākos izdevumus, jo tā šie darbi kļuva pieejami plašai auditorijai – visai bijušajai Padomju Savienībai. Tā Ksenijas Karpovas no mazas Baltijas republikas mācību līdzeklim tika gods kļūt pazīstamam visā Padomju Savienībā.

1965. gadā iznāca Ksenijas Karpovas un Dagmāras Būmeistares mācību grāmata "Vācu valoda 5. klasei skolām ar padziļinātu vācu valodas mācīšanu".

1969. gadā Ksenija Karpova aizstāvēja disertāciju filoloģijas zinātņu grāda iegūšanai un kļuva docente. 1969. gada 30. jūnijā (protokols Nr. 4) viņai piešķīra filoloģijas zinātņu kandidāta grādu un 1969. gada 22. oktobrī izsniedza zinātņu kandidāta diplomu. Ar Augstākās atestācijas komisijas lēmumu no 1971. gada 19. maija (protokols Nr. 26/п) Kseniju Karpovu apstiprināja docenta amatā Vācu valodas katedrā, un 1971. gada 17. augustā viņa saņēma docenta atestātu. Ar Latvijas Universitātes habilitācijas un promocijas padomes 1993. gada 10. februāra lēmumu Nr. 102 Ksenijas Karpovas zinātniskais grāds pielīdzināts filoloģijas doktora grādam.

Tai pašā gadā iznāca "Vācu sinonīmu vārdnīca latviešiem", kuras autore ir Ksenija Karpova. Tā ir pirmā vārdnīca, kuru viņa sastādījusi

patstāvīgi. Šī vārdnīca ir Ksenijas disertācijas praktiskais rezultāts. Viņas darbs leksikogrāfijā balstījās uz teorētiskiem principiem, kurus viņa iztīrījusi sešās publikācijās.

Abi Ksenijas Karpovas oponenti – profesors P. Ariste un docents J. Tuldava – bija no Tartu universitātes un apliecināja disertācijas augsto līmeni. Viņas disertācija bija par tematu “Vienas rindas sinonīmu semantiskās attiecības”.

Disertācijas pētījums veikts sešdesmitajos gados, kad, sastādot Vācu valodas sinonīmu vārdnīcu latviešu lasītājiem (iznākusi 1969. gadā), nācās risināt sinonīmu atlases un leksikogrāfiskās apdares problēmas. Šo periodu iezīmēja fundamentāli pētījumi sinonīmu teorijā, ko veica leksikogrāfu kolektīvs PSRS ZA Krievu valodas institūta Ļeņingradas nodaļā, sagatavojot krievu valodas sinonīmu vārdnīcu. Disertācijā šo pētījumu rezultāti izvērtēti, taču tai ir patstāvīga ievirze, ko noteica mērķis – izstrādāt leksisko sinonīmu apraksta sistēmu, kas ļautu atsegt sinonīmu rindas locekļu semantisko struktūru un noteikt to attiecības. Darbs ir veikts uz vācu valodas sinonīmikas (izpētītas 1700 sinonīmu rindas) un vācu sinonīmu vārdnīcu analīzes pamata. Izmantotas lingvistiskās metodes, atsakoties no tradicionālās sinonīmu jēdzieniskās analīzes.

Sinonīmu rindas disertācijā tiek traktētas kā mikrosistēmas valodas leksiski semantiskajā sistēmā, kuras veidojas kā īpaši organizēto elementu kopība uz šo elementu nozīmju kopīgo diferenciālo pazīmju pamata. Šādu mikrosistēmu atlasei izvirzīti vairāki kritēriji, kas pielietojami kompleksi: sinonīmu nozīmju leksiskās transformācijas sakritība, sinonīmu lietojums identiskos vai līdzīgos kontekstos, analogi vārdu savienojumi. Kā papildus kritērijs ieteikts sinonīmu vienāds tulkojums citā valodā vai vairākās valodās.

Mikrosistēmas locekļi ir saistīti implicētām saiknēm, kas var izpausties tikai, aktualizējoties sinonīmu nozīmēm runā. Lai radītu iespējami labvēlīgus apstākļus sinonīmu nozīmju aktualizācijai, ir izmantotas vārda valences – analīzes metodes ar sekojošu kontek-

stuālu analīzi. Nosakot vārda formālo valenci, var noteikt sintaktiskas struktūras, kurās var iekļauties sinonīmu rindas loceklis, semantiskas valences, respektīvi, semantiskas kongruences analīze ļauj atrast tā semantiskos partnerus un tādējādi veidot kontekstus, kuros izpaužas sinonīmu atšķirīgās vai kopīgās pazīmes.

Disertācijā ir izstrādāta un autoreferātā atspoguļota sinonīmu rindas apraksta procedūra, kas ļauj atsegt rindas locekļu nozīmju diferences. Pretstatot sinonīmu rindas locekļus to valences saistībā un analizējot tās "semantiskā laukā", ir noteikti vairāki sinonīmu semantisko saikņu veidi, kuri nosacīti apzīmēti kā kompensācijas, diferenciācijas un gradācijas attiecības.

1969. gadā LPSR Izglītības ministrija aicināja Kseniju Karpovu piedalīties mācību grāmatu veidošanā skolām, to metodisko pamatu izstrādāšanā.

Ksenija Karpova izstrādājusi vācu valodas mācīšanas metodiku, kas ir publicēta Latvijas Valsts universitātes zinātniskajos rakstos – vācu valodas katedras izdevumā – 1975. gadā.

Kopā ar D. Būmeistari, J. Kiperi un K. Kanču pēc šīs metodikas sastādīta vācu valodas mācību grāmatu sērija (7.–11. klasei "Mein deutsches Buch für die Klasse..."), pavisam piecas grāmatas – no 1971. gada līdz 1977. gadam).

Autoru kolektīvs sanāca Ksenijas Karpovas dzīvoklī Pārdaugavā Krēslas ielā un līdz vēlai naktij apsprieda katru niansi mācību grāmatā. Katrai autorei bija sava konkrēta un neizvietoājama loma. Ksenija Karpova vienlaikus bija arī šo mācību grāmatu redaktore, un šajā lomā izpaudās viņas labās organizatora spējas un vadības pieredze, iegūta vēl studenšu korporācijā. Katra autore ieradās ar kārtējo savākto vai izstrādāto materiālu, kuru nopietni apsprieda, atlasīja, korigēja un apstiprināja. Tikšanās bija regulāras, parasti tās notika vakara stundās vai arī brīvdienās. Ksenijas ģimene sen jau gulēja, bet lielajā istabā skanēja vācu valoda. Ksenija vienmēr bija prasīga, stingra un neatlaidīga.

Apspriedes turpinājās arī pa telefonu, citreiz tādas sarunas ilga vairākas stundas. Vasarā šīs lietišķās tikšanās notika nedaudz citādos apstākļos, tad visas autores mēdza izbraukt uz kādu vasarnīcu.

Ksenijas Karpovas vadībā izveidojās saliedēts un draudzīgs autoru kolektīvs, kurā valdīja sirsnīgas attiecības, līdzjūtība un atbalsts. Viņas vienmēr rēķinājās viena ar otru, kā varēja – izpalīdzēja un rūpējās.

Dzīve nežēlīgi izrāva no viņu rindām D. Būmeistari. Drīz pēc viņas nāves saslima J. Kipere, tāpēc nākamo mācību grāmatu sēriju Ksenija Karpova rakstīja tikai kopā ar K. Kanču. Ksenija priecājās, ka K. Kanča bija daudz jaunāka par visām pārējām autorēm, jo vēlāk varēs nomainīt viņu un turpināt iesākto darbu. Arī šajā jomā ir vajadzīgas īpašas iemaņas, kuras veidojas praksē, saskarsmē ar speciālistiem, kuriem ir bagāta pieredze.

Kopā ar R. Darvinu un R. Manusovu Ksenija sastādīja vācu literatūras vēstures grāmatu skolām ar padziļinātu vācu valodas mācīšanu "Deutsche Literatur", kuru izdeva 1976. gadā.

Pēc Rasmus Darvinas un Ksenijas Karpovas vārdiem, šī grāmata iecerēta kā mācību un lasāmā grāmata republikas skolām ar padziļinātu vācu valodas mācīšanu, ar vācu valodas un literatūras fakultātiem, humanitārās ievirzes vidējām speciālajām mācību iestādēm. To var izmantot arī filoloģijas un pedagogijas fakultāšu studenti, skolotāji, bibliotekāri, žurnālisti, kā arī jebkurš lasītājs, kas interesējas par vācu valodu un literatūru.

Grāmatas mērķis – dot lasītājam ieskatu vācu literatūras attīstības procesā no tā sākuma līdz mūsu dienām un iepazīstināt ar šīs literatūras pārstāvjiem un daiļdarbiem. Viela apkopota divos sējumos:

1. sējums aptver literatūras pārskatu no tās sākuma perioda līdz mūsdienām, iekļaujot vācu kritiski reālistisko romānu, lirikas attīstību, antifāšistisko literatūru, jaunatnei adresēto literatūru utt.

Literārā interpretācija papildināta ar atsevišķiem daiļdarbu fragmentiem, lai, no vienas puses, ilustrētu un, no otras puses, iepazīstinātu lasītājus ar vācu oriģinālliteratūru.

2. *sējums* – vācu literatūras hrestomātija – orientēta galvenokārt uz divdesmitā gadsimta vācu valodā sacerēto literatūru, apkopo ārpusklases lasīšanai lietojamus tekstus plašākai izvēlei, līdztekus padziļinot ieskatu arī mūsdienu literārajā procesā visās vāciski runājošajās zemēs. Hrestomātijas teksti papildināti ar leksisko un stilistisko jaunveidojumu skaidrojumu latviešu valodā.

Pārejot skolām uz valodu mācīšanu, sākot ar 4. klasi, mācīšanas sistēma bija jāpārkarāto.

1981. gadā Ksenija Karpova sagatavoja mācību grāmatu 5. klasei, kuras metodiskos pamatus pati pārbaudīja, mācot vācu valodu 5. klasē Rīgas 82. vidusskolā. Skolēni ar izbrīnu vēroja, kā sirmā skolotāja pacietīgi strādā ar viņiem, cik viņa ir ieinteresēta skolēnu panākumos, cik rūpīgi veido viņu interesi par vācu valodu, ar kādu humoru reaģē uz viņu jokiem. Galu galā pat viņu klases audzinātāju pārsteidza labie rezultāti, kādus panāca Ksenija Karpova darbā pat ar tā saucamajiem svešvalodās bezcerīgajiem skolēniem. Mājās viņa vienmēr dalījās iespaidos, kā viņai veicies stundā, kā kurš strādājis un arī ko viņa ir izdomājusi, lai “lauztu” viena otra skolēna slinkumu vai stūrgalvību.

K. Karpova kopā ar Izglītības ministrijas Pedagoģijas zinātniskās pētniecības institūta darbinieci K. Kanču izstrādāja mācību grāmatas 6., 7. un 8. klasei (1982.–1984. g.). Mācību grāmatu metodiskos pamatus K. Karpova izklāstīja grāmatā skolotājam “Metodiskie norādījumi darbam ar mācību grāmatu... klasei” (no 4. līdz 8. klasei), kas ietilpa vācu valodas mācību komplektā katrai klasei.

Sakarā ar jauniem notikumiem vācu tautas dzīvē vajadzēja veikt nepieciešamās izmaiņas mācību grāmatās, tās būtiski nepārstrādājot. Ksenija Karpova pati veica labojumus visās trīs grāmatās pakāpeniski līdz 1994. gadam.

Ar ko atšķirās Ksenijas Karpovas metodika un arī mācību grāmatas no citām mācību procesā izmantotajām grāmatām? Vai viņas vācu valodas grāmatas latviešu skolām bija interesantākas nekā Maskavā izdotās mācību grāmatas krievu skolām?

Kas pazina Kseniju, nenoliegs, ka viņai piemita nenogurstošs možs gars, patīkams dinamisms, jautrs un viegls humors, plašs redzesloks un enciklopēdiskas zināšanas, tieksme izziņāt visu jauno un nepazīstamo. Tas viss bija raksturīgs arī viņas metodikai un mācību grāmatām.

- ♦ Vispirms, valoda domāta saskarsmei, tāpēc jāiemāca runāt, jāpievērš uzmanība valodas komunikatīvajai funkcijai: visās mācību grāmatās ir daudz dialogu par dažādām interesantām tēmām. Jāpanāk, lai grāmata būtu interesanta pusaudzim, tajā jārunā par tēmām, kuras var interesēt pusaudžus, kuras viņiem ir tuvas, un arī par tām, par kurām pusaudžiem derētu interesēties.
- ♦ Mācību viela izklāstīta gan saprotamā, gan pievilcīgā veidā: mācību grāmatās iekļauti ne tikai interesanti informatīvi teksti un vingrinājumi un raiti, saturīgi dialogi, bet arī mīklas, joki, krustvārdu mīklas, spēles, ceļojumi un citi jautri uzdevumi.

*Ksenijas Karpovas publicēto darbu izstāde
40 gadu darba jubilejā 1984. gadā*

Mācību viela ne tikai sniedza skolēniem bagātu informāciju, tā pievilka, ieinteresēja, nemanāmi iesaistīja mācību darbā, radošā procesā un radīja gandarījumu. Katrai klasei Ksenija bija izstrādājusi metodiskos norādījumus, viņas idejas īstenošana bija nodrošināta.

Mācību grāmatas sniedza skolēniem dzīvu mūsdienu vācu valodu, un līdz ar to skolēns bija pasargāts no tā, ka sarunā ar vācieti runātu "sterilā grāmatu" valodā, kā bieži mēdza būt. Ksenija vienmēr rūpējās, lai vācu valodas prasmes Latvijā neizsīktu, tāpēc pēc iespējas veicināja tās. Mācību grāmata bija šim nolūkam pirmais līdzeklis.

Tā kā pakāpeniski Latvijā interese par vācu valodu mazinājās, arī skolas programmā samazināja vācu valodas stundu skaitu, vajadzēja īpaši pūlēties, lai saglabātu kādreizējās prasmes un "aizdedzinātu" tos, kuri tomēr neatteicās no šīs valodas pavisam.

Kad cilvēkam pašam kāds ceļa posms jau ir noiets un viņš labi zina visas grūtības tajā, viņš var uzņemties pavadoņa lomu un vest pa

*Ksenija ciemos pie vācu partneriem Hamburgā.
Ksenija tulka lomā (vidū). 1997. gads*

šo ceļu, palīdzot neapmaldīties un apiet smagākus ceļa posmus. Arī Ksenija savā grūtajā dzīvē izgājusi tādus ceļus, pa kuriem varēja vest mūs un citus tik viegli un jautri, it kā tur nebūtu ne grūtību, ne smaguma, ne bīstamības. Vienmēr enerģijas pārpilna Ksenija radīja savos skolēnos, studentos un kolēģos iespaidu, ka jebkurš darbs ir viegls un aptverams, jebkuras grūtības pārvaramas un atrisināmas. Viņa ielika sevi pašu, savu garu visos sarakstītajos darbos – gan mācību grāmatās, gan metodiskajos norādījumos, gan vārdnīcās. Izmantojot viņas sastādīto vārdnīcu, rodas iespaids, ka strādāt ar to ir viegli, valoda “dodas rokā”.

Diemžēl Ksenijas bērni apguva angļu valodu, bet nepievērsa vajadzīgo uzmanību vācu valodai. Vācu valodu viņas meita sāka mācīties īsi pirms Ksenijas nāves. Protams, viņa paspēja izdarīt ļoti maz. Tomēr izrādījās, ka saskarsme ar Kseniju kā skolotāju, nevis tikai kā māti deva viņai vajadzīgo ieskatu un arī atslēgu patstāvīgai vācu valodas apguvei. Meitai izdevās apmeklēt dažas vācu valodas nodarbības, kuras vadīja Ksenija. Tobrīd meita strādāja uzņēmumā, kurš intensīvi sadarbojās, respektīvi, sazinājās un arī sarakstījās ar vācu partneriem. Ksenija palīdzēja meitai nodrošināt šos kontaktus. Vācieši bija sajūsmā par Ksenijas valodu, tāpēc šie kontakti bija droši un stabili.

Stūrmanis pārnestā nozīmē

Laikā no 1969. gada līdz 1976. gadam Ksenija Karpova bija Vācu valodas katedras vadītāja. Viņa pievērsa īpašu uzmanību katedras zinātniskai izaugsmei, mācībspēku kvalifikācijas celšanai: šai periodā tika aizstāvētas divas disertācijas un pieci mācībspēki nosūtīti mācīties aspirantūrā. Viņi visi veiksmīgi kļuvuši par zinātņu kandidātiem.

Tikpat lielu uzmanību Ksenija Karpova kā katedras vadītāja pievērsa katedras saiknei ar skolu. Vairāki pasniedzēji piedalījās dažādu skolas mācību līdzekļu izstrādē.

Viņa nemitīgi turpināja pētījumus augstskolas metodikas jomā. Šo pētījumu secinājumi tika atspoguļoti zinātniski metodiskajos rakstos LVU krājumos, kā arī trīs krājumos par fakultātes un katedras kompleksās tēmas izstrādi.

Tā kā tajā laikā Svešvalodu fakultātes pedagogiskā ievirze tika īpaši pastiprināta, Ksenija Karpova pielika savas pūles arī šajā jomā: viņa izstrādāja, apkopoja un ieviesa mācību procesā speckursus par mācību intensifikāciju un par svešvalodas skolotāja darbības profesionāliem jautājumiem.

Viens no Ksenijas Karpovas izstrādātajiem kursiem bija "Ievads specialitātē". Viņa ne tikai izstrādāja šo kursu, bet arī ilgus gadus pati to lasīja. Fragments no Ksenijas Karpovas vārdiem šajās lekcijās:

"Kas ir profesija? – ilgstoši pastāvošs darba pienākumu komplekss.

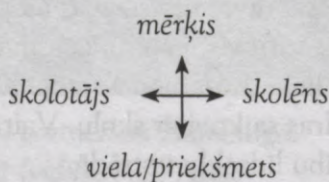
Katrā profesijā var izdalīt un aprakstīt atsevišķus darba pienākumus, no kuriem veidojas profesija. Katrs atsevišķs darba pienākums prasa no darītāja noteiktas zināšanas, prasmes un iemaņas. Prasību sistēmu, ko izvirza konkrētai profesijai, sauc par "profesiogrammu".

Profesijā var būt arī šaurākas specialitātes. Tāpēc blakus "profesiogrammai", kas aptver vispārējo prasību sistēmu, ko izvirza konkrētai profesijai, vajadzīga vēl specialitātes "pase", kas sīkāk atsegtu attiecīgās šaurākas specialitātes specifiku un tai izvirzāmās prasības.

Šodien mēs iepazīsimies ar prasībām, kuras izvirza pedagoga profesijai vispār un svešvalodu skolotājam īpaši. Iepazīsimies arī ar profesionāliem terminiem un jēdzieniem un to tulkojumu vācu valodā, jo turpmākajās nodarbībās pāriesim uz vācu valodu.

Profesionālā darbība ir darba process, kura mērķis ir apmierināt konkrētas sabiedrības vajadzības. Kādi ir skolotāja profesionālās darbības komponenti? Kas nosaka darba procesus, kuros iesaistīts skolotājs?

Šo procesu var attēlot šādi:

Skolotājs organizē un vada ar noteiktu mērķi skolēnu mācību darbu konkrētā priekšmetā. Tātad skolotāja darbu nosaka tādi lielumi kā skolēnu kolektīvs, mācību priekšmets, mācību mērķis. No šo komponentu mijiedarbības izriet skolotāja darba veidi un paņēmieni.

N. Kuzmina pētījumā "Skolotāja darba psiholoģijas apraksti" (1963) definē pedagoga darbu kā savstarpēji saistītu elementu (rīcību) sistēmu un secību, tātad kā psiholoģisku struktūru. Par galvenajiem skolotāja darbības veidiem viņa uzskata konstruktīvo, organizatorisko un komunikatīvo darbību.

Skolotāja **konstruktīvā darbība** izpaužas mācību vielas atlasē un izkārtojumā atbilstoši izvirzītajiem mērķiem, skolēnu vecuma īpatnībām un viņu individuālajām spējām, kā arī paša skolotāja iespējām.

Organizatoriskā darbība – tā raksturo visu mācību procesu, jo katra skolotāja mērķtiecīga pedagoģiskā rīcība ir jau pēc būtības organizatorisks akts.

Skolotāja organizatoriskai darbībai ir trīs aspekti. Viņš organizē: a) savu vielas izklāstu (stāstījums, saruna ar klasi, lekcija); b) savu darbību stundas laikā; c) skolēnu darbu (kolektīvu, individuālu, frontālu, grupās).

Skolotāja **komunikatīvā darbība** aptver skolotāja un skolēnu savstarpējās attiecības. Jāpiemin arī **gnostiskā darbība**, kas saistīta ar skolotāja pašizglītību – ar izziņas sfēru.

Pētot un salīdzinot skolotāja konstruktīvo un organizatorisko darbību, ir noteikti trīs pedagoga profesionālās darbības līmeņi: 1) skolotājs, kas nav meistars, t.i., savā darbā meistarību neparāda; 2) labs skolotājs; 3) skolotājs meistars.

Kādas prasības iepriekš minētie skolotāja darbības veidi izvirza svešvalodu skolotājam? Tās ir atspoguļotas konkrētas profesijas kvalifikācijas aprakstā."

Pēdējos dzīves gadus Ksenija Karpova veltīja nepārtrauktās sistēmas izveidei, kā sagatavot profesionāļus. Šajā izstrādē viņa ņēma vērā kā savu, tā arī citu mācībspēku bagāto praktisko un zinātnisko pieredzi.

Ksenija Karpova lasīja lekcijas arī ārzemju literatūrā gan latviešu, gan krievu grupās. Viņas izstrādātais speckurss par Gētes "Faustu" saviļņoja katru, kurš to bija dzirdējis. Caur Fausta tēlu Ksenija runāja par cilvēka psiholoģiju, viņa vājībām un kaislībām, dziļi analizēja cilvēka svārstīšanās un šaubas, kurā mirklī viņš beidz pretoties savām vājībām un kāpēc. Gan tūlīt pēc kara, gan 90. gados Ksenijas lekcijas par Faustu skanēja mūsdienīgi un aizraujoši. Tās lika dažāda vecuma studentiem aizdomāties par sevi, par savām un arī mūžīgajām dzīves vērtībām.

Ksenija Karpova mācīja arī praktisko valodu studentiem un Augstāko pedagoģisko kursu klausītājiem, lasīja metodikas kursu vācu un franču nodaļu studentiem, izstrādājusi vairākus speckursus, rūpīgi gatavoja diplomandus diplomdarbu aizstāvēšanai.

Ar katru savu diplomandu cītīgi izskatīja viņa diplomdarba tēmu, palīdzēja viņam pilnā mērā izstudēt šo tēmu un veikt vajadzīgu pētījumu. Viņa vienmēr atrada laiku un spēku ne tikai izlasīt kārtējo sagatavoto daļu, bet arī individuāli pārrunāt to ar studentu un dot vajadzīgās rekomendācijas. Viņas rūpīgā, ieinteresētā attieksme pret saviem diplomandiem, protams, bija zināma studentu vidē, tāpēc studenti bieži izvēlējās Kseniju Karpovu par diplomdarba vadītāju, lai justos drošībā. Viņus nenogurdināja bieža braukāšana pie docentes uz māju, tieši otrādi – viņi vienmēr ieradās viņas dzīvoklī it kā apgaismoti un ar pateicību uzklausīja viņas aizrādījumus un norādījumus. Bija gadījumi, kad cilvēks darba gaitā tā pieķērās Ksenijai Karpovai, ka ilgus gadus jau pēc diplomdarba aizstāvēšanas dziļā pateicībā par viņas attieksmi turpināja sazvanīties ar viņu, apsveica svētkos, palīdzēja, kā varēja. Ksenija savukārt labi atcerējās visus un pieminēja tikai ar labu vārdu, sirsnīgi, kā savus labākos draugus.

Svešvalodas fakultātes absolventi kļuva par vācu valodas skolotājiem visā Latvijā un turpināja uzturēt kontaktus ar Kseniju Karpovu. Un arī viņa, organizējot studentu praksi, labi zināja, pie kura skolotāja studentu sūtīt, lai būtu gan laba pedagoģiskā prakse, gan cilvēcisks

kontakts. Kad viņa brauca skatīties praktikantu stundas, skolotāji gaidīja viņu ar atplestām rokām. Visās Latvijas malās dalījās ar Kseniju Karpovu ne tikai darba problēmās un priekā, bet arī savas privātās dzīves noslēpumos. Tā Ksenija zināja daudz savu bijušo studentu dzīvesstāstus, neveiksmes un priekus. Viņas godīgā attieksme pret cilvēkiem, patiesā cieņa un līdzjūtība izraisīja vaļširdīgu un uzticības pilnu attieksmi.

Ksenija Karpova ne tikai morāli atbalstīja katru studentu un jauno speciālistu. Viņa nerēķinājās ar sevi un aizstāvēja netaisnīgi cietušos. Daudzus gadus viņa īpaši juta līdzī talantīgai studentei, turpmāk kolēģei un profesorei Dzidrai Kalniņai, kura par Solžeņicina daiļdarbu neatļautu izplatīšanu bija kļuvusi par disidenti un uz vairākiem gadiem izraidīta no Rīgas uz Voronežu. Piecdesmito gadu beigās Ksenija vadīja Dzidras Kalniņas diplomdarbu, atzīmējot viņu kā izcilu talantu. Viņa patiesi priecājās, kad Dzidra apsteidza savu skolotāju un aizstāvēja vienu pēc otras kandidāta un doktora disertāciju. Bet viņa dziļi pārdzīvoja, kad Dz. Kalniņai aizliedza spert soli pār Latvijas Valsts universitātes sliekšni un izraidīja uz Voronežu. Viņas turpināja sarakstīties, taču tikai caur uzticamiem kolēģiem, nevis tieši. Pagāja gadi, un Dzidrai Kalniņai atļāva atgriezties Rīgā un pat strādāt LVU.

Septiņdesmito gadu beigās veselības stāvokļa dēļ neuzņēma studentos Jevgeniju Balodi. Tad viņa griezās tieši fakultātē un tika pie Ksenijas Karpovas uz pārrunām. Ksenija uzņēmās atbildību par šo studentu, un J. Balodi uzņēma neklātienes nodaļā pirmajā kursā. Kaut Jevgenijai tiešām bija vāja veselība, viņa bija sirds slimniece, tomēr viņa cītīgi mācījās un labi pabeidza universitāti. Pēc universitātes beigšanas ar Ksenijas Karpovas rekomendāciju J. Balodi pieņēma darbā skolā, ko šīs skolas administrācija ne reizi nenožēloja, bet tieši otrādi, dziļi pateicās.

Docente Ksenija Karpova daudz darbojās Republikas mērogā. Viņa sistemātiski lasīja lekcijas Skolotāju kvalifikācijas celšanas institūtā un skolotāju metodiskajās apvienībās. Tāpat Ksenija Karpova

bija Pedagoģijas zinātniskās pētniecības institūta ārštata korespondent-locekle, Izglītības ministrijas metodiskās komisijas locekle.

Par panākumiem skolotāju kadru sagatavošanā 1984. gadā Ksenijai Karpovai tika piešķirts Tautas izglītības darba teicamnieka nosaukums un medaļa – Par labu darbu.

Kopš 1960. gada sāka parādīties viņas publikācijas. Ksenija Karpova piedalījās zinātniskajos simpozijos par svešvalodu mācīšanas jautājumiem Krievijā un arī veica zinātniskos pētījumus.

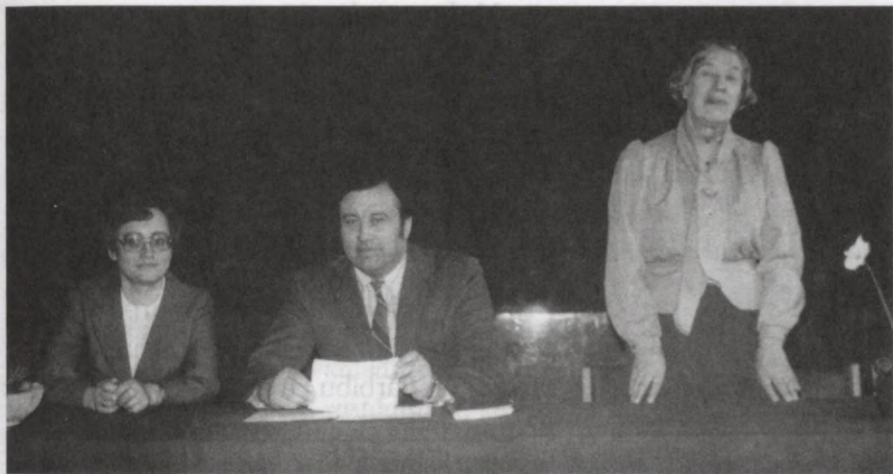
Viņas zinātniskie raksti par lingvistiskām tēmām un publikācijas par svešvalodu mācīšanas problēmām nāca klajā gandrīz katru gadu, sākot ar 1960. gadu līdz 1987. gadam.

Ksenija piedalījās Starpaugstskolu simpozijā par svešvalodu mācīšanas problēmām Vladimiras pedagoģiskajā institūtā (1960), kur uzstājās ar referātu par tēmu "Daiļliteratūras loma runas situāciju veidošanā". Vēlāk viņa uzstājās Starpaugstskolu konferencē Maskavas Pedagoģiskajā svešvalodu institūtā par svešvalodu mācīšanas problēmām (1962). Te viņa piedāvāja savus izstrādātos principus mācību

līdzekļu sastādīšanai studentu runas iemaņu attīstībai. 1970. gada nolasīja referātu par sinonīmu lingvistiskiem raksturojumiem

*Ksenija Karpova
referē zinātniskajā konferencē
LU Lielajā aulā*

*Ksenija Karpova uzstājas zinātniskajā konferencē Svešvalodu fakultātē.
1995. gads*

VIII zinātniskajā konferencē romāņu – ģermāņu valodniecībā Pjati-gorskā. Viņa piedalījās un uzstājās arī LU zinātniskajās konferencēs.

Ksenija aizstāvēja disertāciju 1969. gada 26. jūnijā, bet 29. maijā viņa rakstīja dēlam par tām grūtībām, kuras bija jāpārvar pēdējos brīžos pirms aizstāvēšanas:

“Maskavā es pārdzīvoju fiasko, kura cēloņi man nav līdz galam skaidri vēl šodien. Sēdēju bibliotēkā un laužīju galvu, kas autoreferātā nav labi. Konstatēju – ievads, stils. Taču nekas labāks neradās. Atgriezos mājā un pēkšņā iedvesmā drāzos uz Tartu, pie sava otrā oponenta. Tas bija par autoreferātu citās domās. Un tad sākās maratons. Nakts ceļā turp, nakts atpakaļ. Tas bija tieši nedēļu atpakaļ. Rīgā nākošā dienā organizēja apspriešanu katedrā un atsauksmes rakstīšanu, protokola parakstīšanu. Sestdien un svētdien pārrakstīju autoreferātu, pirmdien no rīta biju Glav-ļitā pēc atļaujas. Pēcpusdienā norunāju ar rotoprinta vīriem, ka tie par 25 rubļiem nodrukās referātu pa vienu vakaru un nakti. Otrdien to dabūju. Līdz pusnaktij pastā liku aploksnēs, līmēju un izsūtīju pēc gara saraksta 120 eksemplārus. Jāizsūta bija noteikti tai dienā, jo starp izsūtīšanas un

aizstāvēšanas momentu jāpaiet 30 dienām, bet 30. jūnijā mums ir pēdējā padome, kas apstiprina jau aizstāvētu disertāciju. Šodien jānosūta disertācija uz atsaukumi uz Viļņu, jāizdara diezgan daudz labojumu. Tempi bija kosmiski, mani kolēģi neticēja, ka paspēšu. Man stāvēja klāt labie gari, jo man gadījās mašīnrakstītāja – mana tips cilvēks, ar savu laiku nerēķinājās, plāpā daudz, bet lietu dara. Raksta ar divām mašīnām. Ja man viņas nebūtu, es nebūtu paspējusi. Aizstāvēšana būs 26. jūnijā.”

Itin visu, ko izskatīja, izpētīja, izstudēja Ksenija Karpova, viņa pasniedza vai aprakstīja dziļi un pamatīgi. Kad viņai uzticēja uzrakstīt par Svešvalodu fakultātes vēsturi un darbību, arī šis darbs izvērtās par zinātnisko pētījumu ar dziļiem un pamatīgiem secinājumiem:

“Kā patstāvīga struktūrvienība Svešvalodu fakultāte pastāv nepilnus trīs gadu desmitus un ir viena no jaunākajām Latvijas Universitātes formācijām. Taču tā nav jaunveidojums, bet radusies, kļūstot patstāvīgām tā laika Filoloģijas fakultātes svešvalodu nodaļām. Atskats pagātnē ļauj izdalīt svešvalodu studijās vairākus posmus, kas zināmā mērā atspoguļo humanitāro zinātņu attīstības ceļu Latvijā.

Pirmais posms saistās ar vispārīgās filoloģiskās izglītības pirmskara periodu republikā, kad valodu studijas iekļāvās kopīgā humanitāro zinātņu studiju sistēmā filoloģijas fakultātē, kurā ietilpa ne vien valodniecības nozares (baltu, klasiskās, ģermāņu – romāņu filoloģija), bet arī tādas zinātnes kā vēsture, filozofija un pedagogija. Studijas noritēja pēc priekšmetu sistēmas, kurā studenti guva samērā plašu vēsturiski ievirzītu filoloģisku izglītību, bet valodas praktiskai apguvei nepievērsās. Zinātņu jomā galvenie spēki koncentrējās baltu valodu un vēstures pētniecībā, rietumu valodu problēmas skāra maz. Fakultātē darbojās tādi zinātnes korifeji kā valodnieks Jānis Endzelīns, vēsturnieks Roberts Viķers un viņa dēls mākslas vēsturnieks Boriss Viķers un citi ievērojami zinātnieki. Ārzemju literatūras kursus lasīja fakultātes sastāvā iesaistītie attiecīgie ārzemju speciālisti.

Ģermānistika bija profesora Ernesta Bleses, kurš mira trimdā, un docentes Alises Karlsones, kura vēl darbojās dažus gadus pēc kara, pārzinā.

Autoritārā režīma politika, kas bija vērsta uz valsts izolāciju, nelabvēlīgi atsaucās uz svešvalodu studijām. 1950. gadā universitātē pat pārtrauca uzņemšanu svešvalodu nodaļās, un svešvalodu skolotāju kadru sagatavošana palika vienīgi toreiz pastāvošā Rīgas Pedagoģiskā institūta ziņā. Ģermanistikas dīkstāves periodā izveidojās svešvalodnieku sadarbība ar Valsts izdevniecību un aizsākās darba virzieni, kas turpmāk neapsīka – vārdnīcu sastādīšana un daiļdarbu tulkošana. Kaut gan Latvijā valodu prasmes aizvien bija godā un cilvēki runāja vairākās valodās, vārdnīcu iznāca maz, tāpēc leksikogrāfiskais darbs bija īsti vietā. To uzsāka vācu valodas pasniedzēju kolektīvs, iesaistoties katedras vadītājas E. Pampes vadībā mūsdienu Vācu – latviešu vārdnīcas sastādīšanā, kas izdota atkārtoti ..”

Ir iespēja ieskatīties Ksenijas Karpovas domās par “Teksta adaptāciju”:

Prasme adaptēt tekstu ir viena no profesionālajām prasmēm. Adaptēt nozīmē padarīt tekstu pieejamu skolēnu valodas līmenim. Teksta adaptācija notiek divos līmeņos.

Jēgas adaptācija un formālu pušu (satura un formas) adaptācija:

Adaptācijai pakļauj to, kas var neatbilst saprašanas līmenim, t. i., ko var nesaprast vai kas var būt saprasts daļēji vai pretēji. Adaptācija – tas ir nepieciešams pedagoģiskais paņēmieni, kas nodrošina skolēnu efektīvu un nepārtrauktu darbu.

Satura adaptācija:

Reālijas adaptācija. Reālija – t. i., fakti, cipari, īpašvārdi, viss, kas veido realitātes faktisko materiālu. Tas ir vienlaikus arī skolēna izziņas līmeņa attīstība (protams, ja tie nav absolūti pazīstami jēdzieni).

Precizēt, t. i., pārbaudīt un dot precīzu, bet lakonisku, īsu definīciju, piemēram, 9.V (fašistiskās Vācijas kapitulācija) ..”

Te varam pievērst uzmanību Ksenijas domām par valodu:

“Jāiepazīstina ar zinātnes par valodu elementāriem pamatiem. Šai elementāro pamatu apguvei jāpalīdz studentiem veidot savu apzinīgu attieksmi pret .. valodas apguvi un līdz ar to izveidot vajadzīgus nosacījumus, lai viņi varētu klausīties un saprast .. valodas atsevišķas lekcijas.

Ārpus sabiedrības cilvēkam nav ar ko un nav priekš kam runāt.

Valoda nav vienīgais līdzeklis, kā nodot informāciju, to var nodot ar žestiem, mīmiku, Morzes ābeci un jūrnieku karodziņiem, zīmējumiem, shēmām un ar nosacītiem apzīmējumiem.

Šādas signālu vai skaņu sistēmas informācijas nodošanai sauc par semiotiskām (no grieķu – sema).

Valoda ir pilnīgākā un universālākā semiotiskā sistēma.

Valoda saistīta ar domāšanu. Ar valodas palīdzību mēs veidojam un izpaužam savas domas. Domāšanas process visbiežāk īstenojas ar tā saucamās iekšējās runas palīdzību. Kad cilvēks domā, viņa smadzenes nosūta noteiktus nervu signālus uz runas aparātu. Tajā laikā artikulācijas aparāts tiecas izpildīt tādas pašas kustības, ja šīs domas būtu izrunātas balsī. Iekšējā runa attīstās no ārējās, iekšējā runa ir ātrāka par ārējo.

Cilvēks runā ar vidējo ātrumu 125–160 vārdu minūtē, bet domā ar tiem pašiem vārdiem trīskārt ātrāk. Bet valoda un domāšana nav līdzīgas. Domas var arī īstenoties redzes tēlu veidā, apkojoto shēmu un simbolu veidā utt. Bet šīs “runas domāšanas” formas ir sekundāras un, kā likums, veidojamas līdz runas domāšanas darbībai. Vārds kā valodas nominatīvā vienība neko nepaziņo par ārpus valodas darbību, bet tikai spēlē dažādu priekšmetu, parādību, procesu utt. nosaukuma lomu (nominācija). Teikums veido pēc noteiktas struktūras shēmas.

Transliterācija nozīmē paņēmienu, kad tekstu, pierakstītu ar viena alfabēta sistēmas palīdzību, nodod ar citas sistēmas burtiem: *Лануин* – Lapshin (vācu); *Lapshine* (fr.); *Lapshin* (angl.); *Lapszin* (pol.); *Lapšin* (čeh.); *Lapšins* (latv.).

Gramatiskā forma – tā ir gramatiskās nozīmes un gramatiskā līdzekļa iekšējā kopība, caur kuru tas izpaužas.

Gramatiskā kategorija nozīmē gramatisko formu kopību ar līdzīgām gramatiskām nozīmēm.

Katru valodas parādību var studēt divos dažādos plānos: a) vienlaicīguma plānā (sinfronija); b) atšķirīga laika plānā (dihronija).

Kas vēlas pareizi runāt valodā, tam jāapgūst šī valodas sistēma, t. i., tās izrunas normas, gramatikas likumi, vārdu darināšanas paņēmieni.

Vārdu apguve notiek šādi: vārdu skaņas tēli, kurus uztver dzirde, atstāj smadzenēs īpašas pēdas – remanences (latīņu valodā remanente – palikt, būt saglabātam), kuras saskan ar atbilstošām vārdu nozīmēm.

Procesu, kura rezultātā klausītājs uztver vārdu tēlus, ko nodod runātājs, sauc par percepciju. Nākamais etaps – identifikācija. Vārdu skaņas tēli saistās klausītāja smadzeņu centrā ar identiskiem skaņas tēliem – t. i., ar remanencēm ar attiecīgām nozīmēm.

Vārdu nozīmes atšifrēšana ir saprašana. Lai saprastu teikuma jēgu, nepietiek zināt tikai nozīmi, ir jāatšifrē attiecības starp vārdiem (..)

Rūpes par latviešu valodu mazākumtautībām

Ksenijai Karpovai kā Latvijas patriotei rūpēja latviešu valodas prasmes problēma.

Šī problēma veidojās viņas dzīvē kā liels jautājums “Ko darīt?” tās attieksmes dēļ, kura iesakņojās padomju periodā. Ksenija bieži rūgti iesaucās: “Kāpēc viena līdzstrādnieka dēļ, kurš nepārvalda latviešu valodu un netaisās to darīt, visas katedras sēdes jānovada krievu valodā?” Viņa bija zinātkārs cilvēks un atbalstīja citu cilvēku zinātkāri. Kad Ksenija aizstāvēja savu disertāciju, pēc tam visi sanāca pie svētku galda banketā. Viņas otrais oponents profesors Pauls Ariste no Igaunijas, kurš tobrīd pārvaldīja jau 100 valodu, būdams Latvijā pirmo reizi, nedaudz paklausījās latviešu valodu un uzsauca tostu latviešu valodā. Viņš apgalvoja, ka jāmācās tikai četras valodas, nākamās varēs apgūt uz to pamata. Mēs visi bijām liecinieki, kā profesors palūdza pārtulkot dažus vārdus, pēc tam pēkšņi cēlās un sāka runāt latviski.

Šādu iekšējo brīvību un vēlmi runāt ar latviešiem viņu valodā Ksenija gaidīja arī no krievu cilvēkiem, kuri dzīvoja Latvijā. Viņa piederēja pie pirmskara laika vietējiem krieviem un izjuta pēckara krievu cilvēku atšķirību no viņas sabiedrības. Viņai bija grūti samierināties ar to, ka latviešu valoda kļuva par neaktuālu, ka par oficiālo

kļuva krievu valoda, ka cilvēki, kuri iebrauca Latvijā, netiecās apgūt latviešu valodu un pāris tādu cilvēku dēļ latviešu kolektīvs runāja krieviski.

Kseniju satrauca, ka ilgus gadus pret latviešu valodu krievu skolās izturējās kā pret otršķirīgu priekšmetu.

Tikpat lielā mērā viņu satrauca tas, ka daudzi latvieši ir samierinājušies ar šādu situāciju, pilnīgi pakļāvušies tai, paši nerunā latviski tajās vietās, kur ir kaut viens krievs, un arī nerūpējas par latviešu valodas mācīšanas metodiku krievu skolās.

Kad pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas cilvēkiem, kuri bija beiguši skolu ar citu mācību valodu, ne latviešu, tika izvirzīta prasība kārtot atestācijas eksāmenu par latviešu valodas prasmes atbilstību savam amatam, krievu tautības cilvēki to uztvēra ar lieliem iebildumiem, Ksenija atcerējās prasību, ko izvirzīja padomju vara latviešiem un vietējiem krieviem, kuri bija ieguvuši pamatizglītību latviešu valodā, kā pati Ksenija. Arī toreiz, lai varētu strādāt, vajadzēja kārtot krievu valodas eksāmenu. Šādu eksāmenu pieņēma tikai viens cilvēks un vērtēja to ar atzīmi. Šādā eksāmenā Ksenija ieguva visai negatīvu pieredzi, jo eksaminētājam nepatika, ka viņa apgalvoja, ka pārvalda krievu valodu, kaut beigusi latviešu ģimnāziju. Ksenija pati atzinās, ka var nezināt gramatikas likumus, tomēr labi runā un raksta. Tad eksaminētāja sāka prasīt, cik konjugāciju ir krievu valodā un kādas ir to pazīmes. Uz šo jautājumu Ksenija atbildēja pareizi, piebilstot, ka precīzi nezina, bet viņai šķiet. Viņa pareizi atbildēja uz visiem jautājumiem un dabūja dzimtajā valodā, kurā viņa brīnišķīgi dzejoja, četrinieku. Četrinieku saņēma arī jauneklis latvietis, kurš knapi un ar lielu akcentu lasīja tekstu no ābece.

Pēc vairākiem Padomju Latvijas gadiem arī latviešu cilvēku runā ieviesās rusicismi. Klausoties intervijas pa radio vai televīzijā, Ksenija atcerējās profesoru Endzelīnu un ļoti pārdzīvoja situāciju ar latviešu valodu, kura bija izveidojusies, it sevišķi deputātu nepareizo latviešu valodu. Viņai pat bija doma piedāvāt deputātiem nodarbības latviešu valodas uzlabošanai. Tomēr viņa nepaspēja to izdarīt.

Taču laiks gāja. Latviešu valoda tika pieņemta par valsts valodu, tā ir jāapgūst katram.

Tolaik Ksenijas meita jau bija latviešu valodas skolotāja krievu skolā. Kad sāka veidoties pirmie latviešu valodas kursi, Ksenija un Ksenijas meita sāka strādāt arī tur. Tolaik Ksenijas kolēģes A. Osipovas dēls dibinājis firmu "Kultūra", kur piedāvāja Ksenijai uzņemties metodisko darbu. Šī firma bija ļoti liela. Kad Ksenijai notika metodikas nodarbības, sanāca pilna aktu zāle skolotāju, kuri strādāja šajā firmā. Firma apkalpoja uzņēmumus, vadīja nodarbības darbavietās.

A. Osipova un A. Rižaja sastādīja mācību līdzekli "Latviešu valodas praktiska gramatika situatīvos vingrinājumos". Ksenija Karpova uzrakstīja šim mācību līdzeklim priekšvārdu. Viņa to uzskatīja par tādu vingrinājumu krājumu, kas attīsta runāt prasmes ikdienas saskarsmē. Karpova augstu novērtēja un atbalstīja šādu pieeju, nosaucot to par mūsdienu metodisko pamatu. Pēc viņas vārdiem, šāds mācību vielas izklāsts nodrošina efektīvāku valodas apguvi nekā tradicionālās mācību grāmatas. Ksenija Karpova atzīmēja, ka tāda koncepcija latviešu valodas mācību literatūrā tiek īstenota pirmo reizi un to var uzskatīt kā jaunu soli latviešu valodas praktiskās mācīšanas pilnveidošanā.

Viņa hospitēja nodarbības, bija atbildīga par metodisko darbu.

Nedaudz vēlāk viņas meita sāka vadīt latviešu valodas kursus autobusu apvienībā. Ksenija palīdzēja meitai sagatavot mācību materiālu, kuru izdeva nozares avīzē "Automobilists". Avīze iznāca reizi nedēļā, tur bija publicēti materiāli šīm nodarbībām.

Saskaroties ar latviešu valodas apguves praktisko pusi, Ksenija arvien dziļāk iesaistījās tās apguves problēmu risināšanā un novēršanā mazākumtautībām. Pēc viņas ierosinājuma šo problēmu ne vienu reizi vien apsprieda studenšu korporācijas ietvaros. Pensionētās korporeles nopietni pievērsās šīs problēmas izskatīšanai, salīdzinot šodienas latviešu valodas apguves grūtību psiholoģiskos aspektus ar pirmskara laika situāciju, ar sevi tajos tālajos gados. Aktīvāku un pamatīgāku dalību šā jautājuma atrisinājumā uzņēmās Ksenija Karpova. Tā radās

mazākumtautību pakāpeniskās integrācijas projekts latviskā vidē, ar kuru Ksenija un viņas meita kā krievu studenšu korporācijas, t. i., Latvijas krievu progresīvās inteligences, pārstāves, un šī projekta autores griežas 1994. gadā Izglītības un zinātnes ministrijā pie izglītības ministra Vaivada. Šo projektu ministrijā ne tikai izskatīja, bet arī daļēji pārņēma, ieviešot tajā savas korekcijas. Jau nākamajā dienā izglītības ministrs Vaivads uzstājās Saeimas sēdē ar ieskatu nākotnes darbā, izmantojot šī projekta domas. Šī projekta pamatā bija, vispirms, pozitīvas attieksmes izveide un arī latviešu kultūrvēsturiskā mantojuma apguve. Ksenija zināja no savas dzīves pieredzes, ka, tikai iepazīstot tautas kultūras vērtības, var sākt cienīt un pārņemt tās. Viņa zināja, kā pasargāt divvalodu sabiedrību no domstarpībām un palīdzēt ne-latviešiem pilnā mērā integrēties latviskā vidē.

Kā pirmais solis šī projekta īstenošanā ar Ksenijas garīgo atbalstu 1995. gadā radās viņas meitas Elizabetes Karpovas (tolaik vēl Dedkovas) "Draugu sarunas". Šis dialogu krājums divās daļās aptvēra izlaiduma eksāmena programmas tematiku latviešu valodā skolām ar krievu mācībuvalodu. Pirmajā daļā tā ir sadzīves tematika, kas dialogos izriet no skolēnu ikdienas un sagatavo viņus saziņai līdzīgās situācijās. Otrajā daļā ir dialogi par Latvijas novadiem, kultūras un literatūras jaunumiem. Dialogi ir raiti, tie satur atbilstošus sarunvalodas izteicienus un replikas un var noderēt kā paraugs skolēnu sarunai vai kā pamats izvērstai valodai.

Tā Ksenija aizsāka darbu pie latviešu valodas mācīšanas metodikas un mācību līdzekļa mazākumtautībām, lai vienkāršotu valodas apguvi un palīdzētu pārvarēt to psiholoģisko barjeru, kas ir radusies pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas.

Tuvai draudzenei un klasesbiedrenei Mariannai, kura pirms kara aizbraukusi uz Vāciju, Ksenija rakstīja: *"Sūtu Tev ieskatam par manu darbu pašreiz brošūru, ko mēs sastādījām ar meitu. Viņa māca latviešu valodu gan skolā, gan kursus, bet es esmu pēc specialitātes svešvalodu mācīšanas metodikis un tagad ķeros klāt latviešu valodai, lai palīdzētu Lizai.*

Darbiņš domāts kā palīgīdzeklis mācīties sarunu latviešu valodā un reizē gūt arī ziņas dažādās dzīves jomās, latviešu kultūras apgūšanai. Latvieši šajā ziņā visus 50 gadus ir bijuši diezgan kūtri un nav izstrādājuši latviešu valodas mācīšanas metodiku nelatviešiem. Neviens skolotājs negribēja labprāt mācīt latviešu valodu krievu skolās, tikai savas profesijas entuziasti, jo stundu bija maz, mācību līdzekļi slikti, neinteresanti, pārlietu ideologizēti, un šajā jomā veiksmīgāk darbojās svešvalodu pasniedzēji, jo viņiem šī lieta pazīstama..." (1995. gada 20. septembrī.)

Ārpus darba

Ksenija Karpova aktīvi piedalījās sabiedriskajā darbā. Viņas filoloģiskās spējas izpaudās ne tikai vācu filoloģijas jomā. Savā fakultātē un arī visā Latvijas Valsts universitātē Ksenija Karpova bija pazīstama kā talantīga scenāriste un režisore, arī dzejniece.

Kad 1960. gadu sākumā Latvijas Valsts universitātē pēc Svešvalodu fakultātes dibināšanas izveidojās Vācu valodas katedra, Ksenija Karpova par godu šim notikumam uzrakstīja visai interesantu lugu, kurā tika attēlotas visas stadijas, kā izveidojās Svešvalodu fakultāte un tajā parādījās Vācu valodas katedra. Lielajā aulā notika lieli

Ksenija Karpova spēlē savā lugā

svētki, zāle bija pilna. Pēc svinīgās daļas rādīja šo lugu divos cēlienos, kuru spēlēja paši katedras līdzstrādnieki. Kad uzvedums beidzās, zālē ilgi neapklusā aplausi. Saucā režisori zāles priekšā un aplaudēja viņai.

Katedras svētkos rādīja citu Ksenijas Karpovas uzvedumu, kurā viņa jautri apspēlēja katedras dzīves aktualitātes. Arī tajā uzvedumā labprāt piedalījās katedras līdzstrādnieki. Tā kā Ksenijai piemita īpaši izteikta un smalka humora izjūta, viņai vienmēr izdevās jautri un dzīvi apdzejot un apspēlēt ikdienas realitāti un tās problēmas. Arī kad notika fakultātes pašdarbības skate, Ksenijai Karpovai vienmēr pietika izdomas, lai tajā labi uzstātos.

Īpašu lappusi Latvijas Valsts universitātes vēsturē aizņem ikgadējā meža stādīšana, tajā piedalījās arī Ksenija Karpova ar mazbērniem. Viņas mājās saglabājušās medaļas par meža stādīšanu, ko saņēma viņa ar trim meitas bērniem. Pirmkārt, Ksenija pati ar patiku piedalījās šādos pasākumos, bet, otrkārt, tā bija laba iespēja atpūsties dabā, pastrādāt

*Ksenija ar savas fakultātes docētājiem un meitu
ekskursijā uz Kaļiņingradu*

un arī jauki pavadīt laiku kopā ar mazbērniem. Tādi izbraukumi ģimenē kļuva tradicionāli. Šādās reizēs Ksenija nejuta ne vecumu, ne nogurumu, ne neērtības, saistītas ar garu dienu dabā.

Kad LVU tika organizētas ekskursijas vai kādi citi izbraukumi, Ksenija vienmēr bija to dalībnieku skaitā. Viņa bija pēc dabas aktīva un zinātkāra, tāpēc viņu interesēja katra jauna vieta, katra jauna informācija. Viņa zināja daudz latviešu tautasdziesmu, tāpēc kopā ar viņu ceļā vienmēr bija interesanti un patīkami.

Rets cilvēks mēdz būt tik komunikabls, kāda bija Ksenija Karpova. Nebija tēmas, par kuru viņa nespētu parunāt. Viņas valoda strauji plūda gan par politiku un ekonomiku, gan par vēsturi un mākslu, gan par kultūru un audzināšanu un daudzām citām tēmām. Viņa labprāt runāja ar jebkuru cilvēku, intuitīvi uzminot, kā ar viņu runāt un par ko. Viņa bija savējā jebkurā sabiedrībā, jo spēja pielāgoties un izrādīt interesi par visu.

Neatkarīgajā Latvijā sāka atjaunoties studentu un studenšu korporācijas. Ksenija Karpova vadīja studenšu korporāciju "*Sororitas Tatiana*", kad to slēdza 1940. gadā kā buržuāzisku organizāciju. Vajadzēja sameklēt arhīva dokumentus un ar tiem pierādīt, ka tāda korporācija darbojās pirms kara, tāpēc to var atjaunot, nevis reģistrēt no jauna. Tobrīd bija dzīvas tikai 13 korporeles, no kurām vienīgi Ksenija bija iedvesmas pilna veikt šo ne vieglo darbiņu. Pārējās 12 sievietes, kurām bija arī jau ap 75 gadiem (tāpat kā Ksenijai), neloloja ne mazākās cerības uz veiksmi. Pirmkārt, viņām šķita, ka korporācijas dzīve nebūs interesanta mūsdienu jaunatnei, un, otrkārt, viņas neticēja, ka izdosies bez grūtībām paveikt atjaunošanas procesu. Tomēr viņas piekrita visādi atbalstīt Ksenijas centienus organizācijas atjaunošanā. Tikko Ksenija ķērās pie darba, izrādījās, ka tādai pārreģistrācijai bija vajadzīgi līdzekļi, ko ar grūtībām varēja atļauties tikai ļoti lielas korporācijas, kuras turpināja savu darbību trimdā – Kanādā, Amerikā, Vācijā, Zviedrijā utt. Lielākās korporācijas galu galā atrada vajadzīgās summas un sāka pastāvēt oficiāli. Ksenija izmisumā lau-

zīja galvu, kur ņemt tādu naudu, kur ir izeja. Ārzemēs korporācijas "Sororitas Tatiana" locekles turpināja piedalīties tikai kopīgajos pasākumos. Viņas bija izmētātas pa Eiropu un Ameriku, tāpēc nevarēja sanākt kopā un uzņemt jaunas locekles. Viņas bija gatavas atbalstīt korporācijas atjaunošanu arī materiāli, tomēr pieprasīto summu savākt neuzņēmās. Ksenijai Karpovai palaimējās atrast likuma pantu, ja organizācija var dokumentāli pierādīt, ka tā pastāvējusi pirmskara laikā, tad reģistrācija notiek bez maksas. Vajadzēja atrast šādus pierādījumus. Ņemot vērā viņas uzņēmību un neatlaidību, varēja noticēt viņas solījumiem, ja neatradīs dokumentus, tad iesniegs lietu tiesā un ar liecinieku palīdzību pierādīs šīs organizācijas eksistenci pirms 1940. gada. Kādu prieku un arī patīkamu izbrīnu pārdzīvoja Ksenija, kad arhīvā saņēma visus korporācijas "Sororitas Tatiana" pirmskara dokumentus un arī slēgšanas aktu, kuru viņa pati parakstījusi kā tā laika vadošā amatpersona. Korporācija varēja reģistrēties bez maksas. Viņa ar lielu pacēlumu stāstīja par to šīs korporācijas locekļēm. Viņas lepojās ar savu draudzeni un priecājās, ka viņai izdevās panākt

Krievu studenšu korporācijas "Sororitas Tatiana" 60 gadu jubileja.
K. Karpova sēž pirmajā rindā trešā no kreisās puses. 1992. gads

iecerēto. Korporācijai "Sororitas Tatiana" sākās jauns dzīves posms. Tajā uzņēma jaunas locekles, Ksenija stāstīja viņām par korporācijas dzīvi un vēsturi, iepazīstināja ar tradīcijām. Grūti pat pateikt, kas vairāk pievilka jaunas locekles šajā organizācijā: korporācijas dzīve vai Ksenijas personība, saskarsme ar viņu. Pateicoties Ksenijas enerģijai, atguva šīs organizācijas īstās regālijas, kuras joprojām ir Rīgas vēstures un kuģniecības muzeja eksponāti. Kad "Sororitas Tatiana" 1992. gadā svinēja savu 60 gadu jubileju Rīgas Vēstures un kuģniecības muzeja telpās, muzeja darbinieki svinīgā akta laikā ienesa šīs vēsturiskās regālijas un uzlika Ksenijai Karpovai. Tie bija neaizmirstami mirkļi, kuros saplūda laikmeti, pirmskara laiks ar 1992. gada janvāra dienām, un sirmās sievietes, kurām bija jau krietni pāri 70 gadiem, pēkšņi jutās jaunas, kā tālajā 1939.–1940. gadā. Viņas pateicās Ksenijai par viņas

Ksenija ciemos pie draudzīgās korporācijas "Imeria" tās svētkos. Satiekas pirmskara laika draudzenes! K. Karpova pirmā kreisajā pusē

uzņēmību un uzstājību, kas palīdzēja panākt to, lai notiktu šie svētki, kuros viņas atcerējās savu jaunību un visu labāko, kas bija saistīts ar darbošanos korporācijā.

Ksenija cītīgi strādāja pie korporācijas dzīves atjaunošanas, tās tradīciju kopšanas un arī jaunu locekļu uzņemšanas. Viņa piedalījās visās sapulcēs (konventos) un arī literāros vakaros, palīdzēja jaunajam prezidijam, uzturēja sakarus ar draudzīgajām latviešu korporācijām.

Viņa centās iepazīstināt jaunākas paaudzes ar pirmskara Latvijas vēsturi, it sevišķi ar pirmskara krievu cilvēku dzīvi Latvijā, to vērtībām un kultūru. Ar šiem stāstiem un piemēriem viņa vēlējās modināt mūsdienu krievu cilvēkā tās pašas cēlās kultūras un garīgās vērtības

Krievu studenšu korporācijas "Sororitas Tatiana" gadadiena. Izveidojusies korporeļu dinastija – Ksenija (2. rindā otrā no labās), viņas meita Elizabete (2. rindā trešā no kreisās) un mazmeita Ksenija (stāv 3. rindā piektā no kreisās). 1994. gads

un tieksmes, kādas ļāva pirmskara paaudzei pacelties pāri daudzām grūtībām, netaisnībām un zaudējumiem un nepazaudēt cilvēciskumu, ticību un spēju dzīvot tālāk.

Tajos gados, kad korporācija oficiāli bija slēgta, daudzas locekles (māsas) turpināja tikties. Daudzas bija izsūtītas uz Sibīriju, tomēr pēc atgriešanās arī centās turēties kopā. Šī draudzība, kas bija sākusies un veidojusies korporācijas ietvaros, ļāva uzticēties, paļauties un griezties grūtībās pie tās loceklēm. Ksenija bija vienmēr gatava atsaukties uz katra grūtībām un pašai izlēmt darīt visu, ko varēja darīt viņa labā.

Korporācijas lietas aizņēma Ksenijas laiku līdz viņas pēdējai dienai. 1998. gada 17. janvārī organizācijas 66. gadadienā, viņa pēdējo reizi savā mūžā novadīja korporācijas svinīgo brīdi ar himnu un jau 19. janvārī aizgāja mūžībā.

Ksenijas Karpovas bērēs visas korporācijas "*Sororitas Tatiana*" locekles pēc kārtas stāvēja goda sardzē pie savas organizācijas atjaunotājas un tradīciju glabātājas zārka.

Svētki

Kseniju no daudziem cilvēkiem atšķīra tāda jauka īpašība, pēc kuras ilgojās visi – viņa bija ļoti uzmanīga pret cilvēkiem. Ja kādam bija grūti – viņa vienmēr bija klāt ar padomu, mierinājumu, pamudinājumu vai vienkārši ar palīdzību un joku. Tādos gadījumos viņa nerēķinājās ar sevi, savu laiku vai pašsajūtu, aizņemotību vai savām dzīves grūtībām. Katrs varēja būt pārliecināts – ja Ksenija uzzinās par viņa smago situāciju, viņa noteikti to atbalstīs. Tas pats bija arī ar svētkiem vai kādiem svinīgiem gadījumiem: Ksenija prata apsveikt visai īpaši – ar sacerētu asprātīgu veltījumu vai dzejojumu. Jubilāram tas bija pat patīkamāk par dārgu dāvanu!

Ksenijas draudzene Olga no korporācijas un jaunības laikiem atceras, ka Ksenija atnāca uz viņas dzimšanas dienu ar rudzupuķu

pušķīti rokās un ar pašsacerētu dzejoli, ka dzejnieks ir nabags, tāpēc nevar uzdāvināt vairāk par rudzupuķēm, kuras tikko pats noplūcis pļavā. Vēl šajā dzejolī viņa visai asprātīgi apdzejoja pašu Olgu, kura, tāpat kā viņas ciemiņi, bija vienkārši sajūsmā.

Arī Kseniju svētkos atcerējās daudzi – gan studenti, gan bijušie studenti, gan kolēģi un korporeļi – kas nāca apsveikt, kas rakstīja atklātņi vai vēstuli, vai sūtīja telegrammu.

Ksenijas 70 gadu jubileju atzīmēja universitātē, viņas katedrā. Atnāca daudzi. Tomēr lielāka nozīme pašas Ksenijas dzīvē bija viņas 40 gadu darba jubilejai. To atzīmēja 1984. gada 1. novembrī. Bija izveidota Ksenijas Karpovas publicēto darbu izstāde. Pirms darba jubilejas ar Latvijas PSR Augstākās Padomes lēmumu 1984. gada 11. oktobrī Ksenija par ilggadēju apzinīgu darbu tika apbalvota ar medaļu "Darba veterāns".

Ar Latvijas Universitātes Senāta lēmumu 1993. gadā Ksenijai Karpovai piešķīra docentes *emeritus* nosaukumu. Tā viņa sasniedza savu augstāko pakāpi – tika atzīta viņas īpaši augstā kvalifikācija un paveiktā darba nozīme.

Katedras kolēģes sveic K. Karpovu darba jubilejā

1994. gada 1. novembrī, savā 50 gadu darba jubilejā, ilggadējā Latvijas Universitātes Svešvalodu fakultātes docente Ksenija Karpova saņēma no Latvijas Universitātes rektora Goda rakstu un turpināja strādāt. Viņa arī insultu liktenīgajā 1998. gadā pārcieta ar topošu vārdnīcu rokās.

Pēdējos dzīves gadus Ksenija strādāja svešvalodu katedrā Ģeogrāfijas fakultātē. Tāpēc savu 80 gadu jubileju atzīmēja tikai korporācijā, savu jaunības draudzeņu un jaunāku korporeļu paaudžu lokā.

Ksenijai par godu tika izveidota apsveikuma programma pilnīgi viņas stilā – viņai dziedāja odu, kuru sadzejoja Ksenijas meita ar savu draudzeni. Tajā bija minēti visi Ksenijas galvenie dzīves un darbības posmi un nopelni. Protams, svinības turpinājās arī mazbērnu un citu radu lokā.

*Kseniju 80 gadu jubilejā sveic korporācijas biedre
arheoloģe Tatjana Pāvele*

*Ksenija atzīmē 80 gadu jubileju mazbērnu un citu radu lokā.
Blakus Ksenijai Ārija Karpova, psiholoģe, LU profesore,
Ksenijas bijusī vedekla*

Bija izveidojusies jauka tradīcija – vairākus pēdējos gadus Ksenija sagaidīja Jaungadu Ārijas Karpovas mājās. Jaungada nakts vienmēr pagāja jautri un nemanāmi. No rīta Ksenija atgriezās mājās piepacelta un labu iespaidu pilna.

Privātā dzīve... un mājas pedagogija

Visvairāk savā priekā un bēdās Ksenija dalījās ar savu tuvāko draudzeni Mariannu, kura kopš kara beigām dzīvoja Vācijā. Šajās vēstulēs varam redzēt, ka Ksenija arī privāti dzīvoja ar plašām sabiedrības interesēm.

“Beidzas gads, visneparastākais manā mūžā. Gads, kad tagadnē ievijās pagātne, lai saistoties ar nākotni, ārdītu tagadni. Pēkšņs notikumu virpulis, sākot ar augusta beigām, uz šodienu radījis pasaulē nebijušu ainu! Tas skanēs patētiski, bet jāsaka, mūs skāra vēstures elpa un aizšķīra lappusi, kur tik ilgus gadus bija iegrebtis “komunisms”. Jā, vēsturi vairs nevirzīja cilvēku vara, bet gan šīs varas izraisītās pretrunas, kas tik ilgi brieda dzīves dziļumos.”

“Padomju laikā Jūrmala bija ļoti populārs kūrorts, šeit ieradās daudzas prominences no mākslas pasaules kaut uz laiku. Bija daudz sanatoriju un atpūtas namu, tikai vasaras mēnešos bija grūti dabūt ceļazīmi. Ceļazīmes izsniedza arodbiedrības, un tās bija par vienu trešdaļu no pilnas summas, tātad lētas. Bija arī par velti, pensionāriem, par piemēru. Tagad arodbiedrību tīkls ir likvidējies, likvidējusies arī bezmaksas medicīna un atpūta. Tas ir žēl, un daudzi netiek pie atpūtas, īpaši bērni. Eksistēja pionieru nometnes un skolēni bija nodrošināti ar atpūtu, jo tās maksāja ļoti lēti un daudzi vecāki bērnus ievietoja uz diviem mēnešiem. Bērnu vidū tās sevišķi iemīļotas nebija, esot garlaicīgi. Lai gan katrā nometnē bija audzinātāji, kuriem vajadzēja rūpēties par bērnu izklaides un nodarbināšanas programmu, visiem iztapt ir grūti. Skolotāji savukārt izmantoja izdevību vasarā piepelnīties un tomēr atpūsties. Tagad neiespējamība izvietot bērnus vasarā ar kaut kādu uzraudzību ir īsta sērga, bērni dzīvo pa pilsētu, un lielā mērā no viņu apetītes cieš mazdārziņu turētāji, kuru ap Rīgu ir daudz.

Pie mums vēl pārsvarā valsts uzņēmumu un privatizācijas politika. Tā kā vietējiem vēl nav tik daudz naudas, lai patstāvīgi atvērtu lielus uzņēmumus, ieplūst ārzemju kapitāls, kas laikam nav slikti, bet ārzemnieki ir peļņas tīkotāji. Veidojas lieli veikali, baidos, pārāk lielā skaitā Latvijas iedzīvotāju naudas makam. Un, lūk, bēdīgas izredzes. Tiek slēgta Rīgas Sarkanā Krusta slimnīca, ir atlaists medicīniskais personāls, nepaskaidrojot, kas būs. Bet tur strādāja ļoti labi ārsti, bija liela māsu skola. Tāpat privatizācijas gaitā paredzēts slēgt Veselības centru Jūrmalā, vienīgo, kur pensionāri, invalīdi un represētie (tie jau parasti nav naudīgi) varēja ārstēties un saņemt ceļazīmes par zemām cenām.

Ir arī priecīgākas ziņas. Vairākus gadus gāja Operas nama remonts. Ixrādes bija Dailes teātrī. Tagad remonts ir galā. Vēl šo mēnesi būs pirmizrāde un Operas balle. Nolemts atjaunot Melngalvju namu, ja tikai naudas pietiks...” (20.09.1995.)

Mēs redzam, ka viņa nemanāmi iesaista savu draudzeni Latvijas dzīves gaitās, liek viņai domāt un just tai līdzī, justies neatdalītai no Latvijas. Līdzīga satura vēstules viņa rakstīja citām savām jaunības draudzenēm un draugiem plašajā pasaulē. Pēc šādiem aprakstiem un notikumu analīzes viegli var iedomāties mūsu dzīvi un nemaldīties par to.

Ksenija jau ilgu laiku bija septiņu mazbērnu vecmāmiņa, kurai pietika sirds siltuma visiem. Viņa dzīvoja kopā ar meitas ģimeni, t. i., kopā ar trim mazbērniem. Viņu acīs vecmāmiņai bija nelokāma auto-

Ksenija ar meitu un mazbērniem. 1989. gads

ritāte. Viņa dzīvi interesējās par visu, kas bija saistīts ar mazbērniem, centās pārrunāt ar viņiem visas viņu problēmas, vienmēr varēja palīdzēt atrisināt tās. Šiem jaunajiem cilvēkiem uz visu mūžu izveidojās cieņa pret vecāku cilvēku, spēja ieklausīties padomā un prasme atsaukties, rūpēties par citu cilvēku.

Savā laikā, kad Ksenijas meita bija vēl skolniece, viņa griezās pie mātes ar lūgumu atļaut klasesbiedriem sanākt Jaungada vakarā viņu mājā. Viņas klasesbiedri neticēja, ka kāds no vecākiem varētu to atļaut, bet viņi kļūdījās – Ksenija ne tikai atļāva, bet arī uzņēmās zināmu atbildību par saturīgu programmu. Tie bija 7. klases bērni ar vēl nestabilām interesēm un ar vienkāršiem dzīves modeļiem, priekšstatiem par svētkiem. Viņa gribēja parādīt šiem pusaudžiem, ka svētkos var būt jautri bez speciāli jautriņošiem līdzekļiem (alkohola), bet no tā, kā organizē laiku. Vispirms viņa palīdzēja meitai noformēt galdu, sagatavojot pie katra vietas galda karti ar veltījumu dzejoļu formā, ko pati sacerēja un uzdeva meitai glīti sarakstīt uz mazām kartiņām, vienā vai divos pantos apdzejojot katru viesi. Kad pusaudži sanāca, viņa kā viesmīlīga namamāte pavadīja kopā ar viņiem šo svētku vakaru, novadīja dažas vienkāršas, bet jautras spēles, netieši mācīja, kā pareizi izturēties pie galda. Protams, ar šādu attieksmi viņa ne tikai izbrīnīja meitas klasesbiedrus, bet arī izpelnījās viņu cieņu un drosmi atnākt vēlreiz. Tā māte brīvprātīgi uzņēmās audzinātāja lomu, kas viņai veiksmīgi izdevās.

Ksenija ar vienkāršiem paņēmieniem ieaudzināja svarīgas lietas. Meita atceras vienu no tādām situācijām. Kad viņa bērnībā “uzpūtās”, mamma viņai teica: “Tikai nesmejies! Tu nedrīksti smieties!” Tai pašā brīdī meitai uzlabojās garastāvoklis un pārgāja kaprīze. Taču bērnu kaprīzes izpaužas ne tikai šādi. Bija reizes, kad meita vienkārši nevarēja paklausīt. Tad Ksenija spēlēja tādu teātri: viņā iztēlojās, ka neredz meitu un iesaucās: “Vai neredzējāt manu meitu? Kur var būt mūsu labā Liza? Viņa ir tik laba un paklausīga! Ko šeit dara šī sliktā meitene? Kāpēc viņa sēž Lizas vietā?” Viņa ņēma nepaklausīgo meitu

aiz rokas un izveda koridorā: “Ej, meitenīte, mēs gaidām savu labo Lizu.” Pēc mirkļa viņa pavēra durvis un jautāja: “Kas tu esi? Vai mūsu labā Liza?” Protams, bērnam jau negribējās būt kaprīzam, uzmanība pārslēdzās, un viņš uzzināja, ka māte ir labās domās par viņu. Šāda spēle bērnam palīdzēja gan pārslēgties, gan savaldīties un laboties. Meita uztvēra sevi un savu uzvedību it kā no malas un mācījās atšķirt labo no sliktā. Cik gudra pedagoge no dabas viņa bija!

Vajadzību attīstīt jaunākajā paaudzē zinātkāri, veidot interesi par dzimto zemi, tās vēsturi un kultūru Ksenija uzskatīja par katra inteligenta un izglītota cilvēku tiešo pienākumu. Saskarsmē ar jauniešiem viņa nemanāmi pārslēdza viņu uzmanību uz mūžīgām vērtībām, piesaistīja viņus kādai tēmai un ieinteresēja ar to un pēc tam ļāva pašiem izvēlēties, vai turpināt iesākto sarunu vai nodoties izpriecai. Bija interesanti, ka jaunieši tik tiešām juta atšķirību starp izpriecu un šo nopietno, bet vērtīgo tēmu, un paši pieprasīja turpinājumu, noraidot tukšu izklaidēšanos. Viena no tādām situācijām izveidojās ekskursijā uz Brakiem – Rūdolfa Blaumaņa muzeju. Ksenijas meita nolēma savu 11. klasi iepazīstināt ar Rūdolfa Blaumaņa daiļradi pēc viņa dzimtās mājas apmeklējuma. Šai ekskursijā devās visa klase, jo tas bija ieskats jaunajā tēmā. Todien Ksenija bija ekskursijas vadītāja, jo meita palūdza viņu piesaistīt bērnu uzmanību. Bija novembris. Ārā drēgns, apmācies, ceļi dubļaini. Tādā nejaukā dienā pilsētnieki atbrauca uz laukiem. Taču autobusā Ksenija tā spēja ieinteresēt šos skolēnus ar ieskatu vēsturē un Blaumaņa dzīvē, ka laika apstākļi viņus vairs neiešpaidoja, viņi bija gatavi apskatīt un klausīties tālāk. Muzejā viņiem stāstīja muzeja darbinieki, kuri bija ļoti pārsteigti par skolēnu ne-parasto interesi. Ar Rūdolfu Blaumani kā ar personību Kseniju dzīve saveda ciešāk nekā ar citiem rakstniekiem, jo viņa pēc speciālistu lūguma septiņdesmitajos gados strādāja ar Blaumaņa vēstulēm, kurās uzņēmās atšifrēt rokrakstu un pārtulkot tās no vācu valodas latviešu valodā. Šis fakts ieinteresēja arī muzeja darbiniekus, izveidojās interesanta un patīkama saruna.

Pēc tā un arī no citiem novērojumiem meitai veidojās interesantas atziņas: pedagogiskajā saskarsmē vislabāk var sasniegt mērķi neuzspiežot, it kā nemanāmi. Ja tu esi ieinteresēts tēmā, tu noteikti spēsi ieinteresēt klausītāju. Tāpēc nav jākautrējas to darīt, jācenšas iepazīstināt ikkatru ar īstām un mūžīgām vērtībām un panākt, lai šīs vērtības kļūtu arī par skolēnu vērtībām.

Tad vienā veselumā saplūst visas īstās cilvēka bagātības – viņa sirds un gara bagātības, kas veido Personību, un liels profesionālisms, kuru var īstenot tikai šī Personība. Ksenijas Personība spēja pacelties virs daudziem likteņa sitieniem, nepārtraukt dzīvot līdzī un kalpot savas republikas un sabiedrības interesēm, dāsni izstarot sirds siltumu un labvēlīgu uzmanību ikkatram cilvēkam.

Ksenijas vīrs Anatolijs nomira 1964. gadā. Viņš atgriezās no Sibīrijas 1952. gadā, bet ilgu laiku nedrīkstēja uzturēties Rīgā. Tuvākā uzturēšanās vieta bija Ogre. Viņš drīkstēja strādāt tikai pagaidu darbus, tāpēc visas materiālās rūpes par ģimeni gūlās uz Ksenijas pleciem. Kad vīrs nomira, meitai bija tikai 10 gadu, taču tēva mazā darba stāža dēļ meita nevarēja saņemt pensiju pēc tēva nāves. Līdz disertācijas aizstāvēšanai Ksenija saņēma oficiālo algu 160 rubļu uz papīra un uzturēja četrus cilvēkus – divus bērnus, māti, kura saņēma pensiju 16 rubļu, un sevi. Tomēr tajos tālajos bērnības gados, kad viņas ģimene dzīvoja nabadzībā un Ksenija izbaudīja, ko nozīmē būt nabaga radniekam, viņa nolēma, ka nekad dzīvē nepaliks bez naudas. Kad uz Ziemassvētkiem un Lieldienām vajadzēja apciemot bagātos radus, vectēva brāļa ģimeni Rīgā, Rīgas Nesterova mājā, kur tagad atrodas Krievijas vēstniecība, Ksenija pilnā mērā izjuta gan savu nabadzību, gan bagāto radu attieksmi pret neveiksmīgiem nabagiem radiem. Viņu ne tik daudz pazemoja šī loma, cik radīja sāpes. Tāpēc Ksenija vienmēr rūpīgi sekoja savam budžetam. Arī meitu viņa mācīja plānot tēriņus, pierakstīt iztērēto, uzskaitīt gan ienākumus, gan izdevumus. Meita atceras, ka mājās nekad nebija nevienas trūcīguma pazīmes: visi bija gaumīgi un akurāti apģērbti, vienmēr bija dāvanas uz svētkiem,

Ksenijas Karpovas dēls Pēteris

gāja uz teātri, bērni vasarā atpūtās Jūrmalā universitātes vasarnīcā, mājās bija bagāta bibliotēka, gāja ciemos un sagaidīja ciemiņus mājās. Tikai nebija televizora. Bet tieši to arī nevajadzēja, jo ģimene ar aizrautību lasīja grāmatas. Kad pēc disertācijas aizstāvēšanas Ksenijas alga palielinājās divkārt, tēriņi nepieauga, jo visi bija pieraduši dzīvot pieticīgi. Taču Ksenijai parādījās iespēja ceļot, ko viņa labprāt darīja katru atvaļinājumu.

Ksenijas spēju redzēt lietas kopumā, dziļi analizēt tās un sameklēt izeju bezizejas situācijā vislabāk iemantoja un pilnveidoja viņas dēls Pēteris, kurš jau kopš 1989. gada realizē savus psihologa un ekonomista talantus Krievijas valdībā. Saskarsme ar Ksenijas Karpovas stipro personību ienesa gaismas stariņu katrā sirdī, kura pienāca viņai klāt dzīvē un sadarbībā, caur vārdnīcām, zinātniskajiem rakstiem un mācību grāmatām vai kādā citā veidā.

Ārijas Karpovas atmiņas

“Ar Latvijas Universitātes ilggadējo docenti Kseniju Karpovu iepazinos 1967. gada augustā, kad kopīgas studiju intereses (Roršaha tests) ar viņas dēlu Pēteri ieveda mani viņu dzīvoklī Rīgā, Krēslas ielā starp Mārtiņa baznīcu un kapiem. Palielajās istabās trīsistabu dzīvoklī, kā man šķita, reti iespīdēja saule lielo koku dēļ. Dzīvokļa iekārtojums bija askētisks vai, kā šobrīd teiktu, valdīja minimālisms. Iepatikās glezna – plašas krastmalas, kura atgādināja Ņevu, attēls. Dzīvoklī bija daudz grāmatu, mapes ar papīriem, nebija televizora – viss liecināja par ģimenes virzību uz intensīvu garīgu darbu un nevērību pret sadzīves apstākļiem. Apaļš balts suns Graifs ienācējus rūpīgi vēroja – draudzēties vai ne. Pati dzīvokļa saimniece tobrīd atgriezās no atpūtas Līgatnē, kura viņai vienmēr patika. Saksarsmē ar viņu man uzreiz bija viegli un kaut kā iedvesmojoši un dzīvespriecīgi no pirmajām minūtēm. Atceros, ka bija kaut kādas problēmas gan ar testa, gan literatūras par to ieguvī, kuras viņa eleganti palīdzēja risināt. Piemēram, organizēja satikšanos ar šī testa zinātājiem I. Lauvu un E. Pampi. Viņa iztulkoja Hermana Roršaha tekstus. Pēc gada kļuva Ksenijas vedekla. Jutos pārsteigta, cik pretimnākoši viņa mani pieņēma. Palīdzēja veicināt šķiršanās procesu ar manu pirmo dzīvesbiedru, tai skaitā arī finansiāli, jo biju taču studente. Arī mana meita pūrā viņu absolūti nemulsināja. No tikšanās līdz šķiršanās brīdim 1998. gadā nebeidzu brīnīties par viņas gandarījumu par to, kas ir, un pastāvīgo piepaceltību virs sadzīves un attiecību problēmām.

Ierastākā poza – sēdus vai guļus, bet ar papīriem un grāmatām apkrāvusies. Un vienlaikus viņa vienmēr atrada laiku parunāties un atbalstīja grūtākos, nevis ērtākos lēmumus. Atceros, kā, mazliet nobārusi, taču nežēlojot naudu un laiku, viņa atbalstīja mūsu salaulāšanos Vladimira katedrālē Kijevas centrā Vissavienības psihologu kongresa laikā 1968. gadā! Viņa atbalstīja mūsu pārcelšanos uz Permu, jo tolaik tā bija novītātēm atsaucīga vieta, kur tika veicināta psiholoģijas un

funkcionālās mūzikas ieviešana ražošanā (Pēterim) un darbojās atzīta personības, temperamenta un individuālā stila izpētes skola V. Merlina vadībā (man). Ar pastāvīgu atbalstu, dzīvu saraksti, iesaistīšanos mūsu attiecību problēmu risināšanā, absolūtu labvēlību un objektivitāti, prasmi augšupcelt – tādu es pazīnu savu vīramāti.

Laikā, kad aspirantūrā mācījos Permā, Pēterburgā studijas beidza un Latvijas Universitātē uzsāka darba gaitas psiholoģe Vanda Apšeniece. Kaut speciāliste bija ļoti nepieciešama, dzīvokļa ziņā tobrīd LU viņai ne ar ko nevarēja palīdzēt. No Permas zvaniņu savai vīramātei un viņa, protams, domāja valstiski un uzreiz piekrita Vandas pagaidu izmitināšanai savā dzīvoklī! Citus tik atsaucīgus nepazīstu.

Pēc 10 gadiem mūsu kopdzīve izjuka, taču attiecības ar Kseniju nemainījās, un mēs turpinājām dzīvot Imantā vienā mājā. Ja arī saskarsmes niansēs parādījās kaut kas jauns, tad tikai no manis – neprašas puses. Viņa silti un saprotoši izturējās pret manu dēlu, savu mazdēlu Mihailu, un bez iebildumiem pieņēma manu meitu Sandru.

Abas bijām lielas teātra mīlētājas, kur arī kopā devāmies ne vienu reizi vien. Kad aizstāvēju savu kandidāta (tagadējo doktora) disertāciju Maskavā 1975. gadā, viņa bija līdzās. Un tā vispār bija lieliska nedēļa: dzīvojām V. Kačalova ielā un gandrīz ik vakaru skatījāmies pa izrādei!

Lielu iespaidu uz mani atstāja viņas attiecības ar vācu literatūras speciālisti talantīgo Dzidru Kalniņu. Kā es tobrīd sapratu, pēdējā bija liela brīvdomātāja, pat disidente. Cik es zināju, Dz. Kalniņa bija mašīnrakstā izplatījusi A. Solžeņicina darbus, par ko tika no Latvijas izsūtīta uz Voronežu un, protams, bijusi paziņu un kolēģu atraidīta par tik neprātīgu rīcību. Kad Dz. Kalniņai varas iestādes atļāva atgriezties Rīgā, Ksenija bija pirmā un kādu laiku vienīgā, kas viņu apciemoja, atbalstīja un palīdzēja veikt pētījumu par mūsdienu vācu romānu. Reiz, satiekoties Nacionālajā teātrī (izrādes "Mīlestība uz ģeometriju", diemžēl neatceros šo vācu autoru, tekstu bija tulkojusi Dz. Kalniņa), pati biju lieciniece augstas cieņas pilnajām attiecībām, kas dominēja

viņu starpā. Starp citu Ksenijas dēla Pētera meita no otrās laulības ir A. Solžeņicina vedekla. Ksenija mīlēja talantīgus, augstas garīgas raudzes cilvēkus. Ar labu vārdu viņa pieminēja inteligences tikšanās vakarus pie vācu filoloģes Kiras Kalniņas... Atceros Ksenijas rūpes par piemērotiem tērpiem – kopā esam saskaņojušas kurpju un somiņu krāsas. Vispār, ņemot vērā, ka šī valstiski domājoša un strādājoša sieviete vienmēr ir materiāli dzīvojusi ļoti pieticīgi (160 rbļ. uz papīra četriem cilvēkiem – divi bērni un māte, ar zemiem un neregulāriem honorāriem), varēju tikai apbrīnot, cik gaumīgi, individuāli interpretējot modes tendences, viņa vienmēr bija ģērbusies! Dabas dotā, sportā un darbā rūdītā figūra lieliski nesāja šos tērpus. Grūti izteikt vārdiem un aptvert, cik ļoti daudz esmu no viņas iemācījusies, pirmkārt, to, ko tagad sauc par kritisko domāšanu, kā arī dialektisko domāšanu (K. Riegel), kas palīdzējusi uzturēt prioritātes visgrūtākajās situācijās.

Pēdējos Ksenijas dzīves gados tā iegadījās, ka kopā sagaidījām vairākus Jaunos gadus pēc kārtas. Jau iepriekš kopā ar vīru to iecerējām, gatavojāmies un gaidījām, jo tās bija lieliskas augstākās garīgās raudzes piesātinātas sarunas visas nakts garumā, pēc kurām dalībnieki droši varēja doties pretī tam, ko jaunais gads katram nesīs... Mēs savādi šķīrāmies. Viņa piezvanīja 17. janvāra *sestdienas* rītā un entuziasma pilna aicināja mūs ar vīru uz korporācijas balli – jābūt skaisti tērptiem, jo būs jādejo polonēze...

Šī iedvesmas pilnā balss iekšēji nebeidza skanēt... *pirmdienas* pēcpusdienā, kad, atgriezies no darba, saņēmu ziņu, ka manas izcilās bijušās vīramātes vairs nav – neticami!

Viņas vēlēšanās bija, lai pelnus izkaisām Latvijas vidienē – Daugavā pie Staburaga, lai likteņupe tos nestu cauri viņas mīlētajai zemei uz jūru un okeānu... Tas arī tika izpildīts."

Tas tika izpildīts, tomēr Daugavas ūdeņos tika izkaisīti ne visi pelni. Ģimene parūpējās arī par to, lai tuviem cilvēkiem būtu vietiņa, kur Ksenijai par piemiņu nolikt vai iestādīt puķes Lāčupes kapos, kur apglabāti vīrs, māsa, māte, bet jau pēc Ksenijas nāves – znots un mazmazmeitiņa.

Savās atmiņās Ārija ieminējās par ielūgumu uz korporācijas balli. Tai vajadzēja notikt 23. janvārī. Ksenija ļoti gaidīja šo balli, jo tā būtu pirmā Tatjanas balle pēckara Latvijā. Pirmskara Latvijā tā bija ikgadējā labdarības balle, kas deva līdzekļus mācībām maznodrošinātiem studentiem. Tolaik šādu balli rīkoja piecas krievu sabiedriskās organizācijas – Krievu biedrība, Studentu biedrība, studentu korporācija "Ruthenia", studentu korporācija "Fraternitas Arctica" un studenšu korporācija "Sororitas Tatiana". Ksenija vienmēr piedalījās rīkotāju komitejas darbā, bija balles gaitas dedzīga iedvesmotāja. Tatjanas balli centās atjaunot vairākus gadus, tomēr izdevās to paveikt tikai 1998. gadā. Ksenija jutās visai gandarīta: labākās tradīcijas nemirst, un balle tika atjaunota viņas meitas prezidija laikā.

Bet balle nenotika, jo korporācija "Sororitas Tatiana" tajās dienās sēroja kopā ar savu tā laika seniori Elizabeti Karpovu un viņas meitu Kseniju Kirilovu, bet 24. janvārī aizvadīja savu ļoti cienījamo mūža goda seniori Kseniju Karpovu.

18. janvārī, dienu pirms nāves, Kseniju smagi satrieca vēsts no Vācijas, ka viņas labā un mīļā draudzene Marianna pārcietusi trieku un guļ bez samaņas. Ksenija tā sapņoja vēlreiz aizceļot pie Mariannas kopā ar savu meitu. Viņas plānos tas bija ierakstīts uz pavasari...

Bibliogrāfija

I. Vārdnīcas

1. **Karpova, K.** *Vācu valodas sinonīmu vārdnīca*. Rīga: Liesma, 1969.
2. **Karpova, K.** *Vācu – latviešu, latviešu – vācu vārdnīca vidusskolām*. Rīga: Zvaigzne, 1979.
3. **Karpova, K.** *Vācu – latviešu, latviešu – vācu vārdnīca vidusskolām* (pārstrādāts un papildināts izdevums). Rīga: Zvaigzne, 1991., 1993.
4. **Karpova, K. u. c.** *Krievu – latviešu vārdnīca*. Rīga: Avots, 1. izd. 1951., papildināti izdevumi 1955., 1976., 1984.
5. **Karpova, K. u. c.** *Mazā krievu – latviešu un latviešu – krievu vārdnīca*. Rīga: Latvijas Valsts izd., 1959., papildināts izd. 1962.
6. **Karpova, K. u. c.** *Latviešu – vācu vārdnīca (lielā)*. Rīga: Avots, 1963., 2. papildināts izd. 1980., 3. pārstrādātais papild. izd. 1998.
7. **Karpova, K. u. c.** *Vācu – latviešu vārdnīca*. Rīga: Jumava, 2007. (tapa 1998. gadā).

II. Mācību grāmatas

Augstskolai

8. **Karpova, K.** *Wir lesen und sprechen deutsch*. Rīga: Latvijas Valsts izd., 1963.
9. **Karpova, K.** *Gesprächsbuch*. Maskava: Visšaja škola, 1969.

Skolām

10. **Karpova, K.** *Mein deutsches Buch für die Klasse 5*. Rīga: Zvaigzne, 1981., 1985., 3. pārstrādātais papild. izdevums 1989.
11. Sadarbībā ar citiem autoriem iznākušas divas sērijas vācu valodas mācību grāmatu latviešu skolām pēc vienotas metodikas, 1. sērija "Mein deutsches Buch" 7.–11. klasei laikā no 1972.–1977. gadam

un 2. sērijas mācību grāmatas no 6. līdz 8. klasei laikā no 1982. līdz 1984. gadam pārstrādātas laikā no 1990.–1991. gadam. Kopskaitā iznākušas 8 grāmatas + 3 pārstrādātas = 11 mācību grāmatas.

2. sērijas mācību grāmatām sastādīti metodiskie norādījumi

12. **Karpova, K.** Metodiskie norādījumi darbam ar mācību grāmatu "Mein deutsches Buch für die Klasse 4". Rīga: Zvaigzne, 1980.
13. **Karpova, K.** Metodiskie norādījumi darbam ar mācību grāmatu "Mein deutsches Buch für die Klasse 5". Rīga: Zvaigzne, 1981.
14. **Karpova, K.** Metodiskie norādījumi darbam ar mācību grāmatu "Mein deutsches Buch für die Klasse 6". Rīga: Zvaigzne, 1982.
15. **Karpova, K.** Metodiskie norādījumi darbam ar mācību grāmatu "Mein deutsches Buch für die Klasse 7". Rīga: Zvaigzne, 1984.
16. **Karpova, K.** Metodiskie norādījumi darbam ar mācību grāmatu "Mein deutsches Buch für die Klasse 8". Rīga: Zvaigzne, 1984.

Skolām ar padziļinātu vācu valodas mācīšanu

17. **Karpova, K., Būmeistare, D.** Vācu valodas mācību grāmata 5. klasei. Rīga: Liesma, 1965.
18. **Karpova, K., Būmeistare, D.** Lasāmviela 5. klasei. Rīga: Liesma, 1965.
19. **Karpova, K., Darvina, R., Manusova, R.** Vācu literatūras vēsture "Deutsche Literatur". Rīga: Zvaigzne, 1976.
20. **Рижая, А., Осипова, А.** Практическая грамматика латышского языка в ситуативных упражнениях 1 и 2 часть. Рига, 1991. Предисловие.
21. **Dedkova, E.** Draugu sarunas 12. klasē. 1. un 2. daļa. Recenzija. Rīga: Ilana, 1995.

III. Raksti par lingvistiskām tēmām

22. *К вопросу создания словаря иноязычных синонимов и критерии их отбора.* Ģermāņu filoloģijas jautājumi. Rīga: Zinātne, 1967.
23. *О семантических взаимоотношениях компонентов одного синонимического ряда.* Тезисы докладов межвузовской конференции по проблемам современных германских языков. Рига, 1967.
24. *К вопросу о методах исследования взаимоотношений синонимов.* LVU Zinātniskie raksti. Ģermāņu valodu leksikoloģijas, gramatikas un stilistikas jautājumi. Rīga, 1968.
25. *Семантические взаимоотношения синонимов одного ряда.* Автореферат на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Рига, 1969.
26. *Об одном виде дифференциации синонимов.* LVU Zinātniskie raksti 114. sēj. Vācu valoda un tās mācīšanas metodika. Rīga, 1969.
27. *Экспрессивные синонимы.* LVU Zinātniskie raksti 120. sēj. Vācu valoda un tās mācīšanas metodika. Rīga, 1969.
28. *Лингвистическая характеристика синонимов.* Тезисы докладов VIII научной конференции по Романо - германскому языкознанию Пятигорского Педагогического института. Пятигорск, 1970.
29. *Дуплеты или синонимы?* LVU Zinātniskie raksti. Ģermāņu un romāņu filoloģijas un svešvalodas metodikas jautājumi. Rīga, 1971.

IV. Publikācijas par svešvalodas mācīšanas problēmām

30. *Par frazeoloģijas mācīšanu 5.–7. klasēs.* Rīgas Pedagoģiskā institūta zinātniskie raksti VIII sēj.
31. *Принцип составления учебных пособий по развитию навыков устной речи студентов.* Тезисы доклада на межвузовской конференции по вопросам преподавания иностранных языков

- Московского педагогического института иностранных языков, 1962.*
32. Роль художественной литературы в создании речевых ситуаций. *Тезисы доклада межвузовского симпозиума по вопросам преподавания иностранных языков Владимирского педагогического института, 1960.*
 33. Par jauno vācu valodas mācību grāmatas metodisko ievirzi. *LVU Zinātniskie raksti: Обучение речи на иностранном языке в условиях вузовского и школьного преподавания, 1975.*
 34. О развитии умения письменного общения на иностранном языке. Обучение речи... *LVU Zinātniskie raksti, 1975.*
 35. О практических умениях в работе с текстом. *Иностранные языки в высшей школе. Выпуск IV, LVU, Rīga, 1976.*
 36. Организация учебного материала для формирования речевых умений на иностранном языке. *Сб. Пути и методы формирования умений и навыков в процессе обучения в школе и вузе. Liepājas Pedagoģiskais institūts, 1977.*
 37. Методические основы самостоятельной работы студентов на факультете иностранных языков. *Межвузовский сборник по проблемам высшей школы. Самостоятельная работа студентов. Rīgas Politehniskais institūts, 1981.*
 38. В соавторстве: *Методические рекомендации и профессионально направленные упражнения для практических занятий по немецкому языку на 1 и 2 курсе. Rīga, LVU, 1981.*
 39. *Грамматическая адаптация для профессионально направленного обучения немецкому языку. Metodiskā izstrādne. Rīga, LVU, 1983.*
 40. *Адаптация синонимических грамматических конструкций для профессионально направленного обучения. Metodiskā izstrādne. Rīga: Zvaigzne, 1985.*
 41. *Ранняя педагогизация как средство интенсификации подготовки учителей иностранного языка. Тезисы доклада Респуб-*

ликанской научно – методической конференции. Daugavpils
Pedagoģiskais institūts, 1987.

Izmantotie avoti un literatūra

1. K. Karpovas vēstule dēlam Pēterim Karpovam. 1969.
2. K. Karpovas vēstules Mariannai Graubiņai. 1991., 1995.
3. Krievu studenšu korporācijas "Sororitas Tatiana" hronika 1935.–1998.
4. **Karpova, K.** *Autobiogrāfija*. 1993.
5. **Nagla, J.** Vienmēr būt kopā ar mums. *Padomju Students*, 1984.

Izmantotas fotogrāfijas no Ksenijas Karpovas ģimenes arhīva.
Bibliogrāfiju sastādīja Elizabete Karpova un Ksenija Kirilova
(Ksenijas Karpovas meita un mazmeita).

Antsija Karule

ANTONIJAS KARULES PEDAGOĢISKAIS MANTOJUMS (1921–2001)

*Ir svarīgi, lai kaut kur paliktu tas,
ar ko cilvēks ir dzīvojis.*

(A. de Sent-Ekziperī.)

Katram dzīvē ir kāds parāds, kas atdodams cilvēkiem, ar kuriem kopā pavadīts īsāks vai garāks dzīves posms, no kuriem vairāk ņemts, nekā dots.

Viena no tām, kas atstājusi savu devumu pedagogijas zinātnes attīstībā, skolotāju profesionālajā sagatavošanā un viņu tālākizglītošanā, latviešu valodas kā mācību priekšmeta metodikas attīstībā, palikusi savu kolēģu atmiņās kā sirsnīgs, godīgs, izpalīdzīgs cilvēks, ir izcilā zinātniece, metodiķe, skolotāja, profesore Antonija Karule.

Mainoties izglītības sistēmām Latvijā, ienākot tai pedagogijas zinātnieku paaudzei, kura savus pētījumus veic laikā, kad Latvija ir kļuvusi brīva, neatkarīga valsts, A. Karules vārds jau tiek saistīts ar konkrētu pedagogijas vēstures posmu.

Ir izaugušas vairākas paaudzes, kuras savu pirmo mācību grāmatu "Ābeci" vairāk atceras pēc lepnā gaiļa uz vāka, mazāk pēc tās autores.

Taču arī mācību grāmatu autoriem ir savs dzīves stāsts, kurā nav svešs nedz prieks, nedz skumjas, nedz šaubas, un tā ir vērtība, kas dod labāku izpratni par apkārtējā pasaulē notiekošo, spēku, pārliecību arī nākamajām paaudzēm.

Dzīves un darba gaitas

Antonija Karule dzimusi 1921. gada 30. aprīlī Daugavpilī. 1941. gadā beigusi Rēzeknes Skolotāju institūtu, un kopš tā brīža sākušās viņas kā skolotājas, izglītības inspektores, metodiķes un pedagogijas zinātnieces gaitas.

Pirmā darbavieta ir bijusi Skrudalienes valsts tautskola (1941), tad Daugavpils pilsētas tautskola (1942–1943), Rīgas apriņķa tautskolu inspekcija (1943–1944), Mārupes pagasta tautskola (1944), Rīgas 39. pamatskola (1944–1945).

No 1947. līdz 1951. gadam A. Karule studēja Latvijas Valsts universitātes Filoloģijas fakultātē un ieguva filologa kvalifikāciju. Paralēli studijām A. Karule strādāja par skolotāju Bauskas rajona Pilsrundāles septiņgadīgajā skolā (1945–1946) un Mežotnes septiņgadīgajā skolā (1946–1949), kā arī Jelgavas rajona Ozolnieku septiņgadīgajā skolā (1949–1951), Auces rajona Tautas izglītības inspekcijā un Auces vidusskolā (1951–1952).

Kopš 1952. gada 1. septembra A. Karules dzīves un darba vietas līdz pat mūža nogalei saistītas ar Rīgu.

A. Karule jaunībā savā dzimtajā Latgalē

Vairāk nekā 14 gadu A. Karule bija skolotāja un mācību pārzine Rīgas 2. vidusskolā. Tajā laikā direktors bija Imants Plotnieks (vēlāk habilitētais pedagoģijas doktors, Latvijas Universitātes profesors). Antonija Karule savās publikācijās vienmēr ir augstu vērtējusi un respektējusi I. Plotnieka atziņas par individuālu pieeju katram skolēnam, pazīstot viņa individuālās, psiholoģiskās un sociālās attīstības īpatnības, sadarbību ar ģimeni u. c.

No 1964. līdz 1968. gadam A. Karule ir arī Latvijas Universitātes (tolaik – P. Stučkas Latvijas Valsts universitātes) aspirante.

No 1966. gada līdz 1991. gadam A. Karules profesionālā un zinātniskā darbība noritēja Izglītības ministrijas Pedagoģijas zinātniskās pētniecības institūtā. Viņa institūtā strādāja par zinātnisko līdzstrādnieci un Pedagoģijas teorijas un vēstures sektora vadītāju. Pēc institūta reorganizācijas darbu turpināja Tautas izglītības attīstības institūtā Pirmsskolas un sākumskolas katedrā par profesori, Izglītības attīstības centrā par zinātnisko līdzstrādnieci.

1967. gada novembrī A. Karule aizstāvēja disertāciju “Raiņa pedagoģiskie uzskati” pedagoģijas zinātņu kandidāta grāda iegūšanai (disertācijas apjoms 306 lpp.).

No 1981. gada līdz 1985. gadam Antonijas Karules vadībā Latvijā veica plašu pētījumu, kas bija saistīts ar Vissavienības komplekso pētījumu par sistemātiskām skolēnu mācībām skolā no sešu gadu vecuma. Šo pētījumu vadīja PSRS Pedagoģijas zinātņu akadēmijas akadēmiķis I. Zverevs. Tā aktualitāti tolaik noteica PSKP 24. kongresa un PSKP CK 1988. gada 18. plēnuma lēmumi par vispārizglītojošo un profesionālo skolu reformu. PSRS vispārizglītojošajās skolās, tai skaitā arī Latvijā, obligātās mācības skolā tika noteiktas no sešu gadu vecuma. Pētījumā par sešgadīgo bērnu mācībām pirmajā klasē iesaistīja vairāk nekā 300 eksperimentālo skolu skolotāju no dažādiem Latvijas rajoniem.

A. Karule regulāri uzstājās konferencēs un semināros Latvijā, Tallinā, Maskavā, Baku, Minskā, Frunzē u. c. un informēja par eksperimenta rezultātiem.

1990. gadā A. Karule ieguva pedagoģijas zinātņu doktora grādu. Viņa savu zinātnisko darbu "Sešgadīgo bērnu skolas mācību didaktiskie pamati" izstrādāja Maskavā PSRS Pedagoģijas zinātņu akadēmijā. Tas notika līdzīgi, kā 20. gadsimta 80. gados to darīja daudzi Latvijas pedagoģijas zinātnieki. Taču A. Karule bija pirmā, kura LU zinātniskajā padomē 1990. gadā aizstāvēja doktora darbu didaktikā, kuru vēlāk pielīdzināja habilitētā doktora grādam (*Promocijas un habilitācijas darbi pedagoģijā. LU Pedagoģijas muzeja materiāli*).

Pēc institūta struktūrvienību likvidēšanas četrus gadus A. Karule bija Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības augstskolas tolaik Sākumskolas katedras profesore (1994–2000). Viņa lasīja lekcijas didaktikā, ābece mācību metodikā, vadīja studentu pētnieciskos darbus (kurša darbus, bakalaura darbus). Profesores darbs tolaik jaunizveidotajā Rīgas Pedagoģijas augstskolā (tagad Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības augstskola) īpaši veicināja Pirmsskolas un sākumskolas fakultātes (tagad Pedagoģijas fakultātes) akadēmiskā personāla zinātnisko darbību.

Tā kā augstskola tika izveidota, apvienojot divus pedagoģiskos institūtus, tad tajā darbu turpināja skolotāji ar labu profesionālo darba pieredzi, bet viņiem nebija pieredzes rakstīt zinātniskus rakstus, plānot un veikt pētījumus. A. Karules pētnieciskā darba lielā pieredze noderēja A. Peterei, Z. Anspokai, E. Volānei u. c. docētājiem, kuri tajā laikā studēja doktorantūrā un sāka veikt savus patstāvīgos pētījumus.

Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības augstskolas kolēģiem, no vienas puses, bija bijība un pietāte pret A. Karuli kā personību, zinātnieci, no otras puses, jebkurā brīdī bija kam prasīt padomu, jo viņa bija atklāta, gatava palīdzēt, uzmundrināt.

Paralēli darbam Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības augstskolā viņa lasīja lekcijas arī Latvijas Universitātes Pieaugušo izglītības centrā par ābece mācību, vispārīgo didaktiku, piedalījās Rēzeknes

Augstskolā, Daugavpils Universitātē valsts kvalifikācijas eksāmenu komisijās.

Personīgajā arhīvā saglabājušies profesores lekciju konspekti. Tie liecina par rūpīgu sava un studentu darba plānošanu. Paralēli lekcijām paredzēti studentu patstāvīgie darbi – mācību mērķu izvirzīšana, stundu plānošana, to analīze, vērtēšana u. c.

A. Karules zinātniskās darbības jomas ir pirmsskolas un pamatskolas didaktika (mācību saturs, mācību individualizācija, integrētās mācības u. c.), latviešu valoda kā integrēts kurss sākumskolā (1.–4. klasē) un Latvijas skolu un pedagogiskās domas vēsture (skolas un izglītība Latgalē 17.–19. gadsimts, skolas un izglītība Latgalē 1920.–1940. g., jaunlatviešu pedagogiskie uzskati u. c.).

Dzīves laikā sagatavotas četras monogrāfijas, vairāki zinātnisku rakstu krājumi, publicēts ap 150 zinātnisku un metodisku rakstu,

A. Karule pēc Valsts kvalifikācijas eksāmena apsveic jaunās sākumskolas skolotājus Rēzeknes Augstskolā

izdots mācību līdzekļu komplekts 1. klasei ("Ābece", "Lasāmā grāmata", darba burtnīcas un metodisks līdzeklis skolotājiem), kopā ar Anitu Lanku sagatavoti un atkārtoti izdoti mācību līdzekļu komplekti 2.–4. klasei ("Lasāmās grāmatas", "Valodas mācības" grāmatas, darba burtnīcas un metodiskie materiāli skolotājiem). Viņas vadībā tika sagatavotas latviešu valodas un citu mācību priekšmetu programmas, metodisko rakstu krājumi ("Mācību un audzināšanas darbs sagatavošanas klasēs", "Sešgadīgu bērnu sistemātiskas mācības" u. c.).

Pēc tam paliek tikai atmiņas...

A. Karuli atceras emeritētais profesors, habilitētais filoloģijas doktors, tolaik Pedagoģijas zinātniskās pētniecības institūta direktors Ilmārs Jānis Freidenfelds:

"Manā dzīvē ir bijis tā, ka ikkatrā darbavietā jo spilgti atmiņā iegūlušī daži kolēģi, kas, liekas, pauž pašu līdzstrādnieku saimes būtību, tās darba specifiku. Domās es tos dēvēju par kodola ļaudīm. N. Draudziņas 7. vidusskolā par kodola ļaudīm man kļuvuši profesors L. Reiziņš, fiziķis M. Kuršics, matemātiķe A. Sietiņa, LVU latviešu valodas katedrā profesors A. Ozols, profesore M. Rudzīte, docents J. Kārklīņš, Liepājas Valsts pedagoģiskajā institūtā docents O. Nesterovs, profesors J. Mencis, profesore V. Strautiņa. Visilgāk (ceturtdaļu gadsimta) esmu darbojies Pedagoģijas (skolu) zinātniskās pētniecības institūtā. Daudzu gudro un labestīgo darba biedru pulkā ir tādi, bez kuriem, manuprāt, nav iedomājams institūts pats, piemēram, profesors B. Infantjevs, pedagoģijas doktors V. Ūsiņš, docents K. Velmers, filoloģe Dz. Cīrule, docents J. Rudzītis u. c. Šo kodola ļaužu vidū katrā ziņā ir paliekama vieta arī profesorei pedagoģijas habilitētajai doktorei Antonijai Karulei.

Cik sen pazīstu viņu, precīzi pateikt nevaru. Tas bija gados, kad viņa mācīja Rīgas 2. vidusskolā un mācījās Latvijas Valsts universitātes pedagoģijas aspirantūrā. Kopīgā darbā strādājām no 1968. gada līdz 1992. gadam un pēc tam no 1995. gada Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības

augstskolā. Cita starpā – tieši viņa mani ieinteresēja stāties pedagogiskajā darbā RPIVA. Par to esmu viņai pateicīgs.

Pētniecības institūtā A. Karule vadīja visplašāko – Pedagoģijas teorijas un vēstures sektoru. Tajā, sadarbojoties ar PSRS Pedagoģijas zinātņu akadēmiju un analogiem institūtiem citās republikās, pētīja nozīmīgas problēmas didaktikā, audzināšanā, skolu vēsturē (vēlāk audzināšanas problēmu risināšanai izveidoja īpašu sektoru docentes A. Studentes vadībā).

A. Karules talants visauglīgāk izpaudās tieši zinātniskajā darbā, mazāk ar to saistītajos organizatoriskajos jautājumos. Viņa strādāja aizrautīgi, atsaukdamās uz modernām, perspektīvām idejām un iekļaudamās to atīstīšanā un ieviešanā. Tika uzturēti cieši personiski kontakti ar vadošajiem PSRS pedagoģijas zinātniekiem – akadēmiķiem M. Skatkinu, I. Lerneru, D. Elkoņinu u. c. Pedagoģijas teorijas un vēstures sektora novatoriskais darbs, tā saikne ar skolu praksi pozitīvi ietekmēja institūta darba panākumus. Savienoto republiku salīdzinājumā Latvijas institūts allaž ieņēma vai ar Igaunijas institūtu dalīja pirmo otro vietu.

A. Karule darbā netaupīja ne sevi, ne savus līdzstrādniekus. Vakaros, kad Izglītības ministrijas ēka sen jau bija slēgta, bieži vien A. Karule kopā ar kādu no savām kolēģēm vēl strādāja. Sāka zvanīt telefons: viņas dzīvesbiedrs uztraucās, kur palikusi sieviņa. Pārsteigta vai izlikdamās pārsteigta, ka ārā jau valda tumsa, viņa tad lūdza, lai nākot pakal, jo pati baidoties viena uz māju iet (dzīvoja viņi netālu, tagadējā Pulkveža Brieža ielā). Kamēr dzīvesbiedrs nāca un tika ielaists namā, steigā vēl varēja kādas rindas uzrakstīt vai ko pārrunāt, un vai tad nu tiešām grūti laulenim vēl stundas ceturksni pagaidīt? Arī brīvdienās paretam tika praktizētas "pastrādāšanas". Gadījās arī tā, ka zinātniece jutās nevesela (augsts asinsspiediens, asinsrites traucējumi), bet darbs jādara. Tad Karulīte (tā viņu labā prātā sauca apakšnieces) pārvietojās pa institūta tumšo gaiteni, turēdamās pie durvju stenderēm vai balstīdamās pret sienu...

Lielu uzmanību pētniece veltīja pētniecības kultūrai. Sevišķi augstas prasības tika izvirzītas eksperimenta plānošanai un metodikai, rezultātu ticamībai. Šīs ievirzes pamazām apguva sektora darbinieces, vēlākās

zinātņu doktores Dz. Albrehta, E. Krastiņa, A. Lanka u. c. Paviršumu darbā sektora vadītāja necieta, lai gan par pedantisku viņu saukt nevarēja, manuskriptos šad un tad iezagās pa kļūmei. Pamatotus aizrādījumus Karulīte centās ievērot. Kādā telefona sarunā, jau strādādama augstskolā, viņa skumīgi stāstīja, ka pētnieku grupā maz uzmanības veltījot eksperimenta sagatavošanai un tīrībai, tāpēc gūtie atzinumi neesot droši. Zinātniskais darbs aiz pedagogiskā te paliekot otrā vietā.

Karules vadībā agrāk nekā citur Padomju Savienībā izveidoja modernu izglītības saturu sešgadīgo bērnu mācībām sākumskolā. Vajadzēja radīt arī atbilstošus mācību metodiskos komplektus, kas sekmētu vispārīgo un speciālo mācību prasmju attīstību, kā arī palīdzētu mērķtiecīgi bagātināt audzēkņu radošās darbības un emocionālo attieksmju pieredzi. Darba rezultāti guva plašu atzinību, un Rīgā to apgūšanai Pedagoģijas zinātņu akadēmija sasauca starptautisku mācību semināru. Atzīstu, ka didaktikas jomā līdzās K. Dēķenam, V. Zelmenim, I. Maslo un dažiem citiem Antonija Karule minama veiksmīgāko latviešu zinātnieku saimē. No viņas daudzajām publikācijām joprojām var ko labu mantot skolotāji un pedagoģijas teorētiķi.

Pētnieces sirdij tuva bija skolu vēstures problemātika. Būdama filoloģe un skolotāja, viņa jau savu pirmo (kandidātes) disertāciju uzrakstīja par Raiņa pedagoģiskajiem uzskatiem. Vēlāk tika sagatavotas publikācijas par jaunlatviešu pedagoģisko domu, bet ar īpašu degsmi, pati cēlusies no Daugavpils un tur skolojusies, viņa iedziļinājās Latgales skolu vēstures jautājumos. Vairs lāga neredzēdama, zinātniece pirms gadiem desmit aizgūtnēm, mani satikusi, stāstīja par vērtīgiem materiāliem, ko atradusi Katoļu Kūrījas arhīvā. Šķiet, tas bija nesen – nupat, nupat...

Vārds, īpaši jau zinātnes pasaulē, pārdzīvo cilvēku. Antoniju Karuli daudzīnāt, vērtēt un attīstīt viņas pedagoģiskās atziņas, likt atcerē iegaismoties viņas cilvēciskajam veidolam ir palikušo laikabiedru pienākums. Galu galā aizgājušie jau nav pazuduši: tie dzīvo ar mums, dzīvo brīžos, kad tos domās vai vārdiskā saziņā pieminam, gluži kā Morisa Materlinka pasaku lugā "Zilais putns".

Atmiņas par A. Karuli kā cilvēku, zinātnieci glabā arī Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības Skolas pedagoģijas katedras docētāji, kuri kopā ar viņu 1990. gadu beigās regulāri reizi nedēļā veica kopīgu pētījumu par integrēto mācību saturu un tā ieviešanu sākumskolā.

Profesore, pedagoģijas doktore Anita Petere atzīst:

“Vislielākā pateicību profesorei Karulei par iedrošināšanu sākt pētniecisko darbu, kā arī par lielo palīdzību un atbalstu pašas pētnieciskajā darbā. Lai gan ir pagājuši vairāki gadi kopš aktīvas sadarbības, tās ir spilgtas izjūtas, kas nav aizmirstamas. Profesores erudīcija, lielā pētnieciskā darba pieredze un prasme precīzi uztvert novitātes pedagoģiskajā jomā, kas skāra tieši sākumskolas posmu, bija vienreizēja. Nebūt ne viegli skolotājiem bija pieņemt idejas, kas būtiski izmaina ierasto un tik labi zināmo mācību stundu un aizstāt to ar jaunu pieeju, kas prasa ļoti lielu atbildību, profesionalitāti, taču prasme pārliecināt un iedrošināt darīja savu, un 13 skolotāji labprāt strādāja kopējā komandā.”

Profesore, pedagoģijas doktore Elita Volāne A. Karuli raksturo kā ļoti labsirdīgu, izpalīdzīgu cilvēku, zinātnieci ar zinātniski perfektu valodu.

Arī lektore Dace Pelše atceras zinātnieces labestību, balto un labestīgo auru, erudīciju visās jomās, to, ka bijis iespējams lūgt palīdzību jebkurā brīdī.

A. Karulei cieša saistība ir bijusi ar asociēto profesori, pedagoģijas doktori Anitu Lanku.

A. Lanka atceras:

“Ar profesori, habilitēto pedagoģijas doktori Antoniju Karuli pirmo reizi sastapos 1983. gada vasarā. Tolaik A. Karule strādāja Izglītības un zinātnes ministrijas Pedagoģijas zinātniskās pētniecības institūtā, kur vadīja Pedagoģijas teorijas un vēstures sektoru. Tā bija savdabīga darba intervija, kurā tika izvērtēta mana kandidatūra jaunākās zinātniskās līdzstrādnieces pienākumu pildīšanai. Atceros, cik prasmīgi un nemanāmi tika uzdoti jautājumi, ar kuru palīdzību tika “zondēta” mana attieksme pret pedagoģiskām vērtībām. Tā nebija pedagoģijas teorijas zināšanu pārbaude, bet divu līdzvērtīgu pedagoģu saruna par skolēnu motivācijas problēmu, par izziņas

prieku, kam būtu jābūt par rosinošu faktoru mācību procesā. Šķiroties man tika iedota gruzīnu pedagoga Šalvas Amonašvili brošūra krievu valodā, par kuru man bija jāuzraksta savs vērtējums. Daudzus gadus vēlāk Antonija Karule ar smaidu atcerējās manu "apcerējumu" un atzinās, ka tas bija vil-tīgi iecerēts eksāmens, kuru es biju izturējusi. Tā aizsākās mūsu sadarbība, kuras laikā tika izstrādāts jauns sākumskolas mācību saturs, mācību meto-diskais komplekts un nodrošināta tā eksperimentālā pārbaude un ieviešana. Tas bija bezgala saspringts, bet auglīgs darba posms. Vienmēr esmu ap-brīnojusi A. Karules darba spējas, prasmi aizrautīgi strādāt arī mājās, kad intensīvā darbā institūtā jau aizvadītas desmit un vairāk stundu. Nebija viegli turēt līdzi. Sākumā man bija nepieņemams arī straujais darba temps, kad aizgūtnēm tika aprakstīta pēc lapas lapa. Noguruma brīžos zinātniece varēja pasnaust minūtes divdesmit turpat pie rakstāmgalda un mudināja arī mani darīt tāpat. Diemžēl to man neizdevās apgūt. Nevar nepieminēt arī profesores dzīvesbiedru, kas rūpējās par kafijas galda servēšanu, turklāt darīja to tik klusu, lai netraucētu mūsu domu lidojumu. Kad darbs ieilga līdz pusnaktij, es ar taksometru tiku atvīzināta mājās."

Arī man jāsaka, ka par A. Karuli palikušas siltas atmiņas, ko glabāju kā īpašu vērtību.

Cienījamajai profesorei Antonijai Karulei patika, ja viņu sauca mīļi – par Karulīti. Profesorei ir īpaša vieta manā dzīvē. Karulīte bija tā, kura pierunāja mani iestāties doktorantūrā (viņa pat piedāvāja parunāt ar savu draugu, tā viņa sauca profesoru Imantu Plotnieku, ja vien es pati netikšot galā). Parunāt gan nevajadzēja, bet padomu prasīt, kā plānot eksperimentu, kā izstrādāt metodiku iegūto datu apstrādei u. c., vajadzēja lūgt ne reizi vien. Un viņa nekad neatteica. Viņa bija arī mana promocijas darba recenzente.

Mēs bieži apspriedām manu mācību grāmatu saturu, manu meitu un viņas dēlu gaitas, veselību. Viņa ne reizi vien izteicās, ka ar mani un Anitu Lanku viņa gribot runāt kā ar savām meitām. Nezinu, kā Anita, bet es to uzskatīju par vislielāko godu. Arī tad, kad vairs kopā nestrādājām, viena otrai piezvanījām. Tās bija mīļas un sirsniņas sarunas.

Tajā laikā mums bieži augstskolā dažādi pasākumi notika arī svētdienās (darbs ar nepilna laika studentiem, semināri u. c.). Prātā viena no pēdējām sarunām par darbu, kurā viņa asi noteica: “Kā tu vēl nesaproti, ka svētdienu darbam nav svētības? Kāpēc tu ej uz darbu svētdienās?”

Paldies viņai par dzīves gudrību. Ceru, ka viņa no mākoņa maliņas redz, kas notiek šai pasaulē, kas notiek pedagogijā. Un palīdz ikvienam, kurš pie darba ķeras ar tīru sirdi un gaišām domām.

Par savu mūžu A. Karule varētu teikt, ka “neesmu velti dzīvojuši”. Ir palicis viņas intelektuālais īpašums – monogrāfijas, mācību līdzekļi, raksti dažādos krājumos.

Viņas lielā dzīves jēga ir arī trīs dēli un mazbērni. Ar pedagogiju šobrīd visvairāk saistīts ir Jāņa darbs.

Par A. Karules dzīvi var teikt, ka viņas lielākās vērtības vienmēr ir bijušas ģimene, darbs un savas dzimtās Latgales mīlestība.

Antonija Karule mira 2001. gadā un ir apglabāta blakus savam vīram Rīgā 2. Meža kapos.

Antonija Karule savas ģimenes vidū 2001. gadā (pēdējais uzņēmums)

Zinātniskās pētniecības un metodiskā darba virzieni

*Mēs bieži vien nezinām,
Vēl biežāk negribam zināt,
bet kāds mūsu straujajam skrējienam
tīrījis sliedes.*

(N. Kalna.)

Pedagoģijas vēstures pētījumi

Neapšaubāmi, arī A. Karules pedagoģisko un zinātnisko darbību izvērtējot, nevar norobežoties no tā laika ideoloģijas un izvirzītajām prasībām pētniecisku darbu rakstīšanai un to aizstāvēšanas procedūrai.

Viņas darba mūža lielākā daļa pagāja laikā, kad Latvija bija PSRS sastāvā un skolēnu mācīšana un audzināšana balstījās uz PSKP kongresu un plēnumu lēmumiem. Tai pašā laikā ir godīgi jāatzīst, ka daudzu atziņu, kas tiek sludinātas mūsdienu pedagoģiskajā procesā, būtība sākotnēji atklāta A. Karules patstāvīgajos vai viņas vadībā veiktajos pētījumos. Viņai nebūtu par ko lieki taisnoties arī šodien, jo ir pratusi saglabāt konstruktīvu skatījumu uz lietām neatkarīgi no politiskās iekārtas. Savā autobiogrāfijā viņa ir godīgi atzinusi, ka nekad nav kalpojusi kādai politiskajai partijai.

A. Karules pedagoģijas vēstures pētījumus nosacīti var sadalīt divās daļās: pētījumi, kas tiek iekļauti citu pētījumu kontekstā, un apzināti veikti pedagoģijas vēstures pētījumi.

Runājot par pirmajiem pētījumiem, kā viena no plašākajām atzīmējama doktora grāda iegūšanai paredzētajā zinātniskajā referātā "*Sešgadīgo bērnu mācību didaktiskie pamati*" iekļautā nodaļa par Latvijas skolu attīstību no 17. gadsimta līdz 20. gadsimta astoņdesmitajiem gadiem.

20. gadsimta 90. gados A. Karule īpašu vērību veltī latviešu ābece mācīšanas metodikas attīstībai. Arī publikācijās "Skolotāju Avīzes"

pielikumā “Vispārējā izglītība” (1996) un metodiskajā līdzeklī “Ābece mācību metodika” (1997) viņa apraksta ābece mācības metožu vēsturisko attīstību un analizē to vietu 20. gadsimta 90. gadu skolās.

A. Karules skatījums uz metodēm saistīts ne tikai ar burtu apguvi un mācīšanos tos salasīt zīlēs un vārdos, bet arī ar to, kā konkrētas metodes izmantošana veicina skolēna personības attīstīšanu, veicina vēlmi lasīt un rakstīt, kā skolēnu vecāki var palīdzēt saviem bērniem ābece mācībās.

Secīgi atklājot latviešu ābece mācības metodikas attīstības ceļu, kā pirmās tiek analizētas vācu pedagogu atziņas un to izmantošana, veidojot pirmās latviešu valodā rakstītās ābece (G. F. Stendera “Jauna ABC un lasīšanas mācība” (1782) un “Bildu ābice” (1787), G. J. Mīlika, P. Šaca, M. Kaudzītes, Stērstu Andreja u. c. ābece).

Pamatoti tiek kritizēta burtošanas metode, jo tā bērniem sagādā lielas grūtības; bērni iemācās lasīt 2–3 gados; rakstīt vingrinājās pēc kopēšanas metodes tikai labākie lasītāji un pēc tam, kad lasītprasmi sākotnēji bija apguvuši (Karule, 1996, 6. lpp.).

Īpaša vieta latviešu ābece mācības metodikā tiek ierādīta A. Spāga ābecei “Bērnu prieks” (1844), kurā skaņa bija lasīšanas pamatelements.

Saistībā ar politiskajiem un sociālajiem notikumiem Latvijā 19. gadsimta beigās A. Karule analizē krievu pedagogu K. Ušinska, N. Bunakova, V. Vahterova, V. Fļorova u. c.) atziņas un to ietekmi latviešu ābece mācības metodikas attīstībā.

K. Ušinska iedibinātā analītiski sintētiskā skaņu lasītmācīšanas metode ir tā, kuru A. Karule līdzīgi kā K. Dēķens 1919. gadā izdotajā “Jaunajā ābecē”, V. Ramāns 20. gadsimta 20. gados izdotajās ābecēs, 40.–70. gados K. Krauliņa, Z. Lubānietes, O. Ņesterova u. c. autoru izdotajās ābecēs atzīst kā pamatu arī savos mācību līdzekļos, kas tiek izdoti 20. gadsimta 70.–80. gados.

A. Karule līdzīgi kā K. Ušinskis norāda, ka lasīt un rakstīt māka jāveido vienlaikus. Lai iemācītu skolēniem lasīt un rakstīt, vārdus sa-

dala zilbēs, zilbes skaņās (analizē), tad kādu skaņu izdala no zilbes vai vārda un mēģina to izrunāt un saklausīt vārdos, kur tā atrodas dažādās pozīcijās (vārda sākumā, vidū, beigās). Skolēnus ar skaņu iepazīstina galvenokārt tādēļ, lai viņi pazītu burtu, kas šai skaņai atbilst. Tad, izmantojot saliekamo ābeci, bērni no burtiem saliek zilbes, vārdus un lasa tos (sintezē) (*Karule, 1997, 11. lpp.*).

A. Karule izvērtē arī tās ābece, kuras tiek izdotas 20. gadsimta vidū gan Latvijā, gan latviešu mītnes zemēs ārzemēs (J. Rītiņš "Avo-tiņš", izdota 1925. gadā; F. Jansons "Soli pa solim", izdota no 1925. līdz 1938. gadam; L. Bērziņš "Rīgas ābece", izdota 1933. gadā, u. c.)

Viņa apraksta arī ārzemēs dzīvojošo psiholingvistu V. Rūķes-Draviņas un N. Pickas atziņas par ābece mācības metodiku, ņemot vērā latviešu valodas fonoloģisko sistēmu, taču plašāki komentāri par to, kā viņa vērtē, piemēram, V. Rūķes-Draviņas uzskatus par to, ka latviešu valodā, ievadot bērnus lasīt mācā, jāstrādā ar veselu vārdu, nevis ar atsevišķām zilbēm vai burtu kombinējumiem, netiek izklāstīti.

20. gadsimta 90. gados A. Karule atzinīgi vērtē krievu psihologa un psiholingvista D. Elkoņina teorētisko un metodisko lasīt mācīšanas koncepciju.

Personīgi pazīdama D. Elkoņinu un vairākus gadus sadarbojoties ar viņu, veicot kopīgus pētījumus, A. Karule 20. gadsimta 80. gados Latvijā propagandē pielāgoja analītiski sintētisko skaņošanas metodi. Tās būtība slēpjas tajā, ka lasīšana ir vārda skaņu formas atveidošana, balstoties uz tā grafisko apzīmējumu (*Karule, 1997, 12. lpp.*).

Par pamatu izmantojot šo metodi, A. Karule jau 1985. gadā kopā ar Rīgas 39. vidusskolas skolotāju I. Mulareku sagatavo "Ābeci" un ar to saistītas darba burtnīcas četrās daļās. Arī 1997. gadā (atkārtots izdevums 2000. gadā) izdotā A. Karules lasīt un rakstīt mācība balstās uz pielāgotās analītiski sintētiskās skaņošanas metodi.

Viens no plašākajiem A. Karules pedagoģijas vēstures pētījumiem ir viņas disertācija "Raiņa pedagoģiskie uzskati".

Disertācijas ievadā tās autore norāda, ka pētījuma mērķis bijis apkopot tautas dzejnieka Raiņa pedagoģiskos uzskatus un atklāt to sabiedrisko nozīmību, kā arī parādīt faktoros, kas ietekmēja Raiņa pedagoģisko ideju attīstību viņa mūža dažādos posmos. Konkrēto Raiņa pedagoģisko uzskatu izvērtējums posmā no 19. gadsimta beigām līdz 20. gadsimtam atklāts disertācijas četrās daļās.

Disertācijas recenzents ir bijis tajā laikā docents, pedagoģijas zinātņu kandidāts, šobrīd emeritus profesors Dr. habil. paed. Jānis Anspaks. J. Anspaks kopumā disertāciju novērtējis atzinīgi un tā laika ideoloģijai atbilstoši norāda, ka tas ir pirmais uz marksisma-ļeņinisma metodoloģijas principiem pamatots plašs pētījums par Raiņa pedagoģisko mantojumu. Recenzents norāda uz A. Karules rūpīgo pieeju zinātniska pētījuma veikšanā: izmantoti daudzveidīgi avoti (dokumenti, arhīvu materiāli, periodika u. c.), veikta to plaša analīze (*A. Karules personīgajā arhīvā saglabājusies recenzijas kopija*).

Īpaši augstu vērtējams A. Karules ieguldījums Latgales pedagoģiskās domas izpētē. Viņa iedziļinās pirmsskolu un skolu saturā Latgalē no 1920. līdz 1940. gadam.

A. Karule analizē tāda izcila Latgales pedagoģiskās domas attīstītāja kā Bronislava Spūļa centienus tautas izglītošanā Latgalē, vidējās un zemākās mācību iestādes Latgalē 1920.–1940. gados, pamatskolas un pirmsskolas Latgalē 1920.–1940. gados.

Analizējot pirmsskolas kā tā laika obligātās izglītības sākumposma uzdevumus, mācību plānus un bērnu mācīšanas organizāciju tajās Latgalē, A. Karule balstās uz tā laika skolu darbības pārskatiem, rakstiem avīzēs un žurnālos, Ludzas apriņķa skolu inspektora, Satversmes sapulces Izglītības komisijas priekšsēdētājas, izglītības ministra biedres V. Seiles publikācijām. A. Karule analizē pirmsskolu bērnu sastāvu, nodarbību metodiku. Kā atzīst pētniece, 1920.–1940. gadu pirmsskolas darba pieredzes iepazīšana var rosināt pedagogus meklēt ceļus obligātās izglītības īstenošanai un pirmsskolas vecuma bērnu garīgās attīstības sekmēšanai Latvijā arī 1990. gados (*Karule, 1997, 116. lpp.*).

Tikai manuskriptā vairāk nekā 300 lappušu plašs apcerējums ir A. Karules pētījums "Skola, izglītība un pedagoģiskā doma Latgalē Latvijas neatkarības gados (1920–1940)".

Paredzētā grāmata saturiski sadalīta trīs daļās. 1. daļā aplūkots tautas izglītības stāvoklis Latgalē pēc okupācijas un Latvijas neatkarības 20.–40. gados, dots plašs pārskats par obligātajām mācību iestādēm un to pieejamību skolas vecuma bērniem, par vidējo un zemāko mācību iestāžu attīstību, to apmeklētību, augstākās izglītības ieguves iespējām Latgales jauniešiem. 2. daļā sniegta informācija par visu Latgales apriņķu (Daugavpils, Rēzeknes, Ludzas, Abrenes) pilsētu un lauku obligātajām mācību iestādēm (pirmsskolas, pamatskolas, papildskolas), vidējām un zemākām u. c. skolām, par klašu, skolēnu un skolotāju skaitu atsevišķos mācību gados, kā arī ziņas par skolu pārziņiem vai direktoriem (arī par daudzu skolu skolotājiem), skolu atrašanās vietu, skolēnu skaitu u. c. Savukārt 3. daļā pētījuma autore izvērtē konkrētu izglītības darbinieku, garīdznieku (N. Rancāns, V. Seile, B. Brežgo, B. Spūļš, J. Turkopuļš, S. Svenne, O. Svenne, J. Broks, F. Zeps, M. Apels u. c.) devumu Latgales skolu izaugsmē un pedagoģiskās domas attīstībā 1920.–1940. gados.

Manuskriptā ietvertā informācija ir vērtīgs devums pedagoģijas vēstures izpētē, tāpēc jācer, ka sadarbībā ar A. Karules dēliem tuvākajā laikā tas tiks publicēts.

Pirmsskolas un pamatskolas didaktikas pētījumi

Kopš 20. gadsimta 60. gadu 2. puses A. Karule risina pirmsskolas un skolas didaktikas jautājumus. Kopā ar Pedagoģijas zinātniskās pētniecības institūta zinātniskajiem līdzstrādniekiem A. Studenti, Z. Upmani, A. Ječu u. c. A. Karule raksta par mācību satura izvēli un lomu skolēnu estētiskajā audzināšanā, par darbu ar grāmatu, lai sekmētu skolēnu vispārējo psihisko attīstību, u. c.

No 1971. līdz 1975. gadam A. Karule Latvijas skolās veic plašu pedagoģisko eksperimentu par *mācību procesa individualizācijas jautājumiem*.

1972. gada 22. septembrī Baltijas psihologu konferencē A. Karule referē par tematu "*Mācību procesa individualizācijas iespējas un tās efektivitāte 1. klasē*".

Kā norāda referente, balstoties uz psihologa L. Vengera metodiku, tiek pētīta *skolēna runa* (skaņu artikulācija, spēja analizēt skaņas vārdos (fonemātiskā dzirde), burtu pazīšana, apzinātas lasīšanas prasmes un saistītas runas veidošanās līmenis).

Pētījums tiek veikts, kompleksi izmantojot kā latviešu valodas, tā matemātikas, dabas zinību saturu. Pētījuma laikā atklājas korelācija starp skolēna runu un viņa vispārīgo attīstību. Pētījums atklāj arī starpību starp lauku un pilsētas skolēniem, piemēram, ja pilsētas bērni nezina maizes izcelšanos, tad lauku – nosaukt vārdu, uzvārdu, gada-laiku u. c. (*Referāta teksts saglabājies A. Karules personīgajā arhīvā.*)

Eksperimenta rezultāti apkopoti un 1977. gadā publicēti monogrāfijā "*Mācīšanas individualizācija un tās didaktiskie pamatnosacījumi*".

A. Karule plaši analizē individualizācijas problēmas risinājumu galvenokārt padomju zinātnē tās vēsturiskajā attīstībā. Viņai ir izdevies atklāt pašas svarīgākās atziņas dažādos laika posmos veiktos pētījumos Krievijā (tolaik PSRS), kuras savu aktualitāti nav zaudējušas arī cauri gadsimtiem. Tas ir izdevies tāpēc, ka zinātniece augstāk par visu vienmēr ir turējusi cilvēku kā vērtību.

Tai pašā laikā A. Karule īpaši uzsver to, cik svarīgi mācīšanā pārzināt skolēnu vidējo sagatavotību, vidējo attīstības vai sekmības līmeni (*Karule, 1977, 10. lpp.*).

Autore apraksta arī dažādus metodiskos līdzekļus, kas izmantoti darba individualizācijai mācību procesā (heterogēno un homogēno grupu veidošanas veidi un mācību uzdevumu formulēšana grupu darbam, individuālā darba paņēmieni izmantošana u. c.). A. Karules pētījums pārlicinoši pierāda, cik lielā nozīme ir precīzi plānotam un

organizētam mācību procesam, kurā jāorientējas uz ikviena skolēna maksimālu mācīšanās iespēju izmantošanu, jādoma par mācību satura aptuvenu pielāgošanu viņa tuvākās attīstības zonai (Karule, 1977, 53. lpp.).

A. Karules empīriskie pētījumi apliecina arī to, ka skolās dominē tradicionālā ilustratīvi izskaidrojošā mācīšana. Taču tā, pēc zinātnieces domām, netiek mērķtiecīgi vadīta skolēnu psihisko procesu, it īpaši domāšanas izkopšana, jo šīs mācīšanas pamatā ir reproduktīvās domāšanas likumsakarības (Karule, 1977, 69. lpp.).

Par svarīgāko didaktisko nosacījumu A. Karule uzskata tādu mācīšanas procesa nodrošināšanu, kurā jaunākā skolas vecuma bērni saskaņā ar viņu tuvākās attīstības līmeni līdz ar zināšanu apguvi, speciālo mācību prasmju izveidi vienlaikus pakāpeniski un mērķtiecīgi izkopj intelektuālās prasmes, attīsta tādus psihiskos procesus kā novērošanu, uztveri, iztēli, izkopj emocijas.

Tai pašā laikā nākas secināt, ka pārsvarā A. Karule atzīst homogēnu grupu komplektēšanu, jo tādējādi ir vieglāk plānot un organizēt darbu un var labāk palīdzēt visiem šīs grupas skolēniem (Karule, 1977).

Neiebilstot pret šo atziņu no praktiskā viedokļa, mūsdienās gan tas nav nedz iespējams, nedz arī vēlams, jo, dzīvojot daudz kultūru sabiedrībā, jau pirmsskolā un sākumskolā svarīgi mācīt bērnus apzināties savas vajadzības un tās saskaņot ar citu vajadzībām.

A. Karules kā zinātnieces vārds saistāms ar plašu pedagoģisko eksperimentu, kura rezultātā 1986./87. mācību gadā bērni uzsāka mācības 1. klasē no sešu gadu vecuma. A. Karules vadībā eksperimentu veica Pedagoģijas zinātniskās pētniecības institūta darbinieki J. Strazdiņa, E. Krastiņa, V. Hibnere, A. Lanka u. c. Eksperiments tika rūpīgi plānots. Tas balstījās uz pedagoģijas zinātnieku Š. Amonašvili, I. Zvereva, O. Loseva, D. Elkoņina, N. Vinogradova u. c. teorijām par sešgadīgu bērnu mācību un audzināšanas fizioloģiskajiem, psiholoģiskajiem un pedagoģiskajiem aspektiem.

Kā svarīgākie nosacījumi, uz kuriem balstījās eksperiments, atzīmējami:

- ♦ mācību priekšmetu satura strukturālā vienotība un tā virzība no vispārīgā uz atsevišķo;
- ♦ skolēnu intelektuālās un emocionālās darbības nodrošināšana mācību procesā;
- ♦ kompleksā pieeja dažādu mācību priekšmetu satura apguvei stundās un ārpusstundu nodarbībās, lai nodrošinātu starppriekšmetu saikni un novērstu sešgadīgo bērnu intelektuālo, emocionālo un sociālo pārslodzi;
- ♦ metodiskās sistēmas variativitātes nodrošinājums, izvēloties spēli kā vadošo metodi šī vecuma bērniem;
- ♦ pakāpeniska un vienlaicīga vispārējo un speciālo mācīšanās prasmju attīstīšana;
- ♦ sadarbība ar vecākiem, lai veicinātu bērnu kā vispusīgi attīstītu personību veidošanos.

Kā visi iepriekšējie, tā arī šis eksperiments tika rūpīgi plānots. Eksperimentam bija pamatposms (1981./82. mācību gads – 1984./85. mācību gads) un noslēguma posms (1985.–1988. gads).

Eksperimenta gaitā tika izveidoti mācību plāni, konkrētu mācību priekšmetu programmas, dažādi mācību priekšmetu līdzekļi (pavairoti uz rotaprintiem un piedāvāti eksperimentālajās klasēs), metodiskās rekomendācijas, kā strādāt ar eksperimentālajiem mācību līdzekļiem, audzināšanas programma un metodiskie ieteikumi ārpusklases darba organizēšanai.

Pētījuma gaitā A. Karules vadībā tiek veikti eksperimenti, lai izstrādātu metodiku, kā pārbaudīt bērnu gatavību skolai. Lai iepazītu sešgadīgos bērnus bioloģiskā aspektā, ieteic veikt veselības lapu izpēti (ja nepieciešams, skolotājs to var darīt sadarbībā ar medicīnisko personālu un atzīmēt vajadzīgās ziņas klases žurnālā, īpaši sagatavotās skolēnu individuālās kartēs u. tml.). Kā īpaši nozīmīgas tiek vērtētas sarunas ar vecākiem.

A. Karule kopā ar Pedagoģijas zinātniskās pētniecības institūta kolēģi J. Strazdiņu apraksta arī fiziskās sagatavotības pārbaudē izmantojamo metodiku.

Lai gūtu ieskatu par skolēnu redzes un roku kustību koordināciju, rokas sīko muskuļu attīstību, pirkstu veiklību, kam ir sava nozīme rakstītprasmes apgūvē, tiek piedāvāti motometriskie testi u. c.

Plaši tiek aprakstītas metodikas, kas izmantojamas bērnu intelektuālās attīstības, viņu valodas un runas attīstības līmeņa pārbaudei, fonemātiskās dzirdes, lasītprasmes līmeņa, spējas uztvert, salīdzināt, vispārināt u. c. diagnosticēšanai (*Sešgadīgo bērnu sistemātiskas mācības*, 1988).

Pētījumā tiek uzsvērts, ka ne mazāk svarīgi ir pētīt arī bērnu sākotnējās zināšanas par dabu un sabiedrību, viņu tikumiskās audzināšanas līmeni, sabiedriskās uzvedības normu ievērošanu, sadarbības pieredzi.

Publikācijās A. Karules vadībā sakārtotajā metodisko rakstu krājumā "*Mācības un audzināšana 1. klasē*" (izdots 1985. gadā, atkārtots izdevums "*Mācību pilnveide 1. klasē*" 1990. gadā) tiek piedāvāti konkrēti ieteikumi iepriekš aprakstīto prasmju diagnosticēšanai. Jāatzīmē, ka šī metodika tiek izmantota arī mūsdienās.

A. Karule izcili orientējās vispārīgās didaktikas, personības attīstības psiholoģijas jautājumos. Ikvienu pedagoģiskā problēma tika risināta no teorētiskā un praktiskā viedokļa. Pētījumi balstās uz psiholoģiski pedagoģiskās bāzes. To atzinīgi vērtē viņas darbu recenzents Kazanas Valsts pedagoģiskā institūta Pedagoģijas katedras vadītājs G. G. Gabduļins (*Recenzija saglabājusies A. Karules personīgajā arhīvā*).

Atbilstoši 20. gadsimta 60.–80. gadu ideoloģijai pētījumu teorētisko pamatu veido Padomju Savienības, galvenokārt krievu pedagoģijas zinātnieku atziņas (J. Babanskis, M. Daņilovs, T. Iļjina, N. Konstantinovs, M. Mahmutovs, N. Medinskis, J. Šabajeva, S. Ponomarjova, M. Skatkins u. c.). Taču zinātniecei nav svešas arī

poļu didaktiķa V. Okoņa, zviedru pētnieku N. Forsberga, V. Hjusera, dienvidslāvu zinātnieka V. Švaisera u. c. teorijas.

Analītiski izvērtējot A. Karules pieeju padomju pedagogijas teoriju izmantošanā, var droši apgalvot, ka viņa ir pratusi atrast racionālu skatījumu uz to. Savās publikācijās tā saucamā obligātā nodeva padomju varai – atsaucēs uz svarīgiem PSKP kongresiem un to lēmumiem, V. I. Leņina vai K. Krupskajas domām – nav traucēklis, lai saprastu zinātnieces galveno uzdevumu – risināt svarīgus skolēnu mācīšanas un audzināšanas jautājumus.

Latviešu valoda kā mācību priekšmets pirmsskolā sagatavošanas klasēs un sākumskolā (1.–4. klasē) ir A. Karules svarīgākais pētījuma priekšmets. Arī veicot eksperimentu par mācīšanas individualizāciju, zinātniece galvenokārt pēta latviešu valodas stundu saturu un tā saistību ar citu mācību priekšmetu saturu. Protams, šai sakarā nevar noliegt to, ka pētījuma autore kā svarīgākos tematus lasīšanas un ārpusklases lasīšanas stundām izvēlas “Mūsu dzimtene – PSRS”, “PSRS un LPSR galvaspilsētas”, “Skaistākās un nozīmīgākās vietas mūsu Dzimtenē” (taisnības labad gan jāpiebilst, ka šajā tematā Dzimtene ir republika, dzimtā pilsēta, ciems, nevis plašā PSRS).

Nav vairs iespējams pajautāt autorei, kā ir bijis patiesībā, bet, redzot to, kādi līdzekļi tika piedāvāti šo tematu apgūšanai, rodas izjūta, ka viņa ir zināmā mērā laipojusi starp to, ko prasīja tā laika ideoloģija, un to, ko jūta pati. Pārsvārā kā lasāmie teksti tiek izmantoti latviešu tautasdziesmas un latviešu autoru darbu fragmenti par Rīgu, Latvijas dabas krāšņumu u. c., latviešu mākslinieku K. Sūniņa, F. Federa u. c. gleznu reprodukcijas, latviešu komponistu O. Grāvīša, R. Kalsona u. c. mūzika.

Vislielākais A. Karules personīgais ieguldījums, protams, bija sagatavot eksperimentālo ābeci sešgadīgajiem bērniem un metodiskos ieteikumus, kā mācīt lasīt un rakstīt, kā variēt metodes un metodiskos paņēmienus.

20. gadsimta 80. gados A. Karule piedāvā jaunu pieeju *ābeces mācībā*, kura pamatojas uz attīstītājmācības principiem (mācību satura

izkārtojums un mācību virzība zināšanu apgūvē no vispārīgā uz atsevišķo, izziņas darbības prasmju attīstīšana līdztekus speciālo mācību prasmju veidošanai, mācību satura un metodikas individualizācija atbilstoši bērna tuvākās attīstības zonai u. c.).

1985. gadā izdotajā A. Karules un I. Mularekas "Ābecē" komplektā ar darba burtnīcām skolēnu patstāvīgajam darbam un A. Karules sagatavotajā metodiskajā līdzeklī "Latviešu valoda 1. klasē" divās daļās (1. daļā – metodiski norādījumi skolotājiem, 2. daļā – mācību satura iespējamais kalendārais plānojums) (līdzeklis izdots 1986. gadā) atklājas atziņa, ka sešus gadus veciem bērniem, kuri sāk mācīties 1. klasē, latviešu valoda ir daļa no vispārīglītojošās vidusskolas sistemātiskā latviešu valodas kursa. Galvenā vērtība tiek veltīta runas kultūras attīstīšanai, vispārinātu priekšstatu par valodu, tās uzbūvi, pamatelementiem veidošanai, lasīt un rakstīt mācībai, priekšā lasītās literatūras uztverei un grāmatu patstāvīgai lasīšanai, skolēnu vispusīgai attīstībai.

A. Karule uzsver latviešu valodas mācību satura integrējošo raksturu (lasītmācīšanas, rakstītmācīšanas, runas attīstīšanas un valodas mācības elementu mācīšanas ciešo saikni), apgūto zināšanu saikni ar prasmi tās izmantot reproduktīvās un radošās darbības līmenī (Karule, 1986, 7. lpp.).

A. Karule izdala vairākus nosacījumus, kas jāievēro latviešu valodas mācīšanās 1. klasē:

- ♦ skolēnu darbības mērķtiecīga organizēšana un vadīšana mācību stundā;
- ♦ skolēnu iesaistīšana meklējumdarbībā;
- ♦ individuālas palīdzības sniegšana skolēniem;
- ♦ rotaļu un spēļu izmantošana mācību procesā;
- ♦ speciālo mācību prasmju attīstīšana.

Kā vienu no izziņas darbības metodēm A. Karule izdala *modelēšanu*. Skolēni, izmantojot iepriekš iepazītus teikumu, vārdu, zilbju, skaņu modeļus, var gan individuāli, gan kolektīvi strādāt un gūt

priekšstatu par valodas kā zīmju sistēmas elementiem, iegūto pieredzi izmantot praksē. Jāatzīmē, ka A. Karules piedāvātie valodas elementu modeļi tiek izmantoti jaunākajos mācību līdzekļos (Z. Anspoka, Ā. Ptičkina u. c.), kas paredzēti gan piecgadīgo un sešgadīgo bērnu sagatavošanai skolai, gan latviešu valodas apguvei 1. klasē.

A. Karules ieguldījums latviešu valodas metodikas attīstībā saistāms arī ar lasīšanas prasmju pilnveidei paredzētā satura jautājumiem. Pedagoģijas zinātniece vairākās publikācijās uzsver tādu svarīgu atziņu kā daudzveidīgu lasāmo tekstu izvēli. Viņas veiktie eksperimenti pārlicina, ka daiļdarbu lasīšana un analīze skolēniem dod iespēju izkopt iztēli, izteikt savas domas par dažādu notikumu cēloņiem un sekām, nonākt pie vispārinājumiem. Paralēls darbs ar populārzinātniskiem tekstiem paver iespējas apgūt jaunu informāciju par apkārtējo pasauli, to izvērtēt, vērot un veikt valodas līdzekļu pētīšanu šāda stila tekstos. 20. gadsimta 90. gadu pētījumos liela vērība tiek veltīta darbam ar bērnu literatūru ne tikai skolēnu lasītprasmes, bet arī runas un valodas attīstīšanai.

Lasīšanas un ārpusklases lasīšanas stundām (jau 80. gadu beigās A. Karule iesaka ārpusklases lasīšanas stundas saukt par literatūras lasīšanas stundām) paredzētajā saturā tiek uzsvērtas vispārcilvēciskās un nacionālās vērtības. Zinātniece akcentē latviešu folkloras nozīmi skolēnu valodas un runas attīstīšanā, skolēnu nacionālās pašapziņas veidošanā.

A. Karules kā zinātnieces devums ir arī svarīgu atziņu sistematizēšanā un publicēšanā par *skolēnu runas attīstīšanu*.

1984. gadā A. Karule sagatavo izdevumu "*Skolēnu runas attīstīšana latviešu valodas stundās 1. klasē*" (izdevējs LPSR Izglītības ministrija). Kaut arī A. Karule pārsvarā balstās tikai uz PSRS Pedagoģijas zinātņu akadēmijas Mācību satura un metožu institūta programmu un krievu pedagoģes T. Ladiževskas metodiku, galvenās atziņas tomēr paliek aktuālas arī mūsdienās. A. Karule atzīst, ka skolēnu runa attīstāma kompleksi ne tikai latviešu valodas stundās, bet arī pārējo mācību

priekšmetu stundās, ārpusstundu darbā, pagarinātās darba dienas nodarbībās.

Mutvārdu runas attīstīšanas procesā uzmanība jāpievērš tādiem runas izteiksmes līdzekļiem kā runas skaļums un temps, runas līdzekļu izvēles atkarība no runas stila. Jaunākā skolas vecuma bērniem atbilstoši vajadzībām aktuāla ir sarunvalodas stila apguve, un tajā jāizmanto kā dialogs, tā monologs. Uzmanība jāpievērš arī lietišķās runas apguvei (Karule, 1984).

Publikācijās par skolēnu runas attīstīšanu vērība tiek veltīta tekstveides vingrinājumiem, lai tādējādi skolēni saprastu teksta svarīgākās pazīmes, teikumu un vārdu izvēli.

Pētījumos par skolēnu runu īpaša vērība tiek pievērsta fonemātiskās dzirdes attīstīšanai, lai pakāpeniski skolēni sagatavotos vārdu pareizrakstības apguvei.

Viena no visvairāk pētītajām problēmām A. Karules zinātniskajā darbībā ir apvienotās (integrētās) mācības.

Jau 20. gadsimta 70. gados, veicot pedagoģisko eksperimentu par mācīšanas individualizācijas didaktiskajiem pamatnosacījumiem, pedagoģijas zinātniece izmanto savstarpēji tematiski saistītu mācību vielu, lai pārbaudītu iepriekš izvirzītu pieņēmumu, ka mācīšanas individualizācijas organizēšana un vadīšana pēc integrētā mācību vielas struktūras veida dod iespēju ikvienam skolēnam, it īpaši tam, kam zemāks mācāmības līmenis, ne tikai noturīgāk apgūt zināšanas, bet, galvenais, labāk apjēgt apgūtās zināšanas (Karule, 1977, 63. lpp.).

Pētījuma rezultāti apliecina, ka mācību procesa vadīšana pēc integrētā mācību vielas uzbūves veida sekmē ne tikai skolēnu intelektuālo, bet arī psihisko attīstību.

Visplašāk apvienoto (integrēto) mācību psiholoģiski pedagoģisko pamatojumu A. Karule atspoguļo 20. gadsimta 90. gadu publikācijās.

Pedagoģijas zinātniece atklāj atziņas par mācību pilnīgu integrāciju, kad nepastāv mācību priekšmetu sistēma, bet izglītības saturs atbilstoši tā vadlīnijām (bāzes idejas, pamattemati) ir sakārtots darba

vienībās (“interesu mezglos”) un bērnu pieredze veidojas brīvi, nepiepiesti, galvenokārt brīvā, garīgā darbībā un apstākļos, kas tuvi viņu līdzšinējai dzīvei ģimenē. Iespējama arī ierobežotā integrācija, kas, pēc profesores domām, vairāk piemērota 3. un 4. klases skolēniem. Ierobežotajā integrācijā izglītības satura bloku, mācību priekšmetu saturs, starp kuriem pastāv iekšēja saikne, tiek koncentrēts vienā priekšmetā.

Antonijas Karules izstrādātā teorētiskā bāze tika izmantota, izstrādājot studiju kursu “*Integrētās mācības teorētiskie pamati*” Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības augstskolas studentiem. 1995./96. studiju gadā profesore šo kursu arī docēja.

Svarīgi akcentēt, ka profesore atziņas par apvienotām (integrētām) mācībām savu aktualitāti nav zaudējušas arī šobrīd un tiek izmantotas dažādu mācību priekšmetu mācību metodikās sākumskolas skolotāju augstākās profesionālās izglītības studiju programmās Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības augstskolā, Rēzeknes Augstskolā, Daugavpils Universitātē, Latvijas Universitātes Pedagoģijas fakultātē u. c.

Meklējot citu pieeju jau tik ierastajai stundu sistēmai praksē, profesore A. Karule saskata problēmu skolotāja vēlmē galveno uzmanību pievērst speciālo zināšanu un prasmju attīstībai, nevis bērna garīgo spēku attīstīšanai, viņa audzināšanai.

Zinātniece atzīst, ka precīzi organizētā stundu sistēma bērniem ir grūti pieņemama, tā ir tālu no dzīves stila, kāds pastāv ģimenē. Šādas sistēmas pastāvēšana neatraisa bērnu brīvai darbībai, neļauj viņam paust savas intereses, brīvi izteikt savas domas. Bez tam pastiprinās bērnu nogurdināmība, samazinās darbaspējas. Lai gan atziņas izteiktas jau vairāk nekā pirms 10 gadiem, problēma ir aktuāla arī šobrīd. Skolu praksē vēl ļoti bieži sākumskolas klasēs dominē pieeja, kurā skolēns attiecībā pret skolotāju ir iedarbības objekts un mācīšanās kā vajadzība nebūt nav apmierināta. Rezultātā ļoti ātri iestājas nogurums, skolēns neseko līdz stundas gaitai, zūd motivācija. Mācīšanās kā sociāla darbība nekļūst par mācīšanās pieredzes ieguves līdzekli.

Integrēto mācību mērķis, pēc A. Karules uzskatiem, ir audzināt brīvu personību, ar saviem uzskatiem un savu attieksmi pret dzīvi, saskaņā ar bērna attīstības iekšējo loģiku un attīstības potencēm (Karule, 1992).

Zinātniece integrētās mācības īpaši propagandē 1. klasē. Kā pamatojumu tam A. Karule uzsver 1. klases skolēnu fizioloģiskās, psiholoģiskās un sociālās īpatnības un to ievērošanu mācību darbā. Tās varētu būt arī kā viens no skolēnu darba spēju uzturēšanas un nogurdināmības novēršanas ceļiem, katra bērna patstāvīgās darbības aktivizētājām. Integrētās mācībās, pēc profesores domām, svarīga ir humāna attieksme pret bērnu, skolotāja demokrātisks darba stils, aktīva iekļaušanās mācību uzdevuma kopīgā risināšanā.

Ja skolēni nestrādā atbilstoši savām spējām, iestājas nogurums no frontālām darba formām, skolēni nespēj sekot līdzi skolotājas sacītajam vai arī izvirzītajam mācību uzdevumam, vai arī skolotāja uzdotie jautājumi nerada nekādu piepūli atbildēt un neapmierina vienu no primārajām vajadzībām, ar kādām bērns piedzimst, proti, vajadzību pēc pētniecības, vajadzību pēc apkārtējās vides izziņāšanas (Karule, 1992).

Integrēta mācību satura izveide un izkārtojums balstās uz veseluma un caurviju principu. Ar to saprotams visu izglītības bloku – cilvēks un daba, cilvēks un sabiedrība, cilvēks un kultūra, cilvēks un tā pilnveide – satura saistījumu ap satura galveno asi atbilstoši tā vadlīnijām (pamattematēm), kas kopīgi veido vienu veselumu. Iz-mantojot dažādu izglītības bloku, mācību priekšmetu saturu, starp kuriem vai to struktūrdaļām pastāv iekšēji sakari (līdzības, cēloņi un sekas u. c.), bērnam iespējams iepazīt savu pasauli un appasauli (salikteni "appasaule" A. Karule savās publikācijās lieto vārdu savienojuma "apkārtējā pasaule" vietā) – dabu, sabiedrību, kultūru, paplašināt savu redzesloku, attīstīt gan runu, gan izkopt reproduktīva un radoša darba prasmes, apgūt dažādus darbības paņēmienus. Šāda pieeja rosina bērnu izziņas intereses, rada izziņas prieku, attīsta viņu spēju darbībā.

Kā svarīgu aspektu integrēta mācību satura izveidē zinātniece uzsver Dž. Brunera un V. Davidova izstrādāto sistēmisko pieeju, kas izpaužas strukturālā vienotībā, saturu izkārtojot virzībā no vispārīgā uz atsevišķo. Vadoties no vispārīgā, galvenā, veselā struktūras, jutekliskās izziņas ceļā tiek veidoti atsevišķi priekšstati ap vispārīgiem jēdzieniem, sakarībām, tad tiek strukturēti tām pakārtoti jēdzieni, sakarības (*Apvienotās mācības, 1992, manuskripts A. Karules personīgajā arhīvā*).

Tāda pieeja satura izveidē un tās īstenošanā dod iespēju bērniem apgūt zināšanas noteiktā sistēmā un meklējumdarbības ceļā tās izmantot jaunu zināšanu apguvē.

Apvienoto mācību saturā tiek akcentēts nacionālais, lokālais un reģionālais komponents. Šāda satura īstenošana bērniem attīsta nacionālo pašapziņu, veido latviskās dzīves redzējumu, ļauj iepazīt dabas, vēstures un citus objektus savā novadā un Latvijā.

Apvienoto mācību saturā svarīga izglītojošās, attīstošās un audzinošās funkcijas vienotība. Tā īstenošanā profesore īpaši uzsver novērošanas nozīmību. Vairākās publikācijās A. Karule akcentē Ļ. Vigotska atziņu, ka tas, kas nav bijis izjūtās un sajūtās, nav bijis arī domās. Novērošana ir cieši saistīta ar visiem darbības veidiem: izziņas, estētisko, sadzīvisko, kustību darbību u. c.

Dabā novēroto bērni atveido zīmējumos, izmanto mūzikas sacerēšanā. Novērošanas procesā veidojamas tādas prasmes kā prasme noteikt novērojamā objekta atrašanās vietu, virzienu attiecībā pret sevi un citiem priekšmetiem. Novērošanas procesā attīstās arī spējas pakļaut savu uztveri izvirzītajiem uzdevumiem un koncentrēti vērot, māka interpretēt. Ieteicami kā īslaicīgi, tā arī ilgstoši vērojumi. Tie var būt gan kolektīvi, gan individuāli.

Antonija Karule uzskata, ka 1. klasē iespējama mācību satura pilnīga integrācija un ierobežotā integrācija. Pilnīgās apvienotās (integrētās) mācībās nepastāv mācību priekšmeti. Viss 1. klases mācību priekšmetu saturs tiek izkārtots ap mācību vadlīnijām (pamattematiem, "interesešu mezgliem"). Galvenā ass, ap ko integrējas mācību

saturs, ir savas pasaules un appasaules izzināšana gadskārtu ritumā. Vadlīniju satura atklāsmē galvenokārt ir pārstāvēta appasaules (daba, sabiedrība, darbs, latviskās kultūras vērtības u. c.) izzināšana un sevis iepazīšana.

Profesores manuskripti glabā atziņas ne tikai par apvienoto mācību teorētiskajām nostādnēm, bet arī par to metodiskajiem un organizatoriskajiem aspektiem.

A. Karules teorētiskais pamatojums praktiski tika izmantots 1999. gadā izdotajās 1. klašu skolēnu darba burtnīcās "Integrētās mācības 1. klasē" un metodiskajos komentāros (*Es un mana skola: apvienotās mācības burtnīca 1. klasei: Eksperimentāls praktikums*. A. Petere, A. Karule, E. Volāne u. c.).

Iepazīstoties ar atstātajiem manuskriptiem, var konstatēt, ka profesore izstrādājusi teorētisko pamatojumu un atklājusi saturu ne tikai pilnīgai mācību satura integrācijai, bet arī ierobežotajai integrācijai (apvienotajām mācībām).

Atkarībā no mācību priekšmetu satura, to struktūrdaļu saistījuma un darbības veida iespējama ierobežoto apvienoto mācību variatīvitate. Šādās mācībās var labāk skolēnam nodrošināt vispusīgu kāda objekta, parādības uztveri, rosināt izziņas intereses, radīt lielāku emocionālu pacēlumu zināšanu apguves procesā, skolēns mazāk nogurst, bet tieši otrādi – kāpina savas darbaspējas.

Arī ikvienā ierobežoto apvienoto mācību variantā galvenā ass, ap kuru tematiski integrējas visu mācību priekšmetu saturs, ir savas pasaules un appasaules izzināšana gadskārtu ritumā.

Profesore sniedz ieskatu divos apvienoto mācību variantos, kuros integrācija notiek vai nu atsevišķu mācību priekšmetu ietvaros, vai mācību procesā kopumā.

Ar otro variantu autore saprot visu mācību priekšmetu satura tematisku saistījumu noteiktā laika posmā, līdztekus veidojot speciālās mācību prasmes ikvienā mācību priekšmetā. Mācību tematiskā integrācija var pastāvēt ļoti cieši starp atsevišķiem mācību priekšmetiem

vai to struktūrdaļām (runas attīstība un dabas mācība; literatūras lasīšana un mūzikas klausīšanās, dziedāšanas, tēlotājas mākslas uztvere u. c.).

Pirmais variants ir vistuvākais pastāvošajai mācību priekšmetu sistēmai. Nav izdalīts īpašs mācību priekšmets – rokdarbi. Tās saturs ļoti cieši saistās ar daiļmākslas (profesores A. Karules piedāvāts integrēts mācību priekšmets), apkārtnes mācības un matemātikas kursu. Daiļmākslas saturā tiek ietverta aplicēšana, veidošana un darbs ar papīru, kartonu, tekstilijām un dabas materiāliem. Pamatā ir skolēnu mākslinieciskā jaunrade kopsakarā ar mākslas estētisko uztveri. No tā, kā skolotājs noskaņo bērnu mākslas darba uztverei un vada šo procesu, kādā formā un secībā jautā, kā rosina bērnu jautāt, atkarīgs, ko bērns ieraudzīs.

Ierobežoto apvienoto mācību otrajā variantā ir paredzēts mācību priekšmets – appasaules mācība. Tam ir plašs saturs – apkārtnes mācība (nedzīvā un dzīvā daba, sabiedrības dzīve), Tēvzemes mācības pamatelementi, darbmācība (pašapkalpošanās prasmes, galda, telpas kultūras elementi), runas attīstīšana, ētiskā audzināšana, sabiedriskās uzvedības prasmju un iemaņu veidošana.

Apkārtējās pasaules izzināšanā nozīmīgu vietu ieņem produktīvās darbības veidi: zīmēšana, veidošana, aplicēšana, konstruēšana u. c. Šādi darbības veidi attīsta bērna jaunrades spējas, sekmē viņa psihisko procesu attīstību. Praktiskajā darbībā bērnu vienlīdz aizrauj gan pats process, gan darba kvalitāte (rezultāts) (*Apvienotās mācības, 1992, manuskripts A. Karules personīgajā arhīvā*).

Iepriekš izteiktās atziņas par skolēna emocionālā pārdzīvojuma un praktiskās darbības savstarpējo sakarību nozīmību un intelektuālo spēju attīstīšanu mācību procesā akcentējamas arī mūsdienu pedagoģiskajā procesā.

Mācību līdzekļi un to metodiskais pamatojums

A. Karules vadībā Pedagoģijas zinātniskās pētniecības institūtā sagatavoja un izdeva komplektizdevumus: mācību grāmatas, darba burtnīcas, didaktiskās spēles, diafilmas, skaņu ierakstu u. c. komplektus, skolotājiem paredzētās grāmatas kā pirmskolai, tā sākumskolai. A. Karule piedāvāja mācību uzdevumus bērnu patstāvīgajam darbam arī sagatavošanas klasēs, piemēram, **Karule, A.** *Domā un dari pats!* Rīga: LPSR IM, 1977. 23 lpp.

Kā vislielāko A. Karules devumu mācību līdzekļu komplektu veidošanā jāatzīst "Ābeci" 1. klasei un ar A. Lanku kopīgi izveidotos latviešu valodas mācību līdzekļu komplektus 2.–4. klasei.

Par pamatu bērnu veiksmīgai intelektuālajai darbībai autore uzskata bērnu sensoro audzināšanu un analītiskās uztveres sākotnēju attīstīšanu. Vienmēr priekšplānā tiek izvirzīts mācību satura attīstošais un audzinošais raksturs. Ar lielu rūpību tiek izraudzīts lasāmo grāmatu saturs, lai tas, no vienas puses, atbilstu tā laika ideoloģijai, no otras puses, lai tam piemistu mākslinieciska vērtība, lai tas izraisītu līdzpārdzīvojumu.

Kā atzīst mācību līdzekļu līdzautore A. Lanka, *vielas tematiskajā plānojumā noteikti bija jāatspoguļo kalendāra sarkanās dienas, vēsturiskie notikumi. Bet kur gan teikts, ka tam jābūt atspoguļotam tieši? Var iet arī citu ceļu, rosinot asociatīvu domāšanu. 2. klases lasāmajā grāmatā tika ievietots J. Baltvilka dzejolis "Pavasara balāde":*

Pavasaris.

Putni pārnāk mājā.

Pavasaris.

Visi pārnāk.

Daudzi putni

netiek jūrai pāri.

Daudzi putni
nekad
nepārnāks.

Tomēr – pavasaris.
Putni pārnāk mājās.

Tomēr – daudzi
nekad
nepārnāks.

Pēc kalendārā mācību vielas plānojuma tas tiek apgūts maijā, kad atzīmējam kritušo varoņu piemiņas dienu un Uzvaras dienu. Dzejoļa satura asociatīvā doma bija pašu skolotāju ziņā.

Tolaik lasāmo grāmatu saturs ar pārstāvēto autoru tekstu īsu anotāciju tika izvērtēts Maskavā Pedagoģijas akadēmijas Satura un metožu institūtā. Atceras A. Lanka: "Izpelnījāties pārmetumu par samērā plaši pārstāvētiem F. Bārdas, J. Poruka, A. Brigaderes, K. Skalbes un J. Jaunsudrabiņa darbu fragmentiem. Rakstījām pamatojumu, taisnojāties, ka izraudzītie teksti papildina skolēnu zināšanas par tādām cilvēku morālajām īpašībām kā labsirdība, krietnums, sirsnība, līdzjūtība, satiecība, nesavtība, izpalīdzība, godīgums, taisnīgums, un papildinājām autoru loku ar padomju tautu autoru darbu fragmentu tulkojumiem.

Saņēmām arī nesaudzīgu kritiku par vienu otru lasāmās grāmatas tekstu, kuros doma netika pausta tieši. Atsevišķu tekstu zemteksts neesot piemērots jaunākā skolas vecuma bērniem. To saturs pārlietu filozofisks.

Taču bērni, tāpat kā pieaugušie, savas ārējās pasaules uztverē ir atšķirīgi. Izraugoties tekstus un to fragmentus lasīšanai, svarīgi ir, lai tie būtu pēc satura un mākslinieciskās izteiksmes līdzekļiem dažādi. Mācību līdzekļu autores spārnoja doma, ka būs skolotāji, kas rosinās bērnus nemeklēt grāmatā tikai notikumus, spraigu sižetu, bet tvert arī domu, attīstīt iztēli. Jo spilgtāk pats skolotājs pārdzīvos lasīto, jo labāk viņam izdosies tuvināt saturam arī skolēnus.

Antonija Karule iestājās par runas attīstīšanas nepieciešamību gan lasīšanas, gan valodas mācības stundās. Īpaša nozīme tika piešķirta

runas vingrinājumiem, kas atklāja daudzveidīgās intonācijas lomu. Intonācijai kā runas eksistences formai ir arī pedagoģiska nozīme. Ja skolotāja runa, viņa priekšā lasījums nav pietiekami ekspresīvs, tiek kavēta daiļdarba emocionāla uztvere.

Šai sakarā A. Lanka atzīst, ka zinātnieces pašas runa allaž bija ekspresīva. Tika izmantoti paralingvistiskie izteiksmes līdzekļi (žesti, mīmika, reizēm viss ķermenis), lai padarītu runu iedarbīgāku. Pedagoģiski nozīmīga bija A. Karules vēršanās pret tā laika prasību skolēniem, atbildot uz skolotāja jautājumiem, lietot pilnus teikumus. Tas ir pretrunā ar jaunāko klašu skolēnu spontanitāti. Domājot par paplašinātā teikuma konstrukciju, pazūd pats vārdiskās darbības motīvs. Turklāt šāda runa nav dabiska. Runājot pedagoģijas lekcijās par jaunāko klašu skolotāju pedagoģisko meistarību, vienmēr var atsaukties uz A. Karules teikto: „.. ja skolotājs, stāstot par mazo raganiņu, nespēj uzsēsties uz slotas kāta un apjāt apkārt klasei, ir pamats apšaubīt, vai viņš būs pietiekami labs skolotājs jaunākajās klasēs.”

Skolotājam ir svarīgi nezaudēt bērna pasaules skatījumu. Pedagoģa personība, viņa darbības stils galvenokārt nosaka, kā mācībās skolēniem veidosies izziņas un sociālie mācīšanās motīvi. Jau tolaik zinātniece akcentēja sadarbības nepieciešamību mācību procesā. Tāpat kā rotaļu darbībā, kad audzinātājs rotaļājas kopā ar bērniem, lai vienmēr sniegtu vajadzīgā brīdī atbalstu, arī mācību darbībā, lai bērni iemācītos mācīties, skolotājs iekļaujas tajā, “jāmācās” kopā ar bērniem (Sešgadīgo bērnu sistemātiskas mācības, 1988, 18. lpp.).

Mācību līdzekļi tika aprobēti praksē. Tika rīkoti tā saucamie ieviešanas semināri, kuros eksperimentālo klašu skolotājas dalījās pieredzē, nereti pauda arī kritiku un sniedza konstruktīvus priekšlikumus mācību satura pilnveidei. Semināri bija kā radoša mācību laboratorija.

A. Lanka atceras:

“Apbrīnojami, ar kādu aizrautību strādāja skolotājas. Vēl šodien iztēlē redzu M. Bumbures, S. Katišas, D. Oliņas un A. Kalniņas vadītās mācību stundas. Tās visas caurstrāvoja radošā dzirksts, pedagoģiskais entuziasms un profesionālisms. Tās bija sadarbības pedagoģijas paraugstundas. Kad

man pašai nācās lasīt lekcijas un vadīt semināru nodarbības eksperimentālo klašu skolotājiem, izjutu pamatīgu "lampu drudzi". Es izjutu dziļu cieņu, pat pietāti pret skolotāju pedagogisko pieredzi, viņu centieniem, lai uzdrošinātos viņus mācīt. Tādās reizēs A. Karules iedrošinājums lieti noderēja: "Sāc ar problēmjautājumiem, izzini, ko skolotājas zina, atklāj, ko nezina, un liec apzināties, kādā jomā tu varētu viņu zināšanas padziļināt. Ejut auditorijā, vienmēr atceries, ka nav neviena, kas zinātu labāk par tevi pamatskolas lingvodidaktiku vai dzejas mācību metodiku."

Reizēm profesore mani tik ļoti publiski slavēja, ka jutos visai neērti. Kad lūdzu tā nedarīt, viņa koķetīgi attrauca: "Bet vai tad es teicu ko nepatiesu? Citi jau tevi nepazīst tik labi kā es! Tev jātiek vaļā no liekās kautrības."

Laikam jau tā arī bija psiholoģiska viltība. Avansā izteiktā atzinība, liktās cerības stimulēja nopietnam darbam. Kopā apbraukājām visus Latvijas rajonus, lai gūtu informāciju par mācību satura atbilstību skolēnu izziņas potenciem, par mācību metodisko komplektu kvalitāti. Tika ap-
taujāti skolotāji, vērotas mācību stundas, organizēta skolēnu zināšanu un prasmju pārbaude mācību programmas pamatjautājumos, pētīta skolēnu izziņas procesu attīstības virzība. Iegūto materiālu analīze ļāva spriest par metodiskās nostādnes rezultativitāti, atklāja arī nepieciešamos mācību satura pilnveides aspektus. Analizējot vērotās stundas, profesore nevairījās arī no kritikas. Visvairāk viņu sarūgtināja skolotāju neprasmie saskatīt tās audzināšanas iespējas, ko piedāvā mācību viela, lasītais teksts."

A. Karule rakstīja:

"Iepazītā skolotāju pieredze liecina, ka viņi bieži vien nesaskata iespējas, ko lasāmā viela dod bērnu audzināšanai, neizmanto tās mācību procesā. Gatavojoties mācību stundai, pedagogam vajadzētu iedziļināties tekstā, ko lasīs stundā, un pārdomāt, kādam audzināšanas aspektam īpaši pievērsīsies, kā tiks ievērota konkrētās klases skolēnu audzinātība, viņu audzināšanas vajadzības. Lieti der izlasīt arī jautājumus un uzdevumus, kas grāmatā doti zem lasāmā teksta, un pārdomāt, kā tos izmantot teksta analīzes gaitā, kā izraisīt audzēkņos emocijas, pārdzīvojumus, kā rosināt viņus ētiskai darbībai" (Mācību pilnveide sākumskolas 3. un 4. klasē. 1991, 8. lpp.).

Profesore vienmēr uzsvēra, cik nozīmīgi, lai pedagoģiskajā procesā tiktu īstenota mācību individualizācija un brīvās izvēles princips, lai katrs varētu sevi apliecināt un just gandarījumu, ka spējis veikt uzdevumu. A. Lanka glabā atmiņā, ka ikreiz, kad atgriezās no kārtējā izbraukuma semināra, A. Karule iezīmēja skolotāju turpmākās meistarības pilnveides jomas. Viņa kļuva īpaši aizkaitināta, ja manīja tādu mācīšanas stilu, kurā skolotājs slāpēja skolēnu radošo pašizpaušmi.

Progresīva bija ideja par eksperimentālo klašu skolotāju iesaistīšanu skolotāju kvalifikācijasursos. Tādējādi tika panākta teorijas un prakses vienotība.

Atceras A. Lanka:

“Smējāties, ka Karulītei piemīt ērgļa acs, īpaša spēja izraudzīties skolotājus, kas gatavi dalīties inovatīvajā pieredzē. Katru gadu tika izraudzīti skolotāju darbi pedagoģiskiem lasījumiem. Tā bija lieliska bagātināšanās iespēja. Ja man būtu jāraksturo, kas vienoja visas eksperimentālo klašu skolotājas, es teiktu – nesavtība un radošā dzirksts.”

Kā svarīgākās metodiskās pamatnostādnes, kas caurstrāvoja jaunizveidoto pamatskolas mācību saturu, var minēt:

- ♦ zināšanu apguve meklējumdarbības ceļā: nevis gatavu zināšanu sniegšana, nevis noteiktas zināšanu summas sniegšana, bet darbības paņēmieni iemācīšana, lai bērni patstāvīgi apgūtu zināšanas;
- ♦ teorētisko zināšanu praktiskās lietojamības akcentēšana, nevis valodas likumu neapzināta, mehāniska iegaumēšana;
- ♦ centieni sasniegt racionālā un emocionālā vienību ik mācību stundā, prāta, jūtu un gribas vienību;
- ♦ izziņas aktivitātes nodrošināšana stundā.

Kad tika saņemti pārmetumi par mācību satura apjomīgumu, tā sarežģītību, Antonija Karule, kā atceras A. Lanka, iekaisa: *“Ir jābaidās no tā, lai saturs nav par vieglu, nevis par grūtu. Tāpēc ir skolotājs, kuram būtu jādomā, kā īstenot mācību individualizāciju.”*

Jaunizveidotā četrklasīgās pamatskolas mācību satura apguves metodiskās pamatnostādnes tika iedzīvinātas Latvijas skolās, regulāri

tiekoties ar skolotājiem, vērojot mācību stundas un tās analizējot. Pārliecinoši un argumentēti tika skaidrotas Ļ. Vigotska idejas par sensitīvā perioda nozīmi mācībās, par mācību satura atbilstību tuvākās attīstības zonai.

“Mācību satura pieejamība ir tā atbilstība skolēnu attīstības potenciāliem, nevis tās pašreizējam līmenim. Tikai tās mācības, kas atbilst skolēnu mācīšanās iespējām, kam ir piemērota grūtuma pakāpe, atbilstoša attīstītājslodze, veicina viņu attīstību, sekmē izziņas interešu un pozitīvu mācīšanās motīvu veidošanos.” (Mācību pilnveide sākumskolas 3. un 4. klasē, 1991, 4. lpp.).

Zinātniece nesaudzīgi asi vērsās pret tādu mācību stundu organizāciju, kurās dominē skolotājs, kurā netiek veicināta skolēnu aktivitāte, pašiniciatīva.

A. Lanka norāda:

“Karulīte teica, ka pedagogam jābūt iedvest bērnam ticību saviem spēkiem mācību uzdevuma veikšanā. Reiz, vērojot 3. klases mācību stundu, kurā skolotāja klaji didaktiski stāstīja bērniem par to, cik slikti ir rīkojies pasakas varonis, zinātnieces spontānais raksturs neļāva turpināt vērošanu. Viņa izgāja klases priekšā un uzsāka spraigu problēmdialogu ar bērniem. Skolotāja izskatījās visai apjukusi, bet skolēni it kā atdzīvojās, katrs gribēja paust savu viedokli. Mācību uzdevums bija atrast pasakas tekstā sava viedokļa pamatojumu. Tika izveidotas nelielas skolēnu grupiņas. Visi aizrautīgi lasīja tekstu. Mēs trīs (es, skolotāja un A. Karule) arī veidojām vienu no grupām. Stundas noslēgumā tika uzklautas skolēnu atziņas. Skolēniem bija interesanti vērot, ka arī mēs iesaistījāmies mācību darbībā. Arī mūsu devums tika prezentēts. Protams, ir visai diskutabli, vai šādi iejaukties skolotājas darbā ir ētiski? Analizējot mācību stundu, Karule atvainojās par iejaukšanos, pamatojot, ka viņa nespējot noskatīties, kā tiek slāpētas bērnu izziņas intereses un aktivitāte.”

A. Karule savās publikācijās atzīst, ka skolotāja galvenais uzdevums ir radīt mācību situācijas, kurās bērni mācās, nevis skolotājs sniedz gatavu informāciju un īsteno “uzbāzīgu” didaktiku, jo didaktiska moralizēšana neveicina emocionāli vērtējošas attieksmes veidošanos, neveicina personības iekšējo vērtību veidošanos.

A. Karule vienmēr akcentēja mācību un audzināšanas vienotības ideju. Viņas galvenās atziņas šai sakarā ir:

- ♦ lasāmo tekstu analīze jāvada tā, lai skolēni varētu izteikt savu attieksmi pret bērnu un pieaugušo rīcību, kā arī ieskatīties sevi un pārvērtēt savus tikumus un netikumus;
- ♦ pieaugusi nepieciešamība audzināt bērniem pozitīvu attieksmi pret mācībām, pret zināšanām kā pret pašvērtību;
- ♦ taču attieksme pati no sevis pret mācīšanos kā vērtību neveidosies; vēl vairāk, ja bērnu sēdinās solā, lai tikai bagātinātu viņa jau esošās empīriskās zināšanas, rezultātu nebūs;
- ♦ skolēna zinātkāre un vēlēšanās mācīties gaisīs, ja netiks veidoti mācību iekšējie motīvi; ir jārada interese izzināt un izpētīt, būtiski, lai ik diena skolā nestu ko jaunu, lai nesummētos skolā gūtās negatīvās emocijas, kuras var izraisīt tikai nepatiku, dažkārt pat riebumu pret mācībām.

Pamatoti tika norādīts, ka jārespektē septiņgadīgo un sešgadīgo bērnu psihofizioloģiskās atšķirības. Sešgadīgiem ir ievērojami zemākas darbaspējas, darba produktivitāte, mazāk attīstīti rokas sīkie muskuļi.

Strādājot ar skolotājiem kvalifikācijas celšanas kursos, A. Karule dedzīgi skaidroja un pamatoja, cik svarīgi ir "nenokaut" bērna dabisko vēlmi izzināt pasauli, iemācīties ko jaunu. Sešgadīgo mācību sasniegumi netika vērtēti ar atzīmi. Tas no skolotāju un vecāku puses tika vērtēts visai neviennozīmīgi. Daudz pūļu un enerģijas tika veltīts, lai mainītu skolotāju attieksmi pret atzīmi kā galveno rosinošo faktoru mācībās.

A. Lanka saka: "Ar kādu sašutumu zinātniece vērsās pret skolotāju, kas atzīmju vietā izmantoja A. Milna literārās pasakas "Vinnijs Pūks un viņa draugi" varoņu attēlus mazu zīmodziņu veidā: "Kā jūtas bērns, kuram pilna burtnīca ar "sivēniem" vai "ēzelišiem"? Ar kādu izziņas prieku katrs bērns dodas septembrī uz skolu, bet jau septembra beigās interese par skolu ir zudusi. Tā vietā nepatika, bailes saņemt negatīvu vērtējumu, bailes izdarīt ko nepareizi."

Idejas ir dzīvas...

Lielākā zinātnieces Antonijas Karules mūža daļa veltīta sešus gadus vecu bērnu mācībām un audzināšanai. Laika posmā no 1981. līdz 1985. gadam zinātniece kopā ar Pedagoģijas zinātniskās pētniecības institūta zinātnisko līdzstrādnieku grupu iesaistījās Maskavas Pedagoģijas zinātņu akadēmijas organizētā Vissavienības kompleksā pētījumā *“Mācību un audzināšanas darba organizācija sagatavošanas klasēs un 1.–3. klasēs”*.

Viens no pētījuma uzdevumiem bija zinātniski pamatotas didaktiskās sistēmas izveide sešus gadus vecu bērnu mācībām. Tika uzsāks plašs eksperimentāls darbs Rīgas un Latvijas lauku skolās. Uzmanības centrā bija tādi jautājumi kā bērna personības vispusīgas attīstības sekmēšana, mācību un audzināšanas specifika darbā ar sešus gadus veciem bērniem, mācību satura izveide un tā metodiskais nodrošinājums.

1986./1987. mācību gadā tika uzsāktas sistemātiskas bērnu mācības skolā no sešu gadu vecuma. Pirms tam tika veikts liels sagatavošanas darbs: mācību un audzināšanas satura izstrāde, skolotāju sagatavošana, mācību satura eksperimentāla pārbaude. Eksperimentālā pieredze pierādīja, ka nav pieļaujama trīsgadīgās pamatskolas pirmās klases mācību satura un metodikas mehāniska pārnese uz pirmo klasi, kurā mācās sešgadīgie bērni. Katrā tikšanās reizē ar pedagogiem A. Karule atgādināja, ka mācību metožu, metodisko paņēmieni un mācību organizācijas formu izvēlē jāievēro sešgadīgo bērnu psihofizioloģiskās īpatnības. Metodes un paņēmieni dažādojami atkarībā no bērnu sagatavotības skolai (psiholoģiskā, sociālā, fiziskā sagatavotība), no reālajām mācīšanās iespējām. Jāatceras, ka sešus gadus vecie bērni vislabāk attīstās un apgūst zināšanas un prasmes tieši darbībā. Tāpēc skolotāji paši gatavoja izdales materiālus: skaņu, zilbju, vārdu un teikumu modeļus, signālkartītes, pirkstu lelles un didaktiskās spēles. Skolēnu mācību sasniegumu virzība atklāja, ka, pareizi organizējot

sešgadīgo bērnu mācībās, katra bērna individuālā virzība ir acīmredzama. Diemžēl situācija nebija tik optimistiska, kad sākās masveida sešgadīgo mācību ieviešana Latvijas skolās. Zinātniece ļoti pārdzīvoja pret sešgadīgo bērnu mācību saturu vērsto kritiku. Tās bija viņas izauklētas idejas, kas bija eksperimentāli pārbaudītas un atzītas par labu esam. Ar neviltotu sāpi un rūgtumu viņa vērsās pret domu, ka tādējādi bērniem tiekot laupīta bērnība, laiks, ko bērni varētu pavadīt bezrūpīgās rotaļās. Zinātniece saprata, cik svarīgi ir respektēt katra vecumposma sensitīvo periodu, nenokavēt brīdi, kad bērns ir gatavs mācībām, kad viņa darbību virza dabiska izziņas vajadzība. Nokavēto ir grūti vēlāk kompensēt. Objektīvi izvērtējot neveiksmju cēloņus, var teikt, ka

- ♦ tikai eksperimentālajās klasēs strādāja īpaši šim darbam sagatavoti skolotāji;
- ♦ skolotāju pedagoģisko pārliecību veidoja ticība sešgadīgo bērnu spējām atbilstoši savam ieguldītajam darbam (skolotāju entuziasms bija apbrīnojams);
- ♦ mācību individualizācijas īstenošana gan satura, gan pedagoģiskās palīdzības, gan metožu un organizācijas formu aspektā;
- ♦ sešgadīgie bērni tika diagnosticēti, lai noteiktu viņu gatavību sistemātiskām mācībām (kā zinām, personības dokumentā uzrādītais vecums ne vienmēr atbilst bioloģiskajam vecumam);
- ♦ mācības eksperimentālajās klasēs notika telpās, kas bija īpaši aprīkotas (mācību telpas, atpūtas zona);
- ♦ mācības noritēja zinātnieku pārraudzībā (regulāra mācību nodarbību vērošana, regulāra atgriezeniskā saikne).

Savu aktualitāti nav zaudējušas, tieši otrādi, arvien vairāk nākas atzīt, ka A. Karules vadībā veiktajos pētījumos izteiktās atziņas par to, kādas likumsakarības ņemamas vērā 5–6 gadus vecu bērnu sagatavošanai skolai, tiek izmantotas arī mūsdienās.

Pirmsskolas pedagoģijas zinātnieki D. Lieģeniece, R. Kaņepēja, E. Černova, D. Dzintere u. c. savos pētījumos par pirmsskolas vecuma

bērnu sagatavošanu skolai attīsta tālāk jau iepriekš A. Karules aprakstīto apvienoto mācību ideju, bērna brīvas darbības organizāciju, sadarbības ar vecākiem nodrošināšanu, sešus gadus vecu bērnu mācīšanas un audzināšanas saturu un metodiku. Jau A. Karules pētījumos tiek akcentēta sagatavošanas grupu bērnu vispārējās attīstības izpēte, speciālo prasmju un patstāvīgā darba sākotnējo prasmju attīstīšana.

Latvijas pedagoģijas augstskolās A. Karules zinātniskās un metodiskās atziņas tiek izmantotas pirmsskolas un sākumskolas skolotāju augstākās profesionālās izglītības studiju programmās, apgūstot tādus studiju kursus vai citu kursu ietvaros ietvertus tematus kā “Ābece mācību metodika”, “Bērnu runas attīstība”, “Darba individualizācija un diferenciacija latviešu valodas mācību procesā”, “Integrētu mācību psiholoģiski pedagoģiskais pamatojums” u. c.

Grupa habilitēto pedagoģijas doktoru 1990. gadu vidū.

*No kreisās: A. Karule, I. Plotnieks, R. Garleja, D. Lieģeniece,
Dz. Meikšāne, L. Timoščenko*

Nenoliedzams ir A. Karules devums sākumskolas skolotāju profesionālās studiju programmas izveidošanā un pilnveidošanā Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības augstskolā.

A. Karules uzstāšanās Sākumskolas pedagoģijas katedras sēdēs no 1994. līdz 2000. gadam pārliecināja par to, ka jāmeklē novitātes sākumskolas skolotāju sagatavošanā, jādome par jauna studiju kursa izveidošanu, kas palīdzētu studentiem labāk izprast mācību saturu un skolēnu attīstības mījsakarības.

Profesores vadībā tika izveidots studiju kurss "Integrēta mācību satura teorētiskās nostādnes". Tas tiek īstenots arī šobrīd un nepārtraukti tiek pilnveidots (studiju kursa docētāja ir profesore pedagoģijas doktore A. Petere).

A. Karules kā zinātnieces un metodiķes ieguldījums pedagoģijas zinātnes attīstībā un skolotāju sagatavošanā saistāms arī ar darbu metodisku materiālu sagatavošanā integrētu mācību modeļu īstenošanā (*Apvienoto mācību burtnīcas 1. klasei: "Manas mājas un apkārtējā vide", "Mana pasaule zeltainajā rudenī", "Mana pasaule vēlajā rudenī"*, 1999).

A. Karule RPIVA strādāja pētnieku grupā kopā ar augstskolas docētājiem A. Peteri, E. Volāni, S. Ķirsi, J. Jaunzemi u. c. un 13 skolotājiem no dažādām Latvijas skolām. Viņa palīdzēja izstrādāt integrēto mācību modeļus, tos teorētiski pamatot un aprobēt praksē.

A. Karules piedāvātās pamatnostādnes par integrētu mācību īstenošanu tiek izmantotas pirmsskolas un skolas pedagoģijas zinātņu pētījumos (Z. Anspoka, A. Petere, E. Volāne u. c.).

Arī jaunākajos pētījumos par integrētām mācībām (Z. Anspoka, A. Petere u. c.) tiek atzītas A. Karules atziņas par to, ka galvenā nozīme ir bērnu daudzveidīgai darbībai. No darbības satura un organizācijas ir atkarīgs viņu attīstības temps un dziļums. Apvienotās mācības ietvaros ir iespējams bērnu iesaistīt dažāda veida darbībās, kas rosina un attīsta viņu garīgos spēkus. Pārejai no vienas darbības uz otru, piemēram, no novērošanas uz attēlošanu, no pasakas lasīšanas

uz mūzikas klausīšanos, jābūt dabiskai. Svarīgi skolēnam piedāvāt problēmsituāciju, kurā meklējumdarbības rezultātā bērni paši nonāk pie nākamā darbības veida. Brīvu garīgu darbību rosina skolēnu iesaistīšanās meklējumdarbībā. Tā sekmē skolēna radošās darbības pieredzes sākuma veidošanos. Kopīgi ar skolēniem skolotājs iezīmē meklējuma gaitu un soļus mācību uzdevumu risināšanā. Patstāvīga meklējumdarbība, nonākšana pie pareizas atbildes rada bērnos emocionālo pacēlumu, izziņas prieku. Tajā izpaužas arī tādi brīvas garīgas darbības elementi kā vēlme izteikt savas domas un izjust pašizteikšanās brīvību un prieku. Bērniem attīstās iniciatīva, līdztekus reproduktīvajai darbībai tiek rosināta radoša darbība. Sāk izpausties intuīcija, kas tik ļoti vajadzīga radošai darbībai; skolēns nojauš, kādam vajadzētu būt darbības gala rezultātam, lai gan pats ceļš, kā nonākt līdz tam, ir vēl zemāzinas līmenī.

Pedagoģijas zinātnieces atziņas visbiežāk tiek izmantotas 20. gadsimta beigās un 21. gadsimta sākumā veiktajos pētījumos par latviešu valodas mācības saturu un tā apguves metodikas jautājumiem sākumskolā (1.– 4. klasē).

Z. Anspoka savā pētījumā par integrētu latviešu valodas mācības saturu un tā apguves metodiku balstās uz A. Karules aprakstītās teorijas par integrēto (apvienoto) mācību nozīmi personības veidošanā. Z. Anspokas pētījumā tiek izmantoti A. Karules izstrādātie integrētu mācību satura didaktiskie nosacījumi, lai varētu skolēniem veidot vispārinātu pasaules redzējumu, sniegt kopainu par appasauli, veidot skolēnu pieredzi saskaņā ar savas attīstības iekšējo loģiku un attīstības tendencēm (Anspoka, 1999).

Liepājas Pedagoģijas akadēmijas asociētā profesore pedagoģijas doktore Ā. Ptičkina, analizējot lasīt un rakstīt mācību metodiku, kā populārāko un pilnīgāko atzīst A. Karules izveidoto pilnīgoto mūsdienu analītiski sintētisko skaņu metodi. Īpaši atzinīgi tiek novērtēta A. Karules izveidotā metodika burtu apguves laikā strādāt ar tā saucajamajām vārdu “mājiņām” jeb modeļiem, dažādu tipu zilbēm, skaņām,

jēdzieniem “skaņa”, “burts”, “burta nosaukums”. A. Karules devums latviešu valodas metodikā saistāms arī ar skolēnu pakāpenisku sagatavošanos kaligrāfisko prasmju apguvei, attīstot rokas muskuļu kustību sistēmu, kustību koordinācijas un regulācijas spējas, ritmiskuma izjūtu (Ptičkina, 1997).

A. Karules vārds saistāms ar tādiem metodiskiem jautājumiem kā jēdziena lietojums *literatūras lasīšana* jēdziena *ārpusklases lasīšana* vietā, glītrakstīšanas mācības nevis kā atsevišķas stundas iekļaušana latviešu valodas mācību procesā, bet gan kā regulāras vingrināšanās skolēnu rokraksta pilnveidošanai katrā valodas mācības stundā (6–8 minūtes katrā stundā). 1986. gadā A. Karule ievieš arī tā saucamo atviegloto rakstību, pilnveidojot Z. Lubānietes izstrādātās rakstīto burtu formas u. c. Viņas izstrādātā rakstīto burtu atveidošanas metodika pamatā ir saglabāta arī Dz. Paegles un V. Villerušas piedāvātajā pilnveidotajā burtu rakstībā, kas vēl vairāk pietuvināta jaunākā skolas vecuma bērnu attīstības īpatnībām (Paegle, Villerušs, 1997).

A. Karule bija viena no pirmajām, kura kopā ar Pedagoģijas zinātniskās pētniecības institūta kolēģiem sāka veidot mācību līdzekļu komplektus: mācību grāmata, darba burtnīcas, skolotāju grāmata. Šāda prakse pastāv arī šobrīd.

Kā īpašs jauninājums 80. gados tika uzskatītas darba burtnīcas, kurās skolēni saņēma jau gatavus, priekšā uzrakstītus burtus, burtu savienojumus, vārdus, pat tekstus, kurus vajadzēja atveidot pēc parauga.

Šobrīd, kad vairāk nekā 20 gadu jau esam strādājuši ar darba burtnīcām, varam izvērtēt gan to plusus, gan mīnus, taču tajā laikā tas bija jaunums kā skolēniem, tā skolotājiem.

Izvērtējot didaktiskās idejas, var apgalvot, ka pastāv zināms didaktisko problēmu loks, kuram piemīt mūžības elpa:

- ◆ skolēnu izziņas patstāvības veicināšana;
- ◆ izziņas prieka radīšana mācību stundās;
- ◆ mācību individualizācijas īstenošana;

- ◆ vispusīgas personības veidošanās mācību procesā;
- ◆ personības individuālais guvums mācību procesā;
- ◆ emocionālo attieksmju pieredzes veidošanās;
- ◆ vispārīgo mācīšanās prasmju attīstīšana mācību procesā u. c.

Tās ir pedagoģiskās problēmas, kuras pedagoģijas zinātnieces Antonijas Karules vadībā tika risinātas Pedagoģijas zinātniskās pētniecības institūtā un nav zaudējušas savu aktualitāti arī šodien. Ir nākuši klāt jauni uzskati, jauni pētījumi, kas paplašina pedagoģisko parādību loku, kas atklāj aizvien jaunas likumsakarības un liek raudzīties uz pasauli un to vērtēt atbilstoši mūsdienu sabiedrības attīstības tendencēm.

Tai pašā laikā jāatzīst, ka bieži vērojama neseno pašmāju pedagoģisko ideju noliegšana vai vismaz noklusēšana. Pedagoģiskie principi un tās pedagoģiskās likumsakarības, kuras teorētiski pamatoja mācību saturu un metodisko sistēmu laika posmā no 1986. līdz 1990. gadam, šodienas kontekstā ir nepietiekami izvērtētas. Ieskats dažās idejās, kuru pedagoģiskā vērtība ir neapstrīdama:

- ◆ mācību saturs nav reducējams tikai uz zināšanu summu;
- ◆ mācību saturs veidojams tādējādi, lai attīstītu skolēnu prātu, jūtas un gribu, lai veidotu emocionāli vērtējošu attieksmi pret pasauli;
- ◆ mācību saturam ir vispusīgs raksturs;
- ◆ mācību satura izkārtojumā ievērojama virzība no vispārīgā uz atsevišķo.

Daudzas Antonijas Karules ieceres palika neīstenotas: sākumskolas metodikas antoloģijas izveide, eksperimentālo klašu skolotāju radošās pieredzes krājums, skolēnu domrakstu krājums, lekciju materiāli studentiem par ābece vēsturi Latvijā u. c.

Ir pārlicība, ka tās nepazudīs, bet tiks attīstītas tālāk.

Laikam ritot, mainās izglītības koncepcijas, parādās jauni pedagoģiskie akcenti. Tas ir pašsaprotami un neizbēgami.

Bibliogrāfija

(kārtota pēc izdošanas gada un publikāciju rakstura)

Mācību līdzekļi

1. Ječa, A., Karule, A. *Didaktiskie izdales materiāli latviešu valodā: 4. klasei ar krievu mācību valodu*. Rīga: Zvaigzne, 1971. 320 lpp.
2. Ječa, A., Karule, A., Šprunka, L. *Latviešu valoda 4. klasei ar krievu mācību valodu*. Māksl. I. Zvaigzīsis. Rīga: Zvaigzne, 1973. 190 lpp.
3. Karule, A., Gailīte, G. *Atstāstījumu krājums: 1.–3. klasei*. Rīga: Zvaigzne, 1973. 85 lpp.
4. Bērze, A., Cīrule, Dz., Karule, A., Vāczemnieks, L. *Literatūras hrestomācija: 4. klasei*. 2. izd. Rīga: Zvaigzne, 1976. 262 lpp.
5. Karule, A. *Domā un dari pats!* Rīga: LPSR IM, 1977. 23 lpp.
6. Bērze, A., Cīrule, Dz., Karule, A. u. c. *Literatūras hrestomācija: 5. klasei*. 3. izd. Rīga: Zvaigzne, 1980. 216 lpp.
7. Karule, A., Kauce, A. *Ābece: eksperimentāli uzdevumi sagatavošanas klasei*. Rīga: LPSR IM, 1980. 162 lpp.
8. Karule, A., Kauce, A. *Mana valodiņa*. 2. izd. Rīga: Zvaigzne, 1983. 96 lpp.
9. Karule, A., Lanka, A. *Uzdevumi 1. klases skolēniem patstāvīgajam darbam valodas mācībā*. Rīga: LPSR IM, 1984. 64 lpp.
10. Karule, A., Kauce, A. *Ābecīte: pirmsskolas vecuma bērniem*. Māksl. T. Banis. 3. izd. Rīga: Zvaigzne, 1984. 118 lpp.
11. Karule, A., Kauce, A. *Valodiņa: lasāmā grāmata pirmsskolas vecuma bērniem*. Māksl. R. Tilbergs. 3. izd. Rīga: Zvaigzne, 1985. 118 lpp.
12. *Ķimene: mācību līdzeklis vidusskolām*. Dz. Baumanē, I. Dāvidsone, A. Karule u. c. Red. A. Studente. 2., lab. izd. Rīga: Zvaigzne, 1986. 191 lpp.
13. Bērze, A., Karule, A., Vanags, J. *Lasāmā grāmata 2. klasei: mā-*

- cību grāmata. Māksl. M. Tabaka. 5. izd. Rīga: Zvaigzne, 1987. 351 lpp.
14. **Bērze, A., Karule, A., Vanags, J.** *Lasāmā grāmata 3. klasei: mācību grāmata*. Māksl. R. Tilbergs. 4. izd. Rīga: Zvaigzne, 1987. 236 lpp.
 15. **Karule, A., Lanka, A.** *Latviešu valodas mācība 2. klasei: mācību grāmata*. Māksl. J. Kornouhova. Rīga: Zvaigzne, 1987. 126 lpp.
 16. **Karule, A., Lanka, A.** *Latviešu valodas mācība 3. klasei: mācību grāmata*. Māksl. J. Tīrona. Rīga: Zvaigzne, 1988. 197 lpp. ISBN 5-405-00044-2.
 17. **Karule, A., Lanka, A.** *Lasāmā grāmata 4. klasei: mācību grāmata*. Māksl. J. Tīrona. Rīga: Zvaigzne ABC, 1989. 252 lpp. ISBN 5-405-00321-2.
 18. **Karule, A., Kauce, A.** *Lasāmā grāmata 1. klasei: mācību grāmata*. Māksl. R. Tilbergs. Rīga: Zvaigzne, 1990. 156 lpp.
 19. **Karule, A., Mulareka, I.** *Ābece 1. klasei: mācību grāmata skolēniem ar pavājinātu redzi*. Rīga: Zvaigzne, 1990. 140 lpp. ISBN 5-405-00522-3.
 20. **Karule, A., Kauce, A.** *Lasāmā grāmata 1. klasei: mācību grāmata skolēniem ar pavājinātu redzi*. Māksl. R. Tilbergs. Rīga: Zvaigzne, 1991. 142 lpp. ISBN 5-405-00526-6.
 21. **Karule, A., Lanka, A.** *Latviešu valodas burtnīca 1. klasei*. Māksl. A. Ozoliņa. 3. d. Rīga: Zvaigzne, 1994. 36 lpp. ISBN 5-405-01348-X.
 22. **Karule, A., Lanka, A.** *Latviešu valodas burtnīca 2. klasei*. Māksl. B. Jansone. 3. d. Rīga: Zvaigzne, 1994. 39 lpp. ISBN 5-405-01347-1.
 23. **Karule, A., Lanka, A.** *Lasāmā grāmata 2. klasei: mācību grāmata*. Māksl. Dz. Aulmane. Rīga: Zvaigzne ABC, 1995. 291 lpp. ISBN 5-405-01356-0.
 24. **Karule, A., Lanka, A.** *Lasāmā grāmata 3. klasei: mācību grāmata*. Māksl. M. Rikmane. 3. pārstr. un papild. izd. Rīga: Zvaigzne ABC, 1995. 263 lpp. ISBN 5-405-01355-2.

25. **Karule, A., Lanka, A.** *Latviešu valodas mācība 2. klasei: mācību grāmata.* Māksl. J. Tirona. 4. lab. izd. Rīga: Zvaigzne ABC, 1995. 197 lpp. ISBN 9984-04-006-2.
26. **Karule, A.** *Lasāmā grāmata 1. klasei: Pēcābeces posms.* Māksl. I. Berkmane. Rīga: Zvaigzne ABC, 1996. 159 lpp. ISBN 5-405-01353-6.
27. **Karule, A.** *Mana valodiņa: darba burtnīca 1. klasei: Eksperimentāls māc. līdzeklis.* Māksl. I. Ramane. 2. Rīga: Zvaigzne ABC, 1997. 46 lpp. ISBN 9984044637.
28. **Karule, A., Lanka, A.** *Lasāmā grāmata 2. klasei: mācību grāmata.* Māksl. Dz. Aulmane. Rīga: Zvaigzne ABC, 1998. 291 lpp.
29. *Es un mana skola: apvienotās mācības burtnīca 1. klasei: Eksperimentāls praktikums.* **A. Petere, A. Karule, E. Volāne u. c.** Māksl. I. Maurīte. Rīga: Zvaigzne ABC, 1998. 28 lpp. ISBN 9984-17-225-2x.
30. **Karule, A., Lanka, A.** *Latviešu valodas mācība 3. klasei: mācību grāmata.* Māksl. J. Tirona. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999. 188 lpp. ISBN 5405010936.
31. **Karule, A., Lanka, A.** *Lasāmā grāmata 4. klasei: mācību grāmata.* Māksl. J. Tirona. 3. pārstr. un papild. izd. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999. 231 lpp.
32. **Karule, A., Lanka, A.** *Latviešu valodas mācība 4. klasei: mācību grāmata.* Māksl. Dz. Aulmane. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999. 166 lpp. ISBN 540501421.
33. *Manas mājas un apkārtējā vide: apvienotās mācības burtnīca 1. klasei: eksperimentāls praktikums.* **A. Petere, A. Karule, E. Volāne u. c.** Māksl. I. Maurīte. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999. 28 lpp. ISBN 9984-17-226-0x.
34. *Mana pasaule zeltainajā rudenī: apvienotās mācības burtnīca 1. klasei: eksperimentāls praktikums.* **A. Petere, A. Karule, E. Volāne u. c.** Māksl. I. Maurīte. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999. 28 lpp. ISBN 9984-17-259-7x.

35. *Mana pasaule vēlajā rudenī: apvienotās mācības burtnīca 1. klasei: eksperimentāls praktikums.* A. Petere, A. Karule, E. Volāne u. c. Māksl. I. Maurīte. 4. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999. 37 lpp. ISBN 9984-17-425-5x.
36. *Karule, A. Mana valodiņa: darba burtnīca 1. klasei.* Māksl. I. Rame. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999. 46 lpp. ISBN 9984043647x.
37. *Saltajā gadskārtā: apvienotās mācības burtnīca 1. klasei: eksperimentāls praktikums.* A. Petere, A. Karule, E. Volāne u. c. Māksl. I. Maurīte. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999. 28 lpp. ISBN 9984174867x.
38. *Baltā ziema: 6. integrētās mācības darba burtnīca 1. klasei.* A. Petere, A. Karule, E. Volāne u. c. Red. A. Lūse; māksl. Dz. Aulmane. Rīga: Pētergailis, 2000. 32 lpp. ISBN 9984673138.
39. *Mana pasaule pavasarī: integrētās mācības darba burtnīca 1. klasei.* A. Petere, A. Karule, E. Volāne u. c. Red. A. Lūse; māksl. Dz. Aulmane. Rīga: Pētergailis, 2000. 56 lpp. ISBN 9984673189.

Pētījumi pedagogijas vēsturē

40. *Karule, A. Raiņa pedagogiskie uzskati: kandidāta disertācija.* Rīga: P. Stučkas Latvijas Valsts universitāte, 1967. 306 lpp.
41. *Каруле, А. Я., Студенте, А. Я. Прогрессивная педагогическая мысль новолатышей в 60–70 годах XIX в. В кн.: Проблемы истории школы и педагогики в дореволюционной Прибалтике.* Таллин: ТПИ им. Вильде, 1973.
42. *Karule, A. B. Brežgo pētījumi – Latvijas skolu vēstures nozīmīgs avots. No: Vēstures avoti par Latvijas skolām.* J. Ruberta red. Rīga: Zvaigzne, 1974, 38.–46. lpp.
43. *Karule, A., Studente, A. Jaunlatviešu darbs tautas izglītošanā. No: Skolu vēstures un pedagogijas jautājumi Latvijā.* J. Ruberta red. Rīga: Zvaigzne, 1975, 32.–38. lpp.
44. *Karule, A., Studente, A. Pedagogijas zinātnes attīstība Pa-*

- domju Latvijā. No: *Skola Padomju Latvijā*. Rīga: Zvaigzne, 1977, 54.–62. lpp.
45. *Pedagoģiskā doma Latvijā līdz 1890. gadam: antoloģija*. Sast. J. Anspaks, A. Apīnis, M. Apīnis, A. Karule u. c. Rīga: Zvaigzne, 1991. 230 lpp. ISBN 540500541X.
46. *Valerijai Seilei – 100: autobiogrāfiski materiāli, pētījumi un atmiņas*. Sast. E. Vaivode. Māksl. J. Soikāns. Daugavpils: DPI, 1991. 175 lpp.
47. *Pedagoģiskā doma Latvijā no 1890. g. līdz 1940. g.: antoloģija*. Sast. J. Anspaks, M. Apīnis, J. Bariss, A. Karule u. c. Rīga: Zvaigzne, 1994. 239 lpp. ISBN 5-405-01247-5.
48. **Karule, A.** Par ābece mācību. *Vispārējā izglītība*. ISEC. Sākumskola, 1996. gada 27. jūnijs, 6.–7. lpp.
49. **Karule, A.** Pirmsskolas Latgalē 1920.–1940. gadā. *Acta Latgalica*, 9. sēj. [b.v. : b.i.], 1997, 236.–246. lpp.
50. *Pedagoģiskā doma Latvijā no 1940. gada līdz mūsu dienām*. Sast. J. Anspaks, M. Apīnis, A. Benke, H. Bērziņa, I. Freidenfelds, A. Karule u. c. Rīga: Dizaina un drukas apgāds Puse, 1998. 324 lpp.
51. **Karule, A.** Valerijas Seiles devums tautas izglītībā un pedagoģijā. *Acta Latgalica*, 12. sēj. [Daugavpils], 2002, 36.–56. lpp. ISSN 1407-1568.

Pētījumi pamatskolas didaktikā

52. *Estētiskā audzināšana*. Red. A. Karule, A. Studente, Z. Upmane. Rīga: Zvaigzne, 1971. 125 lpp.
53. **Karule, A., Studente A., Upmane, Z.** *Aktuāli mācību procesa pilnveidošanas jautājumi*. Rīga: Zvaigzne, 1973. 152 lpp.
54. **Karule, A.** *Metodiskie norādījumi darbam ar lasāmo grāmatu 2. klasei*. 2. izd. Rīga: Zvaigzne, 1974. 68 lpp.
55. **Karule, A.** *Grāmata – bērnu vispārējās psihiskās attīstības sekmētāja: palīgmateriāls lektoriem*. Rīga: [b. i.], 1975. 23 lpp.

56. **Karule, A.** Metodiskie norādījumi darbam ar lasāmo grāmatu 3. klasei. 2. izd. Rīga: Zvaigzne, 1975. 56 lpp.
57. **LPSR Izglītības ministrijas Pedagoģijas zinātniskās pētniecības institūts.** Mācīšanas individualizācija 1. klasei. Red. A. Karule. Rīga: Zvaigzne, 1975. 172 lpp.
58. **LPSR Izglītības ministrijas Pedagoģijas zinātniskās pētniecības institūts.** Jaunāko klašu skolēnu mācīšanas un attīstības problēmas: zinātnisko rakstu krājums. Red. A. Karule. Rīga: Liesma, 1976. 158 lpp.
59. **Karule, A.** Mācīšanas individualizācija un tās didaktiskie pamatnosacījumi. Rīga: Zvaigzne, 1977. 106 lpp.
60. *Skola Padomju Latvijā.* Red. A. Builis. Rīga: Zvaigzne, 1977. 216 lpp.
61. *Pedagoģijas terminu vārdnīca.* A. Karule, I. Niselovičs, V. Rudzīte u. c. Red. I. Freidenfelds. Rīga: Liesma, 1978. 472 lpp.
62. **Ječa, A., Karule, A.** Metodiskie norādījumi darbam ar mācību grāmatu "Latviešu valoda 4. klasei ar krievu mācību valodu". Rīga: Zvaigzne, 1980. 76 lpp.
63. *Формирующий педагогический эксперимент по обучению шестилетних детей в условиях школы. В сб. НИИ педагогики Эст. ССР: "Вопросы методологии педагогических исследований".* Таллин: ТПИ им. Вилде, 1981.
64. **Karule, A.** Sešgadīgu bērnu intelektuālās attīstības sekmēšana ģimenē: palīgmateriāls lektoriem. Rīga: LPSR ZB, 1982. 24 lpp.
65. *Mācību un audzināšanas darbs sagatavošanas klasē: zinātnisko rakstu krājums.* Red. A. Karule. Rīga: Zvaigzne, 1982. 142 lpp.
66. **Karule, A.** Bērnu runas attīstīšana latviešu valodas stundās sagatavošanas klasē. Rīga: LPSR IM, 1983. 53 lpp.
67. **Karule, A.** Sešgadīgais bērns skolas sagatavošanas klasē: palīgmateriāls lektoriem. Rīga: LPSR IM, 1983. 25 lpp.
68. *Mēs un mūsu bērni.* H. Bērziņa, A. Dubinska, A. Karule u. c. Red. Z. Upmane. Rīga: Zvaigzne, 1983. 164 lpp.

69. Karule, A., Lanka A. *Latviešu valodas programma 1.–3. klasei*. Rīga: Zvaigzne, 1984. 28 lpp.
70. Karule, A. *Skolēnu runas attīstīšana latviešu valodas stundās 1. klasē*. Rīga: LPSR IM, 1984. 69 lpp.
71. Karule, A., Strazdiņa, J. *Vācelīte: palīglīdzeklis sagatavošanas klašu skolotājiem*. Rīga: Zvaigzne, 1984. 134 lpp.
72. *Mācību un audzināšanas darba programma sagatavošanas klasēm*. Red. A. Karule. Rīga: Zvaigzne, 1984. 26 lpp.
73. *Piecgadīgo sagatavošana skolai: programma*. Rīga: LPSR IM, 1984. 32 lpp.
74. *Mācības un audzināšana 1. klasē: palīglīdzeklis skolotājiem*. Red. A. Karule. Rīga: Zvaigzne, 1985. 146 lpp.
75. Karule, A., Kauce, A. *Metodiskie norādījumi darbam valodas mācībā sagatavošanas klasē*. 2. izd. Rīga: Zvaigzne, 1985. 72 lpp.
76. Karule, A., Mulareka, I. *Latviešu valoda 1. klasē: metodiskie norādījumi skolotājiem*. Rīga: Zvaigzne, 1986. 139 lpp.
77. **LPSR Izglītības ministrijas Pedagoģijas zinātniskās pētniecības institūts. Ieteikumi klašu audzinātājiem skolēnu pretalkoholiskajai audzināšanai: 1.–11. kl.** Sast. M. Dūka, G. Gērķe, A. Karule u. c. Rīga: Liesma, 1986. 47 lpp.
78. Karule, A., Lanka, A. *Latviešu valoda 2. klasē: metodiskais palīglīdzeklis skolotājiem*. Rīga: Zvaigzne, 1987. 114 lpp.
79. **LPSR Izglītības ministrijas Pedagoģijas zinātniskās pētniecības institūts. Tautas izglītība un pedagoģiskā doma Latvijā līdz 1900. gadam.** Sast. J. Anspaks, J. Ruberts, A. Karule u. c. Rīga: Zinātne, 1987. 246 lpp.
80. *Mācības un audzināšana 2. klasē: palīglīdzeklis skolotājiem*. Red. A. Karule. Rīga: Zvaigzne, 1987. 137 lpp.
81. Karule, A., Lanka, A. *Latviešu valoda 3. klasē: metodiskais palīglīdzeklis skolotājiem*. Rīga: Zvaigzne, 1988. 148 lpp. ISBN 5-405-00289-5.
82. **LPSR Izglītības ministrijas Pedagoģijas zinātniskās pētniecības**

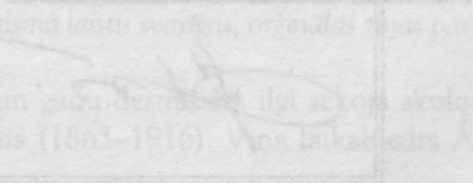
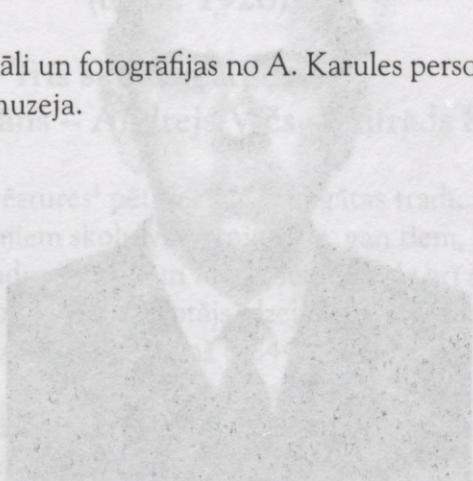
- institūts. *Sešgadīgo bērnu sistemātiskas mācības*. Red. A. Karule. Rīga: Zvaigzne, 1988. 125 lpp. ISBN 5-405-00226-7.
83. **Karule, A., Lanka, A.** *Latviešu valoda 4. klasē: metodiskais palīg līdzeklis skolotājiem*. Rīga: Zvaigzne, 1989. 124 lpp.
84. **Karule, A.** *Vācelīte: palīg līdzeklis 1. klašu skolotājiem*. 2. izd. Rīga: Zvaigzne, 1990. 157 lpp. ISBN 5-405-00589-4.
85. **Karule, A.** *Mācību pilnveide sākumskolas 3. un 4. klasē: palīg līdzeklis skolotājiem*. Rīga: Zvaigzne, 1991. 149 lpp.
86. **Karule, A.** *Apvienotā (integrētā) mācība 1. klasē. Izglītība un Kultūra. Pielikums "Vispārējā izglītība", Nr. 4, 27. aug., 1992, 9.–16. lpp.*
87. **Karule, A.** *Par ābece mācību. Izglītība un Kultūra. Pielikums "Vispārējā izglītība", Nr. 2, 27. jūnijs, 1996, 6.–7. lpp.*
88. **Karule, A.** *Ābece mācības metodika: eksperimentāls metodiskais līdzeklis*. Māksl. M. Alševska. Rīga: Zvaigzne ABC, 1997. 110 lpp. ISBN 9984-04-876.
89. **Karule, A.** *Pirmsskola – obligātās mācības pamatvienība Latgalē no 1920.–1940. g. RPIVA Zinātniskie raksti, 1. sēj. Rīga: Izdevniecība "Vārti", 1997, 110.–116. lpp.*
90. **Каруле, А. Я.** *Обучение шестилетних детей в школе*. Москва: Педагогика, 1984, с. 5.
91. *Apvienotās mācības saturs un 1., 2., 3. burtnīcas metodiskie komentāri: eksperimentāls praktikums*. Sast. **A. Petere, A. Karule, E. Volāne u. c.** Rīga: Zvaigzne ABC, 1999. 39 lpp. ISBN 9984-17-464-6.

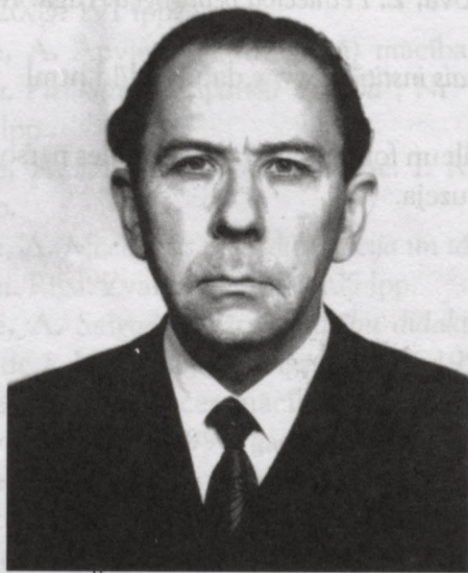
Izmantotie avoti un literatūra

1. **Anspoka, Z.** *Integrēts latviešu valodas mācību saturs un metodika sākumskolā*. Promocijas darbs. Rīga: LU, 1999. 152 lpp.
2. *Es gribu iet skolā*. Rokasgrāmata skolotājiem. Rīga: SIA "Puse Plus", 2003. 191 lpp.
3. **Karule, A.** Apvienotā (integrētā) mācība 1. klasē. *Izglītība un Kultūra. Pielikums "Vispārējā izglītība"*, Nr. 4, 27. augusts, 1992, 9.–16. lpp.
4. **Karule, A.** *Latviešu valoda 1. klasē*. I. Rīga: Zvaigzne, 1986. 139 lpp.
5. **Karule, A.** *Mācīšanas individualizācija un tās didaktiskie pamatnosacījumi*. Rīga: Zvaigzne, 1997. 105 lpp.
6. **Karule, A.** *Sešgadīgo bērnu mācību didaktiskie pamati*. Mācību pilnveide 1. klasē. Rīga: Zvaigzne ABC, 1990, 27.–38. lpp.
7. **Karule, A.** Par ābece mācību. *Izglītība un Kultūra. Pielikums "Vispārējā izglītība"*, 1996. gada 27. jūnijs, 6.–7. lpp.
8. **Karule, A.** Pirmsskola – obligātās mācības pamatvienība Latgalē no 1920.–1940. gadam. *RPIVA Zinātniskie raksti, 1. sēj.* Rīga: Izdevniecība "Vārti", 1997, 110.–116. lpp.
9. **Karule, A.** Pirmsskolas Latgalē 1920.–1940. gadā. *Acta Latgalica, 9. sēj.* [b.v.: b.i.], 1997, 236.–246. lpp.
10. **Karule, A.** *Skolēnu runas attīstīšana latviešu valodas stundās 1. klasē*. Rīga: LPSR IM, 1984. 68 lpp.
11. **Kopeloviča, A., Žukovs, L.** *Skolotāju izglītība Latvijā 1940–2000*. Rīga: RaKa, 2004. 233 lpp.
12. *Mācību pilnveide sākumskolas 3. un 4. klasē: palīglīdzeklis skolotājiem*. Rīga: Zvaigzne, 1991. 149 lpp.
13. **Paegle, Dz., Villerušs, V.** *Glītrakstīšana*. Metodiski ieteikumi sākumskolas skolotājiem. Rīga: Zvaigzne ABC, 1997. 31 lpp.
14. *Sešgadīgo bērnu sistemātiskas mācības*. Red. A. Karule. Rīga: Zvaigzne, 1988. 125 lpp.

15. **Studente, A.** Antonija Karule (1921). *Pedagoģiskā doma Latvijā no 1940. gada līdz mūsu dienām*. Rīga: Dizaina un drukas apgāds PUSE, 1998, 129.–134. lpp.
16. **Ptičkina, Ā.** *Kā mācīsim bērnus lasīt un rakstīt*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1997. 72 lpp.
17. **Špona, A., Čehlova, Z.** *Pētniecība pedagoģijā*. Rīga: RaKa, 2004. 204 lpp.
18. *Latgales pētnieciskais institūts*. www.dau.lv/lid/lid.html

Izmantoti materiāli un fotogrāfijas no A. Karules personīgā arhīva un LU Pedagoģijas muzeja.

A handwritten signature in black ink, enclosed within a double-line rectangular border. The signature is stylized and appears to be the initials 'A. S.' followed by a flourish.

15. Studente, A. Annotācija Karulis (1957). Pasaules kara laimātie
1940. gadā līdz mūsu dienām. Rīga: Dienas un dienas apgāds
1998. 120-134. lpp.
16. Priekšnieks, A. Iepazīšanās priekšruna un runas. Vairākas
ABC, 1997. 72. lpp.
17. Špona, A., Čerņova, X. Pirmā pasaules kara Rīga, 1904.
1998. 108. lpp.
18. Karulis, A. ...
19. Karulis, A. ...
20. Karulis, A. ...
21. Karulis, A. ...
22. Karulis, A. ...
23. Karulis, A. ...
24. Karulis, A. ...
25. Karulis, A. ...
26. Karulis, A. ...
27. Karulis, A. ...
28. Karulis, A. ...
29. Karulis, A. ...
30. Karulis, A. ...
31. Karulis, A. ...
32. Karulis, A. ...
33. Karulis, A. ...
34. Karulis, A. ...
35. Karulis, A. ...
36. Karulis, A. ...
37. Karulis, A. ...
38. Karulis, A. ...
39. Karulis, A. ...
40. Karulis, A. ...
41. Karulis, A. ...
42. Karulis, A. ...
43. Karulis, A. ...
44. Karulis, A. ...
45. Karulis, A. ...
46. Karulis, A. ...
47. Karulis, A. ...
48. Karulis, A. ...
49. Karulis, A. ...
50. Karulis, A. ...
51. Karulis, A. ...
52. Karulis, A. ...
53. Karulis, A. ...
54. Karulis, A. ...
55. Karulis, A. ...
56. Karulis, A. ...
57. Karulis, A. ...
58. Karulis, A. ...
59. Karulis, A. ...
60. Karulis, A. ...
61. Karulis, A. ...
62. Karulis, A. ...
63. Karulis, A. ...
64. Karulis, A. ...
65. Karulis, A. ...
66. Karulis, A. ...
67. Karulis, A. ...
68. Karulis, A. ...
69. Karulis, A. ...
70. Karulis, A. ...
71. Karulis, A. ...
72. Karulis, A. ...
73. Karulis, A. ...
74. Karulis, A. ...
75. Karulis, A. ...
76. Karulis, A. ...
77. Karulis, A. ...
78. Karulis, A. ...
79. Karulis, A. ...
80. Karulis, A. ...
81. Karulis, A. ...
82. Karulis, A. ...
83. Karulis, A. ...
84. Karulis, A. ...
85. Karulis, A. ...
86. Karulis, A. ...
87. Karulis, A. ...
88. Karulis, A. ...
89. Karulis, A. ...
90. Karulis, A. ...
91. Karulis, A. ...
92. Karulis, A. ...
93. Karulis, A. ...
94. Karulis, A. ...
95. Karulis, A. ...
96. Karulis, A. ...
97. Karulis, A. ...
98. Karulis, A. ...
99. Karulis, A. ...
100. Karulis, A. ...

SKOLU VĒSTURES PĒTNIEKS
ALFRĒDS STARIS
(dzim. 1926)

Trīs skolu vēsturnieki:

Jānis Kriškāns – Andrejs Vičs – Alfrēds Staris

Latvijas skolu vēstures¹ pētniecībai ir bagātas tradīcijas. Par tām jāpateicas gan pirmajiem skolu vēsturniekiem, gan tiem, kas šo darbu ir turpinājuši 100 gadu garumā un nepagurstoši veic arī šodien...

1876. gadā pagastskolas skolotājs, dzejnieks, folkloras krājējs un sabiedriskais darbinieks Pēteris Siliņš (1844–1899) aicināja savus tautiešus vākt ziņas par pagātnes un tagadnes Baltijas “raibajām skolām”. Viņa lūgums bija, lai “*visi, kam latviešu nākamo audžu labums un tautas un cilvēces labklāšanās rūp (..) iz senlaiku aktiem un dažādos arhīvos uzglabātiem papīriem gaismā laistu svarīgas, oriģinālas ziņas par audzināšanu un skolām Baltijā*”.²

Šim aicinājumam gadu desmitiem ilgi sekoja skolotājs un publicists Jānis Kriškāns (1863–1916). Viņa laikabiedrs Āronu Matīss

¹ Ar apzīmējumu “skolu vēsture” tradicionāli tiek saprasta visu pirmsaugstskolas izglītības institūciju vēsture. Taču šis apzīmējums bieži vien ir jāatzīst par pārāk pīcticīgu – skolu vēsturnieku publikācijās mēdz būt iezīmēta plaša tautas izglītības aina: atrodamas ziņas par lasītpratējiem, izglītības biedrībām, bibliotēkām u. tml. Tādējādi skolu vēsture paplašina savas robežas un kļūst par izglītības vēsturi. Taču šajā rakstā tiks lietots apzīmējums “skolu vēsture” un “skolu vēsturnieks”, izrādot cieņu skolas īpašajai vietai tautas izglītības laukā.

² Siliņš, P. Par pāidagoģikas vēsturi. Krogzemju Mikus (izd.) Pāidagoģiska gada-grāmata. Pēterburga: R. Zolīte, 1876, 31. lpp.

to atcerējās šādi: "Visi vietējie latviešu laikraksti (pa daļai arī vācu), no pirmajiem sākot līdz pēdējiem, no viņa izšķirstīti lapu pa lapai un no tiem izvilka katra ziņa, kas zīmējas kaut kādi uz mūsu skolu un izglītības lietu un varētu noderēt par materiālu nākamajai latviešu skolu un izglītības vēsturei."³ Daudzās burtnīcās savāktie materiāli gaidīja J. Kriškāna pensionēšanos no skolotāja darba, lai pārtaptu latviešu skolu vēstures grāmatā. Diemžēl pamatīgi aizsākto darbu pārtrauca pētnieka slimība un nāve. Tomēr J. Kriškāns nākamajām paaudzēm paguva atstāt vēsturiski nozīmīgu publikāciju – rakstu "Skolas un izglītība", kas ietilpst šķirklī "Latvieši" 1908. gadā izdotajā "Konversācijas vārdnīcā".⁴ Tas ir pirmais plašākais apcerējums par latviešu skolu vēsturi, ko sarakstījis latvietis latviešu valodā⁵, un tādējādi Jānis Kriškāns tiek atzīts par pirmo latviešu skolu vēsturnieku.⁶

J. Kriškāna raksts, kas aizņem vairāk nekā 50 "Konversācijas vārdnīcas" lappuses, iepazīstina ar Vidzemes un Kurzemes laukskolu vēsturi kopš to pirmsākumiem, taču galvenokārt pievēršas 19. gadsimtam un 20. gadsimta sākuma aktualitātēm. Kā skolu vēstures avotus J. Kriškāns izmantojis preses materiālus, tos papildinot ar ziņām no hronikām, likumdošanas aktiem, vizitācijas protokoliem, vēstulēm, vācu vēsturnieku darbiem. Laukskolu vēsture aprakstīta plašā kultūrvēsturiskā kontekstā, sniedzot arī interesantus faktus par latviešu tradīcijām, dažādu biedrību un teātra attīstību. J. Kriškāns apkopojis ziņas par skolu, skolēnu un skolotāju skaitu, skolu uzturēšanas izdevumiem, skolotāju atalgojumu, skolu ēku celtniecību, skolu bibliotēkām u. c. Šādu izglītības rādītāju izvēli var uzskatīt par zināmu skolu

³ Vičs, A. (sast.) *Latviešu skolu darbinieki. II Jānis Kriškāns*. Rīgas Latviešu Skolotāju Biedrība, 1926, 174. lpp.

⁴ Kriškāns, J. *Latvieši. Skolas un izglītība. Konversācijas vārdnīca. 2. sēj.* Rīga: RLB Derīgu grāmatu nodaļa, 1908, 2199.–2255. lpp.

⁵ Iepriekš par latviešu skolu vēsturi vācu valodā rakstījuši vācu tautības autori K. G. Zontāgs, K. K. Ulmanis, J. H. Guleke.

⁶ Kriškāns, Jānis. *Es viņu pazīstu. Latviešu biogrāfiskā vārdnīca*. Rīga: Biogrāfiskā Archiva apgāds, 1939, 270. lpp.

pētniecības metodoloģijas aizsākumu – arī nākamie skolu vēsturnieki ziņas apkopos pēc šiem rādītājiem.

Tomēr J. Kriškāna raksts nav tikai “nevainīgi” pētniecisks, tam ir arī politisks uzdevums – izsekot un parādīt, “kas ir kas” latviešu izglītības laukā. Jāatceras, ka publikācijas tapšanas brīdī tikko bija izskanējuši 1905. gada revolucionārie notikumi, pārciestas soda ekspedīcijas, latviešu skolas savu dzīvi turpināja, pakļautas cara valdības rusifikācijas politikai, bet latviešu vidū alkas pēc izglītības bija kļuvušas tikpat stipras kā alkas pēc brīvības un latviskuma. Šos savu tautiešu centienus J. Kriškāns stiprina ar vēstures faktiem un personīgo pozīciju: “.. tagadējie krievināšanas politikas taisītāji, noklausījušies no vāciešiem, kuri sevi dēvē par latviešu labdariem, gaismotājiem un kultūras nesējiem, sāka pūst to pašu dziesmu, tikai savā meldiņā: ne vācieši, bet viņi, īstie krievu ļaudis, esot devuši skolu latviešiem un igauņiem.”⁷ Autora sūtītā ziņa ir nepārprotama – “karsta cenšanās pēc izglītības” ir pašu latviešu nopelns. Vai šeit autors būtu pelnījis pārmetumus par subjektīvismu un vēstures politizēšanu? Diezin vai. Vēsturnieks Roberts Vipers ir sacījis: “Bez vērtējuma, bez sprieduma, bez gaismas un ēnu sadalījuma nav vēstures. (..) Mēs arvien no jauna konstruējam vēsturi un darām to atkarībā no savām vajadzībām, savām dzīvajām interesēm, savām simpātijām un antiipātijām. (..) Mūsu secinājums būs arvien tas pats: subjektīvisms ir neizbēgams.”⁸

J. Kriškāna ieguldījums skolu vēstures pētniecībā netika aizmirsts. Viņa darbu turpināja skolotājs un sabiedriskais darbinieks **Andrejs Vičs** (1879–1943). Cieņu savam priekšgājējam viņš izrādīja, sagatavojot krājumu “Jānis Kriškāns”, kas iznāca 1926. gadā.⁹ Tajā apkopotas ziņas par pirmā skolu vēsturnieka dzīves ceļu, sabiedrisko darbību, analizēti viņa darbi skolu vēsturē, publicētas laikabiedru atmiņas.

⁷ **Kriškāns, J.** Latvieši. Skolas un izglītība. *Konversācijas vārdnīca*. 2. sēj. Rīga: RLB Derīgu grāmatu nodaļa, 1908, 2238. lpp.

⁸ **Vipers, R.** *Vēstures lielās problēmas*. Rīga: Zvaigzne, 1990, 29. lpp.

⁹ **Vičs, A.** (sast.) *Latviešu skolu darbinieki. II Jānis Kriškāns*. Rīgas Latviešu Skolotāju Biedrība, 1926.

Pēc daudziem gadu desmitiem pārpublicējumu piedzīvoja arī J. Kriškāna raksts "Konversācijas vārdnīcā" – ar vēl viena skolu vēstures pētnieka J. Kronlina gādību kā atsevišķa grāmata tas ir publicēts Ņujorkā 1973. gadā.¹⁰

Kriškāna savāktie skolu vēstures materiāli tika nodoti A. Viča rokās. Kā viņš pats stāsta: "K., uz slimības gultas būdams, saviem draugiem norādījis uz mani kā skolu vēstures materiālu krāšanas turpinātāju un varbūtēju latviešu skolu vēstures sarakstītāju."¹¹ Šis Kriškāna cerības A. Vičs godam attaisnoja: viņa pētījums par latviešu skolu vēsturi Vidzemē un Kurzemē no 1700. gada līdz 1915. gadam iznāca piecos sējumos laikā no 1923. līdz 1940. gadam.¹² Pirmais sējums ir veltīts "Latviešu skolu darbinieka Jāņa Kriškāna piemiņai".

A. Vičs savu darbu veica jaunos vēsturiskos apstākļos – bija nodibināta neatkarīga Latvijas valsts, kurā uzplaukumu piedzīvoja gan kultūras, gan zinātnes nozares, tai skaitā arī vēstures pētniecība. Blakus A. Vičam skolu vēstures laukā darbojās skolotājs un politiķis Kārlis Dēķens (1866–1942), par Rīgas skolu vēsturi rakstīja bibliotekārs un publicists Jānis Straubergs (1886–1952), Latvijas Universitātē profesors Jānis Kauliņš (1863–1940) docēja studiju kursu "Latviešu izglītības un skolu vēsture", Jānis Siliņš (1883–1960) vadīja 1919. gadā dibināto Rīgas skolu muzeju. Jāpiezīmē, ka neviens no šiem pētniekiem gan nebija akadēmiski izglītots vēsturnieks, ko, protams,

¹⁰ Kronlins, J. (red.) Kriškāns J. Tautskolu vēsture. No 13. gadsimta līdz 1905. gadam. *Latvijas skolas. I. sējums*. Ņujorka, 1973.

¹¹ Vičs, A. *Iz latviešu skolu vēstures*. Rīga: Zvaigzne, 1992, 19. lpp.

¹² Vičs, A. *Iz latviešu skolu vēstures. Vidzeme no 1700.–1800. gadam*. Rīga: R.L.B. Derīgu grāmatu nodaļas izdevums, 1923; Vičs, A. *Latviešu skolu vēsture. Kurzeme no 1800.–1885. gadam*. Rīga: R.L.B. Derīgu grāmatu nodaļas izdevums, 1926; Vičs, A. *Latviešu skolu vēsture. Vidzeme no 1800.–1885. gadam*. Rīga: R.L.B. Derīgu grāmatu nodaļas izdevums, 1928; Vičs, A. *Latviešu skolu vēsture. Pārkrievošanās laikmets no 1885.–1905. gadam*. Rīga: R.L.B. Derīgu grāmatu nodaļas apgāds, 1939; Vičs, A. *Latviešu skolu vēsture. Laikmets no 1905. līdz 1915. gadam*. Rīga: R.L.B. Derīgu grāmatu nodaļas apgāds, 1940.

var vērtēt dažādi, taču nenoliedzama ir viņu godprātīgā attieksme pret darāmo darbu. Filologs A. Spekke, kas pazīstams vairāk kā vēsturnieks, raksta: "*Cik daudz nemiera, ilgu, ilūziju, mocību un garīgu ciešanu ir pārdzīvots un pārlaists, to zina tikai tie, kam šī vēstures "loze" bija kritusi.*"¹³

A. Vičs Kriškāna savāktos skolu vēstures materiālus plaši papildināja ar baznīcas un administratīvo iestāžu dokumentāciju, izpētot gan Latvijas arhīvus, gan Igaunijas valsts vēstures arhīvu. Vairāki A. Viča grāmatās publicētie mūsdienās pazudušie vai nepieejamie skolu vēstures dokumenti ir ieguvuši pirmavota nozīmi.¹⁴ J. Kauliņš, kas bija labvēlīgs, bet diemžēl viens no retajiem A. Viča darba vērtētājiem, rakstīja: "*Vičs savā darbā ir ielicis daudz pūļu, sameklēdams un savākdams pa mūsu archīviem izsvaidītos materiālus, tos ar lielu rūpību sijādams un apstrādādams. Ar šo savu rakstu viņš licis pamatu mūsu skolu un izglītības vēsturei uz laiku laikiem.*"¹⁵

Piecos sējumos aprakstīta skolu un skolotāju semināru veidošanās un darbība, atrodams bagātīgs materiāls par vācu muižniecības un Krievijas valdības realizēto izglītības politiku Baltijā, kā arī statistiskie rādītāji par skolu, skolotāju, skolēnu, lasītpratēju skaitu. Apkopojot Vidzemes un Kurzemes skolu vēsturi, A. Vičs labi spēja novērtēt darāmā darba apjomu – trešā sējuma priekšvārdā viņš raksta: "*Es atkal apžinos, un pat vairāk kā agrāk, cik daudz vispār manā darbā vēl trūkumu; tos varēs izlīdzināt tikai ar turpmākiem pētījumiem, papildu materiāliem un viņu saskaņošanu.*"¹⁶ Taču A. Viča acinātajiem "talciniekiem vai

¹³ Spekke, A. *Atmiņu brīži*. Rīga: Jumava, 2000, 88.–89. lpp.

¹⁴ Staris, A. Latviešu skolu vēstures pētnieks Andrejs Vičs un viņa unikālais kultūrvēsturiskais apcerējums. A. Vičs. *Iz latviešu skolu vēstures. Vidzeme no 1700. līdz 1800. g.* Rīga: Zvaigzne, 1992, 8. lpp.

¹⁵ Kauliņš, J. A. Vičs "Latviešu skolu vēsture, otra grāmata. Kurzeme no 1800.–1885. gadam", Rīgā, 1926, 467 lpp. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1927, Nr.5/6, 495. lpp.

¹⁶ Vičs, A. *Latviešu skolu vēsture. Vidzeme no 1800–1885. gadam*. Rīga: R.L.B. Derīgu grāmatu nodaļas izdevums, 1928, 3. lpp.

pabalstītājiem”¹⁷ nācās gaidīt ilgus gadu desmitus, līdz pirmo latviešu skolu vēstures pētnieku darbus drīkstēja atklāti izmantot, viņu vārdus pieminēt un atkal godā celt...

1941. gadā padomju okupācijas vara A. Viču arestēja un izsūtīja uz Kirovas apgabala Vjatlagu, kur viņš mira. “*Viss ievērojamā latviešu skolu vēsturnieka un pedagoga mūža veikums tika novērtēts kā noziegums...*”¹⁸ tā 1992. gadā priekšvārdā A. Viča skolu vēstures pirmā sējuma atkārtotajam izdevumam raksta **Alfrēds Staris** – vēsturnieks, par kura mūža darbu arī ir kļuvusi skolu vēsture. Tā, protams, ir būtiskākā, taču ne vienīgā līdzība ar iepriekšējiem šī lauka kopējiem. A. Staris, tāpat kā Kriškāns, Vičs u. c. skolu vēsturnieki, ilgus gadus ir strādājis par skolotāju; tāpat kā priekšteči viņš ir vērtējis svešzemnieku padarīto latviešu izglītības laukā; tāpat kā Vičs viņš neaizmirsā skolu vēstures pētniecības priekšgājējus un, tiklīdz tas bija iespējams, sāka gādāt par viņu piemiņu: 1992. gadā iznāca A. Stara sagatavotais Viča skolu vēstures pirmais sējums, 1994. gadā – otrs sējums. Diemžēl finansiālu apsvērumu dēļ turpmākie sējumi tā arī nav izdoti... 1992. gada izdevumam A. Staris ir sarakstījis plašu ievadu, kurā iepazīstina ar pirmo skolu vēsturnieku J. Kriškānu, A. Viča biogrāfiju, apraksta un novērtē viņa izmantotos skolu vēstures avotus, dod ieskatu visos piecos skolu vēstures sējumos. Par Viča veikumu A. Staris raksta: “.. *izglītības darbiniekiem, skolotājiem, pedagogisko augstskolu mācību spēkiem un studentiem, kuri veidos nākotnes skolu, lielu palīdzību var sniegt plašam speciālistu un interesentu lokam līdz šim nepieejamā Andreja Viča “Latvijas skolu vēsture”, kas var dot ierosmi un pavērt ceļu plašai un vispusīgai skolu un pedagogiskās domas vēstures izpētei.*”¹⁹ Taču nākotnes

¹⁷ Vičs, A. *Iz latviešu skolu vēstures*. Rīga: Zvaigzne, 1992, 20. lpp.

¹⁸ Staris, A. Latviešu skolu vēstures pētnieks Andrejs Vičs un viņa unikālais kultūrvēsturiskais apcerējums. A. Vičs. *Iz latviešu skolu vēstures. Vidzeme no 1700. līdz 1800. g.* Rīga: Zvaigzne, 1992, 5. lpp.

¹⁹ Staris, A. Latviešu skolu vēstures pētnieks Andrejs Vičs un viņa unikālais kultūrvēsturiskais apcerējums. A. Vičs. *Iz latviešu skolu vēstures. Vidzeme no 1700. līdz 1800. g.* Rīga: Zvaigzne, 1992, 18. lpp.

skolu veidotāju un vēstures pētnieku darbu sekmēs ne tikai Viča, bet arī A. Stara mūža darbs – akadēmiski izglītotais vēsturnieks kopā ar kolēģiem ir sarakstījis Latvijas skolu vēsturi, sākot no tās pirmsākumiem līdz 1940. gadam,²⁰ Rīgas skolu vēsturi – no pirmsākumiem līdz 1944. gadam,²¹ kā arī piedalījies un vadījis pedagoģiskās domas no tās pirmsākumiem līdz 1990. gadam antoloģiju izstrādi.²² Šajā kontekstā īpaši ir atzīmējami trīs unikāli A. Stara veikumi skolu vēsturē: pirmoreiz atsevišķās grāmatās ir apkopotas ziņas par izglītību Latvijā 20. gadsimta 20.–30. gados un Rīgas skolu vēsture kopš viduslaikiem līdz 1944. gadam; pirmoreiz Latvijā ir publicēts plašāks materiāls par Rietumu trimdas latviešu skolām.²³ Rīgas skolu vēstures grāmata ir izcila arī ar to, ka faktu materiāls papildināts ar vizuālajiem vēstures avotiem – nozīmīgāko skolu ēku attēliem.

Viss šis lielais darbs skolu vēsturē ir paveikts nebūt ne vieglā vēsturiskajā situācijā. Padomju režīma gados vēsturnieku darbību ierobežoja varas diktētā vēstures ideoloģizācija, apgrūtinātā piekļuve vēstures avotiem, dažādu veidu aizliegumi. Tomēr Latvijas skolu vēstures pētniecība turpinājās, tai tika veltīti Latvijas Valsts universitātes docentes Mildas Drīzules (1895–1991), vēsturnieka, Daugavpils Pedagoģiskā institūta docenta Arvīda Salmiņa (1914–1982), vēsturnieka Jāņa Ruberta (1930–1984) darbi. Kopā ar viņiem savas pētnieka gaitas uzsāka A. Staris.

²⁰ Staris, A., Ūsiņš, V. *Izglītības un pedagoģijas ideju attīstība Latvijā līdz 1900.* Rīga: RaKa, 2007; Staris, A., Ūsiņš, V., Žukovs, L. *Skolas un izglītība Latvijā. 1900–1920.* Rīga: RaKa, 2000; Staris, A., Ūsiņš, V. *Izglītības un pedagoģijas zinātnes attīstība Latvijas pirmās brīvvalsts laikā.* Rīga: Zinātne, 2000.

²¹ Staris, A. *Skolas un izglītība Rīgā no sendienām līdz 1944.* Lielvārde: Lielvārds, 2000.

²² *Pedagoģiskā doma Latvijā līdz 1890. gadam.* Rīga: Zvaigzne, 1991; *Pedagoģiskā doma Latvijā no 1890. g. līdz 1940. g.* Rīga: Zvaigzne, 1994; *Pedagoģiskā doma Latvijā no 1940. gada līdz mūsu dienām.* Rīga: Puse, 1998; *Rietumu trimdas latviešu pedagoģiskā doma. 1944–1990.* Rīga: RaKa, 2004.

²³ Staris, A. *Latviešu skolas un izglītība Rietumu trimdā. Rietumu trimdas latviešu pedagoģiskā doma. 1944–1990.* Rīga: RaKa, 2004, 9.–33. lpp.

Latvijas skolu vēstures pētniecība pēc Otrā pasaules kara noritēja arī latviešu trimdā Rietumvalstīs. Ņujorkā darbus par latviešu skolu vēsturi publicēja skolotājs, bijušais Izglītības ministrijas Statistikas biroja vadītājs Jānis Kronlins (1886–1978).

Lai kā šodien tiek vērtēts aizgājušo gadu vēsturnieku veikums, jāatzīst, ka bez viņu padarītā darba nebūtu iespējams īsā laikā pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas sagatavot publicēšanai tik plašu vēsturisko materiālu.

Taču tas nebija vienīgais darāmais atjaunotajā Latvijas valstī: vajadzēja atkal "gaismā celt" neatkarīgajā Latvijā paveikto, apzināt Rietumu trimdas latviešu paveikto, atsijāt no ideoloģiskajām "pelavām" padomju vēsturnieku veikumu, aizsargāt un no jauna radīt Rīgas skolu muzeju. Pie šiem daudzajiem uzdevumiem ķērās Alfrēds Staris kopā ar saviem domubiedriem...

Un tā 100 gadu garais skolu vēstures pētnieku ceļš ved pie rūpīgi sakārtotiem Latvijas skolu vēstures sējumiem, kuru lapaspusēs ir ierakstīti ne tikai vēstures fakti, bet arī godprātīga attieksme pret vēsturnieka darbu, cieņa pret citiem šī darba darītājiem un ticība, cerība, mīlestība Latvijas skolai.

Iveta Keštere

Stāsta Alfrēds Staris.

Šis tas ir pieredzēts...

Esmu dzimis 1926. gada 16. februārī Daugavpils apriņķa Līvānu pagasta "Starēs" zemnieku ģimenē. Mans tēvs bija beidzis ministrijas skolu, kas bija laba izglītība "cara laikam". Pirmais pasaules karš viņu aizveda strēlnieku gaitās, bet Latvijas brīvvalstī mūžs pagāja, saimniekojot 20 ha lielajā saimniecībā. Ģimenē auga divi dēli, brālis bija četrus gadus par mani jaunāks. Kā jau zemnieku bērnam, mana pirmā darba pieredze bija ganu gaitas. Taču zemes darbi mani nesaistīja – es biju pasaules gājējs. Un manu tuvinieku liktenis bija mūžam mani gaidīt mājās – no skolām, no kariem...

Iemīlēt vēsturi, īpaši savas tautas likteņstāstus, mani, Vanagu sešklasīgās pamatskolas audzēkni, pamudināja šīs skolas skolotāji. Sākotnējo interesi par sev tuvākās un tālākās apkārtnes notikumiem radīja latviešu valodas skolotāja Ērika Lāce. Viņa bija absolvējusi Valsts Centrālo pedagoģisko institūtu Jelgavā un darba iemaņas guvusi no latviešu pedagoģijas tīrradņa Jāņa Grestes. Skolotāju skolotāja, kā dažkārt tajos laikos ar cieņu dēvēja šo cilvēku, radošā gara iespaidu uz manas skolotājas un audzinātājas darba metodēm es pilnībā spēju novērtēt tikai daudz vēlāk, kad pats biju dziļi un vispusīgi izpētījis un iepazinis Jāņa Grestes dzīvi un darbību. Kavēdamies atmiņās, domās reproducēdams Vanagu pamatskolā notikušās mācību stundas gaitu un salīdzinādams ar Grestes mudinājumu nedot skolēnam neko gatavu, bet likt viņam domāt, analizēt, pārdzīvot, es skaidri spēju saskatīt Jāņa Grestes ietekmi uz manas skolotājas pedagoģiskā darba metodēm. Lāces mācāmās stundas kļuva vēl emocionālākas pēc tam, kad pēc valsts prezidenta "Draudzīgā aicinājuma" klasē tika ienests harmonijs. Skolēnu darbība kļuva vēl intensīvāka, darbi mijās viens pēc otra: gan praktiskie ar šķērēm, līmi, papjēmašē (*papier-maché*),

gan deklamēšana vai, ja bija piemērots teksts – lasīšana lomās. Bet stundu gandrīz vienmēr nobeidzām ar kopīgu tautasdziesmu, ko uz harmonija pavadīja skolotāja. Ļoti aizraujošas sarunas ar skolotāju mums izvērtās vēstures stundās – par senajiem valdniekiem, vecajiem kapulaukiem un pilskalniem, brīvības cīņām u. c. Interesi par vēsturi vēl vairāk padziļināja militārās mācības skolotāja, bijušā Latvijas armijas seržanta Antona Auzāna stāstījums par brīvības cīņām. Īpašu interesi radīja viņa organizētās kara spēles skolai tuvajā egļu mežinā (tagad Vanagu kapi). Te, brīvā dabā, mums, zēniem, bija ļauta vaļa fantāzijai, te, jau kuro reizi, mēs no jauna izspēlējām gan “kauju pie Airītēm” (iepriekš izstrīdot garu garos strīdus, vai Kalpaka nāve bija nejaušība vai arī landesvēra speciāli organizēta), gan dažādas Aleksandra Grīna attēlotās epizodes Tīreļpurvā.

Skolas pārzinis, bijušais Latvijas armijas rotas virsseržants Andrejs Vaivods iepazīstināja mūs, zēnus, ar dzīvi, kārtību un disciplīnu, kas valdīja tā laika Latvijas bruņotajos spēkos. Skolas pārzīna stāstījums izraisīja manī apņemšanos iestāties karaskolā, lai kļūtu par Latvijas armijas virsnieku. Tieši tāpēc pēc pamatskolas beigšanas es iestājos ģimnāzijā, jo karaskolā uzņēma

Kopā ar klasesbiedriem (pirmais no kreisās mazpalcēnu formas tērpā) pēc Vanagu sešklasīgās pamatskolas beigšanas 1940. gada pavasarī

tikai ģimnāzijas absolventus. Tomēr reālā dzīve šiem maza zēna sapņiem pārvilka treknu svītru.

Interesi par Latvijas senvēsturi padziļināja arheoloģiskie izrakumi Jersikas pilskalnā. 1939. gadā tos uzsāka profesors arheologs Francis Balodis, un mūsu klase devās 8 kilometrus garā pārgājienā pāri lielajam Krievu purvam uz Jersiku, lai iepazītos ar arheologu darbu un atrastajām senlietām. Karstas debates zēnu vidū izraisīja sens akmens cirvis, ko "Iztekās" (Krievu purva salā) bijām atraduši jau agrāk. Šo cirvi paņēmām līdzi, lai parādītu arheologiem. Profesors pastāstīja, ka atradums esot ļoti vērtīgs un liecinot, ka cilvēki te dzīvojuši jau akmens laikmetā. Pēc cirvja rūpīgas apstrādes varot spriest, ka tas lietots vēl arī jaunākajā akmens laikmetā un, iespējams, arī vēl dzelzs laikmetā.

Daudz deva arī skaistās ekskursijas uz Aglonu un novada centru Daugavpili, bet it īpaši vairāki braucieni gar Daugavas krastiem. Viena no šādām ekskursijām pirmo reizi noveda mani arī krāčainākajā Daugavas mazpilsētiņā Pļaviņās, kas nedaudz vēlāk man palīdzēja atrast ceļu uz šīs pilsētiņas ģimnāziju.

Un tomēr jāatzīst, ka visdziļāko un paliekošāko iespaidu darba un tēvzemes mīlestībā guvu, darbodamies to gadu Latvijas valsts prezidenta doktora Kārļa Ulmaņa dibinātajā un vadītajā Latvijas jaunatnes, īpaši zemnieku dēlu un meitu, organizācijā – Mazpulkos. Vanagu sešgadīgajā pamatskolā 198. Vanagu mazpulku organizāciju dibināja un vadīja skolas pārzinis Andrejs Vaivods. Šis Rēzeknes Skolotāju institūtā pedagoģisko izglītību ieguvušais cilvēks bija tipisks t. s. Ulmaņa laiku "Draudzīgā aicinājuma" gara skolotājs, kurš, izmantodams institūtā iegūtās zināšanas, ar sirdi un dvēseli realizēja dzīvē valsts prezidenta izvirzīto uzdevumu – turēt Latvijas jaunatni tālāk no pilsētas un gatavot to pilnasinīgai lauku dzīvei un darbam. Darbodamies zem zaļi baltā karoga (mazpulku karoga krāsas), Andrejs Vaivods pāris gadu laikā aizlaisto noru apkārt skolai ar mazpulcēnu un pārējo skolēnu rokām pārvērta par zaļojošu ziedošu dārzu ar augļu kokiem, ogulājiem, stādaudzētavu un nelielu bišu dravu.

Tas, pirmkārt, bija skaists paraugs zemnieku saimniecībām, no kurām tikai retajā bija augļu dārzi. Bez tam jāņem vērā, ka ik gadu skolu beidza zināms skaits jauniešu, kuru lielākā daļa palika savās saimniecībās. Viņi pārnesa mājās ne vien zināšanas par augļu dārzu ierīkošanu, bet arī stādāmo materiālu, ar ko pilnīgi pietika darba sākumam. Vanagi tajā laikā bija Līvānu pagastā samērā bieži apdzīvota vieta ar skolu, baznīcu, ambulanci, aptieku un pastu, ko papildināja daudzās jaunsaimniecības, kas bija radušās pēc zemnieku brīvlaišanas 19. gadsimta 60. gados. Tās lielāko tiesu bija kailas, bez koku stādījumiem, nemaz nerunājot par augļu dārziem. Ar pilnīgām tiesībām var teikt, ka, pateicoties skolas piemēram un skolēniem sniegtajām zināšanām un iemaņām, pēc pāris gadiem pie daudzām Vanagu jaunsaimniecībām sazaļoja pirmie augļu koku un ogulāju stādījumi, bet kailās ceļmalas pārvērtās par skolēnu stādītām alejām.

Kārlis Ulmanis bija studējis lauksaimniecības zinības Nebraskas universitātes Lauksaimniecības institūtā Amerikas Savienotajās Valstīs. Pēc ASV parauga viņš 1928. gadā, būdams tajā laikā valdības galva, nodibināja savā bijušajā pamatskolā pirmo Mazpulku organizāciju. Pilnībā pārņemot ASV jaunatnes organizācijas atribūtiku – zaļi balto karogu, kur zaļā krāsa simbolizēja zaļo zemi, bet baltā – sirds skaidro zemnieku jaunatni, kā arī krūšu nozīmi – zaļu četrlakiņu āboliņa lapu, kas simbolizēja zemes auglību.

Tā kā pirmais mazpulks Latvijā K. Ulmaņa dzimtajā pagastā sāka darboties 1928. gada rudenī, 1938. gadā pēc prezidenta aicinājuma tika rīkoti Mazpulku darbības 10 gadu jubilejas svētki. Pēc Mazpulku virsvadoņa norādījuma 1938. gada pavasarī pēc mācību gada nobeiguma Mazpulku organizācijām bija jāriko ekspedīcijas uz savai dzīves un darbības vietai tuvāko tautai nozīmīgāko vēsturisko vietu – senču pilskalnu, kritušo varoņu kapavietu, ievērojamu vīru dzīves vai darba vietu, baznīcu, skolu u. c. –, jāpaņem “sauja” šīs zemes un attiecīgā iesaiņojumā jānosūta uz Rīgu Mazpulku pārvaldei. Pēc Mazpulku virsvadoņa K. Ulmaņa norādījuma septembra sākumā, kas apmēram

sakrita arī ar viņa dzimšanas dienu (1877. gada 4. septembris), Rīgā tika rīkoti plaši svētki par godu Mazpulku 10 gadu darbībai. Svētku kuplināšanai no katras organizācijas uz Rīgu bija jāsūta delegācija – izcilākie pirmorganizācijas biedri.

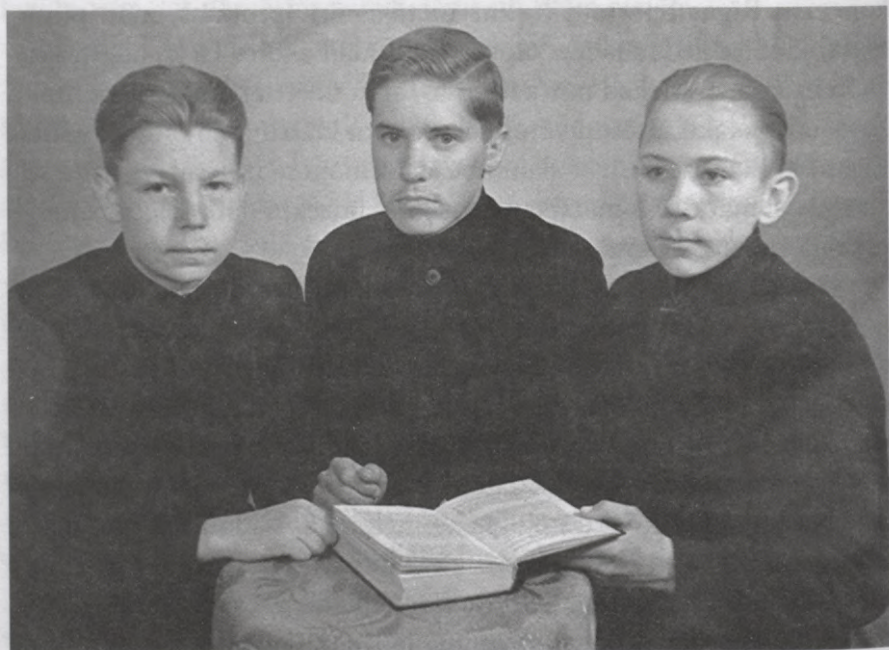
No visas Latvijas mazpulku organizācijām savāktā tā sauktā svētā zeme tika sabērta jau iepriekš izgatavotā liesmojošās sirds veida betona urnā, kuru novietoja Brāļu kapos Mātes tēla pakājē. 1938. gada augusta beigās vai septembra sākumā delegācijas devās ceļā uz Rīgu, uz mazpulku jubilejas svinībām. Ar prieku atceros šo braucienu, jo 198. Vanagu mazpulka delegācijas sastāvā biju arī es. Naktsmītni mūsu delegācijai ierādīja Rīgas 2. Krišjāņa Barona pamatskolas telpās K. Barona ielā 71. Delegātiem bija dota iespēja apmeklēt koncertus, izstādes, kinoizrādes un dažādus citus pasākumus. Mēs apmeklējām koncertu Rīgas Sporta pilī, kur uzstājās arī (protams, man pilnīgi svešā) jaunā dziedātāja mecosoprāns Elfrīda Pakule. Tā kā augstās sieviešu balsis man nekad nav patikušas, ar koncertu nebiju apmierināts. Ar daudz lielāku interesi vēroju eksponātu klāstu Jāņa Siliņa vadītajā Rīgas Skolu muzejā un ar skaudību salīdzināju redzēto ar Vanagu sešklasīgās pamatskolas mācību un uzskates līdzekļu nabadzīgo krājumu, kas bija izvietots vienā skapī.

Galvenais, protams, bija Valsts prezidenta pieņemšana. Mūs visus nostādīja Vienības laukumā Pārdaugavā, tagad jaukais parks Mārupītes abos krastos blakus bēdīgi slavenajam Uzvaras piemineklim Uzvaras prospektā. Tagadējās Aleksandra Grīna ielas malā (blakus Slokas ielai) bija uzcelta tribīne, kurā atradās valdības vīri ar pašu Ulmani priekšgalā. Parādes laikā ejot garām tribīnei, lai kā centos stingrāk piesist kāju un rādīt brašāku stāju, nekas nelīdzēja. Vadonis uz manu pusi pat nepaskatījās, jo bija aizņemts kādā ļoti svarīgā sarunā ar vienu no ministriem. Man no kreņķiem pat kamols kaklā sakāpa. Šo neveiksmi, par laimi, drīz vien aizmirsu. Svinības noslēdzās ar vakara jundu Brāļu kapos. Uz turieni devāmies lāpu gājienā un izvietojāmies starp kritušo strēlnieku kapu kopiņām. Pie sētas kreisā pusē bija nostādīta vecāko

mazpulcēnu ierinda ar mazkalibra šautenēm stāvoklī "godam sveikt". Abās pusēs urnai ar svēto zemi ar degošām lāpām rokās stāvēja mazpulcēni. Uz Mātes tēla pjedestāla virs urnas, tumsai sabiezējot, arvien spilgtāk iekvēlojās purpursarkans krusts. Runāja armijas mācītājs. Kaut kur aiz sētas orķestris atskaņoja Jāņa Norviļa un Leonīda Breikša "Svēts mantojums šī zeme mūsu tautai..." ("Vakarjunda").

Tā bija Latvijas prezidenta Kārļa Ulmaņa pēdējā patriotiskās audzināšanas stunda, ko viņš pasniedza Latvijas zemnieku jaunatnei.

Šajā brīdī maz kuram no zēniem bija sausas acis, nemaz nerunājot par meitenēm. Un ticu, ka katrs no mums, kas baudīja šo mirkli, bija gatavs ziedot savu jauno dzīvību par mūsu svēto zemi. Par nožēlošanu vai par laimi, to neviens mums neprasīja. To neprasīja arī gadu vēlāk –

*Kopā ar klasesbiedriem (pirmais no labās) pēc Pļaviņu vidusskolas
7. klases beigšanas 1941. gada pavasarī*

1940. gada 17. jūnijā, kad pāri Latvijas austrumu robežai brāzās krievu tanki. Ļoti labi atceros šo jauko vasaras vakaru. Tikko biju pārdzinis no ganībām savu ganāmpulku. Visa ģimene – tētis, māmuļa un mazais brālītis – ēdām vakariņas un klausījāmies radio raidītās pēdējās ziņas. Diktors paziņoja, ka kritusi vai atkāpusies Ulmaņa valdība un sastādīts jauns ministru kabinets. No zināmiem uzvārdiem pazīstams man bija tikai viens – Vilis Lācis, uz kuru, kā manu mīļāko rakstnieku, es liku lielas cerības. Ulmaņa atkāpšanās man bija milzīgs trieciens, jo to es nebiju gaidījis. Es raudāju baltas asaras un sašutis saucu: “Kāpēc Ulmanis neaicināja pretoties, mēs taču esam tāds spēks, armija, aizsargi, un kāpēc neapbruņoja skautus un mūs, mazpulcēnus!” Šajā brīnišķīgajā vasaras vakarā tā, pavisam neslaveni, sabruka ulmaņlaika zēna – pārliecināta Latvijas patriota – sapņi un beidzās mana skaistā bērnība.

Tajā pašā gadā vēl pirms krievu tanku ienākšanas biju beidzis Vanagu sešklasīgo pamatskolu, sekmīgi nokārtojis iestājeksāmenus, kā to paredzēja neatkarīgās Latvijas laika izglītības likums, izturējis konkursu un uzņemts Pļaviņu ģimnāzijas 5. klasē. Bet rudenī sāku mācības ne vairs ģimnāzijas 5. klasē, bet vidusskolas 7. klasē, kā bija noteikts padomju skolas likumos. Sākās jauna un pilnīgi neredzēta un nedzirdēta dzīve – ģimnāzista skolas gadi, kad it kā bijām pieauguši, vismaz izlikāmies tādi, bet, dzejnieces vāriem runājot, “.. bērnība tepat vēl kavējās, kā zeltaina ķirzaciņa”. Pļaviņu vidusskola (ģimnāzija) bija humanitāra tipa vidējā mācību iestāde ar obligātu latīņu valodu un divām jaunām valodām (vācu un angļu). Skolotāju kolektīvs bija spēcīgs – visi ar augstāko izglītību, bet stingri pieturējās pie noteikumiem, ka galvenā mācību metode ģimnāzijā ir un paliek lekciju metode un gandrīz tikai vienīgā uzskate bija tāfele un krīts. Pat ķīmijā un fizikā, kuriem bija atvēlēts minimāls stundu skaits, uzskates līdzekļus izmantoja ļoti minimāli. Mācību kabineti, lai arī tādi bija iekārtoti, bija ļoti nabadzīgi, un tikai retais no skolotājiem tos izmantoja. Viss bija atkarīgs no skolotāja prasmes ar savu stāstījumu, vielas izklāstu

*Pļaviņu ģimnāzijas ēka, ekspluatācijā nodota 1934. gadā.
1970. gada foto*

piesaistīt skolēnu uzmanību un radīt interesi par mācāmo priekšmetu. Bez tam padomju gadā iestājeksāmeni vidējās mācību iestādēs tika atcelti un 7. klasē uzņēma visus sešklasīgo pamatskolu beigušos, kas izteica vēlēšanos turpināt mācības. Līdz ar to arī Pļaviņu vidusskolā 1940./41. mācību gadā izveidojās trīs septītās paralēlklases. Telpu trūkuma dēļ divas no tām izvietoja bijušajos mācību kabinetos. Tas kabinetu speciālo izmantošanu vēl vairāk apgrūtināja.

Nekādi lieli pārkārtojumi pirmajā padomju varas gadā mūsu skolā nenotika, jo skolotāji palika iepriekšējie, kuri no padomju kārtības neko nezināja un arī negribēja zināt. Vienīgi katrā klasē bija jāizdod sienas avīze. Nāca klāt divi jauni priekšmeti – krievu valoda un politmācība (liekas, ka tā šo priekšmetu sauca). Krievu valodu mācīja pensionēta cara laika skolotāja Millere, ar kuru skolēniem bija labas attiecības. Bet skolas ideoloģiskais noteicējs un līdz ar to arī otrā jaunā priekšmeta – politmācības – skolotājs bija pārliecināts komunist Čakstēns, kurš ilgus gadus bija pavadījis cietumos un, pēc

viņa paša teiktā, tur arī zaudējis redzi. Pēc Otrā pasaules kara un padomju varas atjaunošanas viņš ilgus gadus bija Strazdumuižas neredzīgo skolas direktors. Kādas zināšanas mēs guvām viņa stundās? Lai piedod mums labsirdīgais vecais invalīds, bet viņa stundās, protams, pilnīgā klusumā mēs nodarbojāmies ar visu citu, tikai ne ar padomju ideoloģijas apgūšanu. Nekādas īpašās pārmaiņas, salīdzinot ar neatkarīgās Latvijas laiku, nenotika arī pārējos priekšmetos. Jaunas padomju mācību grāmatas laika trūkuma dēļ parādījās tikai dažos priekšmetos un arī tad tikai uz mācību gada beigām. Līdz ar to skolotāji, vai nu to gribēja vai nē, gāja iemīto taku. Arī pārbaudes no Izglītības tautas komisariāta (pēc tam Izglītības ministrijas) puses bija retas un paviršas, jo arī šīs iestādes darbinieki bija jauni un bez pieredzes.

Pēc gada, braukdams ar divriteni uz skolu, īsi pirms Pļaviņām ceļa labajā pusē ieraudzīju dēļu vairogu ar uzrakstu vācu valodā uz

Klasesbiedru vidū (otrajā rindā pirmais no labās) pēc Pļaviņu pilsētas ģimnāzijas 2. klases beigšanas 1942. gada pavasarī

balti krāsotas pamatnes ziliem burtiem bija rakstīts: *JUDENFREI*. Tas nozīmēja, ka pilsēta ir brīva no ebreju tautības iedzīvotājiem. Bija sācies karš. Padzīti krievi, un ienākuši vācieši ar saviem likumiem un tikumiem. Viens no tiem bija tā saukto “zemāko” nāciju, starp kurām kā galvenā pēc fašistiskās ideoloģijas uzskata bija ebreji, fiziska iznīcināšana. Rezultātā visi Krustpils, Gostiņu un Pļaviņu pilsētas ebreji atdusējās Kaķīšu purvā. No skolas bija pazudis Čakstēns, bet mūsu klasesbiedru vidū neredzēja vairs Latvijas armijas virsnieka meitu un jauko zēnu no Gostiņiem Mihailu (Mišu) Gudu – visu mūsu iepriekšējā mācību gada ģimnāzistu darbu un nedarbu pilntiesīgu līdzdalībnieku. Viss pārējais bija palicis bez īpašām pārmaiņām. Ģimnāzistus šīs pārmaiņas daudz neskāra, ballītes gan uz vietas Pļaviņās, gan Koknesē tika rīkotas diezgan bieži. Arī pret padzītajiem krieviem un gāztām padomēm mēs īpašu naidu nesajutām, tāpēc aprobežojamies vienīgi ar padomju laika patriotisko dziesmu bezkaislīgu parodēšanu. Stāvoklis mainījās, kad atklātībā parādījās Jāņa Kronlina grāmata “Baigais gads”, kas atklāja padomju varas pret Latvijas pilsoņiem pastādātās zvērības. Atklātībā nāca arī 14. jūnija izvešana, kad vairāki mūsu klasesbiedri bija zaudējuši savus piederīgos.

Karš ievilkās. Tika nodibināts tā sauktais latviešu brīvprātīgo leģions. Daudzi jaunieši, kas bija zaudējuši tuviniekus, tiešām šajā karaspēka daļā iestājās brīvprātīgi. Vāciešiem ar to nepietika, un brīvprātības princips tika aizstāts ar piespiedu mobilizāciju. Leģionā iesauca arī visus attiecīgā vecuma ģimnāzistus. Drīz vien no frontes pienāca ziņa, ka Volhovas purvā kritis mūsu klasesbiedrs Artūrs Melnis, kā arī klasesbiedra Kārļa Mežsētas brālis – Andrejs. Fronte sāka velties atpakaļ. Vecākie zēni gaidīja mobilizāciju un pret mācībām izturējās noraidoši. Pazeminājās arī skolotāju prasības.

1944. gada pavasarī pienāca arī mana kāрта. Ik gadu, pēc trešā ceturkšņa, skolā tika rīkots žetonu vakars, kur pēdējās klases audzēkņi saņēma žetonu par skolas beigšanu. Tādu žetonu saņēmu arī es, bet drīz pēc tam pienāca paziņojums par iesaukšanu vācu darba dienestā.

Vajadzēja rakt grāvjus un celt nocietinājumus, lai aizstāvētu dzimteni. Nekur tālu jau netikām. Kā vienkārši "schanzarbeiteri" (dažādu darbu strādnieki) mēs rakām tranšejas pie Jelgavas, kad krievu aviācija sāka pilsētu mežonīgi bombardēt. Pāris bumbas sprāga arī mūsu tuvumā, un "grāvračī" izklīda lielāko tiesu katrs uz savām mājām. Pēc mēneša klāt bija krievi un pavēlēja mainīt šineli un ieroci. No savas dzimtenes "aizstāvja", kā to apgalvoja vācieši, es kļuvi par savas dzimtenes "atbrīvotāju" – krievu formulējumā. 1944. gada vasarā un rudenī karaklausībai pakļautie jaunekļi un vīri, kas tajā laikā dzīvoja Padomju armijas ieņemtajos (viņu vārdiem runājot – atbrīvotajos) Latvijas rajonos, bija nostādīti liktenīgas dilemmas priekšā, proti, vai nu izpildīt padomju varas iestāžu mobilizācijas pavēli – uzvilkt pelēko karavīra mēteli, kļūt par dzimtenes "atbrīvotāju" (viņu leksikā) un pavērst ieroci pret saviem tautiešiem vai pat radniekiem, kuri, visbiežāk ne jau savas gribas spiesti, bija kļuvuši par zili pelēkajos karavīru mēteļos tērtajiem dzimtenes "aizstāvjiem", vai arī ignorēt padomju mobilizācijas pavēli un aiziet mežā, bet līdz ar to pakļaut sevi un savus ģimenes locekļus bargajam padomju kara laika likumam.

Klīda neiedomājami pretrunīgas baumas par kara tuvajām beigām, par krievu un sabiedroto savstarpējām nesaskaņām, par daudzajiem nošautajiem vai uz Sibīriju aizsūtītajiem sirmgalvjiem, sievietēm un bērniem no dezertieru ģimenēm. Divi kaimiņu jaunekļi, kuri "zaļo" gaitas jau bija izbaudījuši pēc dezertēšanas no leģiona, visiem līdzekļiem centās pierunāt mani un manu tuvāko draugu kopīgi "uzdziedāt" "Šalc zaļais mežs", tas ir, dezertēt. Mani turpretī vairāk uztrauca manu piederīgo liktenis – kas notiks ar manu māmuļu, tēvu un mazo brālīti? Lai piedod man mani draugi, kas aizgāja mežā. Es nebiju tik stiprs un pakļāvos padomju varas pavēlei.

Pēc mobilizācijas un koncentrācijas Rēzeknē vecāku gadu vīri, kas bija dienējuši Latvijas armijā, nekavējoties tika nosūtīti uz Kurzemes fronti, kā papildinājums latviešu divīzijai. Mūs – jaunos, kas šo skolu nebija baudījuši, – aizveda uz Rževas pilsētu pie Volgas, uz tā

saukto Latviešu divīzijas rezerves pulku, kur pāris mēnešu laikā mēs apguvām kara mākslas ābeci. Te pirmo reizi latviešu zēni, kas lielāko tiesu trūkumu nebija redzējuši, pārliecinājās, kas ir bads, jo rezerves pulks, tāpat kā visas aizmugures karaspēka daļas, tika apgādātas ar pārtiku un citu nepieciešamo pēc viszemākās kategorijas. Bet mēs, būdami jauni un bezrūpīgi, par to daudz nebēdājām un, ietērti neiedomājami nodriskātos, ar asins traipiem rotātos bijušo kritušo vai ievainoto sarkanarmiešu tērpos, soļojām pa pilsētas ielām, dziedādami draiskās strēlnieku dziesmas. Mūsu gājienu parasti pavadīja tikpat noskrandušu, vēl vairāk izsalkušu un ne mazāk bezbēdīgu krievu meiteņu bars. Lai gan viņas ne vārda nesaprata no dziesmas teksta, tomēr bija gatavas zvērēt, ka "*latiši krasivo pojut!*" (latvieši skaisti dzied). Tā kā arī mūsu vidū netrūka stukaču, dziesmas teksta kroplais krieviskais tulkojums drīz vien atradās uz rotas komandiera galda. Rezultātā mūsu galvenais "*zaņpevala*" (priekšdziedātājs) uz pāris diennaktīm tika iesēdināts virssardzē, bet mums bija jāmaina repertuārs. Bet krievu meitenēm patika arī tautasdziesmas un mums klausītāju netrūka.

Tomēr aizmugures bada deva, ko saņēmām iztikai, mums drīz vien bija līdz kaklam apnikusi, un mēs sākām lūgt, lai sūta drīzāk uz fronti, jo, lūk, mēs gribam piedalīties "*dzimtenes atbrīvošanā*". Mūsu "*gribēšanai vai negribēšanai*", protams, nekādas nozīmes nebija. Viss bija atkarīgs no stāvokļa frontē. Mūsu kārtā pildīt, karavīru žargonā runājot, "*lielgabalu gaļas*" uzdevumu, tas ir, doties uz fronti, drīz vien pienāca. Ar lielu prieku mēs nometām vecās skrandas un saņēmām pilnīgi jaunu ziemas apģērbu un apavus. Mūs ļoti pārsteidza tikai tas, ka balto aitādas puskažociņu vietā, ko šajā laikā izsniedza visām Padomju armijas daļām, mēs saņēmām zaļus šineļus. Kā liecina bijušais leģionārs un t. s. Ziemassvētku kauju dalībnieks Tāļivaldis Vilciņš, arī latviešu vīri un jaunekļi, kas kā papildinājums latviešu divīzijai bija ieradušies Kurzemē pēdējos mēnešos un Ziemassvētku kaujās tika sūtīti pret leģionāriem, bija tērti baltos puskažociņos. Tāpēc mūsu sūtīšana uz fronti zaļos šineļos bija nonsenss, kas līdzinājās kaitniecībai

vai nodevībai. To sapratām pat mēs, zaļie astoņpadsmitgadīgie zēni, kas, frontinieku žargonā runājot, pulveri nemaz nebijām ostījuši. Komandieri, kuriem uzdevām jautājumu par notiekošo, varēja paskaidrot tikai to, ka šie šineļi pēc lendlīzes¹ līguma saņemti no ASV.

Vairāk neko mūsu komandieri nezināja (vai negribēja zināt) un neprata pateikt. Starp mums klīda valodas, ka zaļie šineļi mums iedoti tāpēc, lai leģiona snaiperi savus tautiešus vieglāk varētu atpazīt un pasaudzēt. Bet varbūt iznīcināt? Kas to lai zina. Man līdz pat šai dienai tas ir noslēpums.

1944. gada Ziemassvētku priekšvakarā mēs, pāris simti zaļos šineļos tērpti latviešu zēni no Rževas, tikām nogādāti Ribinskā, kur atpūtai papildinājuma saņemšanai no Ziemeļiem bija ieradusies 10. gvardes divīzija. Te mēs tikām sadalīti pa vienam latvietim uz deviņiem krieviem, kuri bija tērpti baltos puskažociņos, un nosūtīti uz Otro Baltkrievijas fronti Polijā. Sākās normāla cilvēka prātam grūti saprotamā un izskaidrojamā frontes dzīve, ja vien to vispār var nosaukt par dzīvi. Dzīve, kad valda sals, bezmiegs, dubļi un asinis. Valda šausmas, kad cilvēks vajā cilvēku, lai viņu nogalinātu. Frontē nokļuva kaut kur aiz Tornas, kad pelēkzilajos šineļos tērpto latviešu zēnu – “Tornas grāvraču” – raktās tranšejas un celtie nocietinājumi bija jau krituši. Tieši tajā laikā Rietumu frontē – Ardenos – Hitleram bija izdevies pārraut sabiedroto (angļu, amerikāņu, kanādiešu) nocietinājumu līniju un attīstīt uzbrukumu dienvidrietumu virzienā. “Čērčilam bija uzmits uz astes”, kā tai laikā mēloja. Tāpēc tas lūdza savu “draugu” Staļinu nekavējoties sākt uzbrukumu Austrumos, lai neļautu Hitleram palielināt savas rezerves Ardenos. Līdz ar to – pēc Čērčila lūguma un Staļina pavēles – sākās manas smagākās dienas frontē. Mums bija dota pavēle: “Uz priekšu par katru cenu!” Ne mirkli neizlaist pretinieku no

¹ Lendlīze – aizdevumu sistēma, kuru ASV kongress pieņēma 1941. gada martā un pēc kuras ASV Otrā pasaules kara laikā piegādāja ieročus, kara materiālus un pārtiku saviem sabiedrotajiem.

acīm, sekot tam pa pēdām. Neļaut viņam ierakties, nocietināties, jo šo nocietinājumu ieņemšana maksāja desmitiem un vairāk kritušo un ievainoto. Un mēs gājām, gājām dienu un nakti, bez miega un atpūtas. Gājām, brīžiem “kauluzāģu”² uguns sagaidīti, brīžiem tikai raķešu apgaismojumā. Varēja izturēt līdz asinīm noberztās kājas, čūlas, kas plīsa un asiņoja, paciest līdz nejutīgumam nostieptās rokas, nesot smagās kastes ar ložmetējļentām, bet gandrīz neizturams bija miega bads. Neatceros, cik karaļvalstu es solīju staršinām par vienu stundiņu mierīga miega. Tās bija šausmas. Vienā no tādām bezcerīgām piefrontes naktīm, kad pretiniekam bija izdevies pazust, notika klusa cīņa par izdzīvošanu starp diviem “varonīgiem” zaldātiem. Katram smagajam ložmetējam bija zirga pajūgs, kas veda ieroci, munīciju, rezerves daļas u. c. Apkalpes locekļiem bija tiesības ar vienu roku pieturēties pie ratu malas. Ratu aizmugurē tas bija iespējams vismaz diviem cilvēkiem – turēties ar abām rokām. Vienā no šādām naktīm man par šo ērto vietīņu izcēlās strīds vai, pareizāk sakot, klusa grūstīšanās ar svešu zaldātiņu no strēlnieku vada. Jo, ejot aiz ratiem un abām rokām turoties kulbas apmalē, varēja krietni izgulēties. To zināja arī svešais. Cīņā uzvaru guvu es, bet, tikko biju pieķēries ratu aizmugures dēlim, kad saņēmu karabīnes laidnes belzienu pa galvu. Sitiens nebija spēcīgs, un es noturējos kājās. Sitējs labi apzinājās, kas draud par uzbrukumu kara biedram frontes apstākļos, kaut arī viņš ir “nekrievu riebeklis, kas nelaiž tevi pie ratiem”. Sitējs ātri attālinājās, un strīds bija izbeigts. Vai atkal cits gadījums. Marta sākumā pēkšņi pieņēmas sals. Armijas brezenta cimdos sāka salt rokas, un es izņēmu no mantu maisiņa pēdējo cimdu pāri, ko biju paņēmis no mājām. Tas bija krustmātes Jūlijas dāvinājums man, karā aizejot – jauni, dubultā adīti, silti dūraiņi. Uzvilcis cimodus, es pieliku abas plaukstas sev pie sejas un ieelpoju, pēkšņi aizmirsās miegs, līdz asinīm noberztās kājas un viss cits, kas bija apkārt: mani apreibināja medus smarža. Es atrados

² Kauluzāģi – vācu ātršāvēji ložmetēji.

dzimtenē, bija vasara, ziedēja āboliņš, liepas, dūca bites, un smaržoja medus. Patiesībā reāla bija vienīgi šī smarža, kas nāca no dūrainiem. Pagājušajā vasarā, ņemdams medu no stropiem, tos bija uzvilcis mans krusttēvs Alberts, lai pasargātu rokas no nejaušiem bišu dzēlieniem. Cilājot pilnās medus kāres, tie bija piesūkušies ar brīnišķīgo aromātu un atnesa šo dzimtenes sveicienu bezcerīgajā piefrontes naktī. Par nožēlu, tāds bezgala patīkams pārsteigums, liekas, bija vienīgais. Glābiņš no šī bezcerīgā stāvokļa nāca no vācu kreisera lielgabala raidītā šāviņa ievainojuma un kontūzijas veidā. Es beidzot nokļuvu ilgi gaidītajā hospitālī.

1945. gada maija sākums. Jauka saulaina diena bijušajā brīvpilsētā Dancigā. No Hēlas pussalas nāca ārā kapitulējušās vācu armijas paliekas. Kolonnas beigās izteikti nonēsātās pelēkzaļās uniformās soļoja arī latviešu jaunekļi, tā sauktie Tornas grāvrači. Ielas malā notiekošo vēroja pelēkā krievu armijas šinelī tērpts latviešu zēns ar pārsietu galvu (laikam ir karojis). Bija beidzies karš. Ielās šāva gaisā un gaviļēja krievi un poļi, jo bija gūta uzvara. Radās jautājums – ko šis karš un tā beigas atnesa latviešu tautai? Pateicoties mūsu mazās tautas negatīvajai rakstura īpašībai – savstarpējām ķildām un nenovīdībai, mūs savā labā izmantoja gan krievi, gan vācieši. Dažkārt ar mūsu, bet visbiežāk bez mūsu pašu piekrišanas mēs bijām spiesti karot gan pelēkajos, gan zilganpelēkajos šineļos. Kā papagaiļi gan krievu, gan vācu valodā mēs zvērējām uzticību kungiem, bet abos gadījumos mūsu pavēlnieku formulējumā cīnījāmies par tēvzemes brīvību. Lai attaisnotos vismaz savas sirdsapziņas priekšā, mēs sākām tam ticēt. Kungiem neuzticējās, tāpēc labākajā gadījumā izmantoja mūs kā Sančo Pansas – spāņu rakstnieka Servantesa romāna varonis – par ieroču nesējiem. Bet visbiežāk – par parastiem gadījumu darbu strādniekiem ierakumu rakšanai. Ja arī mēs ieguvām ieročus, tad tikām izklīdināti pa vienam latvietim uz desmit krieviem, kā tas bija Padomju armijā. Vai mūs saudzēja? Taisni otrādi, centās sūtīt uz vissmagākajiem frontes sektoriem. Latviešu divīzijā kaujās pie Maskavas 1941. gadā

tika izplatīts noziedzīgs sauklis: "Latvieši vācu lodēm neklanās." Un latvieši gāja pret vācu "kauluzāģiem" pilnā augumā un ļima kā niedres vējā. Vai kā legionārus, kuri pie Veļikajas upes sedza vācu armijas daļu atkāpšanos, aizmirsa!!! (kā ierakstīts dokumentos) vajadzīgajā brīdī atsaukt no bīstamās vietas un atstāja krievu tankiem sabradāšanai. Gan vāciešiem, gan krieviem bija paradums sūtīt latviešus pret latviešiem, kā tas bija Volhovas frontē, bet it īpaši Kurzemē, kur tika atkārtots Ziemassvētku kauju variants ar to starpību, ka te uz dzīvību un nāvi cīnījās latvieši pret latviešiem. Šo traģēdiju savā dzejā, kas veltīta kaujai pie Džūkstes 1945. gada ziemā, ir aprakstījis dzejnieks Ilmārs Kalnietis:

*".. Šonakt te tautas brīvības vārdā
Latvietis cīņā latvieti beidz.
Bumbu un granātu sprādzienu dārdā
Brālis kauj brāli, tēvs dēlu veic.
Krieviskas lamas, vāciski lāsti
„Klusa nakts, svēta nakts” vietā skan.
Svina un kapara liķautu glāsti
Liesmainā smārdā Latvija tvan..."*

Šādi gadījumi bija ne tikai Kurzemē, bet arī citās frontēs. Tas gadījās arī ar mani kaut kur starp Tornu un Dancigu, pie nelielas upītes. Mēs (krievu armijas neliela karaspēka daļa) to tikko bijām forsējuši un vilkām stāvā kraujā savus smagos ieročus. Pēkšņi augšā, aiz kraujas, es dzirdēju skaidrā latviešu valodā vārdus: "Kaprāl, viņi nāk." Uz ko, liekas, kaprālis atbildēja: "Zēni, metiet lejā vairāk granātas." Bet "zēni", cik jūtams, visas granātas jau bija izmētājuši tālajā ceļā, varbūt pat no Volhovas, un šoreiz es, latvietis, kas "atbrīvoja" dzimteni, paliku bez "liesmainā" sveiciena no tautiešiem, kas "aizstāvēja" dzimteni. Pretestība netika izrādīta, un balsis attālinājās Oderas virzienā. Tādu gadījumu Otrā pasaules kara frontēs, kad "pelēkais" latvietis tika nostādīts kā ienaidnieks pretī "zilipelēkajam" latvietim, nebija mazums.

Šis karš bija tik svešs un man nepieņemams, ka es zaudēju kuru katru vēlēšanos saistīt savu turpmāko dzīvi ar armiju, lai gan bērnībā par to biju sapņojis. 1945. gada pavasarī nepārtrauktās uzbrukuma kaujās Padomju armija zaudēja ļoti daudz vidēja ranga virsnieku – vadu un rotu komandieru, jo pēc reglamenta tiem uzbrukuma laikā bija jāatrodas strēlnieku ķēdes priekšgalā, kā rezultātā viņi pirmie tika ievainoti vai krita. Šos komandierus vadība steigā centās sagatavot no jauna, kauju starplaikā. Tā kā biju beidzis 10. klases, man vienam no pirmajiem izteica priekšlikumu doties uz karaskolu. Bet man pati lielākā vēlēšanās šajā laikā bija pēc iespējas ātrāk tikt prom no frontes un armijas vispār, tāpēc kategoriski atteicos, aizbildinoties ar vājajām krievu valodas zināšanām. Vairāk es, par laimi, šādus piedāvājumus nesaņēmu.

Sen un ļoti gaidīto miera dienu sagaidīju, dziedēdams savu ievainojumu senajā internacionālajā brīvības cīņās Dancigā. Te man radās iespēja kļūt par liecinieku īstai vēstures stundai, proti, piedzīvot tautu staigāšanu un kara laupījumu dalīšanu. Vispirms jau ģermāņu un baltu pārvietošanos uz rietumiem, ko pasteidzināja slāvu tanku lielgabalu zāļes. 1945. gada maijā sākās šo nelaimīgo cilvēku virzība pretējā virzienā, cauri Dancigai uz austrumiem sāka virzīties vācu kara gūstekņi, kuru vidū, kā jau minēts, arī saujiņa latviešu zēnu – tā sauktie Tornas grāvrači. Ļoti reljefi šo ainu ir attēlojis notikumu aculiecinieks un līdzdalībnieks Arnolds Apse romānā “Klosterkalns”, kā arī Egons Līvs savā pēdējā darbā “Rēta lūpas iekšpusē”. Un tas nebūt nebija viss. Ar katastrofu bija beidzies Hitlera sāktais trieciens “*Drang nach Osten*”, un iekarotājus gaidīja atmaksa, un tā bija šausmīga, adekvāta Austrumos pastrādātajam. Maija vidū cauri pilsētai un Pomerānijai, pāri Oderai uz vāciešiem atvēlēto Austrumu zonu sāka burtiski vilkties no Austrumprūsijas izraidītie ģermāņu un senprūšu pēcteči. Visās starptautiskajās konferencēs Padomju Savienība bija panākusi sabiedrotā (ASV, Anglijas) piekrišanu, ka Pomerānija un Silēzija tiek nodota Polijai, bet Austrumprūsija – Padomju Savienībai. Bet, lai

slāvi varētu apmesties jauniegūtajā zemē, to nekavējoties vajadzēja atbrīvot no ģermāņiem.

Kēnigsberga – Austrumprūsijas centrs, miljonu pilsēta, Imanuela Kanta dzīvesvieta, kultūras, zinātnes un mākslas centrs – maksāja asiņainu cenu par Hitlera pastrādātajiem noziegumiem. Kara rezultātā tā bija gandrīz pilnīgi sagrauta. No iedzīvotājiem bija palikuši tikai sievietes, sirmgalvji un bērni. Visi viņi tika izdzīti no mājām un ar to, kas mugurā un ko varēja paņemt bērnu ratiņos, tika dzīti uz rietumiem, uz zonu. Neviens nekādu palīdzību viņiem nesniedza. Cauri Dancigai vairākas nedēļas dienu un nakti vilkās šis nožēlojamais gājiens. Cik no viņiem palika ceļmalā, mērķi nesasnieguši? Kas gan to skaitīja, uzvarētājiem nebija laika, bija jāsvin uzvara. Šo skatu bez līdzcietības nebija spējīgs skatīties pat pašu velnu redzējušais krievu karavīrs, un ne jau viens vien no viņiem sniedza nelaimīgajiem palīdzību. Liekas, vienmēr atcerēšos skrandās tērptu zēnu, kurš izdilušās rociņās turēja tikko no krievu karavīra saņemtu pusklaiņu sēnalainas armijas maizes un to darīja ar tādu godbijību, kā, liekas, pat Romas pāvests nav izturējies pret svēto vakarēdienu. Grūti aprakstāma arī tā pārdzīvojumu gamma, kas bija saklausāma viņa saucienā: “*Mutti, Brot!*” (“Māmiņ, maize!”), kad zēns, turēdams ieguvumu izstieptās rociņās tecīņus devās pretī raudošai mātei. Liekas, ka sākumā viņa balsī bija saklausāmas šaubas, neticība tādai laimei – varbūt, ka ar mani kāds joko un maizīte tūlīt tiks atņemta, bet jau mirkli vēlāk uzvarēja ticība labajam un balss ieguva svētlaimīgu noskaņu.

Karš bija beidzies, ievainojums sadziedēts. Pamazām izzuda pat kontūzijas atstātais iespaids uz valodu. Es tiku no jauna nosūtīts uz strēlnieku pulku un iedalīts kājnieku rotā. Draudēja ilgi, apnicīgi krievu karavīra dienesta gadi. Stāvokli pamatos izmainīja nejaušs gadījums. No mācībām brīvā laikā es piegāju pie pulka orķestrantiem un, paņēmis vienu no instrumentiem (es pat neatceros, kādu), mēģināju nospēlēt dažas frāzes no “Kur tu teci...”. Ar pūtēju orķestri biju pazīstams jau kopš Pļaviņu ģimnāzijas laikiem, kad skolotāja Elmāra

*Padomju armijas Pontontiltu divīzijas orķestra muzikantu vidū
(1. rindā otrais no kreisās) Breslavā (tagad Vroclava). 1947. gads*

Vikmaņa vadībā es biju apguvis alta spēli un nedaudz vingrinājies arī uz kornetes. Manu mēģinājumu ieraudzīja kapelmeistars (orķestra vadītājs) un lika nospēlēt gammu. Tas man, protams, nekādas grūtības neradīja, un es jau nākamajā dienā ar pulka komandiera pavēli tiku pārcelts no strēlnieku rotas uz tā saukto mūzikas vadu, citiem vārdiem – pūtēju orķestri. Sākās gandrīz četrus gadus garais dienesta laiks armijas pūtēju orķestrī. Visu šo laiku es kā strēlnieku vai sapieru pulka muzikants, armijas mūziķu žargonā – “labuhs”, kopā ar saviem kapelas biedriem soļojām pulka priekšgalā pa Silēzijas vai Pomerānijas pilsētām un laukiem. Protams, ne tikai tas, jo pārgājienu jau nemaz tik daudz nebija, mūs gaidīja arī citas interesantākas nodarbošanās. Pirmām kārtām katram no mums, pieciem kornetistiem, bija jāveic signālista pienākumi, proti, jāuzturas pulka sardzes telpā un pēc priekšnieka pavēles ar speciālas muzikālas frāzes palīdzību jāpaziņo pulkam rīta un vakara junda, ēdienreizes (brokastis, pusdienas, vaka-

riņas), nodarbību sākums un beigas un īpašos gadījumos, pēc pulka komandiera pavēles, arī trauksme. Tikai ļoti retos gadījumos, kad pulks aizgāja mācībās, muzikantiem pulka novietnē bija jāveic sardzes dienests. Tā bija interesanta karavīra un muzikanta dzīve. Katru pēcpusdienu orķestrim bija jāpiedalās sardzes maiņā ar speciālu šim gadījumam domātu mūzikas pavadījumu. Katru sestdienas vakaru spēlējām dejas virsnieku klubā virsniekiem un viņu sievām. Svētku priekšvakaros sniedzām koncertus visam pulka sastāvam. Dažreiz uzstājāmies ar koncertiem arī pilsētas kultūras iestādēs vietējai poļu sabiedrībai. Lielāko dienas daļu parasti pavadījām, gatavojot repertuāru kārtējam koncertam. Jaunu mūzikas gabalu apgūšana bija īpaši interesanta laikā, kad pulka orķestri vadīja speciālists, kāds, piemēram, bija leitnants Trapeznikovs (vārdu neatceros). Viņš bija beidzis speciālu orķestru vadītāju mācību iestādi Maskavā. Labi pārzināja repertuāru un, galvenais, mīlēja savu nodarbošanos. Pats labi spēlēja oboju. Interesanti bija viņa stāstījumi gan par komponistiem, viņu dzīvi un darbību, gan arī izvēlētajiem darbiem. Trapeznikova vadībā mēs gatavojām gan klasiķu, gan jaunāko laiku komponistu darbus, ko diriģents bija apguvis jau skolā un labi pārzināja. Mūsu sniegtos koncertus labprāt apmeklēja arī vietējā sabiedrība. Katru vasaru vairākas nedēļas uzturējāmies Ziemeļu armiju grupas orķestrantu salidojumos Lignicā, kur dislocējās grupas štābs. Te apvienotie orķestri (dalībnieku skaits tuvojās diviem simtiem) gatavoja lieliskus koncertus. 1947. gada vasarā grupu apmeklēja Padomju Savienības maršals Konstantins Rokosovskis. Apvienotais orķestris ne vien spēlēja maršus karaspēka parādes laikā, bet kordiriģenta apakšpulkveža Fomina vadībā sagatavoja un sniedza arī koncertu, kura galvenā "nagla" bija krievu komponista Pētera Čaikovska apjomīgais skaņdarbs – "1812. gads", kas bija veltīts un mūzikas frāzēs attēloja krievu armijas uzvaru pār Napoleonu 1812. gadā. Priekšnesums lielā pūtēju orķestra izpildījumā guva milzīgu atsaucību. Trapeznikovs gatavoja ne tikai koncertus, bet rūpējās par orķestrantu vispārējā kultūras līmeņa celšanu. Viņš

prata no pulka vadības dabūt kravas automašīnu, lai organizētu ekskursijas uz vēsturiskām vietām. Viena no ekskursijām tika rīkota uz Kēnigsbergu – iekarotās Austrumprūsijas centru. Tajā laikā apgabals vēl bija saglabājis veco – vācisko nosaukumu un bija skatāmi vairāki kara kaut kā pasaudzētie arhitektūras un vēstures pieminekļi. Viens no tādiem unikāliem pieminekļiem bija senatnē celtā Kēnigsbergas bruņinieku pils – neatkārtojams senatnes arhitektūras un fortifikācijas piemineklis. Kā stāstīja padomju laika gide, pils vienmēr esot kalpojusi prūšu suņiem-bruņiniekiem (*psi-ricari*) par bāzi uzbrukumu organizēšanai slāvu zemēm, tāpēc nāca pavēle to nolīdzināt ar zemi. Nav žēlotas pat vairākas kravas automašīnas ar dinamītu. Varējām apskatīt katedrāles mūrus (nodegusi kara laikā) un slavenā filozofa Imanuela Kanta kapu pie katedrāles mūra. Par laimi karš slavenā vīra atdusas vietu bija saudzējis. Un liekas, ka ne jau nu kapelmeistara Trapeznikova vainas dēļ mūsu ekskursiju maršruti gandrīz vienmēr bija saistīti ar krievu armiju, kultūru un vispār Krieviju. Labi atceros ekskursiju uz Bunclavu – nelielu pilsētiņu Oderas kreisajā krastā. Apskatījām ievērojamā krievu karavadoņa Kutuzova pieminekli upes kraujajā krastā, kur apbedīta viņa sirds. 1813. gada pavasarī, vajādams atejošās Napoleona armijas paliekas, forsējot Oderu, karavadonis izmircis aukstajā ūdenī un miris ar plaušu karsoni. Īsi pirms nāves viņš devis norādījumu: “Manas miesas jūs varat rakt, kur jums tīk, bet mana sirds lai paliek pie maniemi karavīriem!” Karavadoņa pēdējā vēlēšanās ņemta vērā, un viņa sirds atdusas zem granīta pieminekļa svešās upes krastā krievu karavīru kapos. Vairākas ekskursijas saistītas arī ar skaisto Polijas dabu Karpatos.

1949. gada pavasarī sakarā ar ievainojumu un kontūziju kara laikā mana kreisā acs gandrīz pilnībā pazaudēja redzi. Tiku komisionēts un atzīts par nederīgu karadienesta turpināšanai. Kā trešās grupas kara invalīdu mani atlaida mājās. Beidzot, pēc gandrīz piecu gadu garā karadienesta, atkal biju dzimtenē. Cik reizes garo pārgājienu stundās es biju domās pabijis pazīstamās vietās, gara acīm tās skatījis un

klusībā pie sevis atkārtojis dzejnieces Aspazijas dzejas rindas: “.. kaut tumšā naktī turp ja noietu, es katru akmentiņu atrastu!” Bet, nonācis dzimtenē, redzēju, ka neatrastu vis, jo visu vēl klāja sniegs. Bet par to maza bēda, jo biju atkal mājās. Izkāpis no vilciena Līvānu stacijā, ieelpoju ne visai patīkamo, bet labi pazīstamo smārdu: kūdras dūmu, jo kara un pēckara gados kūdras briketes izmantoja kā kurināmo, un spirta brūža atkritumu – brāgas aso smaku, ko pa vaļēju grāvi pludināja uz Daugavu.

Pēc pārnākšanas iestājos Līvānu vidusskolas pēdējā klasē un ieguvu vidējo izglītību. Pāris gadus strādāju gan par grāmatvedi rajona Tautas izglītības nodaļā, gan par instruktoru Kultūras namā, kur biju gan aktieris, gan muzikants, gan skatuves strādnieks. Šis darbs mani neapmierināja, tāpēc 1952. gadā sāku studijas Latvijas Valsts universitātes Vēstures un filoloģijas fakultātes neklātienes nodaļā un tiku pieņemts darbā par skolotāju Līvānu Strādnieku jaunatnes vidusskolā. Studijas ar izcilību pabeidzu 1958. gadā. Drīz pēc tam mani

iecēla par Strādnieku jaunatnes vidusskolas direktoru. Pateicoties sadarbībai ar Rīgas rūpniecības uzņēmumiem, pirmām kārtām

Latvijas Valsts universitātes studijas ar izcilību beigušo studentu vidū (pirmais no kreisās). 1958. gads

*Līvānu kultūras nama estrādes ansambla kornetists (pirmais no labās).
1958. gads*

ar VEF, skola ieguva uzņēmumos nederīgo norakstīto tehniku un iekārtoja mācību darbnīcu, kur vakarskolas audzēkņi līdztekus ar vispārējo izglītību varēja papildināt savas zināšanas arī kādā no arodiem (virpotājs, frēzētājs).

1960. gadā mani pārcēla par direktoru uz Pļaviņu vidusskolu, kur kara gados pats biju apguvis vidējo izglītību, bet nebeidzis. Pļaviņu vidusskolā izvērtām novadpētniecības darbu, ko jau bija sācis iepriekšējais vēstures skolotājs Zigurds Derkevics, tagad LU profesors. Darba vadība tika uzticēta ārpusklases darba organizatorei Ausmai Grīslei, kura prata ar šo darbu aizrauties pati un aizraut arī skolēnus un ne vienu vien kolēģi. Darbs ieguva tādu apjomu, ka 1967./68. mācību gadā republikas skolu novadpētniecības skatē skolas veikums guva īpašu novērtējumu un skola republikas mērogā ieguva pirmo vietu, bet

vadītājam A. Grīslim tika piešķirts Nopelniem bagātās skolotājas goda nosaukums. Sakarā ar Pļaviņu HES celtniecību Daugavā cēlās ūdens līmenis, un Pļaviņu 1. vidusskolas ēka tika appludināta. Tāpēc HES celtnieki uzcēla skolai jaunu, modernu skolas ēku ar 1072 vietām. Tā kā viena pati pirmā vidusskola tik plašas telpas nebija spējīga piepildīt, Izglītības ministrija un rajona vadība nolēma abas skolas – ar latviešu un krievu mācību valodu – apvienot vienā, kur mācības notiktu jaunajās telpās. Pēc jaunās ēkas uzcelšanas rajona vadība un Izglītības ministrija atvēlēja līdzekļus arī mācību materiālās bāzes nostiprināšanai. Tika iekārtoti un gazificēti ķīmijas un fizikas kabineti, modernu inventāru saņēma fizikultūras skolotāji. Saviem spēkiem (ar skolēnu un viņu vecāku palīdzību) uzcēlām stadionu. Piemērotu telpu ierādījām skolas muzejam. Jāpiezīmē, ka tika apvienotas ne vien abas vidusskolas, bet pievienoja arī Gostiņu un Klintaines pamatskolas. Līdz ar to skolas vadībai uzgūla liels un sarežģīts uzdevums – izveidot jaunu skolēnu un skolotāju kolektīvu. Kolektīvs izveidojās liels – gandrīz tūkstoš skolēnu un vairāk nekā simts skolotāju un tehnisko

*Direktors Pļaviņu 1. vidusskolas 1961./62. māc. gada absolventu vidū
 (2. rindā sestais no labās). 1962. gada pavasarī*

darbinieku. Neraugoties uz diezgan raibo sastāvu, skolēnu kolektīvs lielas raizes nerādīja, skolēni drīz vien atrada kopēju valodu, lai gan bija krievu, latviešu, ukraiņu, poļu, baltkrievu un pat Gostiņu čigānu jaunā paaudze. Citādi tas bija ar skolotāju kolektīvu, jo saplūda četru skolu kolektīvi (skolu, kurās bija sen izveidojušās tradīcijas) un ikviens (īpaši bijušie direktori un mācību pārziņi), kaut arī nemanot, centās uzspiest savu gribu. Tomēr, pateicoties manam mierīgajam raksturam, kā arī rajona izglītības nodaļas un skolēnu vecāku palīdzībai, viss nokārtojās. Jāpiezīmē, ka pedagoģiskā un metodiskā ziņā kolektīvs bija darba spējīgs. Skolotāju vairākumam bija augstākā izglītība, arī jaunāko klašu skolotājiem bija pabeigta pedagoģiskā izglītība un tiesības mācīt savus mācību priekšmetus. Arī klaji kolektīva pretinieki, liekas, bija tikai daži, un kopējā saimē tie gandrīz nebija manāmi. Labas attiecības izveidojās ar bāzes uzņēmumiem: kolhozu "Selga" un padomju saimniecību "Pļaviņas", kā arī derīgo izrakteņu kombinātu "Dolomīts". Ar skolas darbu bija apmierināti gan bērnu vecāki, gan vadība. Tomēr mani neapmierināja administratīvais darbs,

Direktors piesprauž žetonu vidusskolas abiturientam. 1969. gads

proti, direktora pienākumu pildīšana. Mani vairāk vilināja zinātniskā pētniecība. Neatceros vairs, kurā gadā tas bija, iestājos Zinātņu akadēmijas Vēstures institūta aspirantūrā. Vienlaicīgi arī sāku vākt materiālus disertācijai par Rīgas Strādnieku deputātu padomi un tās cīņu par varu. Tajos gados citādi nebija iespējams. Nobrieda vēlme pamest

Izglītības ministrijas Pedagoģijas zinātniskās pētniecības institūta līdzstrādnieki. 1. rindā no kreisās: A. Studente, M. Višņeviča, N. Djomina, H. Grase, I. Meikšāns, E. Plaude, V. Aņisimova, A. Karule, K. Velmers; 2. rindā no kreisās: V. Vītiņš, V. Ūsiņš, M. Eilenberga, D. Grunte, Z. Upmane, K. Kastrone, E. Beikmane, L. Jegorenkova, V. Rudzīte, H. Bērziņa, V. Krūze, J. Ruberts, V. Veics; 3. rindā no kreisās: P. Zariņš, A. Staris, J. Rudzītis, V. Avotiņš, V. Kārklīņa, Sprōge, trīs meitenes – mašīnrakstītājas, G. Ratnieks, A. Zeidmanis, M. Peiros, A. Benke, A. Losevs. 1989. gads

skolotāja un jo vairāk – direktora darbu un pievērsties zinātniskajai darbībai. Drīz vien tāda iespēja radās. Izglītības ministrijas Pedagoģijas zinātnieciskās pētniecības institūts izsludināja konkursu uz vakanto vecākā zinātniskā līdzstrādnieka vietu pedagoģijas teorijas un vēstures sektorā. 1972. gada jūnijā kāroto vietu ieguva – mani ievēlēja par vecāko zinātnisko līdzstrādnieku IM Pedagoģijas zinātniskās pētniecības institūtā. Tā pēc 17 nostrādātiem gadiem skolā es uzsāku pētnieka darbu pedagoģijas, it īpaši skolu un pedagoģiskās domas, vēstures laukā. Mans tiešais priekšnieks un vēstures jautājumu pētniecības grupas vadītājs bija vēstures zinātņu kandidāts Jānis Ruberts. Viņam esmu pateicīgs par pirmo soļu ierādīšanu man nepazīstamajā laukā, jo līdz tam biju saskāries tikai ar vispārējās vēstures problēmām, bet skolu, īpaši pedagoģiskās domas, vēstures jautājumi man bija pilnīgi sveši. Tomēr īstas pedagoģijas un skolu vēstures pētnieka iemaņas es guvu no institūta direktora vietnieka zinātniskajā darbā Vladimira Ūsiņa, kurš par minētajām problēmām bija aizstāvējis disertāciju un ieguvis pedagoģijas zinātņu kandidāta grādu, kā arī sagatavojis un publicējis ne vienu vien zinātnisko rakstu un pat grāmatu. Apbrīnojams bija Ūsiņa talants savas zināšanas nodot klausītājiem, kā arī viņa cilvēciskums attiecībās ar padotajiem.

Neapšaubāmi jāmin arī institūta direktora, PSRS Pedagoģijas zinātņu akadēmijas īstenā locekļa Ilmāra Freidenfelda lielais zināšanu pūrs pedagoģijas teorijā un viņa stingrās prasības pret katru sagatavoto publikāciju. 1973. gadā es aizstāvēju disertāciju un ieguva vēstures zinātņu kandidāta grādu (Latvijas ZA Latvijas vēstures institūta Habilitācijas un promocijas padome 1992. gada 16. oktobrī to pielīdzināja vēstures zinātņu doktora grādam).

Skolu vēsturnieku grupa vēstures zinātņu kandidāta Jāņa Ruberta vadībā saņēma uzdevumu izpētīt Latvijas skolu vēstures laika posmu no vissenākiem laikiem līdz 1900. gadam un uzrakstīt par pētījuma rezultātiem monogrāfiju, kas kalpotu arī kā mācību līdzeklis pedagoģijas un skolu vēsturē skolotāju sagatavošanas iestādēs. Problēmas

izpētē tika iesaistīti desmit zinātniskie līdzstrādnieki, no tiem seši bija Zinātniskās pētniecības institūta pētnieki. Jānis Rudzītis pētīja tautas pedagoģisko domu, kur galvenais avots bija latviešu tautas folklorā, īpaši latvju dainas. Šī tēma Rudzītim nebija sveša, tāpēc darbs veicās. Īsiņš uzņēmās zināmu virsvadību un neskaidro un pretrunīgo jautājumu saskaņošanu. Jāņem vērā, ka bez institūta līdzstrādniekiem darbā piedalījās arī pieredzējušais pētnieks Daugavpils Skolotāju institūta docētājs vēstures zinātnieks Arvīds Salmiņš, kuram bija pētījumi un publikācijas par skolu pirmsākumiem Rīgā un tās lauku novadā. Bet jautājums par skolotāju sagatavošanu tika uzticēts daugavpīļietim,

IM PZPI Pedagoģijas teorijas un vēstures sektora līdzstrādnieku vidū.

1. rindā no kreisās: A. Staris, N. Djomina, A. Karule, I. Meikšāns, Z. Upmāne, V. Kārklīņa; 2. rindā no kreisās: D. Grunte, A. Studente, A. Losevs, V. Krūze, H. Bērziņa, J. Ruberts. 1989. gads

pedagoģijas zinātņu kandidātam Leonardam Žukovam, kurš visu savu pētnieka un docētāja mūžu ir veltījis jauno skolotāju sagatavošanas problēmu pētīšanai. A. Salmiņam palīgos jautājumos par draudzes skolu rašanos un attīstību Vidzemē tika pieaicināta LU Pedagoģijas katedras vadītāja, pedagoģijas zinātņu kandidāte Milda Drīzule. Aelita Studente pētīja jaunlatviešu ieguldījumu latviešu nacionālās pedagoģiskās domas attīstībā, bet Antonija Karule – Latgales skolu attīstību. Bez tam LU Pedagoģijas fakultātes docētājs, pedagoģijas zinātņu kandidāts Jānis Anspaks centās iemūžināt marksistu nopelnus pedagoģijas zinātnes attīstībā un pilnveidē. Man tika uzticēts uzdevums izpētīt un uzrakstīt nodaļas par skolu stāvokli Vidzemē un Kurzemē 19. gadsimta vidū un par Vidzemes un Kurzemes skolām un to attīstību pēc 19. gadsimta ķeizara veiktajām reformām, bet kopā ar J. Rubertu bija jāveic pētījums par pilsētu skolu attīstību tajā pašā laika posmā. Kopš tā laika Valsts Vēstures arhīvs Slokas ielā, kā arī Misiņa bibliotēkas lasītava kļuva man par otrajām mājām.

Liela loma līdzstrādnieku pieredzes veicināšanai un zinātniskajai izaugsmei bija starptautiskajām konferencēm, ko periodiski rīkoja Latvijas, Lietuvas un Igaunijas skolu un izglītības vēstures pētnieki. Pirmā šāda veida starprepublikāniska sanāksme, kurā piedalījās arī es, notika Daugavpilī 1975. gadā par tēmu "Skolotāju kadru gatavošana Baltijas republikās vēsturiskā skatījumā". Ar lielu interesi klausījos Tallinas Skolotāju institūta direktora, pedagoģijas zinātņu doktora Lembita Andresena referātu par Tērbatas Skolotāju semināra nozīmi skolotāju gatavošanā Igaunijas lauku skolām. Profesora stāstījums mani interesēja, pirmkārt, tāpēc, ka minētais Tērbatas skolotāju seminārs gatavoja skolotājus arī Vidzemes skolām un ne viens vien tā laika latviešu skolotājs, īpaši pilsētu skolu skolotājs, bija beidzis šo mācību iestādi. Bez tam es gatavoju publikāciju par latviešu grāmatizdevēju Jēkabu Dravnieku, kurš arī bija absolvējis Tērbatas skolotāju semināru un ļoti labi atsaucās par šo vācisko skolotāju sagatavošanas mācību iestādi. Viļņas Skolotāju institūta direktora, pedagoģijas

zinātņu doktora profesora Jana Laužika referāts bija par pirmajiem skolotājiem Lietuvā. Starp citu, profesora J. Laužika uzmanību saistīja arī mans stāstījums par Valsts Centrālo pedagoģisko institūtu, kas darbojās Jelgavā no 1925. līdz 1930. gadam. Arī profesors J. Laužiks, tāpat kā mūsu Jānis Grete un viņa domubiedri, iestājās par to, ka arī pamatskolas skolotājiem nepieciešama augstāka izglītība par vidējo speciālo. Ar referātiem uzstājās arī profesore Lukšiene no Kauņas, Elango no Tartu un vairāki citi ievērojami skolotāju sagatavošanas speciālisti. Atmiņā palicis arī Tallinas kolokvijs 1992. gadā, ko profesors L. Andresens rīkoja pa godu lielā čehu pedagoga Jana Amosa Komenska jubilejai. Pastāstīju galvenokārt par Komenska skolnieka Alūksnes mācītāja Ernsta Glika ieguldījumu Komenska pedagoģisko atziņu popularizēšanā gan Alūksnē, gan Maskavā, kā arī par Glika ieguldījumu lielā čehu pedagoga ideju izmantošanā pirmajās latviešu zemnieku skolās Alūksnes draudzē.

Triju republiku pedagogu radošie sakari nav pārtraukti arī pēc neatkarības atjaunošanas. No Latvijas puses šajā ziņā lielākais nopelns ir profesoram Leonardam Žukovam. Jāpiezīmē tikai, ka jaunāko laiku sanāsmēs Latvijas pedagogi ir nabagāki, jo tūlīt pēc neatkarības atgūšanas pie mums tika pilnībā likvidēts Pedagoģijas zinātniskās pētniecības institūts kā skolu un pedagoģiskās domas vēstures izpētes centrs, kamēr Lietuvā un Igaunijā šīs iestādes, protams, reformētā veidā, ar labiem panākumiem turpina darbību.

20. gadsimta 80. gadu sākumā no Pedagoģijas zinātniskās pētniecības institūta uz Republikas Enciklopēdiju redakciju aizgāja Jānis Ruberts. Līdz ar to institūta vadība par pedagoģijas teorijas un vēstures sektora skolu vēstures nodaļas vadītāju iecēla mani. Tas no manis prasīja lielu drosmi – atbildēt par tāda zinātnieku kolektīva darbu. Mani – skolas vēstures pētnieku ar nelielu pieredzi – glāba vienīgi tas, ka visi kolektīva locekļi bija pieredzējuši un kompetenti savu jautājumu pētīšanā. Bez tam lielu palīdzību man sniedza Ruberts, kurš arī pēc aiziešanas no institūta turpināja darbu pie sāktās problēmu

pētišanas un sakarus ar institūtu nepārtrauca. Vienmēr blakus bija arī ik brīdi palīdzēt gatavais direktora vietnieks V. Ūsiņš. Šajos gados mans uzdevums bez tiešā darba pie man uzticētās nodaļas problēmu pētišanas bija arī veikt apkopujošu darbu, tas ir, saņemt uzrakstīto nodaļu manuskriptus, veikt pirmo rediģēšanu, saskaņot ar autoriem strīdīgos jautājumus un kārtot izdošanas problēmas. Šajā ziņā man neatsveramu palīdzību sniedza topošās monogrāfijas zinātniskais vadītājs, ZA Kapitālisma sektora vadītājs, vēstures doktors Anatolijs Bīrons. Ar viņa palīdzību ne viens vien t. s. zemūdens akmens tika apiets, un 1987. gadā mūsu sagatavoto monogrāfiju "Tautas izglītība un pedagoģiskā doma Latvijā līdz 1900. gadam" izdevniecība "Zinātne" nodeva skolotāju sagatavošanas mācību iestāžu docētāju un studentu, kā arī citu interesentu rokās.

Tas bija mans pirmais lielais sasniegums jaunajā darbavietā, kas man radīja prieku un apmierinājumu. Savu aiziešanu no Pļaviņu vidusskolas nožēloju vienīgi tāpēc, ka jaunajai skolas vadībai mūsu sarūpētais Skolas muzejs kļuva nevajadzīgs. Pēc tam kad skolu pameta arī ārpusklases darba organizatore Ausma Grīsle, visi viņas vadībā vāktie un kārtotie eksponāti tika izmesti patrepē. Jāpiezīmē, ka es gan pirms, gan pēc darbošanās Pļaviņu vidusskolā esmu interesējies par skolu muzejiem, jo man ir dziļa pārliecība, ka novadpētniecība ir un paliek skolu jaunatnes tēvzemes mīlestības audzināšanas sākums un pamats. Tieši "tēva novadiņa" vēstures zināšanas, savas sētas pazīšana, tās turēšana cieņā un godā nosaka personības vērtību. Uz šodienas slavināto un propagandēto globālismu es skatos ar aizdomām, jo pasaules pilsonis tāds "vēja nests mākonītis" vien ir.

Tāpēc 1990. gadu sākumā, kad Latvijas Pedagogu biedrība organizēja pasākumus ar nosaukumu "Skolu vēstures izpēte" (izdeva arī rakstu krājumu par skolu vēsturi), kā arī periodiski rīkoja skolu muzeju skates, es kopā ar šo komisiju, kuru vadīja tāda pati skolu muzeju entuziaste, bijusī Skolotāju kvalifikācijas celšanas institūta inspektore Anna Fridrihsone, apbraukāju republikas skolas, kurās

bija ievēriības cienīgi muzeji, kas tapuši ar skolēnu un skolotāju rokām. Ļoti labi atceros Piebalgu, Kuldīgu, tālo, nomaļo Krāslavu un tikpat nomaļo Rucavu, arī Saldu un daudzas citas mīļas skolas, kurās skolēni un skolotāji ar pamatotu lepnumu rādīja savu veikumu dzimtā novada un skolas vēstures izpētē. Pirmajos pēckara gados (pareizāk gan būtu teikt – pirmajos gados pēc atgriešanās no frontes un piecus gadus garā karadienesta) man gadījās būt Kauņā un apskatīt skolu muzeju šajā vecajā Lietuvas galvaspilsētā. Tas faktiski bija Viļņas Universitātes muzejs, ar ko lietuvieši pamatoti lepojās. Kauņā biju arī 90. gadu sākumā pie man labi pazīstamā Lietuvas skolu muzeja darbinieka, kura vārds bija Benediktas (uzvārdu, par nožēlošanu, neatceros). Viņš rādīja man savu veikumu. Tā tiešām bija valsts iestāde, kur Viļņas Universitātes vēsture aizņēma tikai vienu nodaļu. Viss pārējais liecināja par izglītības rašanos un izaugsmi vēsturiskā skatījumā. Ar nožēlu domāju par jaunās direktores likvidēto Pļaviņu vidusskolas muzeju un ar vēl lielāku nožēlu – par Roberta Miķelsona likvidēto Rīgas Skolu muzeju. Bieži runāju gan oficiāli, gan neoficiāli ar pēdējo padomju laika izglītības ministru Aldoni Buili, kurš atbalstīja manu ideju par Rīgas Skolu muzeja atjaunošanu, bet nevarējām sameklēt piemērotas telpas. Pareizāk laikam gan būtu teikt, ka augstākās instances uzskatīja šo pasākumu par lieku un telpas nedeļa. Skolu muzejam nebija pienācis laiks. Es tomēr cerības nezaudēju un visu, ko uzskatīju par muzeja eksponāta cienīgu, sāku vākt un uzkrāt Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļā speciālā fondā. Līgumā, ko noslēdzu ar bibliotēkas vadību, bija paredzēts, ka Bibliotēka šos eksponātus glabā un izmanto līdz tam laikam, kad tiks nodibināts Skolu muzejs, bet pēc tam tie nododami jaundibinātā muzeja īpašumā.

Pēc monogrāfijas "Tautas izglītība un pedagogiskā doma Latvijā līdz 1900. gadam" izdošanas saņēmu jaunu uzdevumu institūtā, proti, izpētīt tautas izglītības attīstības problēmas neatkarīgās, vai kā tajos gados teica – buržuāziskās Latvijas laikā, V. Ūsiņš turpretī pētīja tā laika pedagogisko domu. Tas bija interesants un aizraujošs darbs. Varēja celt gaismā ne vien Latvijas Izglītības ministrijas galvenā

statistiķa Jāņa Kronlina rūpīgi vāktos materiālus, bet iepazīties arī ar 20. gadsimta 20. un 30. gadu periodiku, pirmām kārtām – pedagoģisko presi. Rūpīgi izpētīju Izglītības ministrijas oficiozu “Izglītības Ministrijas Mēnešraksts”, bet pēc tam 20. gadu pedagoģisko presi, kā “Mūsu Nākotne”, “Audzinātājs” un citus izdevumus.

20. gadsimta 80. gadu vidū Padomju Savienības Pedagoģijas akadēmija sāka sērijveidā izdot padomju tautu pedagoģiskās domas antoloģiju. 1985. gadā iznāca pirmais šīs sērijas izdevums – “Антология педагогической мысли Древней Руси XIV–XVII веков”. Neskatoties uz darba stingri ieturēto marksistisko ievirzi, tas ir vērtīgs izdevums. Tajā pašā gadā atklātībā parādījās arī izdevuma otrā daļa “Антология педагогической мысли России XVIII века”. Izdevumos (arī turpmākajos) hronoloģiskā kārtībā ievietotas ievērojamāko pedagogu radošās biogrāfijas un viņu nozīmīgāko pedagoģiska satura darbu fragmenti, kas deva lasītājam iespēju apzināt un iepazīties ar attiecīgā laika posma tautas izglītības stāvokli un valdošajām pedagoģijas idejām.

1986. gadā izdevniecība “Педагогика” Maskavā izdeva pirmo nacionālās savienotās republikas, proti, Baltkrievijas pedagoģiskās domas antoloģiju krievu valodā. Drīz pēc tam PSRS Pedagoģijas Zinātņu akadēmijas uzaicinājumu piedalīties izdevumā ar savu, tas ir, Latvijas pedagoģiskās domas antoloģijas sējumu saņēma arī mūsu izglītības ministrija. Attiecīgu uzdevumu saņēmām arī mēs – skolu un pedagoģiskās domas vēstures pētnieki. Direktora vietnieks zinātniskajā darbā V. Ūsiņš sasauca skolu vēsturniekus ne vien no mūsu institūta, bet arī no LU Pedagoģijas un psiholoģijas institūta, Daugavpils un Liepājas pedagoģiskā institūta un izveidoja darba grupu, kuras vadību uzticēja man. Visi darba grupas locekļi bija pieredzējuši pedagogi ar zināmu praksi pētnieciskajā darbā. Nebija šaubu, ka vienā grāmatā mēs republikas pedagoģisko domu ievietot nevarēsīm – nepieciešamas vismaz trīs. Izveidojām pirmās grāmatas maketu un izraudzījām personu loku, kuru pedagoģiskā darbība izgaismojama pirmajā grāmatā. Latvijas pedagoģiskās domas pirmā antoloģija sākas ar tautas pedagoģiju.

Autoru kolektīva darba rezultātā tika veikts pētījums par latviešu pedagoģiskās domas attīstību no etnopedagoģiskajām idejām līdz modernām atziņām par tautas izglītības attīstību 19. gadsimta beigās. Pateicoties apgādam "Zvaigzne", 1991. gadā antoloģija "Pedagoģiskā doma Latvijā līdz 1890. gadam" tika nodota studentu, docētāju un citu interesentu rīcībā. Autoru kolektīvs, man par lielu brīnumu, nebija ne skubināms, ne pierunājams, labprāt piekrita manam priekšlikumam – turpināt darbu un sagatavot pedagoģiskās domas antoloģijas turpinājumu, t. i., izdevuma otro grāmatu "Pedagoģiskā doma Latvijā no 1890. gada līdz 1940. gadam". Autoru kolektīvs bija papildinājies. Klāt nāca J. Dimante, H. Bērziņa, J. Bariss, M. Apīnis, E. Mucenieks, G. Birkmanis, I. Čerkasova un I. Stutkeviča. Krājums aptvēra Latvijas neatkarības gadus, kad demokrātiskās republikas laikā saasinājās domstarpības starp konservatīvo (akadēmisko) un aktivizējošo metožu piekritējiem. Pateicoties kolektīva saskaņotai darbībai, samērā īsā laikā tapa izdevuma "Pedagoģiskā doma Latvijā no 1890. gada līdz 1940. gadam" manuskripts, kuru "Zvaigznes" izdevumā lasītāji saņēma 1994. gadā. Apstāties vairs nevarēja, darbs bija jāturpina. Neizgaismoti palika padomju varas gadi. Idejai par padomju gadu pedagoģiskās domas antoloģijas izdošanu pretojās vairāki skolotāji un izglītības darbinieki, jo, lūk, gadi bijuši naidīgi. Jā, bija, bet skolā taču mēs paši strādājām un bērnus mācījām un audzinājām. Un tas, ka barikāžu dienās neviens no mūsu audzēkņiem pret pārmaiņām nenostājās, liecina, ka mēs esam labi mācījuši, tātad bija kaut kas labs arī šajos gados. Uzvarēja doma, ka jāuzraksta pēdējā (kā toreiz likās) latviešu pedagoģiskās domas antoloģijas grāmata. Uzvarēja darba turpinātāji. Kolektīvu papildināja O. Zīds, I. Freidenfelds, A. Ječa, V. Rudzīte, E. Krastiņa, A. Losevs, A. Benke, E. Vaivode, A. Vilciņa, Dz. Meikšāne un L. Grudulis. Iespējams, ka ne viens vien lasītājs, kurš ieskatīsies šajā izdevumā, būs ne visai patīkami pārsteigts, ieraudzīdams dažu labu (varbūt sliktu) padomju gadu censoni. Bet tāda ir dzīve un, galvenais, tāda ir vēsture, bet vēsture jāraksta tāda, kāda tā bija – bez izskaistinājuma, bez nosodījuma. Par spīti nelabvēļiem (man tādu, paldies dievam, nav

bijis pārāk daudz) 1998. gadā grāmatas "Pedagoģiskā doma Latvijā no 1940. gada līdz mūsu dienām" manuskripts bija gatavs, bet nebija ne līdzekļu, ne apgāda, kas uzņemtos šīs grāmatas iespiešanu. Un te nu mani labvēļi parādīja savas spējas. Ar Latvijas Pieaugušo izglītības apvienību (valdes priekšsēdētāja Anita Jēkabsons) biju pazīstams nedaudz – pāris reizes lasīju lekcijas semināros. Bet, lūk, apvienības darbiniece, mana īstenā labvēle Zinaīda Soboļeva, sameklēja izdevēju – Goda vīru (ar lielo burtu) Dzintaru Našenieku un viņa dzīvesdraugu – Intu Štamguti. Viņi savā apgādā "Puse" antoloģiju izredīgēja, iespieda un nogādāja "Beginu" mājā prezentācijai.

Bet darbs ar antoloģu veidošanu nebūt vēl nebija pabeigts. Manai paziņai, atjaunotās Latvijas pirmā izglītības ministra kancelejas pārzinei Mazkaļķei priekšnieks, no darba aizejot, bija pametis trimdas latviešu mēnešrakstu "Trimdas Skola", gandrīz pilnu izlaidumu.

A. Staris (priekšplānā) starprepublikāniskās zinātniskās konferences dalībnieku vidū Daugavpilī. 1990. gads

Pārzine bija izlēmusi (domāju, ka pareizi), ka šis izdevums vislabāk noderēs man. Un tā es iepazinos ar Rietumu trimdas latviešu pedagogu desmit gadu darbiem un nedarbiem, dienām un nedienām. Klāt vēl nāca Jāņa Kronlina izdevums "Baltas un nebaltas dienas", kurā autors, būdams izglītots statistiķis, dod sīku pārskatu par trimdas latviešu mācību iestāžu skaitu. Un kur tad vēl Austrālijas cienījamā latviešu skolotāja, bijušā Minsteres latviešu ģimnāzijas direktora, trimdas laikrakstu korespondenta Eduarda Silkalna sagādātais profesora Eduarda Dunsdorfa rediģētā izdevuma "Arhīvs" 17. numurs. Šie izdevumi un viss, kas tajos publicēts, lika man rīkoties un ķerties pie vēl viena (jau ceturtā) antoloģijas sējuma veidošanas. Sākās sarunas ar toreizējo LU Pedagoģijas un psiholoģijas institūta direktori profesori Aīdu Krūzi un gara un ilga sarakste ar trimdas zemju pedagogiem. Viens no pirmajiem bija latviešu trimdinieku izglītības darba organizators Rietumvācijā Arturs Cipulis, kurš tieši tajā laikā rīkoja Rīgas Latviešu biedrības namā Minsteres ģimnāzijas izstādi. Viņš un viņa kundze Rasma Cipule, kura bija jaunatnes organizatore un Gaidu kustības vadītāja Rietumvācijā, mani iepazīstināja ar daudziem manam darbam noderīgiem cilvēkiem gan Vācijā, gan arī Amerikā un citās zemēs. Te pat Rīgā "noķēru" arī Pasaules brīvo latviešu apvienības vadītāju Līgu Ruperti, kura Latvijā nodarbojās ar 3×3 nometņu organizēšanu. Līdz ar to mans paziņu loks t. s. brīvajā pasaulē divkāršojās. PBLA gada sanāksmē, kas tajā gadā tika rīkota Rīgā, es iepazinos arī ar Kanādas latviešu izglītības darba organizatoru un vadītāju Jāni Mežaku, kurš joprojām turpināja Kanādas latviešu izglītības iestāžu vadīšanu un, būdams statistiķis, bija veicis ievērojamu darbu, vākdams un kārtodams statistikas ziņas par trimdas latviešu skolām. Te iepazinos arī ar Latviešu kopienas organizatoru un atbildīgu darbinieku Lielbritānijā Andreju Ozoliņu. Nedaudz vēlāk profesore A. Krūze mani iepazīstināja ar ļoti derīgu manam darbam un izpalīdzīgu cilvēku Eduardu Silkalnu. Ar pārstāvi no Zviedrijas – šīs zemes Latviešu CP Izglītības padomes vadītāju Gunāru Pāvulu – iepazinos ar pasta starpniecību,

un tikai grāmatas prezentācijā mēs tikāmies pirmo reizi. Jāpiezīmē, ka G. Pāvuls, A. Ozoliņš un J. Mežaks bija tie, kas atsūtīja man visvairāk vērtīgu materiālu par trimdas latviešu skolu darbību. Darba gaitā iepazinu (un ar pateicību izmantoju viņas redaktora zināšanas un palīdzību) Andreja Ozoliņa māsu B. Vītoliņu, kura Zviedrijā bija atvērusi izdevniecību un izdevusi vairāk nekā 60 nosaukumu latviešu literatūras klasiķu darbu. Lielu palīdzību sniedza arī bijušais Minsteres ģimnāzijas skolotājs, Latvijas Okupācijas muzeja darbinieks profesors Valters Nollendorfs, kā arī tie daudzie trimdas latviešu skolu skolotāji, kuru vēstules es saņēmu. Iespēju robežās mēs, grāmatas sastādītāji, šos padomus ņemām vērā. Pateicoties autoru lielā kolektīva saskaņotajai darbībai un daudzo palīgu un padomdevēju palīdzībai, 2004. gada 27. aprīlī LU Mazajā aulā notika grāmatas "Rietumu trimdas latviešu pedagoģiskā doma" prezentācija. Tomēr gan Latvijas, gan trimdas lasītāju vidū gaidītā reakcija nebija jūtama. Valdīja nesaprotams klusums. Pat no maniem vistuvākajiem padomdevējiem no trimdinieku puses jūtama neizprotama atturība. Kāpēc? Man līdz pat šim laikam tas nav skaidrs. Lūk, interesants gadījums. 2004. gada 30. septembrī Latviešu biedrības Zelta zālē notika konference "Kultūra, trimda, nacionālā identitāte", kur uzstājās arī arhibīskaps Elmārs Ernsts Rozītis. Viņš runāja par baznīcas nozīmi trimdā. Uzsvēra, ka trimdinieki esot saglabājuši pareizu latviešu valodu, kurpretī vietējie savā runā dažkārt izmantojot Staļina darbu par valodniecības jautājumiem. Varbūt tas bija teikts nedaudz citādi, lai piedod man cienījamais bīskapa kungs, bet Staļinu un viņa valodniecības jautājumus saistībā ar vietējo latviešu izrunu savā referātā viņš noteikti pieminēja. Debašu beigās vārds tika dots arī man. Savu uzrunu sāku ar atvainošanos, ka, lūk, esmu vietējais, tas ir aborigēns, tādēļ lūdzu cienījamus trimdas tautiešus mani atvainot, ja man paspruks kaut kas arī no Staļina darba. Biju cerējis, ka klausītāji manis teikto uzņems ar humoru, bet man par pārsteigumu zālē valdīja kapa klusums. Acīmredzot, klātesošie saprata, ka bīskaps kaut ko ir pārspīlējis, ko es esmu uzņēmis kā apvainojumu. Iepazīsti-

nāju klātesošos īsumā ar mūsu sarūpēto grāmatu un paskaidroju, kur to var pirkt. Mani pārsteidza arī Valsts prezidentes izturēšanās, kura ar īsu uzrunu konferenci atklāja. Lai gan viņa bija ielūgta uz grāmatas atvēršanu, tomēr, aizbildinoties ar nevaļu, to neapmeklēja. Savā uzrunā viņa uzskaitīja vairākus uzdevumus, ko vajadzētu veikt trimdas un vietējai inteliģencei tautas kultūras vērtību saglabāšanā. Bija īstais laiks un vieta runāt arī par mūsu grāmatu. Tomēr par šo faktu prezidente neminēja ne vārda. Laikam jau mēs neesam cienīgi novērtēt un vispār rakstīt par “dižciltīgo” trimdas latviešu dzīvi. Jo kā gan citādi lai novērtē kādreizējā Saeimas deputāta, trimdas kultūras un zinātnes darbinieka priekšlikumu – skolotājiem Latvijā pensijas sākt maksāt tikai par laiku pēc brīvības atgūšanas. Jo, lūk, pirms tam, padomju varas gados, skolotāji mācījuši bērnus padomju garā un pensiju neesot pelnījuši. Cienījamie trimdas latvieši! Vai tiešām jums nav skaidrs, ka, angļu anekdotes vārdiem runājot – “mazā, kašķīgā tautiņa, kas dzīvo pie Baltijas jūras un ēd daudz cūkgaļas” saglabāja savu identitāti, pateicoties latviešu kolhozniekiem, strādniekiem un it īpaši skolotājiem, kas visus šos gadus mācīja bērnus it kā padomju garā, bet saglabāja tos Latvijai. Ko lai dara, visi mēs nevarējām iet Gunāra Astras ceļu. Ja tas tā būtu, jums nebūtu no kā pieprasīt atpakaļ mājas, zemi un citu kustamo un nekustamo īpašumu, ko zaudējāt 1945. gadā.

Bet pagaidām to atliksim, runāsim par kaut ko citu, steidzamāku un hronoloģiskā ziņā atbilstošāku.

Visus gadus pēc monogrāfijas “Tautas izglītība un pedagoģiskā doma Latvijā līdz 1990. gadam” iznākšanas intensīvi strādāju pie nākamā man uzticētā plāna darba temata – skolu attīstība Latvijā neatkarības gados. Šajā laikā (80. gadu otrajā pusē) sāka pūst brīvāki vēji un samazinājās Glavļita iedibinātā dzelžainā cenzūra. Gan es, gan Ūsiņš gandrīz pilnībā atmetām marksistiskos ierobežojumus un runājām atklātu valodu. Rezultātā līdz gadu tūkstošu mijai mums bija tapis manuskripts interesantam izdevumam. 2000. gadā izdevniecība “Zinātne” izdeva mūsu kopējo (manu un V. Ūsiņa) “Izglītības un

pedagoģijas zinātnes attīstība Latvijā pirmās brīvvalsts laikā". Grāmatas pirmā daļa "Skolu attīstība Latvijā neatkarības gados" ir mans pētījums, bet otrā daļa "Pedagoģiskā doma neatkarīgajā Latvijā" pieder Vladimiram Ūsiņam.

Ar savu pētījumu un tā rezultātā radušos publicējumus es esmu īpaši apmierināts. Tas tapis, pamatojoties gandrīz vienīgi uz pirmavotiem, pirmo reizi izmantotiem arhīva materiāliem: valdības likumu un rīkojumu krājumiem, Izglītības ministrijas galvenā statistiķa Jāņa Kronlina gada pārskatiem par Latvijas izglītības iestāžu darbību. Izmantots arī Izglītības ministrijas oficiozs "Izglītības Ministrijas Mēnešraksts", kurā publicētas vadošo izglītības darbinieku atziņas par tautas izglītības stāvokli valstī. Darba vērtību palielina fakts, ka tas, pirmkārt, ir pirmais tāda rakstura pētījums par tautas izglītības attīstību Latvijā neatkarības gados. Otrkārt, autora vērtējumi par izglītības attīstības stāvokli valstī vairs nav atkarīgi no marksistiskās ideoloģijas, tas ir, autors centies dot izglītības attīstībai Latvijā objektīvu vērtējumu.

Izmantodams radušos iespēju, 20. gadsimta 90. gados pedagoģijas maģistrs Romāns Alhimionoks atvēra izdevniecību "RaKa", kas nodarbojas ne vien ar mācību grāmatu izdošanu, bet nodrošina republikas skolotājus un izglītības darbiniekus ar pedagoģiska satura pētījumiem. Ne viens vien pedagoģijas teorijas, pedagoģijas vēstures sen aizmirsts darbs, kas bija kļuvis bibliogrāfisks retums vai arī bija padomju varas laikā aizliegts, pateicoties "RaKai", atkal nonācis interesentu rokās. "Izdevniecība RaKa" izdod arī jaunāko laiku pedagoģijas teorētiku darbus pedagoģijas teorijā, metodikā, psiholoģijā u. c.

Līdz ar monogrāfijas iznākšanu par izglītības attīstību Latvijā neatkarības gados palika neizpētīts skolu vēstures posms no 1900. gada līdz 1920. gadam. Lai gan šajā nemierīgajā vēsturiskajā posmā plosījās trīs kari un trīs revolūcijas, tautas izglītība attīstījās tālāk. 1905. gada revolūcijas laikā savu pedagoģisko darbību aktivizēja skolotāju sociāldemokrātiskais spārnis. Pēc latviešu bēgļu parādīšanās Krievijā Pirmā pasaules kara laikā nodibinājās Bēgļu apgādāšanas centrālkomitejas

izglītības birojs, kas nodarbojās ar bēgļu skolu apgādi un šo skolu pedagoģiskā darba organizēšanu. Petrogradā un Maskavā latviešu skolotāji un izglītības darbinieki, kas bija devušies bēgļu gaitās, izveidoja savus pedagoģiskos centrus un sāka sastādīt mācību plānus un programmas nākotnes Latvijas skolai. Pēc februāra revolūcijas Tērbatā sanāca Latvijas skolotāju otrais kongress, kurā darba kārtība pilnībā tika veltīta gandrīz vienīgi Latvijas nākotnes skolai. Modās Latgale. Novada atmodas darbinieki izvērta aktīvu darbību, kas galvenokārt skāra tautas izglītības jautājumu. Kopīgi izpētot un apkopojot tā laika posma notikumus izglītības laukā, tapa un izdevniecībā "RaKa" tika izdota jauna A. Stara, V. Ūsiņa un L. Žukova grāmata "Skolas un izglītība Latvijā (1900–1920)", kurā autori apgaismo latviešu izglītības jautājumus ne vien Latvijā, bet arī Krievijā, kur nokļuva latviešu skolotāji, kara apstākļu spiesti.

Tuvoties 2001. gads, mūsu galvaspilsētas Rīgas 800 gadu jubileja, un man radās pārdroša doma uzrakstīt grāmatu par pilsētas izglītību šajā laika posmā. Stājos sakaros ar Rīgas pilsētas Skolu valdes priekšsēdētāju Gunti Helmani un sekretāri Elzu Baldiņu, noslēdzām līgumu, un darbs varēja sākties. Grāmatas mets faktiski man jau bija gatavs, jo šī doma mani nodarbināja jau labi sen. Grāmatas "Skolas un izglītība Rīgā no sendienām līdz 1944. gadam" tapšanā lielā mērā balstījos uz materiālu, ko atstājuši agrāko gadsimtu Rīgas skolu vēstures pētnieki, kā 20. gadsimta latviešu vēsturnieka J. Strauberga samērā plašie un vispusīgie pētījumi. Daudz ko aizguvu arī no Latvijas PSR ZA Vēstures institūta plašā pētījuma trijos sējumos. Atmetot tā marksistisko vērtējumu, iegūstams lietojams faktu materiāls. Jāsaka atklāti, ka šis darbs ir jau agrāk iznākušo izdevumu faktu materiāla vērtējums caur manu uztveres prizmu. Tā vai citādi, tas tomēr ir novērtēts atzinīgi un arī man kā autoram dod gandarījumu par ieguldījumu Rīgas 800 gadu jubilejai.

90. gadu beigās saņēmu uzaicinājumu no Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības augstskolas rektora J. Stabiņa uzrakstīt minētās

augstskolas vēsturi. Iepazinies ar materiāliem, konstatēju, ka iestādei faktiski nekādas vēstures (vismaz pagaidām) nav, jo tā darbojas pārāk īsu laiku. Arī pilsētas arhīvos nebija nekādu dokumentu par tās darbību. Tāpēc rakstīt RPIVA vēsturi atteicos, solīdams gan uzrakstīt augstskolas priekšteču – Rīgas pedagoģisko skolu – vēsturi. Direktors norādīja, ka pedagoģiskās skolas viņš par savas augstskolas priekštecēm neuzskata, un atteicās. Neraugoties uz to, es kopīgi ar vairākiem augstskolas docētājiem, kuri pagātnē bijuši arī Pedagoģiskās skolas skolotāji, uzrakstīju nelielu grāmatiņu “Rīgas pedagoģisko skolu vēsture dokumentos un atmiņās”. Vēstures tekstu labprāt ar savām atmiņām papildināja bijušie pedagoģisko skolu skolotāji. To 2002. gadā izdeva izdevniecība “Izglītības solī”. Tā sniedz īsu pārskatu par dažu latviešu pedagoga pašaieliedzīgo darbu, kuri, laipodami starp maldiem un patiesību, audzināja topošos tautas jaunās paaudzes audzinātājus padomju varas gados.

Arī pēc aiziešanas pelnītā atpūtā man miera nebija, jo es vēl negribēju atpūsties, bet vienmēr meklēju darbu. Un darbs atradās. Vienmēr patīkami bija tikties no jauna ar seniem labiem paziņām. 1996. gadā Latvijas Pieaugušo izglītības apvienība uzaicināja mani uzrakstīt rakstu apcerējumu vai atmiņu krājumam par skolotāju, zemes dziļu pētnieku un muzejnieku Jāni Gresti sakarā ar viņa 120. dzimšanas dienu. Patīkami bija atkal pārcilāt senos izdevumus par Valsts Centrālo pedagoģisko institūtu Jelgavā, ko pirmo reizi iepazinu, gatavodamies starprepublikāniskajai skolu vēsturnieku konferencei Daugavpilī. Te bija viela par to, kā šajos tālajos gados Jānis Greste jauno Ļaudonas ģimnāzijas absolventi Ēriku Lāci gatavojis cildenajam tautas audzinātāja darbam.

Bija pagājuši desmit gadi. Latvijas skolotāji atkal atcerējās savu priekšteci viņa 130. dzimšanas dienā, šoreiz mani uz šo pasākumu aicināja veselas trīs organizācijas: LU Pedagoģijas muzejs, Latvijas Skolu muzeju biedrība un Latvijas Pieaugušo profesionālās izglītības centrs. Sāku pētīt bijušo paziņu un draugu sarakstus, izrādījās, ka visi

bijušie skolotāju skolotāja Jāņa Grestes audzēkņi, nemaz nerunājot par darbabiedriem, ir aizgājuši aizsaulē. Nācās zvanīt uz skolām, kur kādreiz senos, senos laikos savus eksponātus vācis un kārtojis šis leģendārais skolotājs un Latvijas zemes dziļu pētnieks. Un rezultāti neizpalika. Lūk, maza skoliņa – kādreizējā Ķemera skola (tagad Strautiņu pamatskola Alsviķu pagastā). No direktores vēstules redzams, ka savu sencī Jāni Gresti te atceras un mīl. Saņēmu izbalējušu Ķemerskolas foto, ko sūta šīs skolas sens absolvents ar lūgumu – nepazaudēt un aizsūtīt atpakaļ, jo esot svētums. Kā gan citādi? Protams, ka aizsūtīsim. Manu gadu ļaudis zina, ka pret svētumu jāizturas ar cieņu. Vairāki zvani un vēstule no Jēkabpils ģimnāzijas – pirmās skolas, kur Greste strādāja par skolotāju pēc atgriešanās no revolucionārās Pēterburgas. Pienāk Grestes krūšutēla foto, kas izstādīts skolas muzejā. Pienāk fotokopija no Jēkabpils novadpētniecības muzeja fonda glabātavas. Tajā redzams Jānis Greste ar skolēnu pulciņu Daugavas krastā, vācot iežu paraugus. Uz grāmatas atvēršanu ierodas skolas muzeja pārzine ar mazpulgēnu pārstāvi. Meitenei acis zib, redzams, ka ir sajūsmā, ka viņu darbs tiek atzīts. Tā vecā skolotāja iemītās takas neaizaug.

2004. gadā pēc LU Pedagoģijas un psiholoģijas fakultātes Pedagoģijas nodaļas vadītājas profesores A. Krūzes uzaicinājuma piedalījās krājuma “Laikmets un personība” 5. sējuma sastādīšanā. Veicu pētījumu un uzrakstīju plašāku rakstu “Jānis Siliņš un Skolu muzejs laikmetu griežos (1863–1960)”. Te atkal bija skarta man tuvā skolu muzeju problēma, tāpēc darbs bija interesants un aizrāva. Man kā muzeja entuziastam patika tas, ka J. Siliņš savu muzeju (tāpat kā J. Greste) necentās uzturēt, varētu teikt, sterilu, tas ir, vākt un saglabāt tajā tikai stingri noteikta profila muzeja eksponātus. Līdz ar to muzeju varētu apmeklēt tikai personas, kam interesē šī viena tēma. Jānim Siliņam, tāpat kā Jānim Grestem, skolu muzejs kalpoja ne tikai kā mācību līdzekļu glabātuve, bet arī kā izstāžu zāle, klase skolēniem atklātai stundai, auditorija studentiem, telpa izstādei, darba telpa zinātniskajam darbam. Cilvēki te nāca un gāja, un katrs te atrada priekš sevis, ko meklēja. Lūk, tāds bija Jāņa Siliņa muzejs.

Šajā vietā varbūt var sākt runāt arī par jaunā Rīgas Skolu muzeja tapšanu. Neatkarīgās Latvijas izglītības ministra krēslā sēdēja Andris Piebalgs. Pedagoģijas zinātniskās pētniecības institūts, Skolotāju kvalifikācijas celšanas institūts, tāpat kā metodiskie kabineti, bija likvidēti. Kā jau minēts, Lietuvā un Igaunijā šāda tipa izglītības iestādes ar labiem panākumiem darbojas vēl šodien. Latvijā nebija vajadzīga arī bijušā Pedagoģijas zinātniskās pētniecības institūta zinātniskā bibliotēka, tāpēc tika pavēlēts nekavējoties tās saturu – vairākus desmitus tūkstošu grāmatu un brošūru – nogādāt Getliņu izgāztuvē. Tādā veidā iznīcībā draudēja aiziet milzīgas kultūrvēsturiskas, pedagoģiskas un zinātniskas vērtības. Par laimi to uzzināja Rīgas 1. ģimnāzijas muzeja vadītāja Aina Zumente un kopīgi ar Republikas Skolu muzeju biedrības vadītāju Zinaīdu Soboļevu un pensionāru Alfrēdu Stari paspēja izvest no bibliotēkas kravu vērtīgās mantas. Tā kā tuvojās vakars, darbs bija jāpārtrauc, lai gan tikpat daudz grāmatu, žurnālu un brošūru palika neizvests. Tas viss pa nakti tika nogādāts Getliņu izgāztuvē. Tādi bija laiki, kad, tāpat kā senos laikos, vienlaicīgi darbojās gan “Romas dedzinātāji”, gan “Romas glābēji”.

Uzņēmīgās kultūras darbinieces Zinaīda Soboļeva un Aina Zumente panāca, ka ar Rīgas pilsētas skolu valdes atbalstu (Domes Jaunatnes, izglītības un sporta komitejas priekšsēdētājs Guntars Jirgensons) 2001. gada 2. maijā tika pieņemts lēmums par Rīgas Skolu muzeja dibināšanu. Apmēram pēc gada 2003. gada pašā sākumā, pateicoties Rīgas Skolēnu pils direktora Jura Bogdānova pretimnākšanai, tika atrastas kaut cik piemērotas telpas, un muzejs tika svinīgi atklāts. Pirmie eksponāti bija izglābtās Pedagoģijas zinātniskās pētniecības institūta zinātniskās bibliotēkas grāmatas, kas jaunajā muzejā veido ievēribas cienīgas bibliotēkas sākumu. Beidzot piepildījās arī manas cerības: Skolu muzejs uzsāka darbību, un es varēju savu vākumu no Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļas nodot iestādei, kurai vākums bija domāts. Muzejam izveidojies savs aktīvs – tie lielāko tiesu ir pensionēti skolotāji, kuri atnes un nodod

Muzeja fondos savas garajā pedagogu mūžā uzkrātās pedagogiskās un kultūrvēsturiskās bagātības. Var teikt, ka tieši veco skolotāju savāktie eksponāti ir muzeja fondu galvenais papildinājums.

Liekas, ka varētu pielikt punktu, bet darboties griba – šis *perpetuum mobile* (mūžīgais dzinējs) – atkal un atkal izvirza jaunus uzdevumus. Gandrīz katru rītu, kad vēl nebūt nav dzimusi jaunas dienas zilgme, manas vecās smadzenes jau sāk perināt jaunas idejas. Jau pirms laba laika mani sāka uztraukt doma par mana pirmā sarūpētā Latvijas skolu vēstures izdevuma likteni. Bija pagājuši gandrīz divdesmit gadi kopš 1987. gada, kad izdevniecība “Zinātne” nodeva lasītājiem Latvijas skolu vēstures pētnieku sarūpēto monogrāfiju “Tautas izglītība un pedagogiskā doma Latvijā līdz 1900. gadam”. Šajos divdesmit gados izdevums bija kļuvis par bibliogrāfisku retumu, un skolotāju sagatavošanas mācību iestāžu docētāji un studenti drīzumā varēja palikt bez mācību līdzekļa pedagogijas un skolu vēsturē. Izdevums ar steigu bija

Latvijas pedagogisko skolu vēstures grāmatas atvēršanas dienā
2002. gada 10. septembrī

jāattīra no marksistiskās ideoloģijas ietekmes. Tas bija papildināms un bagātināms, pirmkārt, ar jaunām idejām, ko 50 svešuma gados bija uzkrājuši latviešu skolu vēstures pētnieki, pētot un studējot ārzemju arhīvus, kas “dzelzs priekšvara” laikā dzimtenē dzīvojošajiem ne vienmēr bija pieejami. Arī dzimtenē dzīvojošie skolu vēstures pētnieki nebija sēdējuši bezdarbībā. Daudz jaunu faktu un atziņu pauda Kuldīgas vidusskolas direktors Knēts par Kurzemes skolām, bet Latgales skolu vēsturi ar jaunām atziņām bija bagātinājuši K. Rudko un N. Tretjuks. Īpaši daudz jaunumu savos pētījumos šajos gados bija ieviesis profesors L. Žukovs, strādādams pie skolotāju sagatavošanas problēmām. Pirmajā izdevumā nebija izmantoti arī psihologa K. Velmera savāktie Latvijas skolu vēstures materiāli, nelaiķa Roberta Miķelsona skapjos atrastie Kārļa Dēķena uzrakstītie Vidzemes un Kurzemes skolu vēstures manuskripti, kā arī neatkarīgās Latvijas laika Ludzas apriņķa tautskolu inspektora O. Svennes “Izglītības Ministrijas Mēnešrakstā” publicētie Latgales skolu vēstures materiāli. Bez tam radās nepieciešamība arī saglabāt pirmā izdevuma autoru piemiņu, jo no 10 autoriem, kas piedalījās pirmās grāmatas izdevuma gatavošanā, seši ir aizgājuši aizsaulē – Daugavpils skolotāju institūta docents, vēstures zinātņu kandidāts Arvīds Salmiņš, Pedagoģijas zinātniskās pētniecības institūta bijušais vecākais zinātniskais līdzstrādnieks, vēstures zinātņu kandidāts Jānis Ruberts, LU Pedagoģijas fakultātes dekāne Milda Drīzule, institūta direktora vietnieks Vladimirs Ūsiņš, institūta Pedagoģijas teorijas un vēstures sektora vadītāja profesore Antonija Karule, kā arī šā sektora vecākā zinātniskā līdzstrādniece Aelita Studente. Četri dzīvie, kurus liktenis vēl joprojām saudzē – profesori Jānis Anspaks un Jānis Rudzītis, bet it īpaši profesors Leonīds Žukovs un es – joprojām iespēju robežās turpinām iemīļoto darbu. Aizsaulē aizgājis arī pirmā izdevuma zinātniskais vadītājs, vēstures zinātņu doktors ZA korespondētājloceklis Anatolijs Bīrons, kuram esmu pateicību parādā par palīdzību, ko viņš sniedza, nodrošinot ātru grāmatas izdošanu. Ar cieņu pieminams arī Pedagoģijas zinātniskās

pētniecības institūta direktors, PSRS Pedagoģijas ZA īstenais loceklis Ilmārs Freidenfelds, bez kura redzīgās acs un asās domāšanas netika cauri neviena institūta līdzstrādnieku publikācija. Izmantojot šo zinātnieku ieguldījumu monogrāfijas pirmajā izdevumā, papildinot un pilnveidojot to, man un V. Ūsiņam izdevās īsā laikā sagatavot Latvijas skolu vēstures grāmatas jaunu izdevumu "Izglītības un pedagoģijas ideju attīstība Latvijā līdz 1900. gadam", kas pirmām kārtām būs piemiņa visiem 20. gadsimta Latvijas skolu vēstures pētniekiem un, domājams, noderēs par pedagoģijas un skolu vēstures mācību līdzekli skolotāju sagatavošanas iestādēs.

Rakstot pēdējo darbu, dažreiz, kad sāk sāpēt pirksti, klabinot rakstāmmašīnas taustiņus, mēdzu ieskatīties mazdēla istabā, un, redzot viņa acu priekšā spožo ekrānu un klausoties datora klaviatūras kluso čaboņu zem pirkstiem, saprotu – vecīt, cik tu esi atpalicis! Tavs vilciens sen aizgājis, un tu uz perona esi palicis viens. Tas viss ir taisnība. Bet darbs nav pabeigts. Un man ir tāda izjūta, ka tas tā arī var palikt pusratā. Tāpēc Austrumu latviešu pedagoģiskā doma mani urda ik uz soļa. Lūk, jau gatavs antoloģijas 5. grāmatas moto:

*Skrej, latvju vanag, skrej
No pagātnes uz rītu
Un ziņu aiznes pasaulei
Par netaisnību, tautai nodarītu.*

(Kārlis Dzelzītis.)

Lūk, arī izvēlētā ilustrācija grāmatas "Austrumu trimdas latviešu pedagoģiskā doma" vāka pirmajā iekšpusē – krievu gleznotāja N. A. Jarošenko gleznas "Vsjudu žizņ" ("Visur dzīve") reprodukcija. Radies darba prospekts. Grāmatā jābūt ievadam..., bet tas lai pagaidām paliek. Darbs ir smags un ļoti, ļoti sarežģīts, pretrunīgs, jo aptver gan ķeizara laika Krieviju, gan revolūcijas un pilsoņu kara laiku, gan sociālisma, gan jauno atdzimušās Krievijas laiku. Latvieši, kuri tur nokļuva, bija ļoti dažādi, ar dažādiem uzskatiem par dzīvi un

izglītību. Citi Sibīriju izvēlējās kā glābiņu, citi tika aizvesti kā uz soda vietu. Latviešu trimdinieki Krievijā (Sibīrijā, Ukrainā, Baltkrievijā) radās jau 19. gadsimta vidū. Bija latviešu ģimenes, tātad bija arī bērni. Bet, ja bērni, tad arī skolas un skolotāji. Rezultātā arī kaut kādas pedagoģiskās domas, idejas par mācīšanas mērķiem un uzdevumi. Jau labu laiku rakstu (esmu rakstījis) Pirmā pasaules kara laika latviešu trimdinieku (bēgļu) skolu un skolotāju pedagoģiskās domas uzmetumu. Bet... nežēlīgais laika ritums prasa savu arī no manis. Vajadzīgi jauni spēki, vajadzīga jaunatne.

Satrauc mani ne vien austrumu trimdinieku likteņi, bet arī kas cits, proti, "*Tempus fugit!*" ("Laiks rit") teica senie romieši.

*"Pār visu pārgāja laika rats,
Es paliku pats.
Rats visu drupās un putekļos mala,
Es celšos no gala."* – Raksta savā dzejā Rainis.

Jā, laika rata ritumam piemīt indeve aiz sevis visu samalt, iznīcināt, izdzēst no cilvēka redzes un dzirdes, atmiņas ne vien nevajadzīgo, bet arī tādu, ko šodien sabiedrība ar labiem panākumiem varētu izmantot savā labā. Un paradoksāli, ka vērtību iznīcināšanas process notiek ar pašu "*homo sapiens*" (saprātīgo cilvēku) rokām. Šādā atīrīšanās procesā, kā likums, visvairāk dabū ciest iepriekšējo paaudžu radītās garīgās vērtības. Tādos liktenīgos brīžos uz zemes ir gruvušas pils un bastīlijas, liesmojuši altāri un grāmatu sārta Maskavas, Berlīnes un daudzu citu pilsētu laukumos. Tibetas kalnu klosteros bojā gājušas bibliotēkas ar neatkārtojamām seno austrumu filozofijas, reliģijas, kultūras vērtībām.

Tas nebūt nenozīmē, ka laika ritumam kā cilvēku sabiedrības vēsturiskajam asenizatoram piemīt tikai vienīgi postītāja raksturs. Ja tas tā būtu, cilvēce sen būtu izmirusi. Vēstures gaita ir pierādījusi, ka šis pats postošais spēks ne vienreiz vien ir paglābis cilvēci no lāsta, ar kuru tā pati vairs nespēja cīnīties. Acīmredzot viss ir atkarīgs no

tā, kādās proporcijās attiecīgajā vēsturiskajā laika posmā cilvēku sabiedrībā ir uzkrājušies postītāju un radītāju gēni. Vēsture liecina, ka arī mūsu senči ne vienreiz vien ir bijuši spiesti pārvērtēt vērtības un izšķirties par postīšanu vai radīšanu. Izrādās, ka viņi bijuši gudrāki un savas gara pārles – etnopedagoģiskās idejas – nenodeva laika rata varā, iznīcināšanai vai aizmirstāšanai, bet paslēpa tās visdrošākajā glabātuvē – tautas atmiņā, kur tās glabājās, tika izmantotas, papildinātas, pilnveidotas un nodotas tālāk nākamajām paaudzēm. Līdz kamēr viedais latviešu tautas dziesminieks Krišjānis Barons šos tautas domu graudus savāca vienkop savā leģendārajā dainu skapī, lai pēc tam tās sistematizētu un apkopotu sešos apjomīgos latvju dainu krājumos. Kā liecina literatūrzinātnieces Birutas Gudriķes, pedagoga Jāņa Rudzīša un vairāku citu tautas gara mantu pētnieku darbi, latviešu tautas folkloras sacerējumu pūrs ir viens no vislielākajiem starp visām pasaules tautām. Latviešu gara mantām piemīt didaktisks, audzinošs raksturs,

*Rīgas Skolu muzejs saņem bijušās PZPI Zinātniskās bibliotēkas grāmatas.
No labās: Z. Soboļeva, A. Staris, A. Zumente*

un tajās koncentrētā veidā iemūžināts ievērojams etnopedagoģiskais potenciāls. To uzskatāmi apliecina Jāņa Rudziša 2006. gada beigās iznākusi grāmata "Latviešu tautas pedagoģija". Folkloras sacerējumos iemūžināto pedagoģisko ideju kopumu var uzskatīt par latviešu etnopedagoģisko domu, kuras pirmsākumi meklējami tālā aizvēsturē. Jāpiezīmē, ka tautas bagātais pedagoģiskais pūrs savu vērtību nav zaudējis arī vēl šodien, un ne vienu vien no šīm sentēvu sakrātajām un gadsimtiem ilgi pārbaudītajām pedagoģiskajām atziņām daža laba latviešu māte, kā arī skolotāja ar panākumiem izmanto gan savu, gan ciema bērnu audzināšanai vēl šodien.

Rodas jautājums – vai tiešām mūsu modernajos laikos tautas izglītības laukā būtu jāņem vērā visi šie, varētu teikt, relikti? Un vēl jo vairāk – padomju laika izglītības sistēmas plāniem un programmām? Senie romieši teica: "*Tempora mutantur et nos mutāmur in illis*" ("Laiki mainās, un mēs maināmies tiem līdzīgi"). Vai mums trakajā steigā, kas valda šodien, ir atlicis laika padomāt – kas ir noticis uz vecās grēcīgās zemes pēdējos apmēram 20 gados? Vai mēs esam ielūkojušies savas valsts, savas tautas vēstures peripetijās? Šajos 20 gados ir mainījušies ne vien gadsimti, bet pat gadu tūkstoši. Ir sabrukusi impērija, kas pusgadsimtu diktēja savu gribu ievērojamai zemeslodes iedzīvotāju daļai, no ģeogrāfijas kartes ir pazudušas vairākas valstis, to vietā radušās jaunas. Sabrukusi valstu savienība. Radusies jauna. Brīvību atguvušas tautas, kas gadu desmitiem bija paverdzinātās. Ievērojama zemeslodes iedzīvotāju daļa bijušās tā sauktajās Varšavas līguma valstīs bija spiestas pārvērtēt vērtības. Kas bijis svēts, ir kļuvis lēts, bet šķietami mazvērtīgais – pēkšņi ir apvīts ar svētuma oreolu. Radikāli mainījušās sabiedrības locekļu savstarpējās attiecības. Mazliet frivoli izsakoties, laika rats uz zemeslodes rīkoja kārtējo "sanitāro dienu", kad daudz kas no ierastā bija jāizmet mēsainē. Un prātīgi rīkojās tie vadītāji, kuri atcerējās, ka nedrīkst aizmirst "sentēvu likto laipu", jo tā var noderēt arī priekšdienām. Par nožēlošanu to neņēma vērā pārmaiņu laika vadošie izglītības darbinieki. Viņi rīkojās pēc viduslaiku Rīgas birģeru parauga,

kad Rīdzenes upe vēl kalpoja pilsētniekiem par izgāztuvi, novadgrāvi. Kad kāds no namatēviem no rīta iznesa pagalmā vašblodu ar samazgu ūdeni un skatījās apkārt, kur izdevīgāk blodu iztukšot, kaimiņš viņam uzsauca: "Lej to šmuci Rīdziņā!" Uzrunātais to labprāt arī izdarīja, aizmirsis, ka blodā ielicis kaut ko vērtīgu skalošanai. Vai Latvijas izglītības sistēmas vadošie darbinieki pārmaiņu laikā nerīkojās tāpat? Bērna izmešana sētmalē kopā ar samazgūdeni – mūsdienās tik parasta lieta. Kā gan citādi lai nosauc divu izglītības ministrijas institūtu likvidēšanu, Zinātniskās bibliotēkas grāmatu nogādāšana atkritumu izgāztuvē utt.? Kādu laiku Zinātniskās bibliotēkas telpās vēl darbojās t. s. Informācijas centrs. Tā bija laba ministrijas struktūrvienība, bet telpu, lūk, vajagot prezentācijai: visu bijušo ministru fotogrāfiju izlikšanai apbrīnai. Interesanti – par kādiem nopelniem?

Vēstures pieredzes ignorēšana nonākusi pat tik tālu, ka no zinātņu klasifikatora pedagogijas vēsture, nemaz nerunājot par skolu vēsturi, kā patstāvīga zinātnes nozare ir izsvītrota. Tātad tāda vēsture neeksistē. Tā, draugi! Nav vēstures, nav zinātnes. Mums nav bijis savas pedagogijas. Latvijā nav darbojušies ne K. Dēķens, ne J. Students, ne A. Dauge, ne J. Grete – neviens.

Lai nenobeigtu savu "grēksūdzi" ar minoru akordu, mēģināšu sevi uzmundrināt. Nav tik briesmīgi – pedagogijas vēsture un pedagogiskā doma Latvijā dzīvoja un dzīvos. Pateicoties LU Pedagoģijas un psiholoģijas fakultātes profesores A. Krūzes pūlēm, 2006. gada 14. aprīlī bijušās Anniņmuižas izremontētajās telpās (atkal profesores A. Krūzes nopelns) svinīgi tika atvērts Latvijas Universitātes Pedagoģijas muzejs. Te krājas vērtīgi materiāli par pedagogijas attīstību mūsu valstī no sendienām līdz jaunākajiem laikiem. Bez tam, pateicoties muzeja vadītājas aktīvajai darbībai, muzejs ir kļuvis par tikšanās vietu pedagoģiskās domas entuziastiem.

Rīgā, K. Barona ielā 99, Rīgas Skolēnu pilī, Ainas Zumentes un Zinaīdas Soboļevas aprūpēts, turpina darboties un nostiprināties Rīgas Skolu muzejs. Tas kļuvis ne vien par saieta vietu vakardienas skolotājiem un izglītības darbiniekiem, bet pulcina kopā arī jauno paaudzi.

Ļoti vērtīgs pedagoģijas un skolu vēstures avots, ko saņems nākotnes pedagoģiskās domas kopēji, ir profesores Aīdas Krūzes sastādītais rakstu krājums "Laikmets un personība". Izdevumā tiek ievietotas redzamāko Latvijas skolotāju un izglītības darbinieku radošās biogrāfijas, analizētas viņu publikācijas. Krājuma veidošanā profesore iesaista LU doktorantus, maģistrantus, docētājus, kā arī citus skolu un pedagoģiskās domas vēstures pētniekus. "Izdevniecība RaKa" jau izdevusi astoņus sējumus, tiek gatavots devītais, kas būs veltīts likvidētā Pedagoģijas zinātniskās pētniecības institūta bijušajiem pedagoģijas teorijas un vēstures pētniekiem, un desmitais sējums.

Un vēlreiz jāatkārto, kas gan būtu radītās garīgās vērtības, kas saglabātos manuskriptos pētnieku galdu atvilknēs, ja mums nebūtu pedagoģijas maģistra Romāna Alhimionoka vadītās "Izdevniecības RaKa" čaklā kolektīva radošam veikumam, kam pateicoties Latvijas skolotāju saime saņem šodienas pedagoģijas zinātnieku jaunākās

Atceroties agro jaunību un ģimnāzista gadus pie Skanšupītes Pļaviņās

idejas. Bez tam skolotāju rīcībā nonāk ziņas par pagātnes pedagogijas teorētiku un praktiku veikumu. Tiek izdoti par bibliogrāfiskiem rezultātiem kļuvušie latviešu pedagogijas zinātnieku darbi, kā arī daudz kas cits. Paldies Dievam, kā mēdz teikt manu gadu ļaudis, ka ir vēl mūsu sabiedrībā cilvēki, kuriem rūp gan mēslainē izmests zinātnisks apcerējums, gan Rietumu prieka namam pārdots latviešu mātes auklējums, gan līdz izmisumam novests skolotājs. Tas dod cerību nākotnei un mazliet spēka ķepuroties tālāk. Un ar smaidu uzklausiņams sava pirmā redaktora un korektora – dzīvesbiedres – kritisko vērtējumu, ka esmu dzīvē nekur nederīgs cilvēks un nemaz vairs neprotu dzīvot, turpinu klabināt savu vēl no Pedagogijas zinātniskās pētniecības institūta mantoto jaunlaiku “*undervudu*”.

A. Stara ieguldījums Rīgas Skolu muzejā

RSM direktore Aina Zumente

Rīgas Skolu muzeja sadarbība ar vēstures doktoru Alfrēdu Stari aizsākās 2001. gadā, kad Rīgas Dome pieņēma lēmumu par muzeja dibināšanu. Mūsu muzeja dzimšanas dienā 2002. gada 9. janvārī – sviņīgajā pasākumā muzeja izveidei atvēlētajās Rīgas Skolēnu pils telpās K. Barona ielā 99 – no A. Stara saņēmām viņa ilgajos darba gados sarūpēto apjomīgo dāvinājumu – Latvijas pedagogijas dokumentus, kurus viņš tālredzīgi no 1993. gada glabāja Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļā. Tie bija krāti un kārtoti ar domu par izglītības vēstures saglabāšanu nākamajām paaudzēm, ar domu par skolu muzeju. A. Staris ir mūsu muzeja atsaucīgs konsultants un palīgs metodiskajā darbā.

Pateicoties A. Starim, Rīgas Skolu muzejam bijusi laime saņemt daļu skolu vēstures pētnieka saglabāto pedagogijas grāmatu no Izglītības un zinātnes ministrijas Pedagoģijas zinātniskās pētniecības institūta Zinātniskās bibliotēkas, kura bija nolemta likvidēšanai. A. Stara un Rīgas Valsts 1. ģimnāzijas skolēnu operatīvās darbības rezultātā daļu no grāmatu krājuma paspējām paglābt. Izglābtās grāmatas atrodas mūsu muzeja krājumā un ir pieejamas interesentiem.

A. Staris ir visu muzeja pasākumu aktīvs dalībnieks, regulāri piedalās J. Siliņa un J. Grestes atceres pasākumos un J. Grestes pedagoģiskajos lasījumos.

Mēs, RSM darbinieki, esam ļoti pateicīgi mūsu muzeja patronam, sirsnīgajam, atsaucīgajam un erudītajam kolēģim par viņa ieguldījumu un darbu Rīgas Skolu muzeja izveidē.

Vēsturnieks Alfrēds Staris – skolu muzejnieku vaduguns

Zinaīda Soboļeva

A. Staris ar skolu muzejniekiem ciešā kontaktā nonāca tad, kad 1996. gadā Valsts Dabas muzejs A. Saulītes vadībā, pieaicinot Pieaugušo Izglītības asociāciju, organizēja J. Grestes 120. jubileju. Šai pasākumā radās doma par Rīgas Skolu muzeja atjaunošanu, kurš bija likvidēts 1951. gadā tieši šajās telpās.

Darba uzsākšanai tika izveidota darba grupa: A. Saulīte (Dabas muzejs), L. Reiziņa (Vidzemes priekšpilsēta), I. Štamgute (Rīgas Vēstures un kuģniecības muzejs), A. Staris, A. Krūze (LU Pedagoģijas un psiholoģijas institūts). Darba grupa organizēja sarunas ar Rīgas Doma un paralēli uzsāka skolu muzejnieku kursu organizēšanu, kur A. Staris bija lektors. Problēmu bija daudz, atbalsta maz, līdz 1998. gada 21. decembrī skolu muzejnieki nodibināja Latvijas Skolu muzeju asociāciju, kuras izveides iniciatori bija A. Staris, A. Krūze, I. Štamgute un 75 Latvijas skolu muzeju vadītāji. Tika pieņemti statūti, kuros kā galveno mērķi ierakstīja Rīgas Skolu un pedagoģijas muzeju atjauno-

A. Staris (otrais no kreisās) – Skolu muzeja valdes loceklis. 2000. gads

šanu, pilnveidi un jaunu skolu muzeju izveidi. A. Staris ir iniciators avīzei "Skolu Muzejnieks". Tāpat A. Staris pašai dziedājis, lai iemūžinātu Latvijas pedagogu zinātnieku sasniegumus. Skolu vēstures pētniecībai A. Staris ir veltījis sava mūža lielu daļu. Apbrīnojamas ir viņa darba spējas.

Mūsu skolu muzeji ir bagātība, par ko daudzas pasaules valstis varētu tikai domāt, tie ir katra novada un Latvijas lepnums.

Zinātnieki un muzejnieki Alfrēds Staris un Aīda Krūze ir Skolu Muzeju biedrības goda biedri.

A. Staris vēl šodien atceras, kā viņš savā pamatskolā tika audzināts par patriotu, un katrā tikšanās reizē uzsver, ka par patriotu nepiedzimst, bet veidojas savā vidē ar cieņu pret pagātnē sasniegto, šodien radīto un nākotnei loloto. Viņš dziļi sirdī glabā mazpulcēna godu. A. Stara enerģija, dzīves gudrība un nepadošanās grūtību priekšā ir uzskatāms piemērs, kā kalpot idejai tās realizācijā. A. Stara vienkāršība, dziļums un mērķtiecība ir tā, kas uzrunā muzejniekus.

Bibliogrāfija

Grāmatas

1. **Staris, A.** (Atbildīgais redaktors, līdzautors) *Tautas izglītība un pedagoģiskā doma Latvijā līdz 1990. gadam*. Rīga: Zinātne, 1987.
2. **Staris, A.** (Atbildīgais par izdevumu, līdzautors) *Pedagoģiskā doma Latvijā līdz 1890. gadam*. Rīga: Zvaigzne, 1991.
3. **Staris, A.** (Sastādītājs, atbildīgais par izdevumu, līdzautors) *Pedagoģiskā doma Latvijā no 1890. gada līdz 1940. gadam*. Rīga: Zvaigzne, 1994.
4. **Staris, A.** (Sastādītājs, atbildīgais redaktors, līdzautors) *Pedagoģiskā doma Latvijā no 1940. gada līdz mūsdienām*. Rīga: Puse, 1998.
5. **Staris, A., Ūsiņš, V.** *Izglītības un pedagoģijas zinātnes attīstība Latvijā pirmās brīvvalsts laikā*. Rīga: Zinātne, 2000.
6. **Staris, A., Ūsiņš, V., Žukovs, L.** *Skolas un izglītība Latvijā (1900–1920)*. Rīga: RaKa, 2000.
7. **Staris, A.** *Skolas un izglītība Rīgā no sendienām līdz 1944. gadam*. Lielvārde: Lielvārds, 2000.
8. **Staris, A.** (Redaktors, līdzautors) *Rīgas pedagoģisko skolu vēsture dokumentos un atmiņās*. Rīga: Izglītības soļi, 2002.
9. **Staris, A.** (Atbildīgais par izdevumu, sastādītājs, līdzautors) *Rietumu trimdas latviešu pedagoģiskā doma (1944–1990)*. Rīga: RaKa, 2004.
10. **Staris, A., Ūsiņš, V.** *Izglītības un pedagoģijas ideju attīstība Latvijā līdz 1900. gadam*. Rīga: RaKa, 2007.

Raksti

11. **Staris, A.** Mazākumtautību skolas Latvijā buržuāziskās kundzības gados (1920–1940). A. Staris (red.) *Pedagoģijas Zinātniskās pētniecības institūta zinātniskie raksti*, 1979.
12. **Staris, A.** Vispārizglītojošā skola Padomju Latvijā 1940./41. mācību gadā. *Skolu vēstures izpēte*. Rīga: Zvaigzne, 1988.

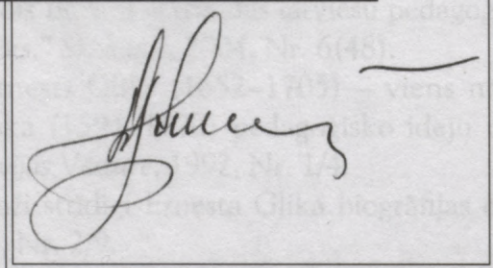
13. **Staris, A.** Latviešu skolu vēstures pētnieks Andrejs Vičs un viņa unikālais kultūrvēsturiskais apcerējums. A. Vičs. *Iz latviešu skolu vēstures. Vidzeme no 1700. līdz 1800. g.* Rīga: Zvaigzne, 1992, 5.–18. lpp.
 14. **Staris, A.** Lai pretī dveš apgarotība. *Grestieši stāsta par saviem skolotājiem* (par Krišu Melnalksni). Rīga: Arka, 1994.
 15. **Staris, A.** Izglītības attīstībai Latgalē ziedots mūžs (par Otto Svenni). *Acta Latgalica*. Latgales pētniecības institūts, 1997.
 16. **Staris, A.** Viduslaiku izglītība Latvijā. *Eiropas kultūras vēsture vidusskolai*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1998.
 17. **Staris, A.** Atceroties skolotāju, muzejnieku Jāni Gresti viņa 120. dzimšanas dienā. *Personība*. Rīga: Latvijas pieaugušo izglītības apvienība, 1996.
 18. **Staris, A.** Skolas Rīgā katolicisma laikā. *Personības attīstība ģimenē, skolā un augstskolā*. LU Pedagoģijas un psiholoģijas institūts, 1999.
 19. **Staris, A.** Skolotāja profesijas pirmsākumi Latvijā. *Skolotāju izglītība Latvijā. Vēsturiskās pieredzes rakstu krājums*. Rīga: RaKa, 2001, 9.–18. lpp.
 20. **Staris, A.** Jānis Siliņš un Skolu muzejs laikmetu griežos (1883–1960). A. Krūze (zin. red.) *Laikmets un personība*. 5. sēj. Rīga: RaKa, 2004, 80.–119. lpp.
 21. **Staris, A.** Skolu muzeji – Jāņa Grestes dzīves “spožums un posts”. A. Krūze (zin. red.) *Laikmets un personība*. 8. sēj. Rīga: RaKa, 2004, 65.–92. lpp.
- Publikācijas periodiskajā presē**
22. **Staris, A.** Nebija līdzīgas (par Kaucmindes mājturības semināru). *Skolotāju Avīze*, 1988. g. 9. nov.
 23. **Staris, A.** Skolu muzeji Latvijā. *Skolotāju Avīze*, 1988. g. 18. maijā.
 24. **Staris, A.** Vislabākais padomdevējs. *Skolotāju Avīze*, 1982. g. 2. aug.

25. Staris, A. Skolas un institūta sadarbība. *Skolotāju Avīze*, 1989. g. 16. aug.
26. Staris, A. Viņš un viņa. *Skolotāju Avīze*, 1989. g. 21. jūn.
27. Staris, A. Kurp iesi, Latgale? *Skolotāju Avīze*, 1989. g. 26. jūn.
28. Staris, A. Sibīrijas bērnu lietā. *Skola un Ģimene*, 1989, Nr. 5.
29. Staris, A. Kas palīdzēja skolai un vecākiem pagājušā gadsimtā. *Skolotāju Avīze*, 1989. g. 18. janv.
30. Staris, A. Vai svešatnē latviešiem klājies viegli? *Skola un Ģimene*, 1992 (pielikums), Nr. 11(17).
31. Staris, A. Pamatskolu skolotāju gatavošana Latvijā parlamentārās republikas un autoritārā režīma laikā. *IAI Mēnešraksts*, 1994, Nr. 2.
32. Staris, A. Vidusskolu skolotāju sagatavošanas sistēma Latvijā parlamentārās republikas un autoritārā režīma laikā. *Skolotāju pieredze*, 1995, Nr. 6.
33. Staris, A. Vienotas skolas problēmas Latvijā parlamentārās republikas laikā. *Pedagoģija Latvijā*, 1996, Nr. 1.
34. Staris, A. Pedagogam Jēkabam Dravniekam – 140. *Skolotājs*, 1998, Nr. 6(12).
35. Staris, A. Mācību gada garums laiku lokos. *Sākums*, 2000, Nr. 4(16).
36. Staris, A. Ludis Bērziņš – trimdas latviešu pedagoģiskās domas “pērļu zvejnieks.” *Skolotājs*, 2004, Nr. 6(48).
37. Staris, A. Ernests Gliks (1652–1705) – viens no pirmajiem J. A. Komenska (1593–1670) pedagoģisko ideju izplatītājiem Vidzemē. *Latvijas Vēsture*, 1992, Nr. 1/4.
38. Staris, A. Daži strīdīgi Ernesta Glika biogrāfijas dati. *Latvijas Vēsture*, 1993, Nr. 2/9.
39. Staris, A. 1941. gadā izsūtīto Latvijas iedzīvotāju bērnu ērkšķainais ceļš uz dzimteni. *Latvijas Vēsture*, 1995, Nr. 1(16).
40. Staris, A. Skolu vēstures pētnieku devums un turpmākie nodomi. *Izglītības Attīstības Institūta Mēnešraksts*, 1992. g. janv.

41. **Staris, A.** Arodizglītība Latvijā parlamentārās republikas un autoritārā režīma laikā. *Mēnešraksts*, 1993, Nr. 4(10).
42. **Staris, A.** Neatkarīgās Latvijas pamatskolas skolotāju sagatavošanas sistēma. *Skolotājs un laikmets*, 1991.

DZIDRA TĒSES

43. **Staris, A.** Valsts Centrālā pedagogiskā institūta darbība Latvijā. *Zinātniskās konferences referātu tēžu krājums*. Daugavpils, 1975.
44. **Staris, A.** Skolotāju izmēģinātāju ieguldījums mācību procesa pilnveidē Latvijas skolās. *Latvijas skolotāju sagatavošanas jubilejas konferencē nolasīto referātu tēžu krājums*. Rīga, 1989.
45. **Staris, A.** Trimdā dzimušī pedagogiskā doma un tās nozīme tautiskuma audzināšanā. *II Pasaules latviešu zinātnieku konferences referātu tēžu krājums*. Rīga, 2001.

DZIDRA MEIKŠĀNE – PEDAGOĢIJAS UN PSIHOĢIJAS VIENOTĀJA (dzim. 1928)

Daudzi skolotāji, kā arī citu jomu speciālisti studiju laikā psiholoģijas zināšanas ir guvuši profesores Dzidras Meikšānes nodarbībās. Bijušo studentu atmiņās viņa ir palikusi kā ļoti erudīta, saprotoša un dzīvespriecīga docētāja. Uz profesores nodarbībām studenti devušies ar lielu interesi, jo Dzidra Meikšāne vienmēr meistarīgi prot saistīt teoriju ar atbilstošiem piemēriem un tas padara mācību materiālu viegli saprotamu. Profesores stāstīto studenti atceras arī pēc daudziem gadiem, kad studijas augstskolā jau krietni aiz muguras.

Pirmo reizi profesori iepazīnu studiju laikā Liepājas Pedagoģijas augstskolā (tagad Liepājas Pedagoģijas akadēmija). Tā kā profesore strādāja Rīgā, tad attīstības psiholoģijas nodarbības notika reizi mēnesī sestdienās un svētdienās. Mums, studentiem, tas nozīmēja, ka nedēļas nogali nevarēsim pavadīt mājās, bet būs jāpaliek un jāmacās. Tomēr jau pēc pirmās tikšanās reizes ar profesori sapratām, ka ir vērts ziedot laiku, jo iegūtās zināšanas psiholoģijā bija mums nozīmīgas, tās palīdzēja izprast sevi un līdz ar to modināja interesi par bērnu attīstības jautājumiem. Tas bija 1990. gadu sākumā, kad par psiholoģiju runāja ļoti maz un studentu interese par to bija patiešām liela. Te noteikti jāpiemin profesores labvēlīgā attieksme pret Liepājā studējošo jaunatni un apbrīnojamās darbaspējas. Tā kā tikāmies reizi mēnesī, tad mācību dienas izvērtās ļoti garas, bet profesore meistarīgi prata organizēt mācību procesu tā, lai tas nebūtu vienmuļš. Saistošais stāstījums aizrāva studentus, tika mainītas dažādas aktivitātes, izmantots

interesants ilustratīvais materiāls. Tāpēc arī daudzi no mums izvēlējās profesori Meikšāni par kursa darba vadītāju. Iemācīties rakstīt zinātnisko darbu – tas nebija viegli, bet te lieti noderēja profesores pacietība un spēja izskaidrot. Līdz ar to tās zināšanas, kuras ieguvām, rakstot kursa darbus, daudziem palīdzēja tālākajās maģistra un doktora līmeņa studijās.

Tomēr lielākais pārbaudījums mums bija eksāmens psiholoģijā. Bijām satraukti, kā nu būs, cik labi spēsīm izklāstīt eksāmena jautājumu. Bet profesore prata eksāmenu vadīt tā, ka stress izgaisa. Eksāmens notika kā pārrunas, kā diskusija par aktuālām attīstības psiholoģijas problēmām. Mēs, studenti, šādu eksāmena norisi vērtējām ļoti atzinīgi, jo ne jau tikai attiecīgais atreferētais biļetes jautājums atspoguļo studenta zināšanas.

Manas atmiņas par profesori vispirms saistās ar viņas erudīciju pētījuma temata izvēlē, prasmē saskatīt būtisko un izpētes vērtu. Pirms iestājpārrunām doktorantūrā profesore uzklaušīja manu problēmu par hiperaktīvo bērnu attīstību un ļoti veiksmīgi palīdzēja noformulēt topošās disertācijas tematu. Tā aizsākās mūsu kopējā sadarbība, kas mani motivēja pētīt aizvien jaunus aspektus attīstības psiholoģijā, iepazīties ar jaunākajām teorijām, noskaidrot aktuālākās pieejas darbā ar problēmbērniem.

Uz konsultācijām pie profesores vienmēr devos ar prieku, jo zināju, ka katru reizi saņemšu iedrošinājumu tālākiem pētījumiem un ļoti rūpīgi izsvērtus ieteikumus turpmākajam darbam. Profesore rūpīgi pievērsās jautājumam par pirmsskolas vecuma bērnu attīstību un uzsvēra, ka īpaši svarīgi ir pētīt bērnu attīstību šajā vecumposmā, kad uzvedības novirzes vēl nav noturīgas un vieglāk padodas korekcijai. Diskusijās noskaidrojām, ka, izmantojot šo bērnu attīstības īpatnībām neatbilstošu pieeju, notiek viņu psiholoģiska kropļošana, kas var atstāt sekas uz visu indivīda turpmāko dzīvi. Kā svarīgākās no tām varētu minēt zemu pašnovērtējumu un agresīvu uzvedību. Profesore uzsvēra, ka būtiski ir atklāt katra bērna uzvedības patieso cēloni. Kopīgi no-

nācām pie secinājuma, ka hiperaktīvas uzvedības izpausmes var atīstīties tādos nelabvēlīgos apstākļos, kur bērnu rīcību nemitīgi regulē, bet viņam pašam ir atņemta iespēja būt savas darbības subjektam. Bieži audzinātāji un skolotāji izskaidro hiperaktīvo bērnu uzvedības izpausmes kā nedisciplinētību.

Sadarbībā ar profesori Meikšāni ļoti augstu vērtēju viņas atsaucību, jo, gatavojoties disertācijas priekšizstāvēšanai, intensīvākais darbs bija jāveic vasaras mēnešos, kad augstskolu akadēmiskajam personālam ir atvaļinājums. Bet profesore neatteica savu palīdzību, un augustā tikāmies ne vienu reizi vien, lai veiksmīgi pabeigtu pētījumu. Konsultācijas notika pie profesores mājās. Ievēroju, cik rūpīgi tika koriģēts manis uzrakstītais, tika sniegti izsmeltoši komentāri, tajā pašā laikā saglabājot manas idejas. Katrā tikšanās reizē runājām par bērnu kā vērtību, jo disertācijā iekļāvu ne tikai teorētisku skatījumu uz bērna uzvedības problēmu cēloņiem, bet arī konkrētas situāciju analīzes un praktiska rakstura ieteikumus. Latvijā vēl daudzās skolās un pirmsskolas izglītības iestādēs pedagogiem nav skaidra priekšstata, kādu pieeju izmantot darbā ar problēmbērniem. Tāpēc ir svarīgi, lai tiktu izstrādātas disertācijas un piedāvātas publikācijas, kas būtu atbalsts pedagogiem.

Disertācijas izstrādē lielākā problēma bija tā, ka Latvijā 1990. gadu vidū tikpat kā nebija literatūras par hiperaktīvo bērnu problēmām. Grāmatas vajadzēja iegādāties ārzemēs. Vizītē Vācijā profesore neaizmirsā arī par manu pētījumu un atgriezās ar grāmatām, kas lieti noderēja manas disertācijas izstrādē, un labprāt dalījās iegūtajā informācijā par darbu ar problēmbērniem Vācijā.

Tuvojās disertācijas aizstāvēšanas diena, līdz ar to – arī satraukums. Kad ierunājos par to profesorei, viņa teica: “Man tie būs lieli svētki.” Tad arī sapratu, ka kopīgi esam daudz paveikušas un aizstāvēšanas diena ir kā atskats uz padarīto. Aizstāvēšanā darbs saņēma augstāko novērtējumu.

Sākot strādāt savā pirmajā darbavietā Rīgas Pedagoģijas augstskolā (tagad RPIVA) Pirmsskolas pedagoģijas katedrā par lektori

attīstības un pedagogiskajā psiholoģijā, man bija drošības izjūta, jo vienmēr zināju, ka man ir savs uzticams atbalsts – profesore Meikšāne, pie kuras varu doties pēc padoma jebkurā jautājumā. Kad reiz teicu profesorei, ka gatavojos uzsākt darbu kā lektore, viņa to ļoti atzinīgi novērtēja: “Es jums vienmēr palīdzēšu!” Varu atzīt, ka manu profesionālā darba stilu netieši ir ietekmējusi profesore Meikšāne. No viņas esmu mācījusies vadīt nodarbības, seminārus un arī veikt zinātnisko darbu. Šobrīd, kad jau nostrādāti 13 gadi, šo atbalstu un palīdzību neesmu aizmirsusi un gribu pateikt par to lielu paldies.

Latvijas psihologu saimē profesore Dzidra Meikšāne ieņem paliekošu vietu ar savām daudzajām publikācijām un nozīmīgajiem pētījumiem pedagogijā un psiholoģijā. Tāpēc interesanta un vērtīga bija saruna ar profesori par viņas dzīvi un darba gaitām. Profesores paustās atziņas ir vērtīgs materiāls ikvienam, kam interesē pedagogijas un psiholoģijas jautājumi un problēmu risinājumi. Uzkrātā dzīves pieredze ļauj paskatīties uz problēmām no dažādiem skatupunktiem.

Dzidra Meikšāne joprojām, kaut tuvojas jau astotais gadu desmits, ir darbīga, dzīvespriecīga un bagāta ar idejām. Profesores pārdomas un atziņas ļauj mums iepazīt šo mīlo un dzīvesgudro personību.

Stāsta Dzidra Meikšāne.

Vecāki un bērnība

Tēvs – Andrejs Spirģis – dzimis 1897. gada 19. aprīlī Liepājas rajona Pērkones pagasta “Puķu Lejās”, māte – Zelma Spirģe, dzimusi Sprinģe – 1896. gada 15. novembrī Limbažu pusē. Vecāki satikušies Liepājā. Tēvs atgriezies no kara, bet mamma strādājusi Liepājas slimnīcā par žēlsirdīgo māsiņu. Šajā laikā notika agrārā reforma – tika sadalītas muižu zemes, un tēvs kā Latvijas atbrīvošanas cīņu dalībnieks ieguva 17 hektārus no bijušās Paplakas muižas teritorijas. Zemes gabalus izlozēja. Mani vecāki ieguva zemi, ko ieskāva Melnupes līču loki, un jaunsaimniecību nosauca – “Upeslīči”.

Ģimenē bijām divi bērni. Vecākais bija brālis Elmārs (1923), pēc pieciem gadiem piedzimu es – Dzidra. Mana dzimšanas apliecība vēstī, ka

Tēvs Andrejs Spirģis,
māte Zelma Spirģe

esmu nākusi pasaulē 1928. gada “maija mēneša ceturtdā dienā, pulkstens divos trīsdesmit minūtēs rītā”. Visu mūžu esmu cīrulis. Vakaros neko nevaru darīt, bet rītā, cik agri vien vajag, galva skaidra.

Man ir saglabājies mana dzimšanas gada kalendārs “Latviešu kalendārs uz 1928. gadu ar 366 dienām”. Drukāts un izdots J. Opelta grāmatu rūpniecībā, Liepājā, Suvorova ielā Nr. 8. Tas liecina, ka ceturtdā diena ir piektdiena, ir skaidrs laiks, saule lec 4.46, noriet 19.32, mēness ceļš “Skarpis”. Tātad jau ar savām acīm varēju lūkoties saules lēktā. Piedzimu Liepājā un tad devāties uz “Upeslīciem”.

Man saglabājušās spilgtas atmiņas par apkārtējo dabu. Pret upi vērsās gan pļavas, gan ozoliem un kuplām lazdām apaugušas gravas. Stāsta, ka strādājot mani esot iesējuši lakatā un iekāruši lazdas zarā. Varu iedomāties, ka es tur šūpojos, klausījos putnu dziesmas un vēroju saules zaķīšu rotaļu lapās. Atceros ziediem pilnās pļavas. Gar upi pirmās uzdziedēja purenes, tad zilās, baltās un dzeltenās vizbulītes, bet pēc tam viss vienā laidā – gaiļpieši, bezdelīgactiņas, cāļu galvas, dzegužpuķes, vēl un vēl. Jauki bija arī rudenos gravās slidināties pa sabirusām ozolzīlēm un čabošām lapām. Ceļš parasti sākās uz kājām, tad uz dibena un riteņu riteņiem līdz pašai pļavai.

Īpaši svarīga man bija upe. Tā bija sekla, ūdens burbuļoja pa akmeņiem. Mierīgākās vietās pulcējās ūdensmērītāji un ar garajām kājām slīdēja pa ūdens virsu. Saulainās dienās uz zāles stiebriem nolaidās zilās un zaļās spāres, bet miklā pļavas maliņā dzēra bites.

Kā no rītiem cēlos, tā divielis pār plecu un uz upi prom. Bija arī nolūks – vajadzēja saķert zivis Minkam. Iemācījos ļoti mierīgi pacelt akmeņus. Ja gulēja platgalvainais “akmeņgrauzis”, tad “caps” – un rokā bija. Mēģināju notvert arī pīkstuļus, bet bez rezultātiem – slīdēja no rokām ārā. Ķēru arī vēžus.

Vēlāk, kad “Upeslīcos” auga citi bērni – mans pusbrālis Jānis un pusmāsa Dzintra, biju uz viņiem greizsirdīga upītes dēļ. Ierodoties dzimtajā pusē, pirmais gājiens bija uz upi. Krasti bija tā aizauguši, ka nevarēju saskatīt pat lielo akmeni, kur toreiz liku divieli. Viss bija

izmainījies. Tad arī greisirdība pārgāja, sapratu, ka mana upīte tāda ir bijusi tikai man un palikusi man uzticīga.

Kad "Upeslīču" pļavas bija nopļautas un viss jaukums šķūnī, ličos ganija govīs. Kad paaugos, tas bija jādara man, bet man ļoti nepatika. Bija garlaicīgi. Čikstēju un pīkstēju pretī. Mamma centās manu likteni mīkstināt: vakaros lasīja man priekšā par mazo ganiņu. Grāmatā bija arī attēls – ganiņš ar gana tarbu plecā un rīksti rokā. Mamma man arī uzšuva tādu tarbu, ielika tajā sviestmaizi un gabaliņu žāvētas desas. Desa citkārt bija nepieejams gardums, kas karājās virs plīts žāvētavā, un bija jātaupa uz kulšanas talku.

Bija arī pavisam traks notikums. Garlaicības mocīta, ganos sace-rēju dziesmas ar visiem vārdiem un melodijām. Domāju, ka ikvienai dziesmai var būt tikai viena vispiemērotākā melodija, kas tai vislabāk pieder. Izjutu jaunrades piepūli. Daudz reižu vilku augstāk un zemāk, īsāk un garāk, kamēr likās, ka nu ir tā, kā vajag. Mājās demonstrēju savu sasniegumu, bet mamma teica: "Tā taču ir visiem zināma dziesma "Kas tie tādi, kas dziedāja"."

Tikai vēlāk sapratu, ka šo un citas dziesmas biju jau agrāk dziedējusi, bet tagad "izstīvēju" no atmiņas caur kādu apziņas un bez-apziņas robežu.

Ar brāli Elmāru

Siena šķūnī viena no visemocionālākajām izdarībām mums ar brāli bija šāda: lēcām no dziediem lejā uz mazu siena klēpīti. Atceros izjūtu, kā vējš nosvilpa gar ausīm. Ja jau brālis lēca, tad arī man vajadzēja.

Kā magnēts mani pievilka kūts ar visu dzīvo radību. Vēroju, kā vistas lec laktā: labi nomērķē, vienreiz, otrreiz, tad laižas augšā. (Gluži kā es, pirms lecu pāri grāvim), tad pastrīdas, pagrūstās uz laktas, sarūmējas un sastingst, ar nadziņiem aptvērušas laktas līsti. Acīm pārklājas dzeltenas plēvītes. Vistiņas guļ.

Kur tad vēl olu ligzdu meklēšana, kad pēkšņi kāda vista sākusi to slēpt. Iemācījos arī noķert vistu un paraudzīt, vai šodien būs oliņa.

Reiz vecāki, vēlū pārnākuši no ciemiem, mani izmeklējušies pa māju un apkārtni un beidzot atraduši saldi aizmigušu kūtī uz pakaišiem nomestā salmu klēpja. Mājā man vienai bija bail, bet kūtī – nekad. Govju gremošana radīja miera un drošības izjūtu, tāpat aitu ieblēšanās vai sivēnu ierukšķēšanās.

Atceros, kā tumšā ziemas vakarā kopā ar mammu ejam cauri piesnigušam pagalam

*Mana ģimene.
No kreisās – brālis Elmārs,
mamma, tēvs, Dzidra*

uz kūti. Pie debesīm milzīgs daudzums spožu zvaigžņu. Mammai vienā rokā petrolejas lukturis, pie otras turos es. Mums pa priekšu iet Minka, asti gaisā uzslējis. Mans uzdevums sameklēt kaķa trauciņu, kur ieliet siltu, tikko izslauktu pienu, un Minka laks piemiegtām acīm, piena pilītes šļakstīdams.

Mamma bija ļoti labestīga, maiga rakstura un liela estēte. Neraugoties uz daudzajiem darbiem, viņa mājas priekšā bija izveidojusi puķu rundāli, kur ziedēja asteres, rezēdas, naktsvijolītes. Rundālim apkārt un uz abām pusēm aizstiepās grantēts celiņš. Tas viss tika rūpīgi kopts. Pagalmu ieskāva ceriņu un jasmīnu audze.

Ar manu audzināšanu daudz nodarbojās vecmāmiņa Ieva Sprinģe – mammas mamma.

Nereti vasarās ilgstoši ciemojos pie savas vecmāmiņas, tēva mātes, Annas Pankoks Pērkonē, netālu no Bernātu kūrorta. Māja atradās kādu puskilometru no jūras, tai bija niedru jumts, viena istaba, virtuve un auksta pieliekamā istaba. Tajā uz sola liels skābputras toveris, bet pie griestiem kaltētas

Vecmāmiņa Ieva Sprinģe

voblas (zivju šķirne), mencas un žāvēta gaļa. Dārzā ziedēja lauztā sirds un kāršrozes, bet galvenais – auga dažādas ogas. Uz lasīšanu sabrauca palīgā radi. Īpaši uz avenēm. Katram kaklā iesieta kastīte.

Ogas kastītē bija jāliek lēni, lai būtu veselas. Otrā rītā ar federa ratiem un zirgu Frici priekšā braucām uz Liepājas tirgu. Tādos ratos ogas mazāk sakrata, bet tas bija galvenais ieņēmumu avots.

Īpaši daudz ciemiņu sabrauca 26. jūlijā “uz Annām”. Tad cepām un vārījām, slaucījām pagalmu un pušķojām māju un klēti.

Reiz man gadījās nepatikšanas. Toreiz man bija septiņi gadi. Naktī es gulēju klētī kopā ar izpalidzi Zitu, kurai bija 18 gadi. Pērkonē un Nīcā bija tradīcija “meitās iešana”. Tajā naktī arī viens bija klāt un grabinājās pie loga. Zita man prasīja: “Vai laidīsim iekšā?” Es samiegojusies nezin ko atrūcu. Pēc brīža Zita mani modina ar to pašu jautājumu: “Paklausies, cik gauži lūdzas, un cik ilgi jau. Varbūt

laidīsim?” Piekritu. Puisis sēdēja uz gultas malas, runājās ar Zitu un pa brīžam man pakutināja sānus. No rīta Zita bija agri augšā govi slaukt, bet mūs abus aizmigušus atstājusi guļam.

Māma ģimēnī.
Anna Pankoks – tēva māte, saukta
Pērkoņgrosamma

Mani pamodināja spilgta saules gaisma no plaši atvērtām durvīm, smieklī un kņada. Zoboja vēl visu dienu, un es biju nelaimīga.

Meitās iešana notika noteiktos nedēļas vakaros (esmu aizmirsusi, kuros), un tas bija vesels rituāls. Parasti puīši gāja nelielās grupiņās un aiz loga tad sarīkoja īstu dailrūnāšanas koncertu. Meitenes arī salasījās klētiņā kopā, lai no sirds izsmietos un atpazītu runātājus. Ja logu neatvēra, gāja uz nākamo māju. Ja atvēra, sasēdās kur kurais, bija jautri.

Vectēvs Pankoks bija kalējs un viņam bija smēde ceļmalā. Viņš izkala pakavus, apkala zirgus, izgatavoja nažus, kapļus un visu, ko vajadzēja saimniecībā. Vectēvs ar Frici no rītiem brauca uz liedagu savākt jūras mēslus dārzam.

Skolas gadi

Mana pirmā skola bija Virgas astoņgadīgā pamatskola. Tur mācījos no 1936. līdz 1938. gadam, tātad K. Ulmaņa laikos, pirms Otrā pasaules kara.

Dzīvoju skolas internātā no pirmdienas līdz sestdienai. Kā jau visiem, no mājas bija līdzī lādīte ar maizi, sviests, sacepts cūkas speķis un cukurs. Našķi darinājām tā: uz pergamenta papīra uzbērām cukuru un sildījām uz plīts virsas, kamēr izveidojās karamele. Izklaidējāmies arī, pilinot uz rokas degošu sveču taukus. Mājas uzdevumu sagatavošanas laikā kā papildus apgaismojums petrolejas griestu lampai katram priekšā uz sola dega svece. Pilieniņš pie pilieniņa, kamēr rokas pulkstenis gatavs.

Ļoti gaišas atmiņas saglabājušās par spēlēm skolas zālē: "Aklās vistiņas", "Sunīši", "Kas lēnāk iet, tas ātrāk tiek". Gājām arī rotaļās ar dziedāšanu "Skaisti dziedi, lakstīgala", "Kas dārzā, kas dārzā", "Kumeliņi, kumeliņi", "Ādamam bij' septiņ' dēli", "Tūdaliņ, tagadiņ" u. c. Īpašs prieks bija tikt uzlūgtam apļa vidū, griezties tur pāri un pēc tam pašam izvēlēties partneri.

Kinomehāniķis mums parādīja zālē uz audekla mēmu filmu. Visspilgtāk atceros, kā vilciens nāca virsū. Tas viss bija vakaros, bet no rītiem pēc zvana pa pāriem gājām zālē uz rīta lūgšanu. Vispirms nodziedājām pantu no dziesmu grāmatas, tad sekoja skolotāja reliģiski ētiska rakstura komentārs, vēlreiz dziedāšana, un direktors deva zīmi doties uz klasēm.

Guļamistaba, tāpat kā pārējās telpas, atradās muižas ēkā, un “spokošanās” bija mūsu naktsdzīves neatņemama sastāvdaļa. Bija spoku stāsti par veco muižkungu, par nomocītiem kalpiem; dažreiz tumsā bija samanāmi arī balti spoku tēli un sajūtama gultiņu raustīšana. Mēs, mazie, klusi drebējām zem segas, tikai nezin no kurienes brīžiem iespuŗdzās tā kā cilvēku balsis.

Katram bija iedota maza grāmatiņa ar visām nedēļas dienām un ailēm par higiēnas normu ievērošanu un uzvedību. Nedēļas beigās to nodevām klases audzinātājam. Neviens jau nevarēja pārbaudīt, vai tiešām kājas vakarā bija nomazgātas un zobi iztīrīti, kā to apliecināja krustiņš “+”. Ar šodienas acīm saskatu šī pasākuma pozitīvo nozīmi atbildības, godīguma un pašaudzināšanas sekmēšanā kopumā.

Pie krūtīm nēsājām nozīmīti zelta grāmatas veidā. Tā liecināja, ka esam dalībnieki organizācijā “Zelta grāmata”, kas dzīvē nelietos alkoholu un atturēs no tā citus. Esmu daudzkārt domās “pārcilājusi” šo praksi un nākusi pie pārlicības, ka attieksmi pret lietām un parādībām var sekmīgāk izveidot tajā attīstības posmā, kad pretēja rīcība nav aktualizējusies kā vajadzība.

2001. gadā viesojos skolā kopā ar vīru, bērniem un mazbērniem. Izstaigājām zāli, klases, guļamistabas, ēdamzāli, virtuvi. Centos palīdzēt viņiem to uztvert ar manas bērņības izjūtām.

1939. gadā vecāki izšķīrās un mamma kopā ar mani, brāli un vecmāmiņu pārcēlās uz Rīgu. Rīgā mācījās dažādās skolās, kas nu bija tuvāk dzīvesvietai. Spilgtākās atmiņas ir par Rīgas pilsētas 2. humanitāro ģimnāziju, kas kara laikā atradās Stabu ielā. Mācībās uzsvars bija uz svešvalodām: vācu, latīņu, franču. Līdz šim laikam varu nekļūdiģi

Dzidra Meikšāne 16 gadu vecumā

skaitīt Ovīdija dzejas latīņu valodā un dziedāt franču dziesmiņas ar oriģinālo tekstu.

Tagad, ciemojoties pie vācu draugiem, deklamēju *Erlenkönig der Handschu*, bet, braucot pa Reinas krastu – *Lorelei*. Viņi paši šo dzejoļu vārdus no galvas nezināja. Domāju, ka dzejas un nozīmīgu tekstu mācīšanās no galvas pieder tā laika skolas labākajām tradīcijām un manas paaudzes ieguvumiem. Kurš gan no mana gadu gājuma cilvēkiem nenoskaitīs “Tālavas taurētāju”, nenorunās fragmentus no “Straumēniem”, Raiņa un Aspazijas darbiem, nezinās neskaitāmas tautasdziesmas?

Kara laikā mamma saslima un nevarēja strādāt, tādēļ mums atņēma pārtikas kartiņas un lika no Rīgas izbraukt. Pārcēlāmies pie tantes Jetes Spirģes Liepājā. Tur arī sagaidīju kara beigas un pabeidzu Liepājas 1. vidusskolu 1948. gadā.

Par savu izcilāko skolotāju šajā laikā uzskatu Valdi Vikmani. Viņam jau toreiz skolēns bija attīstības subjekts, bet skolotājs tas, kas rosina snaudošos spēkus, viņš mācīja ticēt sev.

V. Vikmanis bija Liepājas 1. vidusskolas dziedāšanas skolotājs un kora diriģents, Liepājas mūzikas skolas direktors. Es septiņu gadu

vecumā smagi pārslimoju šarlaku un rezultātā bija cietusi dzirde. Nevarēju balsī pareizi izdziedāt melodijas, kaut gan klusējot galvā tās man skanēja pareizi. Mūsu skolā nenotika tradicionāla atlase korim – kurš var dziedāt, kurš nē. V. Vikmanis uzskatīja: ja cilvēks var runāt, tad viņš var arī dziedāt. Nokļuvu korī, 1. alts.

Laikam jau viegli ar mums nebija. Atceros, kā mēģinājuma pauzē skolotājs Vikmanis pagriezās pret logu, brīdi klusēja, nezinu, kas notika viņā, bet pēc mirkļa atkal pievērsās mums: “Nu, turpinām!” Gatavojāmies Dziesmu svētkiem, dziedājām Liepājas estrādē, atbrauca uz mēģinājumu arī L. Vīgners. Dziedājām Dziesmu svētkos Rīgā.

Pusaudzes gadi (11–15 gadi) – Rīgas posms no 1939. līdz 1943. gadam – pieder manas dzīves grūtākajam laikam materiālo apstākļu dēļ. Vasarās strādāju pie dažādiem saimniekiem sākumā par gani, vēlāk izpalīdzi. Jāceļas bija no rīta 4.30, gulēt netiku agrāk par 23.00. Manos pienākumos ātri vien tika ietverta govju slaukšana. Tālajās pļavās saimnieks atveda pusdienas laikā kannu, slauktuvi, kāstuvi un pats likās diendusā, kamēr, rokām tirpstot, izslaucu septiņas govīs. Ja biju mājas tuvumā, tad diendusas laikā, kamēr pieaugušie atpūtās, “skuķim” bija jāsalauž un jāsakapā lapas cūkām, jāsanes malka un ūdens, jāravē dārzs. Mani spēki “izsīka”.

Kad mammai atklājās mans veselības stāvoklis, mani vairs pie saimniekiem strādāt nesūtīja. Kaut kā iztikām. Manu garderobi vidusskolā sastādīja bikšu kostīms no armijas segas, bet, iestājoties Latvijas Valsts pedagoģiskajā institūtā, bija jau arī kleita no mēbeļauduma. Kājās atkarībā no gadalaika: klikatas, šņoruzoles vai tenisčības. Impregnēta auduma lietusmēteli kalpoja cauru gadu.

Līdzīga situācija bija arī manai draudzenei Irmāi. Neraugoties uz to, mēs iemanījāmies šādā “ekipējumā” apmeklēt pat teātri: Liepājā to darījām pēc 1. cēliena, protams, bez biļetes. Dežurante mūs jau zināja un palīdzēja atrast brīvas vietas.

Kad mācījos pēdējā klasē, pie mums uz Liepājas 1. vidusskolu atbrauca pārstāvis no Latvijas Valsts pedagoģiskā institūta un aicināja

turpināt mācības tur. Būšot stipendijas un koplīme, interesantas mācības. Materiālie apstākļi nevienam nebūšot šķērslis.

Mēs tūlīņ pieteicāmies – gandrīz vai visa klase. Teicamnieka stipendija bija nedaudz augstāka, un to arī saņēmu. Stipendijas maksāja tikai tiem, kas 5 ballu sistēmā mācījās bez trijniekiem. Arī uz to mēs visi bijām gatavi, bet tad tika ieviests stipendiju limits, t. i., atzīmes “4” un “5” pasniedzējs eksāmenā varēja ielikt tikai zināmam skaitam studentu. Ko darīt, ja docētājs limitu iztērējis? Dzirdēju, kā profesors Loja, kurš mums mācīja salīdzinošo gramatiku, kursa biedrenei teica: “Atnāciet rīt, man šodien limits beidzies.”

Studijas Latvijas Valsts pedagoģiskajā institūtā

Institūtā iestājos 1948. gadā un beidzu 1952. gadā, iegūstot kvalifikāciju “Pedagoģijas un psiholoģijas vidusskolas skolotāja”.

Ja skolā biju pelēkais zvībulis, tad institūtā jutos kā “savas dvēseles mājās”. Ieguvu diplomu ar izcilību. Pedagoģijas fakultātei bija pavisam trīs izlaidumi. Mēs bijām pēdējie. Kursā bijām visi līdzīgā situācijā – materiāli nenodrošināti, bet ar lielu vēlēšanos mācīties, kļūt par skolotājiem, par izglītības darbiniekiem. Karš beidzies, vajag izdoties. Trūka līdzekļu? Mēs, meitenes, piepelnījāmies labības elevatora kaltē, pa naktīm pārlāpstojojot graudus, zēni lādēja vagonus.

Mums bija brīnišķīgi mācībspēki, kas strādāja aizrautīgi. Neaizmirstami emocionāli lekcijas docēja aizrobežu literatūrā Šmulovičs, filozofijā Karpovics, bērnu literatūrā Dambrāne. Specialitātē mūsu vadošie pedagogi bija K. Velmers, N. Klēģeris, J. Flugins, R. Miķelsons, A. Zemītāns. Aritmētikas metodiku docēja K. Dukurs, vēstures metodiku – J. Kripens, runas mākslu – Mačs. Regulāri notika semināri un katru gadu prakse skolās: 1. kursā – novērošanas prakse, vēlāk – mācīšanas un audzināšanas prakse. Ieskaites nodarbībās piedalījās docētāji un kopā ar studentu grupu tās izvērtēja.

Pedagoģijas fakultātes volejbola komanda.

No labās: treneris, V. Hibnere, Dz. Meikšāne, S. Liepiņa. 1949. gads

Par katru no saviem pedagogiem varētu stāstīt daudz un tikai labu. Šoreiz – par R. Miķelsona lekcijām.

R. Miķelsons ne tikai aplūkoja šauro, konkrēto tematu, bet atvirzījās no tā, plašākās pārdomās izceļot problēmu, tās rašanos un funkcionēšanu dažādos sociālvēsturiskos apstākļos, ietekmi uz eksistenciālām norisēm cilvēka dzīvē. Tagad man žēl, ka toreiz to nepierakstīju, jo no šodienas viedokļa uzskatu šīs atziņas par visvērtīgākajām – kā docētāja radošas domas ļoti personisku atklāsmi. Bet toreiz spriedām: “Nu jau runā vecums, būtu diktējis, kas jāzina, ko prasīs eksāmenā.” Vēlāk pārlicinājās, ka arī citi bija augstu novērtējuši šo R. Miķelsona spēju, kā to liecināja docenta L. Gruduļa vārdi, izvadot mūsu skolotāju mūžībā: “Viņš prata ikvienu jautājumu pasniegt tā, ka izgaismojās un iemirdzējās tā daudzās šķautnes kā kristālā.”

Mēs savā vajadzību skalā toreiz vēl nebijām tik augstu pacēlušies, mums dominēja – iemācīties un atbildēt. Bet kā ir ar maniem studen-

tiem? Par to domāju tagad, kad rodas vēlēšanās izklāstīt kādu savu atziņu un ceļu, kā esmu pie tās nonākusi.

Institūtā darbojās studentu zinātniskā biedrība, un mēs aktīvi tajā iesaistījāmies. K. Velmera vadībā izstrādāju pirmo referātu "Spējas un to izkopšana". Prasība bija balstīties uz pirmavotiem, tādēļ ar vārdnīcu rokās studēju Ļ. Vigotska, V. Krutecka, I. Leitesa, S. Rubiņšteina darbus.

Mēs docētājus ļoti respektējām. Docētājam ienākot auditorijā vai izejot, piecēlāmies. Pēc eksāmena sniedzām ziedus un teicām pateicības vārdus. Nezinu, ka to kāds būtu speciāli ierosinājis. Tas bija pats no sevis, no sirds. Viss kurss bija kopā, pēc eksāmena neviens neaizgāja, pirms pēdējais nebija to nokārtojis. Katru, kurš iznāca no eksāmena, sagaidījām ar neskaitāmiem jautājumiem: "Kā bija?"; "Ko prasīja?"; "Kas jāņem vērā?"

To, cik saliedēti un viens otram vajadzīgi jutāmies, liecina arī vēlākie kursa salidojumi. Sākumā ik pēc pieciem gadiem, tad trim un tagad jau cenšamies satikties katru gadu. Galvenie organizatori ir kursa vecākais Edmunds Jansons, saukts Edzis, un Skaidrīte Liepiņa.

Reiz, kad salidojums nenotika, saņēmām šādu vēstuli:

Cien. kursa biedri!

Šogad paiet 55 gadi, kopš atvadījāmies no LVPI Pedagoģijas fakultātes. Dažādu iemeslu dēļ personīgi satikties nevaram, tādēļ domās būsīm kopā šī gada 1. septembrī, atcerēsimies visu skaisto, kas palicis atmiņā no jaukajiem studiju gadiem.

Lai mums možu garu un dzīvotprieku palīdz uzturēt dzejnieces M. Bārbales vārdi:

"Pāri nodzīvotām dienām,
Pāri nodzīvotiem gadiem –
Pacel, dzīve, vēl uz spārnieniem!"

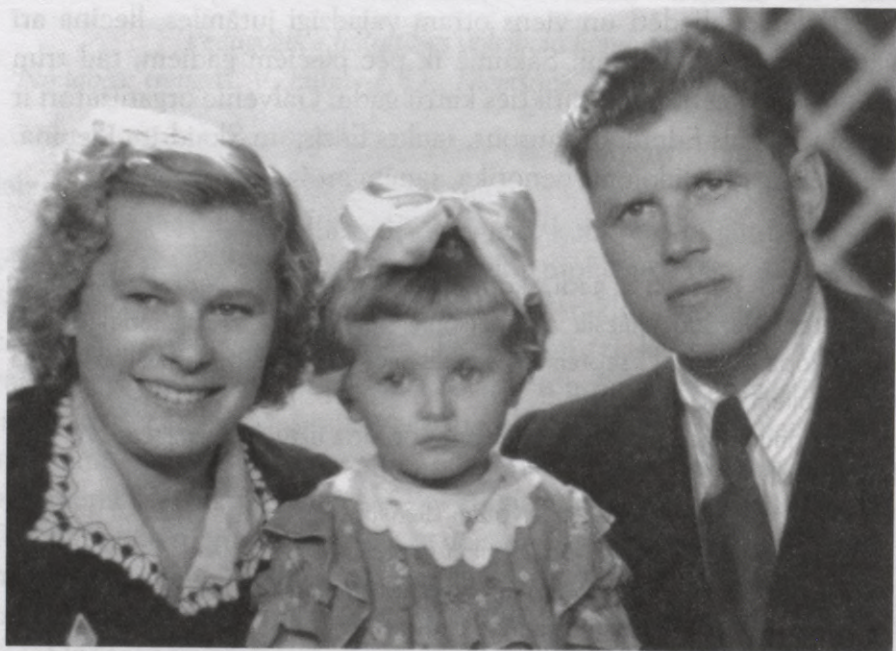
Cerēsim uz personīgo tikšanos citu reizi.

Ar draudzīgu sveicienu, Skaidrīte, Astrīda, Ēvalds

Mēs bijām ne tikai draudzīgi, bet arī aktīvi, gribējām piedalīties, būt "iekšā". Tāds bija arī pamatojums, iestājoties komjaunatnē un vēlāk partijā.

1952. gads. Studijas beigušās. Pa vienam mūs iesauc sadales komisijā direktora Zača kabinetā. Esmu gatava braukt, kur piedāvās. Kurša biedri jau saņēmuši nozīmējumus par astoņgadīgo skolu direktoriem, par mācību pārziņiem, TIN inspektoriem un metodiķiem. Negaidīti man paziņo, ka institūts mani patur darbā Pedagoģijas un psiholoģijas katedrā par asistenti. Iesaka mācīties aspirantūrā. Kopā ar mani katedrā pieņem manas kursa biedrenes S. Liepiņu un A. Gaili (Studenti).

Viss jau būtu labi, bet kur lai dzīvoju? Izrādās, ka varu palikt kopmītnē. Bet kopmītnē vasarā remonts un savu gultu, arī skapīti

Ar vīru Kazimiru un meitiņu Intu

atrodu katru reizi citā koridora stūrī. Jautājumu atrisināju ātri – tajā pašā 1952. gada vasarā apprecējos ar Kazimiru Meikšānu un pārcēlos uz viņa istabu komunālajā dzīvoklī Ģertrūdes ielā.

Kazimirs dzimis 1916. gadā. Viņa vecāku mājas atradās Zilupes rajona Šķaunes pagastā. Kazimiram aiz muguras jau bija dienests Latvijas armijā (1938–1939) un dienests robežsargos 1. Dagdas bataljona 3. rotā, represijas padomju laikā un rehabilitācija. Tā kā garām bija palaista iespēja mācīties, iegūt specialitāti, viņam nācās strādāt dažādus darbus. Kopā nodzīvojām līdz zelta kāzām 2002. gadā, kas bija arī viņa pēdējais dzīves gads.

Ģimenē izauga divi bērni. Inta ir psiholoģijas bakalaure, mācās magistrantūrā mākslas terapijā; dēls Jānis ir ārsts. Arī vedekla Vizma ir ārste; viņu dēls un mans mazdēls Roberts studē medicīnu. Otrs mazdēls Viesturs pabeidzis mācības Kultūras akadēmijā un uzsācis režisora gaitas.

Zelta kāzas. 2002. gads

Man bērnus audzināt palīdzēja mamma, un tas pavēra iespējas gan strādāt, gan veikt zinātnisko darbu. Viņa man visu mūžu ir bijusi vistuvākais cilvēks, saprotoša, mīļa un atbalstoša. Kaut arī pagājuši jau 40 gadi, kopš viņas nav, mammas man vēl aizvien pietrūkst.

Brāļa Elmāra dzīvei pielika punktu izsūtījums uz Vorkutu.

Kāda ir mana ģimene tagad? Uzskatu, ka mani bērni, vedekla, mazbērni un arī mazdēla otrā pusīte ir mana ģimene. Mēs visi turamies kopā: braucam ekskursijās, kopā atzīmējam ģimenes svētkus un gadu mijas, atbalstām to, kuram vajag.

Esmu lasījusi čehu rakstnieka Kundera grāmatas varoņa domas: "Vecāku nams nav pavediens, tā ir tikai pagātne. Vecāku rakstītās vēstules (..) vienīgi atgādina, ka esi izgājis no ostas, kurā pašizliedzīgi un ar mīlestību tiki saposts un saka: osta joprojām ir savā vietā, tikpat droša un skaista kā senāk, tikai ceļš, ceļš uz turieni ir zudis."

Ācīmredzot var būt dažāda ģimenes izjūta. Mainījies ir tikai tas: agrāk es rūpējos par bērniem, tagad jaunā paaudze vairāk rūpējas par mani.

Mūsu ģimene. No kreisās: Inta, Vizmas mamma (saukta vecmāmiņa), Vita, Roberts, Es – Dzidra, Jānis, Vizma, Viesturs un Elita (Vizmas māsa)

Skolu zinātniski pētnieciskajā institūtā (1957–1968)

Pēc pirmajiem darba gadiem, pirmās augstskolas darba pieredzes un pabeigtas aspirantūras Rīgas Pedagoģiskajā institūtā (jaunais nosaukums) saņēmu norīkojumu darbā uz Izglītības ministrijas Skolu zinātniski pētniecisko institūtu (SZPI) kā Pedagoģijas un psiholoģijas sektora vadītāja. Mani darba kolēģi bija Z. Upmane, kas institūtu beidza vienu gadu agrāk, manas kursa biedrenes A. Studente un A. Svelpe, vēlāk pievienojās A. Salputra un V. Kārkliņa. Sektorā strādāja arī I. Meikšāns.

Institūta direktors bija R. Miķelsons, kurš mani visādi atbalstīja. Viņš akceptēja manu priekšlikumu darbā uzaicināt psihologu K. Velmeru, kurš pēc Pedagoģiskā institūta pievienošanas universitātei strādāja Sporta Pedagoģijas akadēmijā (toreiz Fizikultūras institūts). K. Velmers bija ar mieru, ja viņam ļauj veidot psiholoģijas laboratoriju un ņemt līdzi laborantu Mauropu. Mauropam bija zelta rokas un gudra galva dažādu aparātu būvē, kas noderēja psiholoģiskajiem pētījumiem un mērījumiem. Kad K. Velmers jau strādāja pie mums, griezās pie R. Miķelsona ar lūgumu nomainīt mani ar K. Velmeru amatā. Tas man likās loģiski un pats par sevi saprotams. R. Miķelsons atbildēja, ka manu vēlēšanos saprot, bet diemžēl K. Velmeru vadošā darbā neapstiprināšot augstākas instances. Arī K. Velmers to saprata.

Mūsu uzdevumos ietilpa risināt Izglītības ministrijai aktuālus skolu jautājumus. Pētījām skolotāju darbu un organizējām pedagoģiskos lasījumus, izmantojot Maskavas paraugu, izstrādājām audzināšanas programmu skolām, nolikumus par pedagoģisko padomi, klases audzinātāju darbu un vecāku komiteju, skolēnu noteikumus.

Piedalījāmies skolotāju augusta apspriedēs un iepazīstinājām skolotājus ar IM izvirzītajiem uzdevumiem jaunajā mācību gadā, ar aktuālām pedagoģijas un psiholoģijas atziņām.

1956./57. mācību gadā nodibinājās jauna tipa mācību iestādes – internātskolas, kurās valsts apgādībā varēja dzīvot un mācīties

bērni no materiāli nenodrošinātām ģimenēm. Pētījām šo skolu darba specifikas jautājumus, apkopojām labāko pieredzi, organizējām pedagoģiskos lasījumus, sagatavojām rakstu krājumus "Internātskolu darba jautājumi" (1958), "Internātskolu darba pieredze" (1963).

Pētījām arī strādājošo jauniešu vakara (maiņu) skolu darba jautājumus un organizējām vakarskolām veltītus pedagoģiskos lasījumus.

R. Miķelsons ļoti atbalstīja mūsu zinātniskos pētījumus, kam vajadzēja sekmēt zinātniskā grāda iegūšanu. Diemžēl nevienam nebija īsta priekšstata, kādas prasības ir pedagoģijas zinātņu kandidāta disertācijai. Aspirantūras laikā tika kultivēts uzskats, ka pietiks ar teorētisko sagatavošanos, ko apstiprina zinātņu kandidāta eksāmenu nokārtošana. To bijām izdarījušas.

R. Miķelsons virzīja mūsu profesionālo izaugsmi divējādi. Pirmkārt, liekot labi izstudēt, kas notiek skolās, vai tas atbilst pedagoģijas prasībām; otrkārt, studēt pedagoģijas teoriju, autoru oriģināldarbus. Mēs nemitīgi devāmies komandējumos uz skolām iepazīties ar skolu materiālo bāzi, kabinetos sakrāto mācību metodisko nodrošinājumu, bijām klasēs no agra rīta līdz stundu beigām, sagaidījām pirmos skolēnus un izvadījām pēdējos, sēdējām kopā ar pēcstundniekiem un klausījāmies viņu atbildes. Vakaros skolu internātos uzklusējām bērnu izjūtas un dzīves problēmas. Protams, runājām ar skolotājiem par redzēto, apspriedām mūsu un viņu viedokli.

Atgriežoties Rīgā, R. Miķelsons aicināja savā kabinetā, un mums bija viņam viss sīki jāstāsta. Sekoja komentāri, kas mums pašiem atklāja piedzīvotā jēgu dziļāk, palīdzēja tajā ieraudzīt pedagoģiskas problēmas.

Lai sekmētu teorētiskās zināšanas, mūs regulāri komandēja uz dažādām Vissavienības konferencēm, uz Maskavas Pedagoģijas Zinātņu akadēmijas semināriem un Valsts bibliotēku. Lasot disertācijas un klausoties speciālistu uzstāšanos, pamazām veidojās priekšstats par zinātnisko pētījumu būtību.

Manos darba pienākumos ietilpa piedalīties Izglītības ministrijas

kolēģijas sēdēs, nereti arī nācās gatavot kādu jautājumu apspriešanai. Man patika, ka varu būt lietas kursā par visu, kas izglītībā notiek. Diemžēl aizvien vairāk un vairāk saskatīju, ka pedagoģiskā prakse neatbilst zinātnes sasniegumiem, bet būtiski atpaliek. Maz un ne vienmēr korekti tiek izmantotas psiholoģijas atziņas pedagoģijā, it īpaši praksē.

Psiholoģijas teorijā redzamu vietu jau ieņēma Ļ. Vigotska, S. Rubinšteina, A. Ļeontjeva u. c. izcilu zinātnieku pētījumi, bija izstrādāti personiskuma, personības veseluma, apziņas un darbības vienotības, attīstības principi. Hospitējot stundas, konstatējām, ka šīs atziņas netiek izmantotas. Skolēns joprojām ir regulējams objekts, kura uzdevums ir iemācīties. Zīmīgs fakts bija skolēnu atstāšana pēc stundām. Uz mūsu jautājumu par iemesliem skolotāju tipiska atbilde bija: "Slinks. Nav iemācījies." Uz aicinājumu noskaidrot neizpildīto mājasdarbu psiholoģisko cēloni sekoja atbilde: "Ja tā pētītu, tad jau nevarētu izņemt programmu." Tātad skolēns ir "melnā kaste", bet pedagoģiskais process – bezpersonisks.

Novēroju, ka arī Izglītības ministrijas vadošā nomenklatūra, kas parasti nāca no visaugstākā ešelona, nebija stipra pedagoģijā. Par to liecina kaut vai tāds fakts, ka kolēģijas sēdē uzdeva pārstrādāt Audzināšanas programmu (projektu) un izņemt formulējumu "pašaudzināšana". (Vai tad tagad skolēni paši sevi audzinās? Ko tad darīs skolotāji?)

Arī tas, ka IM rekomendēja skolām tematisku audzināšanas plānu pa gadiem – katru gadu veikt vienu audzināšanas uzdevumu. Uz iebildi par personības veseluma principu sekoja atbilde, ka piecu gadu gaitā viss veselais būs sasummējies.

Iedarbībai uz skolēnu kā audzināšanas objektu kalpoja vadošo iestāžu rekomendētā kompleksā pieeja. Tā apvienoja vienotā kompleksā skolas, ģimenes un darbavietas pūles, bet novārtā palika pats skolēns, viņa vajadzības un vēlmes. Tās nepētīja. Pati skolēnu pētīšana savā laikā PSRS bija ar likumu aizliegta, un līdzīga attieksme pret to bija

arī Latvijā. Vēsturiski izveidojusies situācija bija šāda. PSKP CK 1936. gada lēmums "Par pedoģiskiem izkropļojumiem tautas izglītības komisariāta sistēmā" vērsās it kā pret nekritiski pārņemtām skolēnu pētīšanas metodēm, bet faktiski aizliedza zinātnisku metožu izmantošanu. Tas padarīja neiespējamu pedagoģiskā darba individualizāciju.

Skolu darba vērtējumā arvien lielāku vietu ieņēma dažādi pasākumi un skolēnu masveida piedalīšanās tajos. Ja skolēns nevēlas – jāpiespiež. Izveidojās t. s. bezbērnu imperatīvā pedagoģija, ko raksturoja vārdiem: "Es tevi piespiedīšu mīlēt Raini" (no G. Priedes lugas).

Mācību stundu vērtēšanai bija izstrādātas rekomendācijas par to, ka stundā jābūt, piemēram, idejiskai audzināšanai, tautu draudzības jūtu izkopšanai, politehniskai izglītībai, darbinaudzināšanai utt. Ja kādas no sastāvdaļām nebija, tad skolotāja darba vērtējums bija zems. Par svarīgu skolotāja darba vērtēšanas kritēriju uzskatīja skolēnu sekmes. Pastāvēja atzinums: "Nav sliktu skolēnu, ir tikai slikti skolotāji." Tam atbilstoša skolotāju reakcija bija: "3 raksti, 2 prātā."

Skolēni ar slēptām nezināšanām tika pārceļti no klases uz klasi, un katrā nākamajā klasē skolotāju darbs kļuva arvien grūtāks.

Izdariju secinājumus:

1. Nepietiek analizēt skolotāja darbu un to nav iespējams novērtēt, ja nezina, kā skolēns uztver un sevī pārstrādā skolotāja sniegto, kāda ir viņa attieksme pret stundā notiekošo. Pedagoģiskā procesa patiesais centrs ir skolēns, bet skolotājs ir viņa palīgs.
2. Skolotājiem un vecākiem trūkst zināšanu par bērnu attīstības likumībām, par viņu vajadzībām, pārdzīvojumu pasauli, psihes jaunveidojumiem un kā sekmēt bērnu attīstību katrā vecumposmā.
3. Psiholoģijas atziņu integrācija pedagoģijā varētu būt ceļš, kā humanizēt pedagoģisko procesu, pārvarēt skolotāju voluntāro diktātu, "imperatīvo" un "bezbērnu" pedagoģiju.

Minētos jautājumus risināju gan publikācijās pedagoģiskajā presē,

gan lekcijās. Šī posma publikācijas ir: "Lai bērni nebēgtu no stundām" (1965), "Vai spējas ir iedzimtas?" (1965), "Gribas un rakstura audzināšanas sākumi" (1966), "Uzmanība un sekmes" (1966), "Mazais cilvēks gaida atbalstu" (1967), "Problēmu situācijas macīšanās" (1968), "Skolēnu mācību darbs un atmiņa" (1968) u. c.

Lasīju lekcijas Marksisma – ļeņinisma universitātē un Pedagoģijas tautas universitātē, skolās un darbavietās ar Zinību biedrības ceļa zīmēm, vadīju raidījumu ciklu "Jums, vecāki!" Latvijas radio, kur mana balss skanēja sestdienas rītos 9.15, piedalījos televīzijas raidījumos vai nu kopā ar skolēnu grupu, vai ar skolotājiem par kādu no audzināšanas jautājumiem.

Nozīmīgu vietu Pedagoģijas un psiholoģijas sektora vadīšanā, sākot ar 1964. gadu, ieņēma eksperimentālais darbs skolās, kura mērķis

IM Skolu zinātniski pētnieciskā institūta Pedagoģijas un psiholoģijas sektora darbinieki. No kreisās: K. Velmers, Dz. Meikšāne, A. Studente, Z. Uļmane, A. Salputra

bija skolotāju pārorientēšana no "zināšanu sniegšanas" uz attīstošo mācīšanu. Eksperimentu vadīja K. Velmers sadarbībā ar pedagogijas profesoru L. Zankovu, kurš veica līdzīgu eksperimentu Maskavas skolās. Pētījumā aktīvi piedalījās sektora līdzstrādnieces A. Svelpe un Z. Upmane, vēlāk V. Avotiņš u. c.

Mūsu uzsāktais eksperiments turpinājās un izvērās plašumā 1970. un 1980. gados, kad sektoru vadīja A. Karule. Eksperimenta ietvaros tapušas minēto autoru grāmatas, kas bija ne tikai aktuālas tam laikam, bet lielā mērā savu nozīmi saglabājušas skolas darba pilnveidē vēlāk. Iznāca K. Velmera "Par otrgadības un skolēnu viduvējo zināšanu cēloņiem un mācību procesa efektivitātes kāpināšanu skolā" (1969), A. Svelpes "Attīstītājmācīšana un racionālu mācīšanas paņēmieni veidošana skolēnos" (1979), V. Avotiņa "Bērnu attīstības salīdzinošā dinamika" (1986), "Bērnu attīstības diagnostika un korekcija" (1987), "Bērnu izziņas darbība un tās pilnveide" (1989) u. c.

Mans darba posms SZPI noslēdzās pēc 11 darba gadiem – 1968. gadā. Šajā laikā biju ieguvusi pedagogijas zinātņu kandidātes grādu. Latvijas Valsts universitātē mani ievēlēja par docenti Pedagoģijas un psiholoģijas katedrā. Manu piekrišanu pāriet uz universitāti sekmēja pārliecība, ka labu skolotāju ir vieglāk sagatavot, nekā pārkvalificēt, tādēļ darbs jāsāk jau ar studentiem – topošajiem pedagogiem.

IM Skolotāju kvalifikācijas celšanas institūta Psiholoģijas katedras vadītāja

Strādājot universitātē, lasot attīstības psiholoģijas kursu topošajiem dažādu specialitāšu skolotājiem, biju saglabājusi un nostiprinājusi saikni ar pedagoģisko procesu. Kad 1973. gadā Izglītības ministrijas Republikāniskajā Skolotāju kvalifikācijas celšanas institūtā tika izveidotas katedras un mani uzaicināja par Psiholoģijas katedras vadītāju, es piedāvājumu pieņēmu.

Psiholoģijas katedrā bijām piecas docētājas un laborante. Manas kolēģes bija psiholoģijas zinātņu kandidātes S. Liepiņa, N. Vetrova, S. Lucava un socioloģijas zinātņu kandidāte R. Kvelde.

Mūsu uzdevumsursos bija iepazīstināt skolotājus ar jaunākajām atziņām psiholoģijā un palīdzēt viņiem pārvarēt grūtības, kas bija konstatētas skolu darbā.

Katram skolotājam piecu gadu laikā vienu reizi bija jāapmeklē kvalifikācijas kursi viņa specialitātē, bet, ja skolotājs māca divus priekšmetus – tad divas reizes. Kursi notika vasarā.

Apzinājāmies, ka kursu auditorijās sēž erudīti cilvēki, speciālisti, galvenokārt ar augstāko izglītību, kas nokārtojuši eksāmenus par augstskolas kursu. Viņi savas zināšanas ir papildinājuši pašizglītības ceļā un galvenais – visu to izmēģinājuši praksē. Un tieši pedagoģiskās veiksmes vai neveiksmes (bet tās nu katram ir ļoti atšķirīgas) izveidojušas savu “pedagoģisko kredo”. Nezinot to, lektors reizēm nonāk neizpratnē, kāpēc starp viņu un klausītāju, pat auditoriju, dažā jautājumā “izaug” barjera, teorētiski pilnīgi pareizas atziņas izraisa kādā sejā vizinošu smīnu, kāds nogroza galvu, atmet ar roku, sak’: “Nāciet un pastrādājiet!” Tādēļ skolotāju kvalifikācijas celšanas sistēmā katras lekcijas sagatavošana ietvēra atbilstošu pētniecisku darbu skolās.

Iedomāsimies lektora un kursantu sastapšanos. Skolotājs, kurš pieradis no rīta līdz vakaram būt kājās, saspringts un steidzīgs, tagad ir mierīgi apsēdies saules pielijušā auditorijā. Viņš atpazīst atslēgas vārdus, nosaukto tematu jautājumus, par to jau kādreiz ir runāts... Lektora balss ir vienmērīgs kairinājums, kursants mierīgi sēž, atzīmē... Neparasti stiprā neiroduinamiskā stereotipa izmaiņa miera stāvoklī mazina tonusu un līdz ar to intelektuālo aktivitāti, traucē uztvert nezināmo zināmajā, domāt paralēli, analizēt savu, skolas, metodiskās komisijas un apvienības darbu, pieņemt lēmumu, ko un kā rudenī darīt citādi, labāk.

Tādēļ arī institūts darba pilnveidošanai nevarēja iztikt bez pētījumiem, kā padarīt to efektīvāku. Viens no ceļiem izrādījās t. s. aktīvo

darba formu praktizēšana. Piemēram, lekcijas sākumā lektors paziņo, ka tās nobeigumā būs 15 minūšu kontroldarbs, un uzaicina pierakstīt kontroldarba jautājumus. Lekcijas gaitā klausītājam jārod uz tiem atbildes, bet tieši šādus jautājumus lekcijā nestāstīs. Rakstu darbs nebūs slodze atmiņai, nebūs tieša informācijas reproducēšana, bet būs jāsalīdzina jaunās atziņas ar savu pieredzi, jāsintezē zināšanas, virzoties no faktu vērtējuma uz likumsakarību formulējumu.

Praktizējām dažādas “atgriezeniskās saites” iegūšanas formas – uzdevumu risināšanu, pedagoģisku notikumu un situāciju analīzi, kontroldarbus par nākamo lekciju tematiku. Pēdējā gan informē docētāju par kursantu zināšanām, gan noskaņo un ieinteresē temata uztverei, gan izraisa domu apmaiņu “kuluāros”. Tad jau lekciju, kurā kursants var dzirdēt arī sava viedokļa vērtējumu, klausās citādi. Ja kursanta viedoklis ir noraidāms, tā autora vārdu nekad nenosaucām, toties otrādi gan – nosaucām skolotājus un skolas, kuru pieredzi vērts zināt. Šiem skolotājiem devām iespēju arī pašiem dalīties pieredzē, atbildēt uz kolēģu jautājumiem.

Kursu sākumā praktizējām aptauju: “Par kādiem jautājumiem jūs vēlaties saņemt informāciju kursu laikā?” Atbildes sniedzām lekcijās, kā arī grupu un individuālajās konsultācijās katedrā. Konstatējām, ka skolotāju gadu gaitā veidojusies pieredze nereti kļūst par barjeru viņu tālākajā izaugsmē. Skolotājs rezumē: “Savos divdesmit darba gados esmu nācis pie slēdziena...”

Tika izstrādātas un eksperimentāli pārbaudītas metodes – lietišķās spēles, situāciju analīze un situāciju modelēšana, to nozīme skolotāju apmācībā. Konstatēts, ka minētās metodes īpaši nozīmīgas ir tad, ja nepieciešama skolotāja ierastās rīcības pārorientēšana. Tas paver iespējas vērtēt situāciju no komunikāciju partnera (skolēna) viedokļa, atklāj viņa rīcības motīvus, pārdzīvojumus.

Situāciju atlasei un uzkrāšanai atbilstoši kursu tematikai pētnieciskais kolektīvs izveidoja “situāciju banku”. Par nozīmīgu skolotāju kvalifikācijas apliecinājumu izrādījās viņu spēja pašiem modelēt situācijas un vadīt to analīzi.

Kursu noslēgumā kursanti kārtoja ieskaiti. Viena no ieskaites prasībām bija analizēt jautājuma risinājumu savā skolā, norādīt, kā darbu pilnveidos.

Kursu efektīvai norisei iezīmējās darbs trīs posmos:

1. posms – pirms kursiem. Jaunāko zinātnes sasniegumu un labākās skolu pieredzes iepazīšana, stāvokļa izpēte skolās; teorijas un prakses salīdzinoša analīze, skolotāju raksturīgāko darba trūkumu un grūtību noskaidrošana, kursu tematiskā plāna veidošana.
2. posms – kursu periodā. Kursantu iepazīstināšana ar lekciju tematiem, ieskaites jautājumiem, prasībām ieskaitei. Darbsursos.
3. posms – pēc kursiem. Iepazīšanās ar kursos iegūto atziņu izmantošanu skolu darbā, analīze, secinājumi turpmākam darbam.

Kursu efektivitātes paaugstināšanas problēmas risinājām ciešā sadarbībā ar Pedagoģijas katedru, kuru vadīja ped. zin. kand. I. Beļickis. Ar viņa iniciatīvu ieviesām jaunu darba formu: pirmskursu un pēckursu darbus. To mērķis bija sekmētursos sniegto nostādņu “iedzīvināšanu” skolu praksē. Centrālā nostādne – skolēns, viņa attīstības sekmēšana ir galvenais pedagoģiskais uzdevums. Katrs bijušais kursants izvēlējās pēckursu darba tematu, un tā izstrāde ietvēra gan literatūras analīzi, gan pētījumu, kurā izmantots eksperiments.

Pirmskursu darbu skolotājs izstrādāja par piedāvātu vai paša izvēlētu tematu un iesūtīja pirms kursu sākuma. Šo darbu analīze bija viens no mūsu uzdevumiem, turklāt tas deva bagātu faktu materiālu nodarbībāmursos. Atziņu par personību kā attīstības subjektu un pedagoģiskā procesa centru pilnā mērā attiecinājām uz skolotāju un mūsu kopējo darbu risinājām kā sadarbību, nepieļaujot nekādu voluntarismu starp saskarsmes partneriem. Nemitīgi meklējām ceļus, kā padarīt skolotāju kvalifikācijas paaugstināšanu efektīvāku.

Gandarījumu deva kursu atsauksmēs rakstītais: “...darbā, dažādās situācijas ne vienmēr esmu pārliecināts par savu un arī par savu kolēģu rīcības pareizību... Lekcijās, situāciju analīzē rodu vai nu ap-

stiprinājumu vai noliegumu šādai rīcībai, svarīgi, ka tas pamatojas likumsakarību atklāšanā.” “Mūsu skolā bija līdzīga situācija...”, “Agrāk maz uzmanības pievērsu...”, “Dziļi iespiedās atmiņā un uzvedināja uz domām...”, “Klausoties dziļi pārdzīvoju...”, “Man pašam aug trīs dēli...” – šādi kursantu izteikumi atklāj emocionālo attieksmi pret darbu kursus. Tie liecina, ka aktīvās formas dod daudz iespēju saistīt dalībnieku intelektuālo un emocionālo sfēru. Tas savukārt ir nosacījums, lai zināšanas pārtaptu pārlicībā, veidotu noteiktu motivāciju un ievirzi, sekmētu zinātnes atziņu ieviešanu praksē.

Iegūtā pieredze skolotāju kvalifikācijasursos liek domāt, ka šāda vai līdzīga veida palīdzība skolotājam vienmēr varētu būt pedagoga sekmīga darba nosacījums.

Īpašu vietu manā un Psiholoģijas katedras darbā kopumā ieņēma jaunā skolotāja pedagoģiskās meistarības veidošanās problēmas.

PSKP CK un PSRS Ministru Padome 1972. gadā bija pieņēmusi lēmumu “Par pasākumiem augstskolas izglītības pilnveidošanā” un “Nolikumu par jauno speciālistu stažēšanos, kas beiguši augstākās pedagoģiskās mācību iestādes”. Stažēšanās bija stājusies spēkā no 1974./75. mācību gada. Lai sniegtu jaunajiem skolotājiem nepieciešamo palīdzību, 1977./78. un 1978./79. mācību gadā iepazināties ar stāža prakses norisi. Pētījumā bija aptverti 168 jaunie skolotāji 10 dažādās rajonu un pilsētu skolās, kā arī viņu darbaudzinātāji un skolu vadītāji. Konstatētais ietverts krājumā “Jaunā skolotāja pedagoģiskās meistarības veidošana” (1979). Par stāža prakses norisi un problēmām rakstīts arī presē: “Pedagoga tapšana” (*Советская Молодежь*, 1979. g. 14. nov.) un “Stażēšanās un tās problēmas” (*Skolotāju Avīze*, 1980. g. 30. janv.)

Stāža prakses efektivitātes palielināšanai un augstskolas un skolas pēctecībai veltītais pētnieciskais darbs rezumēts Vissavienības konferencē Rīgā, 1979. gada 13. novembrī. Konferences temats: “Par darba organizācijas un satura uzlabošanu ar jaunajiem skolotājiem”. Minēšu dažas no atziņām, par kurām referēju konferencē. Viena no tām: darbaudzinātāja pieredzi nevar pārņemt un atdarināt.

No jaunā skolotāja nācās dzirdēt: "Es daru tā kā viņš, viņa pieredze ir atzīta, kādēļ jūs mani kritizējat?" Nereti pirmrindas skolotāja pieredze aprakstīta glabājās metodiskajā kabinetā. Jaunais speciālists ņēma un atkārtoja, neņemot vērā, ka viņa klasē sēdošie bērni ir citādi un arī viņš pats ir citāds.

Psihologa Krajevskā tabulā rādīts, ka tiešs pārnesums no prakses uz praksi vienmēr dod "īssavienojumu". No empīriskā ir jāvirzās uz pedagoģiskajām un psiholoģiskajām likumsakarībām, kas dotos datus izskaidro. Tikai no vispārinātas atziņas ir mērķtiecīgi virzīties atpakaļ uz praksi, konkretizēt risinājumu konkrētos apstākļos. Liekas, ka šī atziņa nav zaudējusi savu aktualitāti apstākļos, kad pastāv aizraušanās ar dažādu praktisku paņēmieni piedāvājumiem, izstrādēm, kas mazliet atgādina pavārgrāmatas.

Konstatēju, ka jaunajiem skolotājiem īpašas grūtības rada zināšanu sintēze un integrācija. Atsevišķos "apziņas plauktos" ir zināšanas pedagoģijā, fizioloģijā, priekšmeta metodikā un psiholoģijā. Tās ir eksāmenos labi novērtētas. Ir arī zināms, ka vajadzīga holistiska pieeja. Tikai neviens nav mācījis šo kopveseluma pieeju realizēt darbā ar bērniem un pusaudžiem. Šis grūtākais uzdevums atstāts jaunajam speciālistam pašam. Tika konstatēta likumsakarība: jo lielāku zināšanu integrāciju prasa kāda pedagoģiskās darbības joma, jo lielākas grūtības tā izraisa. Šī iemesla dēļ arī audzināšana veicas grūtāk nekā mācīšana, bet darbs ar problēmbērniem – vēl grūtāk.

Ņemot vērā grūtības, daudzās skolās jaunajiem skolotājiem klases audzināšanu neuzticēja. Tieši grūtākajā darbā radās pārrāvums starp sagatavotību augstskolā un adaptēšanos skolas darbam. Grūtības un neveiksmes darbā un ar to saistītais pazeminātais pašvērtējums kļuva par cēloni profesijas maiņai. Visbiežāk no pedagoga darba aizgāja tie, kas uz skolu atnākuši tāpēc, ka patīk mācību priekšmets, nevis pedagoga profesija.

Šajā darba posmā man radās ierosme uzsākt pētījumu par psiholoģijas atziņu integrāciju pedagoģijā.

Latvijas Universitātē

Latvijas Universitātē nostrādāts mans darba dzīves ilgākais laiks, pavisam 20 gadi. Visus šos gadus tika veikts gan akadēmiskais, gan zinātniskais darbs. Šo darbu saturs un raksturs laika gaitā būtiski izmainījās līdz ar izmaiņām sociālajā dzīvē un zinātnes attīstībā.

No 1968. līdz 1973. gadam manā pirmajā darba posmā Universitātē Pedagoģijas un psiholoģijas katedras vadītājs bija profesors J. Anspaks, vēlāk docents – L. Grudulis. Mani pirmie darba biedri psiholoģijā bija profesors (toreiz docents) I. Plotnieks, docente A. Stepe. Mūsu kopdarbs bija “Praktiskie un kontroldarbi psiholoģijā” (1969). Tas bija solis, lai palīdzētu studentiem labāk saskatīt psiholoģijas praktiskā pielietojuma iespējas, par ko mūsu sabiedrībā bija visai nepilnīgs priekšstats. Sociologs T. Vilciņš, grāmatas “Izpētes objekts – zinātne” autors, mēdza stāstīt kādu notikumu. Uz viņa jautājumu: “Kas ir psiholoģija?” respondente atbildējusi: “Zinu, zinu, no tā nomira mans vīrs.” Ir nācies dzirdēt arī tādu teicienu, ka psihologi runājot nesa-protami – kā “putnu valodā”. Psiholoģijas būtību un pielietojuma nozīmi centos atklāt savās publikācijās, piemēram, “Problēmu situācijas mācīšanā” (1968), “Eksāmenu un ieskaīšu organizēšanas psiholoģiskie pamati” (1968), “Sekmēsīm bērnu iztēli” (1970), “Uzmanība un tās izkopšana” (1971), “Atmiņa un tās izkopšana” (1973).

Katedras vadītājs J. Anspaks organizēja mūsu katedras sadarbību ar Igaunijas un Lietuvas universitāšu Pedagoģijas un psiholoģijas katedrām. Notika kopīgi aspirantu semināri un katru gadu vienā no trim kaimiņvalstīm – konference. Īpaši laba sadarbība mums izveidojās ar Igaunijas profesoriem H. Limetu un A. Elango, kā arī ar Lietuvas zinātniekiem A. Gučasu, J. Laužiku u. c. Konferenču referāti tika publicēti un ir svarīga liecība par profesionālās domas risinājumiem tajā laikā, kas var būt svarīgs avots pedagoģijas un psiholoģijas vēstures pētījumiem.

H. Limets bija liels speciālists sociometrijas metodes izmantošanai attiecību izpētei dažādos kolektīvos, arī ražošanas uzņēmumos

un armijā. Mani toreiz pārsteidza attiecības starp docētājiem un diplomantiem Tartu Universitātē. Izrādījās, ka konsultācijas un darbu analīze bieži vien notiek universitātei tuvējā kafējnīcā vai pat pie profesora mājās.

Profesors J. Anspaks uzaicināja arī Maskavas un Ļeningradas vadošos zinātniekus. Dažādos laikos katedrā viesojās un uzstājās ar vieslekcijām A. Ļeontjevs, B. Lomovs, V. Mjasiščevs, A. Bodaļevs, J. Samarins, A. Menčinska, D. Elkoņins u. c.

Kopā ar I. Plotnieku 1971. gadā nodibinājām un strādājām ar studentu psiholoģijas pulciņu, kurš vēlāk iekļāvās Studentu zinātniskajā biedrībā. Studentu pētnieciskie darbi nereti pārauga kursa un diplomdarbos (Padomju Students, 1971. g. 9. dec.). Izstrādājām arī metodiskos materiālus docētāju darbam ar studentiem. Manis sagatavotie materiāli: "Izziņas vajadzības veidošana pirmā kursa studentiem", "Pedagoģiski – psiholoģiskie pamatprincipi darbam ar

LU Pedagoģijas un psiholoģijas katedras kolektīvs 1990. gadu vidū.

1. rindā vidū – Dz. Meikšāne

studentiem, kuriem grūtības mācību vielas apguvē", "Studentu sagatavošana eksāmenu sesijai".

Rekomendācijas pamatotas ar studentu izziņas vajadzībām un motivācijas izkopšanu.

Mans otrais darba posms Universitātē bija no 1984. līdz 2000. gadam. Arī te galvenās darba jomas bija akadēmiskais un zinātniskais darbs. Lekcijām, ko lasīju bakalauru programmās, pievienojās lekcijas maģistrantiem un doktorantiem. Nozīmīgs darbs bija maģistrantu un doktorantu darbu vadīšana. Vadītie un aizstāvētie doktora darbi:

Pedagoģijā:

1. Jeļena Dudkina. Pusaudžu iniciatīvas izkopšana sabiedriski derīgā darbā (1990).
2. Anita Viziņa-Nīlsena. Kokle un kokles spēles apguve (2001).
3. Dagnāra Ausekle. Satura un metodikas pamatojums latviešu dzejas mācīšanā 5.–12. klasē (1990).
4. Rita Ukstiņa. Didaktiskās – matemātiskās rotaļas kā pirmsskolas vecuma bērnu attīstības līdzeklis (1996).
5. Zenta Anspoka. Integrēts latviešu valodas mācību saturs un tā metodika sākumskolā (1999).

Psiholoģijā:

1. Irina Lika. Pirmsskolas bērnu atsvešinātība ģimenē (1994).
2. Guna Svence. Skolēnu pozitīvā pašizjūta pedagoģiskajā saskarsmē skolā (1995).
3. Tija Liepiņa. Hiperaktīvo bērnu uzmanības attīstība (1998).
4. Dagnija Tenne. Pirmsskolas vecuma bērnu pašizjūtas specifika bērnunamā (1998).
5. Anita Lasmane. Skolotāja paškonceptijas un skolēnu personības identitātes veidošanās mijsakarbības (1998).
6. Sandra Jirgena. Skolēnu negatīvā pašizjūta – deviantas uzvedības faktors (1999).

Svarīgu vietu ieņēma arī zinātniskā darba organizēšana. 1986. gada pavasarī kopā ar LU Pedagoģijas un psiholoģijas katedras vadī-

tāju profesori A. Šponu devāmies uz Maskavu, lai PSRS Augstākās atestācijas komisijā (AAK) "izcīnītu" tiesības Latvijas Universitātei pieņemt aizstāvēšanā disertācijas un piešķirt zinātnisko grādu pedagogijas zinātnē. Gadu vēlāk saņēmām 1987. gada 25. februāra AAK pavēli Nr. 126 b "Par specializētās padomes apstiprināšanu zinātņu kandidāta grāda piešķiršanai P. Stučkas Latvijas Valsts universitātē". Apstiprinātās specialitātes, kā norādīts pavēlē, bija pedagogijas zinātnes: 13.00.01 – pedagogijas teorija un vēsture un 13.00.02 – mācīšanas metodika (latviešu valoda un literatūra).

Arī personālais sastāvs tika apstiprināts Maskavā – pavisam 18 padomes locekļi. Pirmais priekšsēdētājs bija LU zinātņu prorektors profesors Juris Zaķis, vietniece profesore Ausma Špona, sekretāre – docente Dzidra Meikšāne. Veicu zinātniskā sekretāra uzdevumus līdz 1990. gadam. Sekretāra pienākumos ietilpa sagatavot dokumentus – aizstāvēšanas sēžu protokolus, atsauksmes, personu lietas un kopā ar

Profesore Dz. Meikšāne ar savām doktorantēm psiholoģijas doktora grāda iegūšanas dienā 1998. gada 26. oktobrī.

No kreisās: D. Tenne, Dz. Meikšāne, T. Liepiņa (Zīriņa)

disertācijām nosūtīt uz Maskavu Augstākās atestācijas komisijai, kur zinātnisko grādu apstiprināja vai noraidīja. Protokolā vajadzēja precīzi norādīt pretendentam uzdotos jautājumus un saņemtās atbildes. Ja Maskavā radās šaubas, disertāciju kopā ar dokumentāciju nosūtīja t. s. "melnajam recenzentam" papildus izvērtēšanai. Bija noteikta kārtība: ja šādas izvērtēšanas rezultāts atkārtoti ir negatīvs, tad padome zaudē tiesības pieņemt darbus aizstāvēšanā. Mūsu padomes lēmumi vienmēr ieguva pozitīvu apstiprinājumu.

Sekretāres pienākumos ietilpa arī katru gadu Augstākās atestācijas komisijai nosūtīt atskaiti ar padomes darba analīzi.

1987. gada atskaites fragments raksturo darbu: "Disertāciju apspriešanā īpašu vietu ieņem jautājums par skolēnu kā audzināšanas

Profesore Dz. Meikšāne ar doktoranti Gunu Svenci psiholoģijas doktora grāda iegūšanas dienā 1995. gadā.

1. rindā no kreisās: I. Plotnieks, G. Svence, Dz. Meikšāne, G. Holopova.

2. rindā no kreisās: A. Krauklis, I. Krūmiņa, A. Krūze, I. Puškarevs

procesa subjektu, par kritērijiem un mērījumiem pedagoģiskos pētījumos, par audzināšanas mehānismu. Aktīvi tiek apspriesta personības un kolektīva problēma, kas ir Pedagoģijas un psiholoģijas katedras tēma. Redzamu vietu disertācijās ieņem pedagoģiskā procesa un pārādību komponentu savstarpējie sakari, kā arī zināšanu integrācija, it īpaši pedagoģijas, psiholoģijas, filozofijas un socioloģijas.”

Līdz 1990. gadam padomē promocijas darbus aizstāvēja un pedagoģijas zinātņu kandidāta grādu ieguva 40 pretendenti, doktora grādu – kas bija otrā augstākā zinātniskā grāda pakāpe, ieguva viens pretendents (A. Karule).

No 1990. līdz 1992. gadam zinātniskās padomes darbā bija pārtraukums. 1992. gadā tika apstiprinātas divas padomes: Pedagoģijas habilitācijas un promocijas padome ar priekšsēdētāju profesoru R. Kondratoviču un Psiholoģijas habilitācijas un promocijas padome, kuru vadīja profesors I. Plotnieks. Zinātniskā sekretāra pienākumus abās padomēs veica docente A. Krūze. Otrās pakāpes zinātnisko grādu “doktors” nomainīja nosaukums “habilitētais doktors”.

Darbojos abu minēto padomju sastāvā no 1993. līdz 2000. gadam.

1993. gadā mani ievēlēja par ekspertu Latvijas Zinātnes Padomes 12. nozares ekspertu komisijā (psiholoģija, pedagoģija, filozofija, socioloģija), kurā biju priekšsēdētāja vietniece. Kopā ar mani 12. nozares ekspertu komisijā darbojās profesors I. Plotnieks. Mūsu pienākumi bija izskatīt un organizēt grantu pieteikumu izvērtēšanu un līdzekļu sadali atbilstoši nozarei iedalītajam budžetam. Šajā laikā vislielākais pētījumu skaits bija filozofijā un socioloģijā, vismazākais – psiholoģijā.

Lai sekmētu psiholoģijas attīstību, abi ar I. Plotnieku rosinājām augstskolas pieteikt pētījumus, bet Zinātnes padomes 12. nozares ekspertu padomi – par nepieciešamību psiholoģiju atbalstīt finansiāli. Problēmu aprūtināja tas, ka zinātnei izdalīto līdzekļu kopums bija pārāk mazs un budžeta ierobežojums nedeva iespēju finansēt visus pieteikumus. Centāmies finansēt, pirmkārt, tos pieteikumus, kuru centrā bija skolēnu personības attīstība, bet atteicāmies no tiem, kuros pedagoģiskais process bija tikai skolotāja darba lauks.

1996. gadā notika Latvijas Zinātnes padomes ekspertu kārtējās vēlēšanas. Psihologijā tika ievēlēti profesori Ā. Karpova un I. Plotnieks, pedagogijā – R. Garleja un Dz. Meikšāne. Man palika iepriekšējais amats.

Strādājot universitātē, biju Latvijas Profesoru asociācijas biedre, bet 1998. gadā mani ievēlēja šīs organizācijas Prezidijā. Darbs bija organizēts pa komisijām. Darbojos 3. komisijā, ko vadīja profesors J. Pommers. Komisijā pētījām profesūras sagatavošanas kvalitātes paaugstināšanas iespējas. Ievērojot, ka cilvēka faktors ieņem nozīmīgu vietu ikvienā nozarē, profesori vienprātīgi nolēma, ka psiholoģijas zināšanas turpmāk ietveramas visu specialitāšu doktorantūras programmās. Šīs programmas daļas docēšanā iesaistāmi psihologi. Tomēr tas nebūs vienkārši, jo psiholoģijas atziņas nepieciešams saistīt ar nozares specifiku. Tam nepieciešamas gan nozares, gan psiholoģijas zināšanas. Tā izvirzījās jauns psiholoģijas pielietojuma lauks un integrācija kā aktuāla, pētāma problēma. Izstrādājām dokumentu: “Latvijas augstskolu profesūras attīstības mērķprogramma” (J. Pommers, Dz. Meikšāne, D. Markus, V. Uzārs, 1999).

Psiholoģijas atziņu integrācija pedagogijā ir viens no maniem zinātniskā darba virzieniem 1980.–1990. gados. Kādēļ pievērsos integrācijai? Studējot literatūru par zinātnes attīstības tendencēm, pārlicinājos, ka līdz 20. gadsimta sākumam zinātnes attīstībā dominē diferencēšanās, t. i., jaunu zinātnes nozaru veidošanās, nodaloties no pamatzinātnes. Slavināja šauras nozares speciālistus, uzskatīja, ka pretējā gadījumā viņi pārvērtīsies par nekur nederīgiem diletantiem. Izrādījās – jo tālāk turpinās diferencēšanās, jo vairāk notiek attālināšanās no kopveseluma. Šaura specializācija kļūst traucējoša. To var izteikt līdzībā: “Labs acu ārsts, kurš ir tikai acu ārsts, nemaz nav tik labs ārsts.” Kā zinām, radās vajadzība pēc vienojošā – pēc ģimenes ārsta.

20. gadsimtā iezīmējas jauna zinātnes attīstības tendence – integrācija. Jaunas zinātnes un zinātņu nozares veidojās integrācijas ceļā, tā

radās pedagoģiskā psiholoģija, sociālā psiholoģija, fizikālā ķīmija, u. c. Vadot bakalauru, maģistrantu un doktorantu pētnieciskos darbus, izmantoju integrācijas priekšrocības:

- ♦ iespēju aptvert pētāmo priekšmetu veselumā un sakaru daudzveidībā;
- ♦ paplašināt informācijas avotus;
- ♦ tuvināt pētījumu praksei, operatīvāk atsaukties dzīves vajadzībām.

Pārliecinājos, ka integrācija iezīmē intensīvāku zinātnes attīstības ceļu, salīdzinot ar iepriekšējo, kas ieguvis apzīmējumu – ekstensīvais. Pievienojos pedagoģijas zinātnieka V. Gmurmana integrācijas nozīmei dotajam raksturojumam: “Jo augstāks pedagoģijas zinātnes attīstības un brieduma līmenis, jo pilnīgāk un produktīvāk pedagogi – zinātnieki asimilē citu zinātņu atziņas par cilvēku un sabiedrību, salīdzina šīs atziņas, atklāj to sarežģītās attiecības, noskaidro, kā tādas atziņas var tikt izmantotas, lai racionāli organizētu pedagoģisko procesu”.

Meklējot ceļus, kā integrēt psiholoģijas atzinumus pedagoģijā, izvirzījās jautājums par zinātņu savstarpējiem sakariem. Lai integrācija notiktu loģiski, pamatoti, tai jāatbilst reāli pastāvošiem parādību sakariem. Izmantoju akadēmiķa B. Kedrova atziņu, par to, ka starpdisciplinārajiem sakariem piemīt subordinācijas (pa vertikāli) un koordinācijas (pa horizontāli) raksturs. Augstāka vispārinājuma līmeņa zinātnes sakārtojumā pa vertikāli atrodas augstāk. Pārējās zinātnes atrodas koordinācijas attiecībās.

Manā pētījumā zinātne, kas subordinācijā atrodas augstāk par pedagoģiju un psiholoģiju, ir socioloģija. Socioloģija var bagātināt pedagoģiju ar faktiem un vispārinājumiem par sociālo vidi, sociālām cilvēku kopām, palīdzēt izprast sociālo likumību izpausmes cilvēku mijdarbības sfērā u. tml.

Pamatota nepieciešamība pedagoģijas pētīšanas objektā ir integrēt gan sociālus faktoros, gan to zinātņu sasniegumus, kas pēta personības attīstību. Pedagoģijai kļūstot par šādas integrācijas kodolu, pastip-

rinās tās saites ar sociālo dzīvi, kļūst iespējama pedagoģijas intensīva attīstība. Pamatota integrācijas nozīme, lai pedagoģija realizētu prognostiskās funkcijas – analizētu attīstības tendences un perspektīvas, un atbilstoši noteiktu pedagoģiskā darba līdzekļus prakses pilnveidošanai. Psiholoģijai vienmēr jābūt iekļautai gan sociālās, gan tehniskās zinātnēs, jo ikvienā no tām darbības organizators ir cilvēks.

Psihologs B. Anaņjevs raksta: “B. Kedrovs mūsdienu zinātnes sarežģītajā struktūrā pareizi noteica psiholoģijas vietu un ar to tās starpdisciplināro sakaru tuvāko nākotni.”

Pētījumos izmantotas B. Kedrova un F. Konstantinova atziņas par to, ka zinātņu klasifikācija veido trīsstūri, kura centrā atrodas psiholoģija. Pamatota un pētījumā praktiski realizēta pieeja, kurā pētījuma priekšmets vispirms analizēts zinātnisko atziņu sistēmā, tad struktūrkomponentu secībā: no socioloģijas, psiholoģijas uz pedagoģiju.

Zinātnes atziņu integrācija rada nepieciešamību izdarīt to jēdzienu, principu un kategoriju salīdzinošu analīzi, kuras lieto katra no integrācijā iekļautajām zinātnēm. Tika konstatēts, ka psiholoģijas jēdzieni pedagoģijā, socioloģijā un citās zinātnēs nereti tiek lietoti nekorekti.

Jēdziens “apziņa” kā sociālas grupas raksturojums tiek vienlīdz attiecināts uz katru indivīdu, kas iesaistīts šajā grupā, ignorējot viņa individualitāti, vajadzību, motīvu sfēru, konkrēto darbību un virzību.

Izplatīta kļūda ir personības veseluma “atvasināšana” no kādas vienas pētāmās iezīmes. Atbilstoši šai iezīmei pati personība tiek raksturota kā sociālās grupas pārstāvis (nesekmīgais, pedagoģiski ielaishtais, teicamnieks utt.), kaut arī nekad nenes sevī visas tipa pazīmes.

Kā problemātiska tika izvirzīta tipizācijas izmantošana pedagoģijā, jo ikviena skolēna attīstībai ir individuālais aspekts. Nereti netiek respektēta psiholoģijas atziņa par to, ka ārējās ietekmes vienmēr darbojas caur iekšējiem nosacījumiem, t. i., caur personību. Tas, ka netika ņemts vērā šis pastarpinošais komponents (iekšējie nosacījumi – subjektīvais faktors), noveda pie audzināšanas kā divu komponentu sistēmas: ārējās ietekmes un to iedarbība uz cilvēku.

Apstākļos, kad strauji attīstās zinātņu sakari, nekorekti veikta integrācija sekmē iepriekšējos pētījumos pieļauto kļūdu atkārtošanos un ieciklēšanos. Apstiprinājās nepieciešamība, integrējot zinātņu saskarē veicamo pētījumu rezultātus, izvērtēt tos no jauna – no mūsdienu sasniegumu viedokļa katrā no zinātnēm. Analizējot audzināšanas teoriju, secinājām, ka pedagogijas pētījumu atpalcība izskaidrojama ar psiholoģijas atziņu nepietiekamu izmantošanu tajos. Tā 1960.–1980. gados audzināšanā uzplauka “pasākumu pedagogija”, kas sakņojās ārējo ietekmju nozīmes pārvērtēšanā. Pastāvēja “bez-bērnu pedagogija”. Audzināšanas process realizējās pēc shēmas, kurā skolēns līdzinās t. s. melnajai kastei. Tā ir:

mērķis → līdzekļi (saturs, formas, metodes) → melnā kaste → rezultāts.

Secināts, ka tādējādi skolēnu “mācīja pareizi domāt”. Tas viss noveda pie imperatīvās pedagogijas. Analizēti cēloņi, kādēļ psiholoģijas atziņas maz tiek izmantotas pedagogijā. Tie ir:

- ♦ psiholoģijas pētījumi pa lielākai daļai veltīti kādas vienas psihe parādības izpētei, kamēr pedagogijā ir jārisina bērna personības audzināšana kopveselumā;
- ♦ psiholoģijā, kaut arī nosodīts, nav pārvarēts funkcionālisms; parasti psiholoģijas pētījumi, kas veltīti kādas atsevišķas psihe parādības izpētei, nepaceļas līdz personības līmenim;
- ♦ pētot psihe parādības, parasti tiek ignorēta personības attīstības sekmēšana; pastāv uzskats, ka ar to jānodarbojas citai zinātnei – pedagogijai. Veidojas neatbilstība starp to, ko skolotājam it kā vajag darīt, un zināšanām, kā tādi vai citādi audzināšanas līdzekļi sekmēs bērna attieksmes un uzvedību.

Pētījuma gaitā konstatēts, ka tāda koncepcija, kuras realizēšana var nodrošināt personības attīstības psiholoģijas likumību ievērošanu audzināšanā, ir darbības koncepcija. Atbilstoši darbības koncepcijas būtībai nav jāuzskata, ka ikviena darbība kalpo attīstībai. Attīstībai kalpo tā, kurā realizējas cilvēka mērķa motīvs. Individīds apzinās tos

objektus (materiālos vai ideālos), kuru dēļ veic darbību, izjutot to kā vērtību. Līdz ar to viņam ir noteikta attieksme pret darbību.

Darbības koncepcijas heuristiskā nozīme lielā mērā ir tajā apstākļī, ka tā palīdz saskatīt komponentus, kuriem darbības procesā jābūt. Tie ir: vajadzība, mērķis, motīvs, plānošana un darbības veikšana; kontrole, vērtēšana, korekcija. Ja skolēns ir darbības subjekts, tad ikviens no šiem komponentiem iegūst personisku raksturu. Tā mērķis ir sasniegt darbības rezultātu, kas veidojas indivīda apziņā ārējās (skolotāju, vecāku) informācijas iekšējās pārstrādes rezultātā. Tas, ka skolēns informāciju zina, nav vēl adekvāts viņa pārliecībai, bet nereti veidojas t. s. "šķēres".

Analizēta darbības koncepcija audzināšanas procesa skatījumā pedagogijā. Atbilstoši izvērtēts ikviens tās komponents pedagogijas teorijā un skolu praksē. Teorētiskā pētījumā un eksperimentālā izmēģinājumā iegūtas atziņas par šīs koncepcijas izmantošanas iespējām pedagogijā.

Par integrācijas pētījuma nozīmību liecina teorētiskās analīzes un praktiskā eksperimentālā izmēģinājuma darbā gūtie secinājumi:

- ♦ integrācija dod iespēju pedagogijas ekstensīvo attīstību nomaiņīt ar intensīvo, līdz ar to palielinot audzināšanas efektivitāti un lomu sabiedrībā;
- ♦ integrācija notiek sekmīgi, ja pētnieks: a) iegūst objektīvu priekšstatu par pētīšanas priekšmetu, analizējot to zinātņu sistēmā, starppriekšmetu sakaros; b) ja nosaka pētījuma struktūrkomponentu secību, virzoties no augstākā vispārinājuma komponentiem uz konkrētas zinātnes pētāmo parādību (sociālo parādību izpēte kļūst par nosacījumu audzināšanas apsteidzošai orientācijai un īpatsvaram sabiedrībā);
- ♦ psiholoģijas atziņu integrācija audzināšanas teorijā un praksē ir nosacījums, lai pedagogiskā procesa centrā būtu skolēns, viņa attīstība, lai šis process realizētos kā skolotāja un skolēna mijdarbība, kurā skolotājs nemitīgi iegūst atgriezenisko in-

formāciju par to, kā notiek ārējo ietekmju pārstrāde skolēna apziņā.

Pieeja skolēnam kā darbības subjektam un darbības koncepcija ir izmantota arī 1980. gados veiktā pētījumā par skolēnu sekulāro audzināšanu. Pētījumā kritiski analizēta bērniem uzspiestā gan reliģiozā, gan ateistiskā uzvedība, ja tā nesaskan ar viņa personisko pozīciju. Konstatēts arī, ka vieni un tie paši skolēni nereti piedalās gan baznīcas rituālos, gan skolas ateistiskos pasākumos. Viņu motīvs ir – būt pieredzīgam, iegūt atzinību un pozitīvas emocijas.

1988. gadā Maskavā Pedagoģisko zinātņu akadēmijas Audzināšanas institūtā darbs tika novērtēts kā jauna, pret voluntarismu vērsta pieeja skolēnu ateistiskajā audzināšanā. Pozitīvi tika novērtēta psiholoģijas atziņu integrācija šī pedagoģijas jautājuma risināšanā un par darbu piešķirts pedagoģijas zinātņu doktora grāds.

1998. gadā iznāca grāmata "Psiholoģija mums pašiem", kurā ietverta gan psiholoģijas teorija, gan iegūtā darba pieredze un prakse. Šajā darbā atklāta psiholoģijas integrācijas praktiskā realizācija pedagoģijā, risinātas pozitīvas pašizjūtas un personības identitātes problēmas. Saturā izpētē ņemti vērā vecāku un skolotāju biežāk uzdotie jautājumi, praksē novērotās audzināšanas grūtības. Tomēr būtiskākais bija orientēt lasītāju uz tām jaunajām, progresīvajām psiholoģijas atziņām, kas paver iespēju prognozēt, darboties apsteidzoši, respektējot cilvēka iekšējo pasauli, viņa "Es", viņa vajadzības un potenciālās iespējas, tādējādi sekmējot izaugsmi.

Pētīju arī pašizjūtas un identitātes problēmu. Kā radās vajadzība pievērsties pašizjūtas un identitātes pētījumam? Tam pamatā bija vairāki faktori. Jau 1970. un 1980. gados saskatīju pretrunu starp psihologu Ļ. Vigotska, S. Rubinšteina, D. Elkoņina, A. Ļeontjeva atziņām par to, kāda nozīme ir bērna emocionālo vajadzību apmierināšanai viņa attīstībā, un to, kāda audzināšanas tradīcija pastāv Latvijā. Audzināšana bija orientēta uz pakļaušanos pieaugušo prasībām un paklausību.

20. gadsimta sākumā teorētiskais pamatojums šādas tradīcijas veidošanai bija mācība par uzvedības paradumu izkopšanu. Šāda pieeja Latvijā 1920.–1930. gados lielā mērā veidojās rietumu valstu, it īpaši Vācijas, ietekmē un to ieviesa tur studējošā latviešu inteliģence.

Zīmīga ir vācu ārsta Johana Prīfera grāmata, kas 1930. gadā izdota latviešu tulkojumā: “Visjaunāko audzināšana”. Tajā vēl ne trīs mēnešus veca bērna izturēšanos raksturo kā niķošanas un iesaka viņu sodīt, izolējot blakus telpā. Runāja par to, ka bērnu nevajag ņemt uz rokām, “lai neiedotu niķus”, un to, “kādā vecumā jāsāk izdzīt niķus”.

Padomju okupācijas laikā vēsai audzināšanai ģimenē pievienojās agra bērna audzināšana mazbērnu novietnēs. Uz turieni – novietni vai t. s. “silīti” – bērnus varēja vest no trīs mēnešu vecuma, kad beidzās dekrēta atvaļinājums. Tam sekoja bērnudārzs, bet, ja māte strādāja maiņās, bērnu varēja atstāt uz visu nedēļu t. s. nedēļas dārziņā un uz mājām ņemt tikai sestdien un svētdien. Tā jau pirmsskolas vecumā sākās bērnu atsvešināšanās

no vecākiem un ar to saistīta neaizsargātības izjūta, psiholoģiska

Dz. Meikšāne grāmatas “Psihologija mums pašiem” atvēršanas svētkos 1998. gadā

trauksme, nestabilitāte. (Sk. I. Lika. *Pirmsskolas vecuma bērnu atsvešinātība ģimenē*. Promocijas darbs.)

Atsvešināšanās turpinājās skolā. Līdz Latvijas neatkarības atgūšanai mācību saturs skolās bija vērsti vienīgi uz apkārtējo lietu un pārādību pasauli, bet nebija orientēts uz cilvēku kā augstāko vērtību. Tas atsvešināja bērnus pašus no sevis. Tika kultivēta kritika un paškritika, pakļaušanās un pakļaušanās uz augstāk stāvošajiem. Pedagoģijā lietoja jēdzienus “personības veidošana”, “pareizi domāt”.

Adaptēšanās un konformisms, domāšana un rīcība “kā pārējiem” bija ceļš, kā atbrīvoties no nedrošuma izjūtas. Mums, attīstības psihologiem, vienīgais veids, kā šo pretrunu risināt, bija lekcijas un raksti presē. Runājām par mīļu audzināšanu bērnu iestādēs, tomēr apzinājāmies, ka tā nevar aizstāt māti, bet māti iesaistīt algotā darbā ārpus mājas – tā bija valsts politika.

Pēc Latvijas neatkarības atgūšanas pretruna atklājās vēl dziļāk. Latvijā nonāca grāmatas ar rietumu psihologu pētījumos gūtām atziņām par to, kāda nozīme bērna attīstībā ir mātes un bērna intīmam sirsnīgam kontaktam. Kļuva redzams, ka audzināšanas sistēma rietumos orientēta uz tādām vērtībām kā ticības sev izkopšanu, savu iespēju iepazīšanu, vajadzību apzināšanos, pašaktualizāciju. Tur personība ir orientēta nevis uz pavēlēm, bet izvēli. Tā paveras plašums domām, jūtām, attīstās aktivitāte, uzņēmība, iniciatīva. Šāda personība arī pret saskarsmes partneri spēj izturēties kā pret sev līdzīgu.

Mātes un bērna tuvības problēmas pētījumos risina Dž. Boulbijs, A. Freida, M. Mālere, L. Kaplāne, D. Vinnikots, R. Špics, Dž. Robertsons un daudzi citi. Viņu grāmatās atklāti pašizjūtas veidošanās sākumi, kas turpinās skolā un ir būtiski personības tālākajā attīstībā.

Rietumzemju vieslektori pie mums propagandēja atbilstošas atziņas. Diemžēl pedagogi nesaprata, kā var būt mīļa un cieņas pilna attieksme, ja skolēns nezina. Man nācās piedzīvot situāciju, kad skolotāja neveiksmīnīkam mīļi noglāstīja galvu ar vārdiem: “Ak, tu muļķīti, sēdies vietīnā!” Cits gadījums. Mūsu skolēnus ārzemēs uzai-

cināja uz radio pastāstīt, kādi ir viņu iespaidi, izjūtas. Grupas vadītāja pa varītēm rāvās iet kopā ar bērniem: "Viņi taču nezina, ko teikt!"

Atšķirību attieksmē pret skolēniem bija pamanījusi kāda vieslektore. Viņa salīdzināja, kā rīkotos viņu un mūsu skolotāja. "Ja pirmklasnieks pēc zvana aizkavējies pagalmā, lasot krāsainas kļavu lapas, tad skolotāja, pa logu izliekusies sauktu: "Džon, nāc klasē, mēs mikroskopā vērojam lapas uzbūvi, un te bez tava prāta neiztikt." Latvijas skolotāja laikam sauktu: "Jāni, vai tev ausu nav, vai tu zvanu nedzirdēji? Tūlīt klasē!"

Reiz, kad vieslektore teica, ka pedagogs vienmēr var atrast, ko skolēniem pateikt labu un uzmundrinošu, sekoja jautājums: "Ko tad var labu pateikt skolēnam, kurš no astoņiem kontrol darba uzdevumiem pareizi atrisinājis tikai pusi?" Atbilde: "Tad paslavējiet par tiem četriem, jo viņš taču ir nelaimīgs. Ja būtu atrisināti tikai divi, būtu jāpaslavē par tiem." Jautātāja turpināja: "Bet ja nevienu?" Atbilde: "Tad paslavējiet par rokrakstu!"

Kāda ārzemiece bija novērojusi, ka pie viņiem un mums mātes atšķirīgi sagaida bērnus no skolas. Viņu mammas izjautā par to, kā gāja, kā jutās skolā, vai bija priecīga diena. Pie mums: "Pusdienas uz plīts, kad paēdīsi, nomazgā traukus, iznes grūžu maisu, aizej uz veikalu un nopērc maizi." Par emocionālo labklājību bērnu neiztaujā.

Tāpat audzināšanas un saskarsmes tradīcija ir dziļa, noturīga un tai ir arī rezultāti. Tie kļūst redzami, paplašinoties jauniešu kontaktiem gan mācībās, gan citās kopdarbības formās (piemēram, starptautiskie miera uzturēšanas spēki, darbs starptautiskos uzņēmumos u. c.). Ja personu raksturo neticība sev, nedrošums, pazemināta pašizjūta, tad aktivizējas psiholoģiskās aizsardzības un kompensācijas mehānismu darbība un vēl vairāk sarežģījas situācija kontaktos un saskarsmē. Pašizjūta var apgrūtināt darba uzdevumu veikšanu un virzīšanos pa dienesta kāpnēm. Par to pārliecinājos, piedaloties topošo valsts ierēdņu atestācijā un mācīšanās.

1993. gadā Latvijā sāka darbu Valsts reformu ministrija. Tās pa-

kļautībā darbojās Valsts administrācijas skola un valsts civildienesta pārvalde, kas veica darbu valsts ierēdņu sagatavošanā. Piedaloties ierēdņu atestācijā, pārliecinājos, cik stipri ir iepriekšējā dzīves posmā veidotie stereotipi, tajā skaitā orientēšanās uz citu vērtējumu, pakļaušanos tam, arī instancēm un nostādnēm, neticība sev un nedrošums saskarsmē ar tiem, no kuriem jūtas atkarīgs.

Uz jautājumu, kādas pretendenta personības īpašības liecina par piemērotību ierēdņa darbam, sekoja atbilde: "Priekšnieks izvirzīja, ja jau viņš domā..." Jautājām: "Ko gribat paveikt tuvākajos 3–5 gados? Vai jums ir stratēģija turpmākajam darbam?" Atbilde tika virzīta prom no sevis: "Nav izstrādāti likumi, pārāk atšķirīgi norādījumi un instrukcijas." Uz jautājumu par zināšanām un organizatoriskā darba spējām sekoja atbilde, ka esot mācījies Zviedrijā un Vācijā, ieguvis sertifikātu.

Konstatēto ņēmām vērā, izstrādājot mācību programmu "Saskarsme: sociālpsiholoģija un ētika". Saskarsmes sadaļas izstrādē īpaši nozīmīgi bija V. Reņģes priekšlikumi, bet ētikas daļas izstrādē – A. Milta un S. Lasmanes ieguldījums. Programmas realizēšanai zināšanas apguvām Dānijā, Bornholmas salā, kur mūsu psihologu grupu iepazīstināja ar Eiropas kopienas valstu atbilstošo pieredzi. Neraugoties uz to, nonācām pie savas mūsu apstākļiem specifiskas pieredzes un nepieciešamības strādāt atšķirīgi.

Konstatējām, ka notiek mūsu sabiedrības pārstrukturēšanās. Daudzi eksakto zinātņu speciālisti pārorientējas uz humanitāro sfēru. Daudzi ierēdņu kandidāti ir inženieri, fiziķi, matemātiķi, ekonomisti, kuri nekad agrāk nebija mācījušies t. s. cilvēkzinātnes, to skaitā psiholoģiju. Personības identitātes veidošanos ir apgrūtinājuši iepriekšējā dzīves posma apstākļi Latvijā: cilvēku atsvešināšanās, voluntārisms, pakļaušanās instancēm un nostādnēm.

Salīdzināmie identitātes koncepciju pētījumi rietumu un austrumu kultūrās (R. Erters u. c.) ir atklājuši normu ietekmi uz personības attieksmju veidošanos. Austrumu kultūras pārstāvji vairāk orientēti uz pakļaušanos sociālajai videi – ģimenei, darba kolektī-

vam: viņi sevi uzlūko par grupas locekļiem, vērtē no grupas vērtību viedokļa, ir orientēti uz citu cilvēku vērtējumu. Svarīgu vietu viņu dzīvē ieņem iekļaušanās, paklausība, konformisms. Savukārt viņi paši cenšas regulēt un pakļaut pārējos atbilstoši dominējošām nostādnēm, mazāk respektē citu cilvēku brīvas izvēles iespējas un autonomiju. Ierēdņu atestācijā 1994. gada jūlijā uz jautājumiem iegūtās atbildes apstiprināja šādu ievirzi arī topošiem ierēdņu kandidātiem. Izpaudās gan interese par tādām zināšanām, kas ļautu manipulēt ar citiem, gan pilnīgs intereses trūkums par citiem. Viens no maniem klausītājiem pat paziņoja: "Savu viedokli esmu izteicis, citu domas mani neinteresē, es iešu uzsmēķēt." Bija arī tādi, kas pauda vēlēšanos, lai manipulē ar viņiem: "Pasakiet, lūdzu, kas un kā manī ir jāizmaina?"

(Par gūto pieredzi darbā ar ierēdņiem (sk. *Saskarsmes psiholoģija un izturēšanās stereotipi*. Rīga: *Civildienesta ziņotājs*, 6., 7., 10., 11. lpp.; Ierēdņa personības identitāte kā sekmīgas darbības nosacījums. *Konferences "Ierēdnis Latvijā" materiāli*. Rīga: Valsts Administrācijas skola, 1994, 19.–20. lpp.)

1991. gadā Latvijas Zinātnes padome apstiprināja granta tēmu

*Latvijas psihologi apgūst ārvalstu pieredzi ierēdņu sagatavošanā Dānijā.
1994. gads*

“Skolēnu pašizjūta (psiholoģiskais komforts un diskomforts) – realitāte un problēmas pedagoģiskais risinājums”. Pētījuma turpmākos gados, atbilstoši aktualitātēm, temata formulējums mainījās. No 1994. līdz 1996. gadam tas bija “Pašizjūtas dinamika un optimizācijas ceļš dažādos bērnu, pusaudžu un jauniešu attīstības posmos”. Pētījuma loģika noveda pie identitātes problēmas, un no 1997. līdz 1999. gadam temats ir “Skolu un studējošās jaunatnes identitātes attīstība Latvijā”.

Palielinājās arī pētnieku grupas dalībnieku skaits. Sākumā tie bija Dz. Meikšāne (vad.), I. Plotnieks, I. Krūmiņa, V. Ozoliņš; ar 1996. gadu iesaistījās A. Krauklis un A. Krūze, bet 1998. gadā – G. Garlejs. Plašāks kļuva interesentu un līdzdalībnieku aktīvs ārpus grantu grupas. Te aktīvi darbojās A. Šteinberga, J. Pāvulēns, I. Tunne, K. Mārtinsone, I. Lika, A. Lasmane u. c.

Pirmais ziņojums par pētījumu iekļauts Vispasaules latviešu zinātņu kongresā Rīgā, 1991. gada 13. jūlijā un publicēts kongresa materiālos: Dz. Meikšāne “Skolēnu pašizjūta (psiholoģiskais komforts un diskomforts), realitāte un problēmas: pedagoģiski psiholoģiskais risinājums.”

Pētījumā ir aplūkotas vairākas problēmas:

- ♦ pie kādiem nosacījumiem bezpalīdzība aktualizējas katrā no vecumposmiem, krīzēm, kritiskām situācijām;
- ♦ kāda ir subjekta raksturīgā rīcība atbilstoši diskomforta cēloņiem, bērnu vecumam, dzimumam;
- ♦ kāda ir psiholoģiskā paš aizsardzība katrā vecumposmā kā kritiskas situācijas neproduktīvas pārstrādes izpausme;
- ♦ kā optimizēt psiholoģisko pašizjūtu ģimenes un skolas audzināšanā.

1990. gados sabiedrību satrauca lielais bērnu skaits, kas neapmeklēja skolu, klaiņoja, arī ubagoja ielās. Iesaistījāmie šīs parādības izpētē. Pētījumu veicu kopā ar pētniekiem R. Kveldi, G. Matuli un I. Sūniņu. Šī pētījuma rezultāti lasāmi izdevumā “Tiesības uz izglītību – 10 līdz 15 gadus vecu bērnu aiziešana no skolas: iemesli, moti-

vācija, risinājumi". Dati iegūti 1998.–1999. gadā. Turpmāk tie varētu būt noderīgi salīdzinošiem pētījumiem par skolas kā valsts institūcijas attīstību Latvijā.

Konstatēto cēloņu daudzveidībā iezīmējas vairāki virzieni. Pirmkārt, skolu ātrāk vai vēlāk pamet bērni ar speciālām vajadzībām, kuriem nav nodrošināta nepieciešamā individuālā pieeja pedagogiskajā procesā un ģimenes atbalsts saskaņā ar speciālista norādījumiem. Te iespējams izdalīt četras grupas:

1. grupa – bērni ar attīstības aizturēm no dzimšanas vai iegūtām slimības rezultātā pirmajos dzīves gados;
2. grupa – bērni ar speciālām vajadzībām, saistītām ar smadzeņu pusložu asimetriju, uzmanības deficīta sindromu, hiperaktivitāti;
3. grupa – hroniski slimie bērni;
4. grupa – bērni ar sociogēnām aizturēm, kas aug morāli degradētās ģimenēs, kļūstot uz ielas, aizkavēta intelektuālā, emocionālā un voluntārā attīstība, nav intelektuālā darba iemaņas, ir personības deformācija.

Dažreiz skolu neapmeklē ļoti jūtīgi bērni, kas baidās, ka nav pietiekoši labi iemācījušies, baidās no izsmiekla. Pētījumā iegūtie materiāli liecināja, ka dažādie skolas neapmeklēšanas cēloņi aizvien saistīti ar skolēnu pazeminātu pašizjūtu, diskomfortu skolā. Diskomfortu rada nespēja stundās sekot un grūtības veikt mājas uzdevumus. Ja skolēns vairākus gadus ir nesekmīgs un tiek pārcelts ar robiem zināšanās, viņš nespēj sevi apliecināt galvenajā darbā – mācībās, tad tāds stāvoklis kļūst aizvien neizturamāks.

Skolēni uz skolu neaiziet visbiežāk tajās dienās, kad nav sagatavoti mājas darbi un ir bailes, ka skolotājs pazemos. Veidojas aplis – kavējumi traucē zināšanu apguvi. Turklāt ārpus skolas neviens netirda, ir vieglāk, interesantāk. Jaunākajās klasēs bērni skolotāja negatīvo vērtējumu par mācību rezultātiem pieņem kā vispārinājumu par sevi, un rezultātā veidojas mazvērtības komplekss, apātija pret skolu.

Vispārizglītojošo skolu skolotāji nav sagatavoti darbam ar šiem bērniem, vecāki neapzinās bērniem nepieciešamo palīdzību. Skola vaino vecākus, vecāki – skolu. Tā kādā no aptaujām māte, skolotāja, raksta: “Mans dēls dzimis ļoti smagi – kā sekas attīstības aizture. Vēlu sāka staigāt, pēc trīs gadu vecuma runāt. Kā māte un pedagogs ļoti centos palīdzēt dēlam un to pašu sagaidīju arī no skolas pedagogiem. Diemžēl veltīgi. Bērni klasē iekļūst it kā plūsmā, straumē. Ja spēj turēties līdzī – labi, ja nē – neko darīt.”

Aptaujās skolotāji atzīmē, ka skolēni ar veselības un attīstības problēmām noturas skolā no 1. līdz 4. klasei “beztūlīgu posmā”, bet pēc tam skolu pamet. Tā skolotāja L. G. raksta: “Man ir zināmi šādi gadījumi 5., 7. un 9. klasē. Pamatskolā nonāk bērns ar vieglu garīgu atpalcību. Sākumskolā problēma nesaasinās, jo neliels progress attīstībā ir. Ar šo bērnu strādā pēc stundām, viņu nosacīti, ar vasaras darbiem pārceļ nākošajā klasē. Problēma saasinās pamatskolā – šo bērnu māca priekšmetu skolotāji, kļūst grūtāk, prasības pret visiem vienādas. Rezultātā bērns vai nu ieraujas sevī, noslēdzas, vai kļūst agresīvs, rupjš. Mācības neveicas, konflikts ar skolotājiem un skolēns izvēlas uz skolu nenākt.”

Lai tuvāk noskaidrotu, kādi skolēni nonāk vakarskolā, pētījuma gaitā iepazināmies ar stāvokli kādā Rīgas strādnieku jauniešu vakarskolā. Izrādījās, ka 8. klasē, atnākot uz vakarskolu, visi skolēni bijuši nesekmīgi, bet 42% – ar neapmierinošu uzvedību. Arī skolēni paši, atbildot uz anketas jautājumu – kādēļ atnākuši uz vakarskolu, 50% min problēmas mācībās, 50% to, ka bijuši konflikti ar skolotājiem un klasesbiedriem. Kā cēloni min arī sliktu veselību. 9. klasē stāvoklis līdzīgs. 78% skolēnu, atnākot uz vakarskolu, bijuši nesekmīgi, bet 50% – ar neapmierinošu uzvedību.

Pārrunās ar šīs vakarskolas 5. klases skolēniem uzzinājām viņu viedokli, kādēļ aizgājuši no dienas skolas un iestājušies vakarskolā. Vairākiem no šiem bērniem ir tikai 10 gadi. Izrādījās, ka to ieteikuši iepriekšējās skolas skolotāji, jo ar viņu sekmēm vakarskolu būšot vieglāk pabeigt. Esot arī patīkamāk, jo mācības tikai četras dienas nedēļā,

mazāk jāmācās, vairāk brīva laika. Pārliecinājāties, ka šiem bērniem patiešām neveicas ar lasīšanu.

Jautājām par nākotnes iecerēm: vai nebūs vēlēšanās pabeigt vidusskolu, studēt augstskolā? Uz to atbilde bija gatava: "Pēc 8. klases iestāšimies dienas skolas 9. klasē, pēc tam pabeigsim vidusskolu un stāšimies augstskolā." Stāšoties juristos, ekonomistos vai Policijas akadēmijā. Kā redzams, šie bērni neapzinās savu reālo situāciju un perspektīvas.

Savdabīgs kontingents veidojas arī internātskolās, kurās 1. klasē mācījās bērni no 6 līdz 13 gadiem. Sešgadīgie tādēļ, ka mājās nav ko ēst, bet pārāudzī tādēļ, ka agrāk nebija skolas gaitas uzsākuši. Internātskolā ieplūst apkārtējo skolu nesekmīgie skolēni, kuru ģimenēs valda nabadzība un amorāla degradācija. Šajā skolā vecāku sapulces ir labi apmeklētas, jo visus atnākušos paēdina. Vairāki vecāki ņem līdzī arī mazākos bērnus. Šāds internātskolas kontingents neatbilst nolikumam par internātskolām. Darba apstākļi negatīvi ietekmē skolotāju darba kvalitāti.

Sabiedrībai bīstamu grupu veido iepriekš minētā ceturtā grupa – bērni ar sociogēnām aizturēm. Daudzi no viņiem jau pirmsskolas vecumā aug uz ielas, bez vecāku uzraudzības, ir ieguvuši antisociālas uzvedības pieredzi – zog, ubago. Šie bērni pa lielākai daļai nāk no morāli degradētām ģimenēm, kur valda alkoholisms, vardarbība. Viņi nav spējīgi veikt skolas uzdevumus un to arī nevēlas.

Valstiskas un dažādas nevalstiskas organizācijas meklē iespējas "atgriezt" skolā bērnus, kuri kādu laiku, pat vairākus gadus, nav skolu apmeklējuši. Tā veidojas situācija, ka vienā klasē mācās visai atšķirīga vecuma bērni, ar atšķirīgām attīstības iespējām un dzīves pieredzi.

Aptaujā minēts gadījums, kur mācības pārtrauktas laikā, kad tēvs bijis cietumā un māte likusi auklēt mazo brālīti. Tagad vecāki nolēmuši, ka skolas gaitas jāatsāk. Diemžēl zēns ir zaudējis intelektuālās piepūles spēju, psihisko funkciju attīstība atpalikusi un viņš izvēlas uz skolu vairs neiet, jo netiek galā ar tādiem mācību uzdevumiem, ko veic jaunāki klasesbiedri.

Kamēr ielgst nabadzības un sociālās atstumtības jautājumu risināšana, sabiedrībā veidojas degradēts iedzīvotāju slānis, kas savu fizisko un garīgo deformētību nodod nākamajai paaudzei. Pašreiz nemīlētie, depresīvie, nelīdzsvarotie, neizglītotie, atstumtie ielas bērni, kam trūkst garīgas orientācijas, nespēj apgūt sociāli atzītas vērtības. Izdziņošanas nepieciešamības mudināti, viņi nereti integrējas noziedzīgos grupējumos, izpauž sevi antisociālā veidā.

Darbojoties Latvijas Inteligences apvienībā, par skolēnu pašizjūtas problēmu saistībā ar skolas neapmeklēšanu, kā arī citiem aktuāliem jautājumiem referēju kopsapulcēs. Plašāks apkopojums par pašizjūtas pētījumu ir LU Pedagoģijas un psiholoģijas institūta izdots rakstu krājums "Personības pašizjūta un identitāte". Krājums sastādīts kopā ar I. Plotnieku, un tajā ievietoti gan mūsu, gan mūsu maģistrantu un doktorantu raksti.

Jaunatnes pašizjūta kā veiksmīgas vai neveiksmīgas integrācijas un tolerances faktors globalizācijas apstākļos tika pētīta arī ārzemēs. Tas bija starptautisks pētījums "Skolēnu subjektīvā pašizjūta", ko 1997. gadā organizēja Rostokas Universitātes Skolu pedagoģijas institūta profesore G. A. Ekerle un Frankfurtes pie Mainas Vācu internacionālās pedagoģijas institūta profesors B. Krāks. Vairākās valstīs – Vācijā, Dānijā, Nīderlandē, Čehoslovākijā, Polijā un Latvijā – ar vienu un to pašu metodiku pētīja, ko 9. un 10. klašu skolēni domā paši par sevi, savu skolu un sabiedrību. Datu apstrāde notika pēc kopējas, stingri noteiktas metodikas un kritērijiem. Apstiprinājās pašizjūtas atšķirības rietumu un austrumu zemju skolēniem.

Kopš 1989. gada LU Pedagoģijas un psiholoģijas katedra/institūts sadarbojas ar Tībingenas Universitātes (Vācija) Audzināšanas institūta profesoru LU Goda doktoru J. Heldu. 1990. gadā tika izveidots pirmais kopējais starptautiskais pētījuma projekts "Internationales Lernen" ("Internacionālā mācīšanās"), kurā piedalījās Vācija, Nīderlande, Horvātija, Grieķija un Latvija. No 1996. līdz 1999. gadam projekts saucās "Jaunatnes integrācija un izolācija sabiedrībā", kurā bez minētajām valstīm iesaistījās arī Polija un Spānija.

Latvijā projekta vadītāja un koordinatore bija profesore A. Špona. Ar viņas iniciatīvu projektā piedalījās pētnieku grupa no Latvijas: I. Maslo, Dz. Meikšāne, I. Plaude, A. Šteinberga. Aktīvi dalībnieki bija skolu vadītāji – doktoranti J. Rozenblats, J. Nipers, V. Krupskis. Grupas internacionālais sastāvs pavēra iespēju iepazīt dažādu zemju pētnieku guvumus. Nemitīgi uzdevām arī sev jautājumu: “Ar ko mēs varam būt interesanti citiem, būt devēji, ne tikaiņēmēji?” Izrādījās, ka tādas ir mūsu zināšanas par Ļ. Vigotski, S. Rubinšteinu, A. Ļeontjevu, D. Uznadzi un daudziem, daudziem citiem austrumu psihologiem un pedagogiem, arī Latvijas zinātniekiem J. A. Studentu, P. Dāli, J. Bundulu u. c. Pavērās iespēja salīdzinošiem pētījumiem. Tādiem arī bija veltītas manas uzstāšanās konferencēs un simpozijos Tībingenā un Freiburgā (Vācija), Amsterdamā (Nīderlande), Zagrebā (Horvātija), Neo-Patricia (Grieķija). Pētījumi minētajā grupā ietverti arī starptautiskajās publikācijās.

Vienā no komandējumiem uz Tībingenu (Vācija) vilcienā braucu kopā ar sociālo darbinieci no Mārburgas – Barbaru Gertneri (*Gärtner*). Bija 1991. gads. Latvijai bija pavērušās iespējas iepazīt demokrātisko

rietumvalstu pieredzi gan pedagogijā, gan psiholoģijā. Tāds bija arī mana brauciena mērķis, tādēļ centos pēc iespējas vairāk izzināt,

Barbara Gertner

iztaujājot Barbaru. Sākām sarakstīties. 1992. gadā saņēmu no Barbaras ielūgumu pavadīt Mārburgā viņas atvaļinājuma laiku un to pilnībā veltīt mani interesējošo jautājumu noskaidrošanai. Barbara bija rūpīgi izplānojusi darbības programmu katrai dienai triju nedēļu garumā un šo laiku veltīja man no rīta līdz vakaram. Par brauciena pirmo un izcilāko ieguvumu atzīstu to, ka iepazinu cilvēku, kas spēja sagādāt tik nozīmīgu, dāsnu un pašreizējo dāvanu.

Ceļā uz Hanoveri, kur man bija paredzēta iepazīšanās ar psihodramas izveidotāja J. Moreno darba biedriem, nakšņojām pie Barbaras māsas. Viņas piecgadīgais dēlens Bjerns apmeklēja bērnudārzu, un es tur devos kopā ar viņu. Uzzināju, ka Bjerns iet pirmajā maiņā, kas ir no 7 rītā līdz 13 dienā. Man par lielu izbrīnu gulējām līdz 8.00, tad mierīgi brokastojām un gājām uz dārziņu. Te saskatīju pirmo atšķirību no mūsu bērnudārziem, kur visiem jāierodas maiņas sākumā. Vācu pedagogi atzīst: jo vairāk laika bērni pavada kopā ar vecākiem, jo labāk. Ja vecākiem ir iespēja bērnu atvest vēlāk, tad tā arī jādara. Kopējās nodarbības dārziņā sāka tikai 10.30.

Pēc ierašanās un iepazīšanās Bjerns mani iesaistīja rotaļā "Veikals". Viņš bija pārdevējs, es pircēja. Pārdevējs svēra un mērija,

Bjerns

piedāvāja precī un paziņoja cenu. Es maksāju ar naudu, kas līdzīga īstajai, liku pirkumus somā. Piedāvājums bija tik bagātīgs, ka man vairs nebija, kur likt. To redzot, pārdevējs sarūpēja lielu tūtu un beigās arī grozu.

Pa to laiku durvis atvērās un grupā tika iebīdīts galdiņš uz riteņiem. Uz tā atradās krūzes ar pienu, sulu un tēju, katrai apmēram litra tilpums. Uz apakšējā plauktiņa novietotas tasītes un krūzītes. Daži bērni jau lēja sev dzērienu un, paņēmuši otrām brokastīm līdzpaņemto, gatavojās uz ēšanu. Es jautāju audzinātājai, vai mums ar Bjernu nav jāpārtrauc rotaļa un jānāk brokastīs? Audzinātāja pievērsa manu uzmanību luksoforam pie durvīm: dega zaļais signāls. Tā būšot veselu stundu, lai bērni varētu paši izvēlēties, kad ēst, pabeigt uzsāktās rotaļas un novietot mantas. Pēc tam būs dzeltenais signāls – tad gan būšot jāpasteidzas, bet, kad parādīsies sarkanais, tad galdiņu vedīs prom.

Tā praksē izskatās bērnu orientēšana uz izvēli, nevis pavēlēm (“Visi mazgāt rokas”, “Visi pie galda!”, “Visi gultās!”).

Pēc brīža audzinātājas uz galda nolika ķirbi. Tam izgriezta robiņus acu un mutēs vietās, nogriezta augšējo daļu un tās vietā pielāgoja platmali. Pamēģināja izgaismot ar ievietotu sveci. Nolēma, ka tā būs labi, un novietoja uz skatuves aiz aizkara. Mazos gabaliņus sagriezta salmiņos līdzīgi kartupeļiem frī. Tad pie atsevišķa galdiņa uzaicināja divus bērnus. Viņi aizsēja priekšautus, paņēma dēlīti, nazi un grieza salmiņus mazos gabaliņos.

Gaidīju, kad audzinātāja teiks: “Jums pietiek, lai nāk nākamais pāris!” Bet nekas tāds nenotika, katrs var izvēlēties ko un cik darīt. Tātad atkal izvēle. Bērns ir savas darbības subjekts, nevis objekts, kuru regulē. Atturēs tikai no tādas aktivitātes, kas varētu nākt par sliktu viņam pašam vai kādam citam, turklāt palīdzēs izprast, kādēļ.

Bērni sēž aplī. Atveras skatuves aizkars. Ķirbis raugās pretī ar spožām acīm. “Kas tas ir?” jautā audzinātāja. Bērni: “Ķirbis.” Jautājums: “Ko ar viņu dara?” Kopēja atbilde: “Ēd.” Audzinātāja nes bļodu ar ķirbja gabaliņiem, paņem tos karotē, un katrs ņem pa gabaliņam nogaršot.

- Kā garšo?
- Kā kartupelis. – Kā gurķis. – Bezgaršīgs. – Negaršīgs, u. tml.
- Ko darīsim?
- Jāsatavos.

Mēs arī satavosim. Bērniem piedāvā uzbērt cukuru, uzliet sulu. Garšo atkal. Jā, nu jau labāk. Ejot mājās, bērni varēs likt savos traucīņos un nest līdzī. Tagad saprotu, kā radās plūmju ievārījums, ar kuru mani cienāja brokastīs, norādot, ka to gatavojis Bjerns dārziņā.

Bērnudārzā māca, kā rīkoties dažādās negaidītās situācijās. Zināms gadījums, ka lidostā bērns un vecāki pašķīrušies. Piecādīgais pajautājis, kur atrodas informācijas centrs, devies turp, pateicis, kas noticis, un palūdzis, lai pa skaļruni uzaicina vecākus nākt šurp, jo viņš nomaldījies.

Citā reizē braucām uz Bonnu. Pie mājas, kur dzīvoja Barbaras draugi, mūs sagaidīja sieviete invalīdu ratiņos. Veikli braucot pa priekšu, viņa veda mūs dzīvoklī iekšā. Vēlāk, kopējā ekskursijā pa Bonnu, mani izbrīnīja, ka neviens nepiedāvājās ratiņus stumt vai kā citādi palīdzēt. Tikai vienā brīdī sieviete lūdza: “Paceliet mazliet riteni, gribu ieskriet šajā veikalā nopirkt skatu kartiņas.” Atceļā uz Mārburgu uzzināju, ka šī sieviete nevar staigāt kopš bērnībā pārslimotā poliomiēlīta. Tomēr viņa ir ieguvusi augstāko izglītību un ir ministrijā atbildīga darbiniece.

Valsts veic savu uzdevumu: nodrošina iespējas cilvēkiem ar īpašām vajadzībām; no cilvēka paša atkarīgs, kādā mērā viņš tās izmanto. Sekmēt ticību savai varēšanai ir saskarsmes norma, bet neprasiņas palīdzības piedāvājums – mājiens uz nevarību.

Heidelbergā apmeklējām vecu ļaužu pansionātu, kur dzīvoja Barbaras tēvs un kurā starp iemītniekiem bija arī neredzīgie. Ievēroju, ka ratiņos sēž jauns cilvēks, ar melnu apsēju uz acīm. Noskaidrojās, ka studentiem, kas gatavojas darbam ar šādiem cilvēkiem, ir zināmu laiku jādzīvo, neko neredzot. Tikai tā var īsti izzināt neredzīgo izjūtas un vajadzības, kļūt par labiem speciālistiem.

Kopā ar sociālo psiholoģi Mariani apmeklēju vecu ļaužu kopšanas skolu Hombergā. Izrādījās, ka šajā skolā mācās ne tikai, lai strādātu vecu ļaužu iestādē, bet daudzi tādēļ, lai varētu palīdzēt saviem tuviņkiem, kuriem vecumdienas ir pienākušas vai pienāks ģimenē.

Mariane vada arī spriedzes noņemšanas un atmiņas uzlabošanas treniņu grupas. Lai iepazītu darbu, man bija jāklūst par vienu no grupas dalībniecēm un jādara viss kopā ar grupu. Vērotājs varētu būt traucējošs. Te pārliecinājos, kā var efektīvi saistīt treniņa vingrinājumus ar to funkcionālās iedarbības skaidrojumu, izmantojot uzskatei zīmējumus, shēmas, modeļus. Šāda pieeja ne tikai palielina treniņa rezultātus, bet psiholoģiski ļauj justies katram no dalībniekiem kā personībai, kuras garīgā pasaule tiek respektēta.

Ar Barbaras gādību saņēmu ielūgumu un 1992. gada 8. oktobrī piedalījos klīniskā psihologa, profesora Dītmara Šultes (*Dietmar Schulte*) apbalvošanas svinībās Mārburgas kūrfirstu pilī. Balvu 10 000 markas D. Šulte saņēma par savu pētījumu izturēšanās terapijā dažāda veida fobiju un panikas pārvarēšanā. Te arī nolēma iedibināt tradīciju: ikgada balvas pasniegšanu par sasniegumiem psiholoģijā. Pārliecinājos, ka Vācijā psihologu darbu valsts novērtē un atbalsta.

Vairākas dienas pavadīju Mārburgas Psiholoģijas institūtā, kur iepazinos un pārrunāju darba jautājumus ar profesoru L. Tentu (*Lot-her Tent*) un profesoru D. H. Rostu (*Detlef H. Rost*). Te minēšu tikai vienu atziņu no tām, ko ieguvu no attīstības psiholoģijas docētāja L. Tenta. Uz jautājumu par attīstības krīžu interpretāciju dažādu autoru darbos, profesors atbildēja: "Mēs jau pirms 10 gadiem esam nākuši pie atziņas, ka vecumposmi nav saistāmi ar attīstības krīzēm." Tātad vācu zinātnieku pieeja principiāli atšķiras no tās, ko pazīstam amerikāņu (E. Eriksons) un krievu (Ļ. Vigotskis, D. Elkoņins) autoru darbos.

Šis ir tikai fragmentārs ieskats pieredzē, ko ieguvu ar Barbaras gādību. To salīdzināju ar realitāti mūsu praksē, rosinu topošos psihologus un pedagogus uzzināt pēc iespējas vairāk, analizēt rietumu

un austrumu pētnieku atziņas, veidot savu pieeju atbilstoši mūsu sociālajai realitātei.

Viesošanās sākumā Barbara bija noorganizējusi man iepazīšanās vakaru ar saviem draugiem. Te iepazīnos ar Gotharda Frīdriha Stendera (Vecā Stendera) pēcteci Elisu Stenderi, kura dzīvo Mārburgā. Uzzināju, ka Elisas brālis un vecākā māsa dzīvo Kanādā, bet divas jaunākās māsas – Štutgartes tuvumā.

Elisas profesija ir medicīnas māsa, bet tagad viņa jau ir pensijā. Elisai ir liela interese par visu, kas notiek Latvijā. Viņa regulāri ciešojas vecā Stendera dzimtajā Eglainē Aizkraukles rajonā, apmeklē memoriālo muzeju, tiekas ar vietējiem iedzīvotājiem. Elisa ļoti vēlējas iemācīties latviešu valodu un to arī izdarīja. Biju viena no viņas skolotājām.

*Dz. Meikšāne Mārburgā māca Elisai Stenderi latviešu valodu.
1992. gads*

Elisa vairākas reizes ir ciemojusies pie manis Rīgā, kopīgi aizbraucām pie I. Plotnieka uz Garciešu un pat apceļojām Kuršu kāpas. Elisa – Vecā Stendera mazmeita sestā paaudzē – 2008. gada jūnijā Latviju apciemots sešpadsmito reizi.

Latvijas Universitātē pavadītajos gados man pavērās jauna pieredze un iespējas iepazīt rietumu valstu zinātnieku darbus, viņu erudīciju, dzīves un saskarsmes kvalitāti. Salīdzinot to ar zināmo, izvērtējot kopīgo un atšķirīgo, iezīmējās jaunas, mums aktuālas problēmas, kas gaida risinājumu.

Habilitētā pedagoģijas zinātņu doktora grādu ieguvu 1993. gadā Latvijas Universitātē par zinātnisko darbu kopu, kuras centrālais jautājums bija psiholoģijas zinātņu integrācija pedagoģijā.

1993. gadā man piešķīra LU emeritētā profesora goda nosaukumu.

2000. gadā, respektējot likumu par vecuma ierobežojumiem akadēmiskā darbā, uzrakstīju iesniegumu un darba gaitas Universitātē beidzu. Vienlaikus ar mani no *Alma Mater* aizgāja profesors I. Plotnieks, ar kuru bijām strādājuši plecu pie pleca.

*Profesora I. Plotnieka vasarnīcā
Garciešā*

Par darbu ir saņemtas dažādas atzinības:

- ♦ N. K. Krupskajas medaļa (1981);
- ♦ goda nosaukums "LPSR Nopelniem bagātā pasniedzēja" (1988).

Starptautiskajā Praktiskās psiholoģijas augstskolā

2000. gadā pēc darba gaitu beigšanas Latvijas Universitātē Dz. Meikšāni un I. Plotnieku "angažēja" Starptautiskā Praktiskās psiholoģijas augstskola. Līdz šim laikam (2008. g.) Dz. Meikšāne ir augstskolas Senāta priekšsēdētāja un Psiholoģijas fakultātes Domes priekšsēdētāja. Viņa arī docē mācību kursus "Zinātniskās pētniecības metodoloģija" un "Personības izpētes un izvērtēšanas metodes", konsultē bakalaura un kursa darbu rakstīšanu, vada studentu projektu Latvijas psiholoģijas vēstures pētījumā. Savu akadēmiskā darba pieredzi profesore Dz. Meikšāne liek lietā arī kā eksperte Rīgas Stradiņa universitātes Sociālo zinātņu profesoru padomē.

Nelielu ieskatu darba procesā sniedz Dz. Meikšānes stāsts par to, kā akadēmiskais un pētnieciskais darbs savijies arī šajā augstskolā:

"Atbilstoši Praktiskās psiholoģijas augstskolas būtībai tiek meklēti ceļi, kā zināšanu apguvi saistīt ar praktisko pielietojumu un šajā procesā orientēties uz mainīgo nākotni, gatavoties darbam apsteidzoši.

Šāda pieeja ir studentu pētnieciskā darba koncepcijā, kuras iniciators ir augstskolas dibinātājs, psiholoģijas zinātņu doktors J. Mihailovs. Tās realizāciju un pilnveidi veicam visus šos gadus ciešā sadarbībā.

Mēs nediktējam kursu un bakalaura darbu tematus, nenorādām problēmas, ko vajadzētu risināt, bet mācām tās ieraudzīt dzīves notikumos. Studentiem nav nozīmēti darbu vadītāji, bet docētāji tiekas ar grupu reizi nedēļā. Studenti stāsta, kas viņus izbrīnījis, pārsteidzis. Ja arī kursa biedrus tas ieinteresē, sākas notikumu analīze, kas līdzīga rietumu valstīs praktizētai "case analysis". Te arī izkristalizējas psiholoģiskā problēma – nezināmais, bet aktuālais izzināšanai.

Profesore Dz. Meikšāne ar
J. Mihailovu – SPPA Prezidentu

Lai izvēlētos tematu, vēl jāformulē pētījuma priekšmets, jāapsver iespējamā hipotēze un metodes, ar kurām to būs iespējams pārbaudīt. Nereti

nākas noraidīt studenta formulēto tematu: “Nē, tas tad būtu pētījums pedagogijā (vai citreiz – socioloģijā), te nav psiholoģiskā pētīšanas fenomena.”

Mūsu koncepcijā pētniecisko darbu uzrakstīšana nav galvenais mērķis. Svarīgāks par to ir process, kas ved pie šī mērķa. Tajā realizējas ārējā un iekšējā dialektika. Izpētes materiāli nāk no ārējās īstenības, instrumenti – no iekšējās. Instrumenti ir viss līdz šim apgūtais – zināšanas, pārdzīvotais pieredzē, izkoptie izziņas procesi.

Jau 1970. un 1980. gados Baltijas psihologu konferencēs risinājām jautājumu par to, kā zināšanas pārtop pārliecībā un ietekmē turpmāko rīcību. Praktiskās psiholoģijas augstskolā notikumu analizē pētīju intelektuālā un emocionālā informācijas pārstrādes veida efektivitāti. Balstījos uz intelektuāli racionālās pārstrādes pētījumiem, ko veikuši

Ž. Piažē, Ļ. Vigotskis, S. Rubinšteins, un emocionālās pārstrādes pētījumiem D. Vinnikota, L. Gustavsona un B. Krāka darbos. Pirmā, kā zināms, pārsvarā operē ar izziņas procesiem un pēta uztveres, iegau-mēšanas – atcerēšanās, domāšanas līdzdalību informācijas pārstrādē, otra – emocionālo pārdzīvojumu klātesamību un nozīmi.

Konstatēju ceļu, kā abas pieejas saistīt. Tādu paver A. Ļeontjeva pētījumi par parādību personisko “jēgu”. Ja students notikuma analīzē atklāj tā “jēgu” dalībnieka rīcības motivācijā, kurā savijušies prāta spriedumi un emocionālie pārdzīvojumi, viņš no vispārinātu psiholoģijas atziņu “pielaikošanas” pāriet uz daudz dziļāku personības izpratni. Tajā ievērots personiskuma, kā arī darbības un apziņas vienotības princips. Tas ir svarīgi, jo psihologam būs jāstrādā ar konkrētiem cilvēkiem.

Mūsu pieeja palīdz studentiem uz dzīves ceļu paskatīties nevis kā uz notikumu virknējumu, bet saskatīt notikumu saistību ar personības tapšanu. To sekmējam arī ar citiem uzdevumiem. Piemēram:

- ♦ analizējiet no iekšējā un ārējā mijiedarbības pozīcijām rakstnieku, mākslinieku, vēsturisku personu biogrāfijas – pievērsiet uzmanību, vai ir aplūkoti iekšējie nosacījumi, vai ir atklāts, kā ārējais tiek iekšēji pārstrādāts;
- ♦ uzrakstiet viena bērna biogrāfiju – parādiet, kā notikumi tiek iekšēji pārstrādāti;
- ♦ aprakstiet autobiogrāfiskā skatījumā savu dzīves ceļu.

Pētījumi par dzīves ceļu notikumu racionālu un emocionālu pārstrādi apziņā aizvien vairāk ļauj domāt, ka to mehānisms ir vienots un efektīvs, ja abi procesi norit intensīvi un ir bāzēti personības vajadzību – motivējošā sfērā.”

Cauri dzīvei ar smaidu un labestību

(No kolēģu un domubiedru izteikumiem)

Profesore Ārija Karpova

Par Dzidru Meikšāni daudz biju dzirdējusi, pirms sastapu personīgi. Kad uzsāku darbu Rīgā 1976. gadā, viņa strādāja Skolotāju kvalifikācijas celšanas institūtā, tur vadot un koordinējot psihologu darbu. Uzzināju, ka viņa ir viena no ievērojamākām pētniecēm un pasniedzējām, kura lieliski prot integrēt pedagogijas un psiholoģijas zinātņu atziņas, kā arī ne mazāk sekmīgi iemieso zinātniskās atziņas praktiskajā darbā. Biju dzirdējusi, cik labi viņai izdodas abas zinātnes respektēt savā ģimenes dzīvē, veidojot attiecības ar vīru, audzinot dēlu Jāni un meitu Intu. No kolēģu I. Plotnieka, A. Šponas, L. Gruduļa, I. Krūmiņas un citu izteiktajiem fragmentārajiem raksturojumiem secināju, cik domājoša, konsekventi ieinteresēta Latvijas skolotāju izglītības un skolu praktisko jautājumu risināšanā, piemērojot valstiskas domāšanas mērogu, ir šī nenogurdināmā dažādu auditoriju ļoti pieprasītā speciāliste. Atceros kādu avīzēs daudz pieminētu pusaudža pašnāvības gadījumu, kura izmeklēšanā un rezultātu analīzē pašreizējai un iejūtīgai viņa strādāja.

Tuvāka iepazīšanās notika Marksisma-ļeņinisma universitātē. Mācījos radošās inteliģences grupā, kurai bija paredzēts arī lekciju kurss psiholoģijā vairāku lektoru izpildījumā. Kādā ziemas pievakarē auditorijā ienāca smaidoša, laipna, atraisīta lektore un ļoti saistoši runāja par diferenciālās psihofizioloģijas tēmu, gribējās klausīties vēl un vēl, kas par laimi arī bija paredzēts mācību plānā. Ievērojot šīs iestādes ideoloģisko virzību, psiholoģijas un ētikas lekcijas likās kā svaiga gaisa plūsma... Arī pati pēc tam esmu bijusi lektore šajā iestādē, un, veicot savus pienākumus, kā mērauklu izmantoju Dzidras Meikšānes un savas draudzenes Vandas Apšenieces (mirusi 2002. gadā) pieeju nodarbībām – akcentēt vispārcilvēcisko, subjektīvo un intīmi nozīmīgo, nepolitizējot psiholoģiju.

Pēc pāris gadiem kļuvām kolēģes LU Pedagoģijas un psiholoģijas katedrā, pēc tam institūtā Kronvalda bulvārī 4. Tur kopā ir nostrādāts apmēram divus gadu desmitus. Par koleģiālo savstarpējas cieņas un vēlmes otru cilvēku augšupcelt atmosfēru institūtā varētu rakstīt daudz, un īpaši jāizceļ Dzidra Meikšāne un Imants Plotnieks, kuri kopā ar Ausmu Šponu bija šāda radoša klimata un altruistisku savstarpējo attiecību veicinātāji un noteicēji. Jebkurā brīdī Dzidra ir bijusi pieejama padomam, konsultācijai, literatūras aizdošanai, aizvietošanai nodarbībās, ja kāda dzīves ķibeles gadījās. Viņai piemīt prasme distancēties no problēmas izraisītā emocionālā jūklā un ar humoru pieiet šķietami neatrisināmam jautājumam. Viņa prot piepācēt cilvēka pašvērtējumu īsā tikšanās reizē. Atsevišķi būtu jāmin cilvēcis-kais siltums, pretimnākšana, gaiša viedība un atvērtība pret cilvēku neatkarīgi no viņa vecuma, dzimuma, statusa vai aizņemtās sociālās nišas. Apskaužama viņas atvērtība jaunai informācijai un idejām un vienmēr dziļā rūpe par Latviju kopumā – kā tā vai cita jauna vēsma atsauksies mūsu valsts praksē. Liekas, ka viņu tai laikā personīgi pazina vai visi republikas skolotāji. Šī viņas personīgās atbildības izjūta par pedagogu un psihologu darbu valstī man šķiet ļoti aktuāla šobrīd, tās pietrūkst. Viņa patlaban ir manis pētāmo pensionēto pedagogu izlasē kā īpaši cienījama individualitāte, kura nes sevī kopības un valstisku koprūpju ideju. Tagad to izjūtu īpaši, jo psihologu pulciņš

*Ārija Karpova (uz kamieļa) un
Dzidra Meikšāne Izraēlā*

ir ļoti sadalīties, nedraudzīgs, atsevišķās grupiņas “greizsirdīgi kopj katra savu dārziņu”, karo savā starpā, pietrūkst kopības, sadarbības un ieinteresētības par psiholoģijas kā zinātnes un prakses attīstību, psihologu kā profesionāļu kopas noderīgumu neatkarību atguvušajai dzimtenei. Tas tik organiski piemita Imantam Plotniekam, un ar to dzīvo Dzidra Meikšāne.

Viņa pratusi būt lieliska vecmāmiņa, no kuras iedvesmojošs piemērs gūstams. Palīdzējusi dēlam izaudzināt labus cilvēkus un speciālistus – mazdēlus Robertu un Viesturu. Pēdējais aizvien biežāk ar savām režisētajām izrādēm iepriecina Latvijas skatītājus. Viņa ar padomiem palīdz meitai Intai veikt psihoterapeites darbu Jelgavas cietumā. Man šķiet, ka Dzidrai piemīt tas, ko apzīmē ar frāzi “psihologs no Dieva”, ne pēc diploma.

Daudzajos līdzās pavadītajos gados esam bijušas neformāli cieši saistītas: garās interesantās sarunās pa telefonu, trijatā jaunumu apspriešanā kādā skaistā jaunatklātā kafejnīcā vai restorānā (kopā ar Ināru Krūmiņu), kopīgi izrāžu apmeklējumi. Īpaši sirdī glabāju kādas Dzidras apaļās jubilejas svinēšanu manu vecāku mājās starp Kandavu un Sabili, lielā vāgūzī, bet sirsnīgi. Un mūsu abu kopīgais Izraēlas apmeklējums, kura laikā Vidusjūras krastā Keisārijā pārdzīvojām “pārvietošanos gadsimtos” un absolūtu eiforiju. Un kur nu vēl Ciporija, Jordanas upe (svinīga mērcēšanās) un, protams, Jeruzaleme, kurā dzīvojām. Šīs vietas ir kā neapzinātie arhetipi, kuri ievirza virtualitātē un liek pārskatīt visu, kas ar tevi noticis, notiek un vēl notiks. Pēdējos gados Dzidriņa ceļo aizvien biežāk un tālāk... Mīļš paldies, Dzidra, par visu kopīgi pārdzīvoto un iespējām daudz ko no jums mācīties.

Docente Skaidrīte Liepiņa

Tā laikam ir liktenīga sagadišanās, ka sastapāmies ar Dzidru (to-reiz vēl Spirģi) pirms 60 gadiem Latvijas Valsts pedagoģiskajā institūtā, apgūstot pedagoga un psihologa specialitāti. Mēs bijām draudzīgs kurss, izpalīdzīgi, diezgan trūcīgi, toties centīgi pēckara laika studenti. Ar tālaika augstskolā noteikto un apgūto psiholoģijas, pedagoģijas un dažādu priekšmetu mācīšanas metodiku zināšanu bāzi mēs – visi kursabiedri – tikām nosūtīti ar ministrijas ceļazīmēm katrs uz savu darbavietu. Tālākais ceļš bija mūsu pašu rokās.

Mans darba mūžs (vairāk nekā 50 gadi) ir aizritējis, bieži vien ar Dzidru Meikšāni ejot pa vienu taku – aspirantūras gadi, strādājot Republikāniskā Skolotāju kvalifikācijas celšanas institūta (RSKCI) Psiholoģijas katedrā, strādājot par psiholoģijas pasniedzēju Latvijas Universitātē, pēdējos gados – Starptautiskajā Praktiskās psiholoģijas augstskolā, sadarbojusies, konsultējoties dažādās psiholoģijas jomās.

Nav iespējams aprakstīt ne simto daļu to atmiņu un izjūtu, kā gribētos. Pakavēšos pie dažām epizodēm, “atmiņu drupatiņām”.

Mācoties aspirantūrā, gan ziemas salā, gan pavasara šķīdonī mēs devāmies kopīgos izbraukumos pa daudzām Latvijas lauku skolām (protams, ar speciālu Izglītības ministrijas atļauju). Pedagoģiskajā institūtā mūs mācīja izvirzīt teorētiskas problēmas un skolās veikt patstāvīgus psiholoģiski pedagoģiskus pētījumus, balstoties uz konkrētiem faktiem. Mēs hospitējām stundās, veicām psiholoģiskos novērojumus, skolēnu aptaujas, intervijas ar skolotājiem, lai pēc tam mājās izdarītu iegūto faktu apkopošanu un analīzi. Tā pamazām tapa mūsu pētnieciskie darbi, kurus apsprieda katedras sēdēs, vēlāk arī publikācijas un disertācijas.

Vēl gribas pakavēties atmiņās par darbu RSKCI Psiholoģijas katedrā, kuru vadīja Dzidra Meikšāne. Tas bija interesants radoša, neparasta darba posms, jo mums – lektoriem – bija jāstopas aci pret aci nevis ar studentiem, jauniešiem, bet bieži vien ļoti pieredzējušiem

skolotājiem. Katedras vadītāja centās panākt, lai mēs visi lasītu tādas lekcijas, kurās skolotāji gūtu zināšanas gan par mācīšanas un mācīšanās psiholoģiskajiem aspektiem, gan audzināšanas psiholoģiju, gan delinkventas uzvedības cēloņiem un tās profilaksi, gan garīgi atpalikušo bērnu attīstības problēmām, gan pedagoga personības, ģimenes audzināšanas psiholoģijas un daudziem citiem būtiskiem jautājumiem. Mūsu katedras sēdes līdzinājās zinātniskai laboratorijai. Tika saglabāts psiholoģijas zinātnes, psihologa – pasniedzēja prestižs, skolotāju saimē psiholoģijas lekcijas bija gaidītas.

Vienlaicīgi Dz. Meikšāne vadīja katedras pētniecisko darbu par jaunā skolotāja pedagogiskās meistarības veidošanas procesu, par pēctecību starp augstskolām un skolu, par jaunā skolotāja adaptāciju. Akcentējot uzmanību uz skolotāju psiholoģisko sagatavotību, pētījuma apjoms paplašinājās – tajā tika iekļauti gan skolu vadītāji, gan skolotāji. Jau toreiz uzmanība tika pievērsta skolotāja nepārtrauktai izglītībai.

Daudz pozitīvu atmiņu saglabājies arī no kopīgā darba gadiem Latvijas Universitātē un pēdējā laikā – Starptautiskajā praktiskās psiholoģijas augstskolā. Psiholoģijas fakultātes Domes sēdēs īpaši atklājās viņas kā vadītājas diplomātiskās spējas, prasme saskaņot viedokļus. Vienmēr esmu apbrīnojusi profesores darbaspējas, optimismu, profesionalitāti un prasmi vadīt zinātniskos pētījumus, konsultēt, palīdzēt saskatīt un formulēt problēmu, analizēt darbus, atklāt to trūkumus, norādīt iespējas. Kritizēt ir viegli, bet izcelt labo, parādīt tālākās iespējas – to ne katrs spēj.

Dzidra Meikšāne vienlaicīgi ir saglabājusi vienkāršību, atsaucību, pieejamību, kā dēļ viņai pašai nākas ciest, jo viņa pastāvīgi atrodas gan tuvu, gan tālāku konsultējamo ielenkumā. Labi, ka profesore no šī aplenkuma prot izrauties, būdama nerimtīga ceļotāja. Tas viņai jau no jaunības. 1973. gadā Dzidra Meikšāne devās kruīzā pa Baltijas jūru uz Oslo Miera konferenci. Tagad šiem ceļojumiem, šķiet, jau ir pasaules mērogs.

Starptautiskajā Praktiskās
psiholoģijas augstskolā,
2006. gads.

No kreisās: I. Krūmiņa,
S. Liepiņa, Dz. Meikšāne

Mani vienkārši suģestē Dzidras Meikšānes personība, kuras apraksts varētu būt monogrāfisks. Mūsu acu priekšā no vienkāršas, smaidošas, humora pilnas un optimistiskas kursa biedrenes ir izveidojusies psiholoģijas zinātniece ar visiem tās tituliem un nosaukumiem. “Kā tas ir noticis?” jautāju, vērojot savu draudzeni ar vislielākajiem pateicības ziedu klēpjēm rokās augstskolas izlaidumos. Atbildes varu tikai minēt (tam nepieciešami dziļāki pētījumi). Man šķiet, tie ir radošums, neatlaidīga virzīšanās uz priekšu un mācīšanās mūža garumā. Tas bieži atklājas gan viņas publisko uzstāšanos, gan personīgo sarunu laikā (“zini, es vakar izlasīju”... “es kursos dzirdēju”, “mana magistrante x ir atklājusi, ka...”). Viņa mācās no grāmatām, no cilvēkiem, no vērojumiem dažādās zemēs. Un galvenais, ka Dzidra Meikšāne to visu nepatur sevī, viņai piemīt apbrīnojama prasme uzrakstīt vai pastāstīt caur psihologa prizmu uztverto pasaules un notikumu skatījumu. Dzidras “draudzīgo plecu” esmu izjutusi visa sava darba mūža garumā, par ko esmu pateicīga liktenim, jo viņai blakus pārņēmu drošības izjūta. Vēlu viņai veiksmīgu ieceru piepildījumu nākamajā desmitgadē.

LU emeritētā profesore Rasma Garleja

Katrs cilvēks, ko mēs satiekam savā dzīves ceļā, ir notikums, kas padara piesātinātāku un bagātāku mūsu dzīvi. Tikšanās un kādu laiku kopā būšana ar profesori Dzidru Meikšāni ir notikums arī manā dzīvē esības uztveres aspektā. Ko es esmu guvusi no kopdarbības ar profesori pedagogijas un zinātniskās pētniecības jomās? Galvenās atziņas saistās ar dzīves uztveri un savas lomas apzināšanos sabiedrības un savā priekšā.

Kopš cilvēks dzīvo, viņš meklē savu tēlu, skatās nākotnē un vēlas līdzināties savam iedomātajam tēlam, vēlas būt stiprs, gudrs, varošs, iekšēji brīvs utt. Profesorei Dzidrai Meikšānei tuvoties savam iedomātajam tēlam palīdzēja nenogurstošs darbs izglītībā un pētniecībā. Izglītība sniedza abstraktu izpratni par cilvēku subjektīvo uztveri, iedarbojās uz apziņu ar dažādām humanitārām un metodoloģiskām zinībām (filozofijas, psiholoģijas, pedagogijas u. c.). Apgūtās zināšanas viņai sniedza arvien jaunas atziņas un metodoloģisku pieeju vērtību sistēmas veidošanā. Lai atrastu laikam atbilstošu pasaules uztveri un tās pedagogisko izmantošanu, viņa pētīja sabiedrības kultūras attīstības jautājumus un sociālo struktūru. Tas palīdzēja vairot atbildību pret notiekošo un saskatīt attīstības satura un mērķu pretrunas. Strādājot ar studentiem un doktorantiem, viņa savas zināšanas un pieredzi veltīja pedagogijas fenomenam – mēģināja piekļūt cilvēka psihes attīstībai. Pedagoģija, protams, nedod likumus garīguma attīstībai, bet gan paver ceļus uz problēmas apzināšanos; pasniedz roku dabai, palīdz atklāt talantus, lai personība varētu attīstīties tāda, kāda viņa vēlētos un varētu būt. Profesore savā pedagogiskajā darbībā vērsās pret iemācītām patiesībām un vienmēr centās izskaidrot vērtības: mīlestību, atbildību, cieņu u. c. Viņas iedomātais ideālais tēls pauž atziņu, ka mīlestība vismaz katrā dvēselē būtu jāraksta ar lielo burtu.

LU emeritētā profesore Ausma Špona

Dzidra Meikšāne ir viena no 20. gadsimta ievērojamākajām latviešu psiholoģijas zinātniecēm. Viņai pieder prioritāte darbības psiholoģisko teoriju iedzīvināšanā pedagoģiskajā praksē un psiholoģijas teoriju tālākattīstībā. Viņa 20. gadsimta 80. un 90. gadu mijā uzsāka pētījumus un rakstīja par personības pašizjūtu, iemācīto bezpalīdzību un identitāti. Tās ir nozīmīgas personības psiholoģijas problēmas, par kurām nerunāja padomju psiholoģijā. Profesores Meikšānes pētījumu rezultāti publicēti viņas grāmatā "Psiholoģija mums pašiem" un kopā ar profesoru I. Plotnieku sastādītajā "Personības pašizjūta un identitāte", kas aktualitāti nav zaudējušas arī 21. gadsimtā.

Zinātniskajā darbā Dzidra Meikšāne bija mērķtiecīga – psiholoģijas teorijām jākalpo prakses pilnveidošanai, īpaši pedagoģiskās darbības uzlabošanā. To viņa savā darbībā realizē līdz šai dienai. Katrs viņas darbs ir kļuvis par skolotāju un īpaši doktorantu rokasgrāmatu. Dzidras Meikšānes zinātniskā darbība nekad nav bijusi pašmērķis, bet līdzeklis dzīves kvalitātes uzlabošanai. Psiholoģijas zinātnei šai aspektā sabiedrībā ir īpaša ietekme. Dzidra Meikšāne sekmējusi psiholoģijas un pedagoģijas zinātnes integrāciju. Tas atbilst viņas ievirzei augstākās izglītības ieguves procesā. Dz. Meikšāne 1952. gadā beigusi Latvijas Valsts pedagoģisko institūtu ar kvalifikāciju – Vidusskolas pedagoģijas un psiholoģijas skolotājs. Arī habilitācijas darbu viņa veltījusi pedagoģijas un psiholoģijas zinātņu integrācijai, kas līdz šim laikam ir vienīgais darbs par šo problēmu. Šī darba virziena aktualitāte nav zaudējusi nozīmi šodien, jo praksē pieprasījums pēc pedagoģijas un psiholoģijas integrētām zināšanām ir lielāks nekā agrāk. Visās tautsaimniecības nozarēs dažādu līmeņu vadītājiem, kurās cilvēka potenciālam ir izšķiroša nozīme, ir vajadzīgas zināšanas gan pedagoģijā, gan psiholoģijā.

Novērtējot zinātnes nozīmi sabiedrībā, Dzidra Meikšāne kļūst par vienu no pedagoģijas zinātnes attīstības organizatoriem. 1986. gadā kopā uzsākām "cīņu" par pedagoģijas zinātniskās padomes izveidošanu

zinātņu kandidāta disertāciju aizstāvēšanai Latvijas Universitātē. Izšķirošo epizodi šīs padomes izveidē Maskavā Pedagoģisko zinātņu akadēmijā droši vien neaizmirsīsim visu mūžu.

No 1987. gada februāra līdz 1990. gadam precīzi, labestīgi, ieinteresēti Dzidra Meikšāne veica Pedagoģijas zinātniskās padomes zinātniskās sekretāres pienākumus, organizējot 40 kandidāta un vienas doktora disertācijas aizstāvēšanu. Neraugoties uz stingro kontroli, neviena aizstāvēšanās lieta Maskavā netika apstrīdēta.

Dzidras Meikšānes vadītie doktoranti izsakās, ka viņas personības īpašības – iejūtība, atsaucība un vēlēšanās palīdzēt – vienībā ar viņas plašajām integrētajām zināšanām un prasme iejusties topošo zinātnieku nezināšanā dod spēku strādāt un rezultātus disertāciju izstrādē.

Ceļojot kopā ar kolēģiem, doktorantiem un magistrantiem, ne novērtējama ir viņas spēja no vissarežģītākajām situācijām iziet ar humoru. Dzidras bagātā humora izjūta vieš optimismu ikdienā, īpaši jaunajos kolēģos.

Dzidra Meikšāne LU Pedagoģijas un psiholoģijas katedrā/institūtā aktīvi iekļāvās kolektīva inovatīvajā darbībā, īpaši starptautisko sakaru veidošanā. Rietumu valstu pieredze intensīvi tika pārņemta un ieviesta LU pedagoģiskajā procesā.

Īpaša loma Dzidrai Meikšānei bija pirmā starptautiskā eksperimenta organizēšanā 1991. gadā Vācijas skolēniem. Mums, LU pedagogiem, psihologiem un Tbingenas Universitātes (Vācija) psihologiem izdevās noorganizēt 10 vācu un 10 Latvijas skolēnu apmaiņu desmit dienu garumā. Šis eksperiments atklāja atšķirīgos audzināšanas rezultātus Vācijā un Latvijā. Eksperiments bija lielisks starta laukums projektam “*Internationales Lernen*”, kurā sākumā bijām četras valstis – Vācija, Latvija, Holande, Grieķija, bet gadu gaitā (līdz 2001. gadam) bijām izauguši līdz septiņām sadarbības valstīm. Dzidrai Meikšānei daudzu gadu garumā bija īpaša loma projektā, jo viņas uzstāšanās konferencēs vai simpozijos bija gaidīta ikvienā

valstī. Galvenais cēlonis tam bija tas, ka projekta dalībnieki nepazina padomju psihologu darbus. Tāpēc Dzidras Meikšānes ziņojumi, kuri balstījās uz Ļ. Vigotska, S. Rubiņšteina, A. Ļeontjeva, A. Bodaļova un D. Elkoņina pētījumiem, tika gaidīti ar lielu interesi. Piemēram, viens no Meikšānes ziņojumiem bija attīstības psiholoģijā salīdzinošā aspektā par Vigotska, Elkoņina un Eriksona bērnu attīstības periodizācijas problēmām. Šo zinātnieku teoriju popularizēšanā Tībingenā, Freidenštātē (Vācijā), Salonikos (Grieķijā), Amsterdamā (Holandē), Zagrebā (Horvātijā) 20. gadsimta 90. gados Dzidrai Meikšānei bija ievērojama nozīme.

Starptautiskos simpozijos viņa nekad neaizmirsā runāt arī par Latvijas psihologu skolu.

Profesores Dzidras Meikšānes garais darba mūžs ir raibs kā ziedu plava Jāņos. Viņas pašai dziedīgā māmiņa, kuru mēs, viņas darba biedri, atceramies kā viesmīlīgu un prasmīgu saimnieci, bija Dzidras stingrais balsts bērnu audzināšanā un mājas dzīves organizēšanā. Tieši viņa deva drošības izjūtu, Dzidrai strādājot un mācoties, rakstot disertāciju, braucot komandējumos. 50 gadi nodzīvoti kopā ar vīru Kazimiru. Kopā izaudzināti meita un dēls, kuri dzīvē tālāk nes Meikšāņu ģimenes godu un darba mīlestību.

Dzidra! Kā lieliskam cilvēkam tavos 80 mūža gados vēlu radošus sapņus vēl daudziem dzīves gadiem un to laimīgu piepildīšanos!

Katra cilvēka dzīves grāmatā ir lapas, kurās atainota pagātne un tagadne, citas ieskicē nākotni. Manā dzīves grāmatā paliekoša vieta ir ierādīta Dzidrai Meikšānei kā Cilvēkam un Skolotājam manas izaugsmes procesā.

Varbūt cilvēka dzīvi var salīdzināt ar ceļu? Dzīvē gadās kalni un lejas, brīžiem tā iet taisni, citreiz ar līkumiem. Tāpat kā ceļš krustojas ar citiem ceļiem, mūsu dzīvē bieži vien nākas izvēlēties, pa kuru ceļu iet. Ejot savu dzīves ceļu, nākas tikt vai iepazīties ar daudziem dažādiem cilvēkiem, kuriem katram ir savas vērtības. Mans liktenis ir bijis labvēlīgs, dodot iespēju savā dzīves ceļā satikt tik gaišu un sirdsgudru cilvēku.

Mūsu dzīves ceļi ir krustojušies daudzas reizes gandrīz 40 gadu periodā, savukārt citreiz tie ir gājuši blakus vai paralēli, pozitīvus emocionālus pārdzīvojumus izstarojot.

Manu attieksmi ir noteicis respekts pret gudrību, atzinība par godīgumu, apbrīna par sirdsgudrību, pateicība par empātiju un konstruktīvu atbalstu un padomdošanu manu darbu tapšanas procesā, kā arī vienkāršs cilvēcisks prieks par to, ka pasaulē ir Dzidra Meikšāne, kuru es pazīstu un cienu.

Manas atmiņu grāmatas lappusēs jūs esat paliekoši ierakstīta. Atvērsim tikai vienu lappusi:

- ♦ 1968./69. gads – LU Pedagoģijas un psiholoģijas katedrā (vadītājs docents, tagad profesors J. Anspaks) ierodas jauna skolotāja no kādas vidusskolas lauku reģionā ar sava pirmā pētījuma aprakstu par pusaudžu pašaudzināšanu un motivācijas mācīties atbalstīšanu. Uzrakstītais manuskripts ir domāts iestājamai psiholoģijas (!) aspirantūrā. Kaut gan tajā gadā nenotiek uzņemšana psiholoģijas aspirantūrā, katedras vadītājs nozīmē docenti Dzidru Meikšāni par manuskripta recenzenti.

No šīs pirmās sadarbības manu tālāko virzību zinātnē noteica tieši viņa, dodot ierosmi pētīšanas dzirkstij. Mani zinātniskie darbi ir

*Kopā ar D. Lieģenieci pedagoģijas habilitētā doktora grāda
iegūšanas dienā. No kreisās: R. Garleja, Dz. Meikšāne,
D. Lieģeniece ar dzīvesbiedru, V. Veics, Z. Čehlova*

aizstāvēti pedagoģijā, taču tajos atklātas psiholoģiskās likumsakarības, kuru izpētē lieti noderēja profesores Meikšānes padomi. Arī manas pirmās grāmatas “Bērns pasaulē – pasaule bērņā” ideja vispirms tika apspriesta ar profesori.

Cilvēciskums un gudrība, sirdsgudrība, atvērtība pret visu jauno, gatavība palīdzēt un iedrošināt citus, empātija – domāju, ka šīs personības kvalitātes ir iepazīnuši arī daudzie profesores studenti un kolēģi!

Vēlēsim cienījamai Profesorei turpināt tiešu vai netiešu līdzdalību Latvijas kultūrvērtību bagātināšanā!

Profesore Aīda Krūze

Kaut arī pagājis jau daudz gadu, kopš vai ik dienu bijām kopā LU Pedagoģijas un psiholoģijas katedrā, saikne ar profesori Dz. Meikšāni saglabājusies jo cieša. Manuprāt, tas izskaidrojams ar profesores cilvēciskajām īpašībām, interesi par notiekošo pedagoģijas jomā, atsaucību jebkurā notikumā.

Tik patiesu, neviltotu cilvēkmīlestību, kāda piemīt Meikšānītei (ne vien es, tā daudzi viņu uzrunā neoficiālās situācijās), ne tik bieži nākas izjust. Tā vien šķiet, ka viņas dzīvē nav nekādu problēmu, nekādu grūtību, jo profesore vienmēr ir smaidoša, sirsnīga, no viņas staro labestība un gatavība palīdzēt, atbalstīt, dot padomu.

Pēdējos gados visbiežāk tiekamies Pedagoģijas muzejā Anniņmuižā, kad tur notiek grāmatu atvēršanas svētki, Rīgas Skolotāju institūta absolventu salidojumi, pedagoģijas zinātnes veterānu tikšanās un citi pasākumi. Arī bijušo kolēģu atdusas vietu apmeklējumā jaunā mācību gada priekšvakarā vienmēr ar mums kopā ir LU emeritētā profesore Meikšāne.

Visciešāk mūs saistījis organizatoriskais darbs pedagoģijas zinātnē, jo, 1990. gadā sākot darbu Universitātē, no viņas pārņēmu zinātniskā sekretāra pienākumus. Profesorei bija liela pieredze, strādājot padomju laikā, kad bija ne vien jāsagatavo disertāciju aizstāvēšana zinātniskajā padomē, bet arī jānoformē dokumenti Vissavienības atestācijas komisijai (VAK), kas piešķirto zinātnisko grādu apstiprināja. Nostrifikācijas procesa (PSRS laikā iegūto zinātnisko grādu pielīdzināšana LR grādam: zinātņu kandidāta grāds – doktora, bet doktora grāds – habilitētā doktora grādam) un zinātniskā grāda iegūšanas organizēšanā lieti noderēja Dz. Meikšānes padoms.

Šobrīd mūs vieno ideja par jaunas ekspozīcijas izveidi LU Pedagoģijas muzejā, kas atspoguļotu psiholoģijas vēsturi. Pie šī darba 1990. gados ķērās profesors I. Plotnieks (1929–2002), bet diemžēl viņam nebija lemts šo iecerī īstenot. Lai profesorei pietiek spēka palīdzēt veikt šo darbu, kas būtu nozīmīgs ieguldījums zinātņu vēstures izpētē.

Asociētā profesore Ināra Krūmiņa

Runājot par profesores Meikšānes pienesumu zinātnei, būšu lajoniska. To izdarīs daudzskaitlīgie rakstu darbi un mūžam pateicīgie skolēni. Zinu to, kā viņi strādā savas "zinātniskās māmiņas" vadībā, kad nereti laika nepietiek un jāņem talkā oficiāli atvēlētās brīvdienas. Lai gan viesmīlīgā dzīvokļa apartamenti nu galīgi nav nosaucami par kādas mācību iestādes filiāli, pārrunas notiek tieši tur. Cik ilgi gan profesores vecais kaķis, nespēdams izturēt svešu cilvēku klātbūtni, var sēdēt skapī, tādējādi izsakot savu nepārprotamo nicinājumu pret ielaušanos viņa teritorijā? Manuprāt, šī šķautne noteikti ir jāatspoguļo.

Kopš pagājušā gadsimta sešdesmitajiem gadiem, kad sākās manas gaitas Latvijas Universitātē, mūsu sadarbība ar lielākiem un mazākiem pārtraukumiem, kuru laikā profesore pildīja citus savas dzīves aicinājumus, ilgusi šo gadu garumā. Bet pārtraukumi jau arī bija visai nosacīti, jo arī mēs, universitātes mācībspēki, tikām aktīvi iesaistīti skolotāju kvalifikācijas celšanas procesā.

Par universitāti – Dzidrai tas bija zinātniska pilnbrieda, spēcīgu meklējumu un atradumu, radošu spēku uzplaukuma laiks. Bez akadēmiskā darba, ko profesore veica ar aizrautību un pašatdevi, tika risinātas arī zinātniski aktuālas problēmas projektu ietvaros, kuros viņa daudzus gadus bija prasīga, zinoša un saprotoša vadītāja, cilvēks, kurš lieliski strādā komandā. Atceros arī viņas interesantās un ne ar vienu pasniedzēju nesalīdzināmās lekcijas – viņas aktrises talants tās bez augstvērtīgā satura padarīja īpašas un spožas. Es kā jauna docētāja gāju pie visiem mūsu universitātes psihologiem mācīties. Tad, lūk, vēl šodien man acu priekšā ir darbības un ausīs skan teksts un intonācijas, kad lektore runāja par dažādu vecuma bērnu psiholoģiskajām iezīmēm – no bērnu šļupstiem un mazkoordinētām kustībām līdz pusaudzū dažkārt spiedzīgajām balstiņām un vaļīgās izturēšanās.

Īpaši atzīmējams profesores darbs Praktiskās Psiholoģijas augstskolā, kurā viņa strādā vēl šodien, kad studenti pārstāja mūs uztvert kā atsevišķas būtnes, jo – ja tur ir profesore Meikšāne, jābūt arī Inārai

Krūmiņai. Pat līdz tādām absurdām, ka, ja to sacījusi viena, tās neapgājami ir arī otras domas. Darot līdzīgu darbu, vadot kursa un diplomdarbu izstrādi, izvirzot tiem vienotas prasības, studentiem veidojās priekšstats par mūsu nedalāmību.

Gribas atzīmēt profesores apbrīnojamo atmiņu. Mani vienmēr pārsteidzis, ka viņa nekļūdīgi un izsmeļoši komentē daudzo autoru viedokļus un teoriju "smalkumus", piemēram, docējot kursu psiholoģijas vēsturē. Tanī pat laikā profesore nebaidās zinātnisku šaubu un pārdomas brīžos prasīt padomu.

Lai arī cik nogurusi būtu profesore, neesmu redzējusi viņu pret studentiem neiecietīgu un nelaipnu. Vienmēr smaidīga, dzirkstoša humora pilna un saprotoša. Bet prasīga, nepiekāpīga, nelokāma, principiāla, skarba un asa, kad jāaizstāv patiesība.

No profesores var mācīties optimismu, māku pasmieties par notikumiem ap sevi un sevi pašu. Lai arī cik dramatiskā nebūtu situācija, Dzidriņa prot tajā ieraudzīt ko savdabīgu, to interpretējot "apspēlēt" un pasniegt tā, ka visiem kļūst skaidrs, ka nekad nav tik slikti, lai nebūtu vēl sliktāk. Nu ko jūs sacītu, ja jums nozagtu maciņu ar kaut vai nelielu, bet jūsu naudiņu? Dzidras reakcija – labi, ka tas nenotika rīt, jo rīt mums ir alga!

Neizmērojama ir Dzidras labestīgā attieksme pret cilvēkiem un viņu bēdām, atbalsts sarežģītā un grūtā brīdī. Viņa pagūst un viņai pietiek spēka kaimiņienei atnest no veikala maizīti, jo viņa ir slīma un pati aiziet nevar; ar autobusu aizbraukt līdz tālam rehabilitācijas centram Jūrmalā pie savas kolēģes, jo vajag taču arī kaut ko miesas stiprināšanai, un to, kā mēs zinām, uz receptēm neizraksta, bet bez tām nedod un sirdzējas veselības stāvoklis ir neapskaužams; pieskriet parunāt ar savu jaunības dienas draudzeni, jo viņa ir tik vientuļa... Bet kā tev pašai, taviem mīļajiem? Arī tur viņa pagūst. Šķiet, ka tas, kurš pats izgājis cauri un pievarējis dažādus nežēlīgus dzīves pārbaudījumus, spēj iejusties un atbalstīt arī citus. Jāsaka, šī attieksme mums ir abpusēja. Tā mēs vēl ilgi varēsim būt gan zinātnes laukā arāji, gan personīgā dzīvē viena otras balsts.

Esmu savā dzīvē bijusi mūžīga meklētāja un mācekle. Pēc disertācijas aizstāvēšanas finanšu nozarē sapratu, ka sociālā dzīve nevar atīstīties izolēti bez padziļinātām cilvēkzinībām. Pie tam biju saskārusies arī ar spekulatīvām zināšanām par “nezināmo” un to manipulācijām cilvēku attiecībās. Tā rezultātā nolēmu mainīt savas profesionālās intereses un pat zinātnes nozari.

Uzdriktējos ķerties “vērsim pie ragiem” un 1990. gadu beigās sagatavot un aizstāvēt zinātnisko grantu enioloģijā (zinātne par energoinformatīvo lauku) – veikt monitoringu Latvijā par enioloģisko norišu apzināšanu. Komisijā, kas izvērtēja šo projektu, bija sociologi, filozofi un psihologi. No psihologiem piedalījās profesore Meikšāne.

Vienīgi profesorei Meikšānei bija interese ieklausīties un atbalstīt manu ieceri: pārējiem radās ideja “pārdalīt” atvēlētos līdzekļus. Šī vienkāršā cilvēciskā interese palikusi atmiņā.

Šo attieksmi, kuru izjutu profesores Meikšānes klātbūtnē – nevis iznīcināt, bet izzināt –, ļoti augstu vērtēju, un varbūt tas bija vienīgais impulss, kas tobrīd vēl uzturēja manī vēlmi ar psiholoģiju nodarboties turpmāk. Arī vēlākajos gados, strādājot Pedagoģijas un psiholoģijas katedrā, mēs ar profesori Meikšāni daudz runājām par lietām, kas pastāv, ir būtiskas un reizē arī ir tik unikālas un sarežģītas – katra cilvēka dzīvē. Tā arī radās šī vienkāršā, bet retā dvēseles tuvība, kas ļauj pieņemt, ļauj būt atvērtam un savējam.

Esmu pateicīga darba cēlienam, kas ļāva man būt līdzās katedras spēka ozoliem – tādiem kā Plotnieks, Špona, Meikšāne, Grudulis.

Šai paaudzei, kas bija rūdīta dzīves grūtībās, piemita daudz kas atšķirīgs: atvērtība, labestība, drosme un humora izjūta, kas tika uzturēta gan problēmu risināšanas procesā darbā, gan kopējos ceļojumos. Pašiem to neakcentējot, šīs paaudzes profesoriem piemita un piemīt harisma, kas kalpo citu atbalstam un tādējādi apliecina tās dziļāko būtību. Cik interesanti bija būt līdzās jebkurā vietā; klausīties viņu asprātībās un mācīties – domāt, sadarboties un cienīt citus.

Profesores Dzidras Meikšānes lekcijas klausās liels skaits topošo psiholoģijas, pedagoģijas, ostu pārvaldes, reklāmas, mārketinga u. c. specialitāšu studentu. Mana pirmā sastapšanās ar profesori bija 1990. gadu sākumā, uzsākot psiholoģijas bakalaura studijas, tieši studiju kursa "Saskarsmes psiholoģija" lekcijās. Atceroties šo studiju kursu un pirmo sastapšanos ar Dzidru Meikšāni, atmiņā ir viņas smaids un labestība. Studijas notika vakaros, cilvēki uz nodarbībām nāca pēc darba, nereti noguruši, dažs garlaikoti, nepārliecināts par savas specialitātes izvēles pareizību, taču profesore pāris minūtēs spēja aizraut ikvienu klātesošo. Nodarbības sākās ar joku vai interesantu jautājumu. Dzidra Meikšāne tajās izmantoja dažādas mācību metodes: lomu spēles, situāciju analīzes, diskusijas, vienmēr sniedzot kolorītus un jaustus piemērus no dzīves, protams, arī no viņas mazbērnu piedzīvotā... Viņu blēņas nereti kalpoja kā saskarsmes piemēri. Atklātība, atsaucība, pieredze, vēlme palīdzēt, ieinteresēt, dzīves gudrība, dziļas zināšanas psiholoģijā un pedagoģijā raksturo profesori Dzidru Meikšāni.

Otra sastapšanās ar profesori bija bakalaura darba tapšanas ietvaros. Izvēlētā tēma bija par patērētāju uzvedību tirgū, tēma tuvāka mārketingam nekā psiholoģijai. Dzidra Meikšāne piekrita to vadīt, norādot, ka izvēlētā problēma – pētīt patērētāju uzvedību ietekmējošos psiholoģiskos faktoros – ir nozīmīga. Jā, Dzidra Meikšāne parādīja izpratni arī par mārketingu, viņas zinātniskās intereses, šķiet, ir neierobežotas! Tas bija ļoti interesants manas dzīves periods, profesores zinātkāre, neizsīkstošā interese par notiekošo sabiedrībā, pozitīvā attieksme pret dzīvi rosināja mani nopietni iedziļināties tēmā, daudz lasīt, izprast būtību, analizēt izpētes priekšmetu no dažādiem aspektiem. Dzidra Meikšāne ieinteresēja tā, ka tagad pirmavotu izpēte ir kļuvusi gandrīz vai par vaļasprieku.

Trešā sastapšanās ar profesori bija maģistra darba izstrādes periodā, profesore visu manu kursu aktīvi rosināja studēt tālāk, neapstāties pie sasniegtā. Neesmu dzirdējusi, ka kāds students tiktu atraidīts,

*Profesore Dz. Meikšāne
ar Solveigu Blumbergu
LU maģistru izlaidumā*

aizbildinoties ar laika vai interese trūkumu. To pašu varu teikt par sevi, profesore bija vienmēr pieejama, Profesore rakstījusi: "Līdz ar rūpniecības izsīkšanu iezīmējas jauna

tendence – ne mazums eksakto zinātņu speciālistu pārorientējas uz humanitāro sfēru. Tajā darbojas fiziķi, matemātiķi, ekonomisti, kuri nekad agrāk nav mācījušies cilvēkzinātnes, arī psiholoģiju." Viņa atbalstījusi ikviena studētgriboša cilvēka iniciatīvu, nekad nenorādot, ka tas ir tikai psihologu darbības lauciņš. Konsultējoties par maģistra darbu, iepazīnu arī citu Dzidru Meikšāni. Tā bija – aktīva, zinātkāra ceļotāja. Interese par citām zemēm, citām kultūrām apliecina profesores interešu daudzveidību.

Iepazīnu profesori arī kā kolēģi, strādājot kopā augstskolā. Viņa nekad nelika izjust savu pārākumu pār citiem. Vēl šobrīd saviem studentiem, stāstot par līderības fenomenu, citēju Dzidru Meikšāni: "Jo lielāka personība, jo lielāka ēna."

Dzidra Meikšāne teikusi: "Latvija nav bagāta ar derīgiem izraktniem un citām viegli iegūstamām vērtībām. Pati lielākā bagātība ir un var būt tās iedzīvotāji, cilvēks." To apliecina arī viņa pati – profesore ir neizmērojama Latvijas bagātība!

Ar Dzidru Meikšāni iepazīnāmieš pirms vairāk nekā desmit gadiem LU Filoloģijas fakultātē. Profesore mums, maģistrantiem, lasīja lekcijas attīstības psiholoģijā. Tā kā tolaik latviski tulkotu grāmatu psiholoģijā vēl nebija īpaši daudz, tieši docētājas stāstītais lika paraudzīties gan uz sevi, gan apkārtējiem gluži citādāk.

Izauguši laikā, kurā valdīja pavisam cita attieksme pret ģimeni, kas mātēm pāris mēnešus pēc dzemdībām lika atgriezties darbā, pirmoreiz dzirdējām par to, cik svarīgs mazuļa pirmajā dzīves gadā ir viņa kontakts ar mammu, par to, ka katrs bērns jau no mazotnes ir personība, ka zīdainīti nav iespējams izlutināt, ņemot rokās, kā arī daudzas citas šodien tik pašsaprotamas lietas. Visi aizgūtnēm klausījāmieš profesores interesantajos, pašas pieredzē balstītajos un dzīvē novērotajos piemēros. Domāju, ka toreiz ne jau es vienīgā sapratu, ka savus bērnus gan audzināšu pavisam citādāk. Brīvāk un radošāk...

Kad izveidojās tuvāka sadarbība ar „Hedvigas kundzes avīzes” galveno redaktori Ritu Blaumani un viņa uzaicināja uzrakstīt par to, ko tad īsti var meklēt un atrast psihologa kabinetā, protams, uzreiz taisnā ceļā devos pie profesores Meikšānes. “Ir taču dabiski: ja cilvēkam, apstrādājot rudzu lauku, rodas kādas neskaidrības – viņš dodas pie agronoma,” toreiz teica Dzidra Meikšāne. “Bet, ko darīt, ja moka stress, nolaižas rokas vai dūša papēžos? Vai tad savas iekšējās dzīves jautājumu risināšanai vēl vairāk nevajadzētu doties pie speciālista? Un tāds speciālists ir – tas ir psihologs.” Tiesa, saruna izvērtās daudz plašāka un dziļāka. Pasniedzēja stāstīja par saviem tuvākajiem cilvēkiem, rādīja fotogrāfijas, studentu atsauksmes par viņas lekcijām. Tikko kā bija iznākusi Dzidras Meikšānes teorijas, prakses un pieredzes grāmata “Psiholoģija mums pašiem”. Un profesore jau domāja par nākamo.

Kad, strādājot “Rīgas Balsī”, ik pa laikam nācās gatavot kādu materiālu par psiholoģijas jautājumiem, Dzidrai Meikšānei allaž bija padomā kāds no studentiem vai kolēģiem, kuri attiecīgo tēmu pētījuši

visvairāk. “Nevajag visa centrā izvirzīt savu personību,” – profesore ieteica tiem, kuri regulāri sevi nomāc ar domām: “Man nu gan neiet! Atkal sāp roka, kāja utt. Politiķi tādi un šitādi, nekas labs nav gaidāms!”

Aizraujoši vienmēr bijuši arī Dzidras Meikšānes ceļojumu stāsti.

“Pie mums valda jaunības kults. Veciem cilvēkiem grūti atrast darbu, presē regulāri parādās raksti par to, cik daudz pensionāru valstij jāuztur. Taizemē savukārt pastāv veco ļaužu kults. Tur – jo esi vecāks, jo cienījamāks,” nejauši satiekoties pēc ceļojuma uz Taizemi, stāstīja profesore. “Cilvēks tur līdz mūža nogalei var justies kā devējs un līdz ar to – būt laimīgs. Jo īsti laimīgs var būt tikai tas, kurš jūtas kādam vajadzīgs.” Būt devējam. Iespējams, šajā – tik vienkāršajā un reizēm tik grūti īstenojamā vēlmē – arī meklējams Dzidras Meikšānes allaž možā gara un dzīvesprieka noslēpums. “Pārmērīgi rokoties

Dz. Meikšāne kopā ar dēlu Jāni ceļā uz lagūnu

vakardienas nepatikšanās, ir tāpat kā ar vecām kotletēm – cep kā gribi, jaunas pusdienas nepagatavosi,” mēdz teikt profesore. Šī, tāpat kā citas Dzidras Meikšānes atziņas, tik ļoti prasās pēc apkopošanas Zelta domugraudu krājumā.

Šobrīd, kad par dažādām psiholoģijas un pedagogijas metodēm aumaļām tiek izdotas tulkotās grāmatas, tik ļoti noderētu mūsu pašu tautas un pasaules uzskatā balstīts atziņu krājums. Taču gan jau pienāks laiks arī tam. Nesen gan profesore smejojies teica: “Vēl tik daudz gribas izdarīt, bet darbs šobrīd traucē atpūsties. Jaunajiem jau labi, viņiem ir laiks, bet mums, pensionāriem, tas skrien divtik ātrāk...”

Kad vecākajam dēlam sākās spurainais divgadnieka vecums, jautāju Dzidrai Meikšānei, vai pedagogiskās zināšanas viņai palīdzējušas attiecībās ar saviem tuvajiem cilvēkiem un pašas bērnu audzināšanā. “Zināmā mērā – jā!” atbildēja profesore. “Taču katrs cilvēks ir individuāls. Un reti kuras zināšanas var paņemt un tieši pārnest uz citu situāciju. Tāpēc pats būtiskākais, ko cilvēks šajā dzīvē var iemantot, ir redzīgas acis un sirds...”

Gatavojot interviju žurnālam “Mezglis”, profesore īsumā izstāstīja savu dzīves gājumu. Pirms tam domāju, ka Dzidrai Meikšānei noteikti bijusi ļoti laimīga bērnība – no kurienes tad viņā tik daudz labestības un sirds siltuma gan pret saviem mīļajiem, gan studentiem? Taču šī sarunas daļa tā arī palika starp mums. Skumjo un smago brīžu diemžēl izrādījās daudz vairāk. Profesore nevēlējās tajos kavēties: “Cilvēks ar savu raksturu izveido to dzīves stilu, kas kļūst par viņa likteni. Nav jēgas apzelēt savus drūmos pagātnes notikumus kā košļeni. Dzīvē gandrīz vienmēr uzvar tas, kurš meklē, riskē un tic saviem panākumiem. Kurš atbildīgās situācijās necenšas vainot citus vai visu izskaidrot ar apstākļu sagādīšanos. Neticu horoskopiem, bet labo domu un lūgšanu spēkam gan.”

Dr. Rita Kvelde

Vaļasprieki Dzidrai ir lasīšana, ceļošana un mazdārziņš.

Ko dod lasīšana, Dzidra skaidro tā: tā paver cilvēka emocionālās un iekšējās gara dzīves plašākos karkasus. Lasot cilvēkam ir iespēja paplašināt personisko pieredzi, uztverot, ieraugot pasauli ar cita acīm, pilnīgi jaunā gaismā. Grāmatu varoņu un savu izjūtu salīdzinājums gan stabilizē, gan ļauj pārvarēt stereotipus uzskatos. Cilvēks, kurš lasa, "izdzīvo" līdzīgi daudzu grāmatas varoņu dzīves un it kā nodzīvo garāku mūžu.

Bet ceļošana?

Tā ir savā nozīmībā nepārspējams dažādu kultūru iepazīšanas veids, jo tai ir ģeogrāfiskais, vēsturiskais un sociālais plāns. Kopīgi pārcilājam plauktā sarindotos albumus un ceļojuma aprakstus. Te Kaukāzs, Krima, kruīzs "Baltijas jūra – miera jūra" un dēla Jāņa organizētie ģimenes ceļojumi uz Taizemi, Kubu, Seišeļu salām. Mēs

Ar dēlu Jāni Itālijas kūrortā "Lido"

abas kopā esam kuģojušas pa Nīlu, bijušas Zviedrijā, Šveicē, Austrijā, Norvēģijā, Ungārijā. Kopā snorkelējām Sarkanajā jūrā.

Interesantu psiholoģisku problēmu Dzidra saskata jautājumā par to, kā lasītais un skatītais integrējas personības apziņā, kāds ir atbilstošais psiholoģiskais mehānisms. Par savu viedokli un pieredzi viņa stāsta: "Pirms ceļojuma uz Izraēlu biju lasījusi Liona Feihtvangers "Jūdu karš", "Dēli", arī Bībeli. Neesmu reliģioza. Tomēr katrs solis šajā zemē mani dziļi saviļņoja. Jeruzalemē meklēju Jūdu karā attēloto templi, par kuru ebreji cīnījās ar romiešiem uz dzīvību un nāvi un tika nežēlīgi iznīcināti, Karmeli kalnu, kur pazemē slēpās Jozefs un kurš ar saviem uguņiem bija pēdējais, ko varēja saskatīt, pametot savu zemi. Emocionāli satrauca atrašanās Bībeles attēlotajās vietās: Eļļas kalnā, Jūdejas tuksnesī, pie Jordānas upes, Nāves jūras u. c. Emocionāla bija tikšanās ar mūsu gājputniem Vidusjūras krastā Cēzarejā, kad dzērvies kliegdamas laidās uz Āfriku.

Kā ceļojuma pēcefektu varu atzīmēt to, ka izlasu visu informāciju, kas par šo zemi parādās masu medijos. To es vēl nedarīju pēc L. Feihtvangers triloģijas izlasīšanas. Varam domāt, ka lasītais un tieši uztvertais integrējoties viens otru pastiprina. Tas notiek neatkarīgi no šo darbību secības. Piedalās gaidas, un darbojas uztveres izvēles raksturs.

Ceļojums uz Romu notika, pirms iepazīnos ar Deni Brauna grāmatu "Eņģeļi un dēmoni". Lasot bija satraucošs emocionāls stāvoklis vēlreiz skatīt, šoreiz ar autora acīm, Navona laukumu, Bernini darināto četru upju (Nīlas, Gangas, Donavas un Platas) strūklaku, Eņģeļu tiltu un Svētā eņģeļa pili. Īstenībā autora tēlojums un mans priekšstats integrējās vienā, turklāt pilnīgākā ainā. Zīmīgs arī šāds notikums: kad izlasīju, bet nevarēju atmiņā restaurēt Panteonu ar apaļu atveri jumtā, nolīku grāmatu un sameklēju Panteona attēlu citur.

Pirms ceļojuma uz Romu biju lasījusi psihiatra Eglīša atziņu, ka šizofrēnijas slimnieki ir kā romiešu mājas ar šauriem logiem un slēģiem, bet iekšā notiek dzīres. To atcerējos un logus īpaši vēroju.

Pirms apmeklēju Itālijas pilsētu Lido, biju lasījusi Andrē Moruā "Bairons". Atrodoties Lido, aktualizējās atmiņā lasītais (Bairons ar draugu jāšus uz zirgiem pa jūras krastu u. c.)."

Salīdzinot lasītā un tiešo uztvērumu psiholoģisko mehānismu, varam labi saskatīt atšķirību. Lasot literatūru, virzāmies no vārda, no vispārīgā, izmantojot otro signālsistēmu, uz konkrēto. Konkretizēšanu panāk ar aprakstu, epitētu u. tml. Turpretī ceļojumā dominē 1. signālsistēma, uztveram ar visām maņām konkrēto. No konkrētā veidojam vispārinājumu. Pēdējo palīdz izprast Ž. Piažē atziņa par adaptāciju kā sintēzes un akomodācijas norisi.

E. Šprangers raksta: ".. indivīda struktūra parasti ir tā izveidota, ka zināms pārdzīvojuma veids viņam ir kā orgāns, ar ko viņš sevī uzņem pasaules jēgu un atkal atpakaļ ieliek tos jēgas tulkojumus, kas nāk no viņa visdziļākās iekšienes. Tā pārdzīvojums piedalās dzīves procesā, veidojot personības vērtību struktūru."

Kopā ar dēlu un mazdēliem dzīvesbiedra Kazimira dzimtajā pusē

Ceļojumā uz Taizemi tāds bija novērojums par cieņas pilno attieksmi pret gados vecākiem, salīdzinot ar attieksmi mūsu kultūrā. Dēls teica: "Sēdies ātrāk, redzi, kas notiek." Patiešām, visapkārt sēdošie cēlās kājās, lai atbrīvotu man vietu.

Priekšstatus un emocionālo atmiņu bagātina no ceļojumiem atvestie oriģinālās mūzikas diski. „

Dārziņu "Dārziņos" meita Inta pilnībā nodevusi mammas rīcībā, bet dēls Jānis tajā uzbūvējis jauku vasaras mājiņu. Tur nu viņas "tusējas" abas ar kaķeni Helēnu. Dārziņš ir tikai atpūtai, un, pēc Sāremā redzētā Juhana Smūla dzimtenē, Dzidra to cenšas pieaudzēt kā džungļus tā, lai pat galvu ārā nevar saredzēt. Bet kur tad rodas svaigie tomāti un gurķi, ar kuriem mani cienā? Izrādās, ir bezgala mīļi kaimiņi Nadja un Vitālijs, kuru dārzā tas viss aug, un, kad Dzidra no rīta iziet ārā, uz sētas jau karājas maisiņš ar labumiem.

Braucu ciemos uz "Dārziņiem" kopā ar mazmeitiņām, peldamies Daugavā, baudām bumbierus, kas paši krīt plaukstās, apspriežam lasīto un kaļam ceļojumu plānus. Ciemiņiem nav ne jārok, ne zāle jāpļauj – to visu paveic mazdēls Roberts.

Bibliogrāfija

Grāmatas

1. **Meikšāne, Dz.** *Augstākās nervu darbības tipa un temperamenta īpatnību ievērošana individuālajā pieejā skolēniem.* Rīga: Latvijas PSR Izglītības ministrija, 1975.
2. **Meikšāne, Dz.** *Skolēnu jūtu kultūras audzināšanas psiholoģiskās problēmas.* Rīga: Latvijas PSR Zinību biedrība, 1979.
3. **Meikšāne, Dz.** *Skolēns ģimenē.* Rīga: Zvaigzne, 1980.
4. **Meikšāne, Dz.** *Psiholoģijas atziņu integrācija pedagogijā.* Rīga: LU, 1993.
5. **Meikšāne, Dz.** *Psiholoģija mums pašiem: Pieredze. Teorija. Prakse.* I. Plotnieks, Ā. Karņova, D. Rumpīte (zin. rec.), R. Cimdiņa (red.). Rīga: RaKa, 1998.

Raksti

6. **Meikšāne, Dz.** *Jaunā skolotāja stāža prakse. Jaunā skolotāja pedagoģiskās meistarības veidošana.* Rīga: Latvijas PSR Izglītības ministrija, 1979.
7. **Meikšāne, Dz.** *Pedagoģisko uzdevumu modelēšanas loma skolotāju apmācības efektivitātes paaugstināšanā kvalifikācijasursos.* *Моделирование педагогических задач в обучении учителей.* Рига: Мин-во просвещ. ЛатвССР, 1984.
8. **Meikšāne, Dz.** *Ģimene – personības veidošanās mikrovide. Ģimene.* A. Studente (zin. red.). Rīga: Zvaigzne, 1986.
9. **Meikšāne, Dz.** *Pedagoģiski psiholoģiskie pamatprincipi darbā ar studentiem, kuriem grūtības mācību vielas apguvē. Mācību disciplīnu apgūšanas pamatkritēriju pilnveidošana.* Rīga: LU, 1990.
10. **Meikšāne, Dz.** *Skolēnu pašizjūta (psiholoģiskais komforts un diskomforts). Vispasaules latviešu zinātņu kongresa tēžu krājums.* Rīga: 1991.

11. **Meikšāne, Dz.** Izglītība kā cilvēciskuma pamats. *Krīze Latvijā. Ko darīt?* Z. Dzenulis (atb. red.). Rīga: Vērmanparks, 1996.
12. **Meikšāne, Dz.** Verhaltensstereotype von Jugendlichen und die pädagogische Förderung von Toleranz. *Jugend zwischen Ausgrenzung und Integration.* (Red. M. Švob, J. Held, V. Katunarič). Zagreb: 1997.
13. **Meikšāne, Dz.** Rīcības stereotipi, identitāte un personības pašizjūta. *Personības pašizjūta un identitāte.* Rīga: SIA Mācību apgāds NT, 1998.
14. **Meikšāne, Dz.** Aelita Studente. *Pedagoģiskā doma Latvijā no 1940. gada līdz mūsu dienām.* Rīga: PUSE, 1998.
15. **Meikšāne, Dz.** Risikofaktoren für die Integration der Jugendlichen. *Jugend Zwischen Ausgrenzung und Integration. Ergebnisse eines internationalen Projekts.* (Red. C. Riegel, I. Plaude, S. Kramēna). Rīga: 1999.
16. **Meikšāne, Dz.** Skolas neapmeklēšanas izpēte un rezultāti. *Tiesības uz izglītību – 10–15 gadus vecu bērnu aiziešana no skolas: iemesli, motivācija, risinājumi.* Rīga: Sab. Org. Atbalsts, 1999.

Publikācijas periodiskajā presē

17. **Meikšāne, Dz.** Gribas un rakstura audzināšanas sākumi. *Skola un Ģimene*, 1966, Nr. 3.
18. **Meikšāne, Dz.** Uzmanība un sekmes. *Skola un Ģimene*, 1966, Nr. 12.
19. **Meikšāne, Dz.** Problēmu situācijas mācīšanās. *Skola un Ģimene*, 1968, Nr. 11.
20. **Meikšāne, Dz.** Skolēna mācību darbs un atmiņa. *Skola un Ģimene*, 1968, Nr. 3.
21. **Meikšāne, Dz.** Personības būtība un struktūra. *Skola un Ģimene*, 1976, Nr. 9.
22. **Meikšāne, Dz.** Vērtību kritērijs – cilvēks. *Skola un Ģimene*, 1976, Nr. 2.

23. **Meikšāne, Dz.** Stažēšanās problēmas un norise. *Skolotāju Avīze*, 1980. g. 30. janv.
24. **Meikšāne, Dz.** Komunikatīvā vajadzība. *Skola un Ģimene*, 1983, Nr. 3.
25. **Meikšāne, Dz.** Talants un laikmets. *Skola un Ģimene*, 1988, Nr. 11.
26. **Meikšāne, Dz.** Ārējo ietekmju un attīstības dialektika. *Skola un Ģimene*, 1989, Nr. 1.
27. **Meikšāne, Dz.** Latviešu mentalitāte. *Skola un Ģimene*, 1989, Nr. 7.
28. **Meikšāne, Dz.** Savā un citu spogulī. *Skola un Ģimene*, 1989, Nr. 3.
29. **Meikšāne, Dz.** Tikai bez emocijām. *Skola un Ģimene*, 1989, Nr. 5.
30. **Meikšāne, Dz.** Saskarsmes psiholoģija un izturēšanās stereotipi. *Civildienesta ziņotājs*, 1995, Nr. 6./7.
31. **Meikšāne, Dz.** Identitāte un mēs. *Skola un Ģimene*, 1997, Nr. 2.
32. **Meikšāne, Dz., Plotnieks, I.** Psiholoģija personības attīstībai. *Skolotājs*, 1997, Nr. 5.
33. **Poga L.** Intervija ar pedagogijas profesori Dzidru Meikšāni. *Sirds-izglītība*. Rīga: RaKa, 1998.
34. **Profesore Dzidra Meikšāne.** *Bibliogrāfiskais rādītājs*. Rīga: LU, 1998.

Foto no Dz. Meikšānes personīgā arhīva.

A handwritten signature in black ink, consisting of stylized, cursive letters. The signature is enclosed within a white rectangular border, matching the one above it.

JĀNIS RUDZĪTIS:
UZTICĪBA PEDAGOGA DARBAM
(dzim. 1929)

Par skolotāju, tāpat kā par rakstnieku vai jebkuru citu radošas profesijas cilvēku, var teikt, ka viņš vai nu ir skolotājs vienmēr un visur, vai arī nav nekur un nekad. Būt skolotājam – tas nozīmē talantu un patiesu ieinteresētību, bet galvenais – neatlaidību un milzīgas darba spējas. Pie tam darba spējas nenozīmē tikai prasmi sadalīt laiku, neko neatlikt un savlaicīgi paveikt bezgalīgos ikdienas darbus. Tas nozīmē padarīt visu iespējamo un vēl mazliet. Šis “vēl mazliet” ir zināšana par paša nezināšanu un prasme atrast laiku un spēku konsekventai robežu pārceļšanai arvien un arvien uz priekšu.

Ilgajos gados, kamēr man ir bijusi iespēja strādāt kopā ar Jāni Rudzīti (vispirms Pedagoģijas zinātniskās pētniecības institūtā, bet vēlāk LU Pedagoģijas un psiholoģijas fakultātē), esmu visvairāk apbrīnojusi viņa milzīgās darba spējas un ietiepīgo vēlmi izzināt vēl neizzināto un, kas visgrūtākais, atteikties no paša sūrā darbā atrastām atziņām, lai pieņemtu jaunas, kas izrādījušās nozīmīgākas un aktuālākas. Jāņa Rudzīša jaunākajos darbos dažādos kontekstos bieži parādās insaita jēdziens, kas radošā meklējumdarbībā tiek skaidrots kā “savdabīgs lēciena moments no tā, kas dots, uz to, kā trūkst, kas jāatrod” (*Problēmsituācijas literatūras stundā*, 1993, 12. lpp.). Tas ir negaidīts, intuitīvs risinājums, kas izpaužas kā atklāsme, apskaidrība. Tiem, kas uzmanīgi lasījuši vai vēl tikai lasīs Jāņa Rudzīša darbus, jānonāk pie atziņas, ka to autoram šādu apskaidrotības mirkļu ir bijis daudz, bet lieli ir bijuši arī tie neapstrādātās rūdas kalni, kurus nācās izsijāt, lai iegūtu atklāsmes zelta graudus.

Par intuitīvo komponentu kā radoša uzdevuma risināšanas vidējo posmu, kad risinājuma ideja tiek atklāta neapzināti (tā risināšanas sākuma un nobeiguma posmā dominē verbāli loģiskie komponenti), J. Rudzītis runā, skaidrojot problēmsituāciju būtību un to lomu skolēnu radošo spēju attīstībā. Viņa izstrādātā literatūras apguvei paredzētu problēmuzdevumu teorija iezīmē pavērsiena punktu literatūras mācību metodikā. Strādājot pie pedagogijas sasniegumu ieviešanas skolu praksē, viņš nonāk pie atziņas, ka “zinātnes rekomendāciju ieviešana ir rezultatīva, ja skolotājs par primāro uzskata nevis praktisku materiālu pārņemšanu, bet vispirms iedziļinās jaunās teorētiskajās nostādņēs” (*Problēmsituācijas literatūras stundā*, 1993, 4. lpp.).

Izstrādājot teorētiskās nostādnes, Jānis Rudzītis ne tikai sagatavo arī plašu tām atbilstošu uzdevumu klāstu, bet uzskata par savu pienākumu ar tiešu fizisku klātesamību palīdzēt skolotājiem apgūt un iedzīvināt jaunās idejas. Viņš organizē neskaitāmus seminārus ne tikai Rīgā, bet arī visā Latvijā, tāpēc droši var apgalvot, ka Jāni Rudzīti pazīst gandrīz visi vecākās un vidējās paaudzes literatūras skolotāji (arī viņš atceras daudzus un par katru var pateikt kaut ko īpašu, viņam vien raksturīgu).

Gan zinātnieki teorētiski, gan praktiķi, kas darbojas literatūras didaktikas jomā, laiku pa laikam neizbēgami nonāk krustugunīs. No vienas puses savas pretenzijas izvirza rakstnieki, kuri pārmet, ka literatūras apguves process skolā nav pietiekami radošs un dažreiz pat noved pie literāro darbu vulgarizācijas, bet no otras – vispārējās didaktikas speciālisti ne vienmēr gatavi atzīt literatūras kā vārda mākslas apguves specifiku.

Apzinoties problēmas nopietnību un pētīt tās saknes, J. Rudzītis atzīst, ka neveiksmēs, kas patiesi piemeklē skolotājus, vainojama arī zināma pedagogijas un psiholoģijas atrautība no literatūras mācību praktiskajām vajadzībām. “Daļa vecāko klašu skolotāju tradicionāli cenšas izlīdzēties ar literatūras zinātnieku izstrādāto un praktizēto daiļdarbu analīzes un vērtēšanas metodiku. Nenoliedzot iespēju

pārņemt atsevišķus šīs metodikas elementus, tomēr jāatzīst, ka tās pilnīga ieviešana skolas darbā nav attaisnojama. Literatūras zinātnē un skolas mācībās izmantojamām metodikām gan ir vienota estētiski psiholoģiskā iedaba, bet dažādi mērķi, funkcijas un uzdevumi, kā arī atšķirīgas saturiskās un procesuālās iezīmes. Skolas darbam paredzētajai metodikai ir vairāk personisks raksturs salīdzinājumā ar zinātnieku vajadzībām izveidoto metodiku. Turklāt jāatceras, ka skolā daiļdarbu analizē (precīzāk – apguvē) ir jāievēro audzēkņu vecumposmu īpatnības. Tādējādi tā ir mācību un audzināšanas sastāvdaļa, tāpēc pakļauta divējādam mērķim – veidot daiļliteratūras kā mākslas uztveri un izpratni un ietekmēt skolēna personību.” (*Problēmsituācijas literatūras stundā*, 1993, 16. lpp.)

Savā literatūras mācību koncepcijā (*Literatūras mācības skolā*, 2000) J. Rudzītis klasiskās pedagoģijas atziņas saista ar inovācijām, īpaši akcentējot redzamāko humānistiskās psiholoģijas pārstāvju idejas. Šo grāmatu zināmā mērā var uzskatīt par autora meklējumu un atradumu kvintesenci, jo tā ietver arī atziņas, kas daudz plašāk izvērstas 2006. gadā izdotajā grāmatā “Latviešu tautas pedagoģija”.

Runājot par nepieciešamību rosināt audzēkņus uz pašizpaušmi darbībā, viņš piemin arī kāda bērna lūgumu reformpedagoģei Marijai Montesori: “Palīdzi man to izdarīt pašam!”

Ka tas ir nesalīdzināmi grūtāk nekā ātri pateikt priekšā, neskaitāmas reizes nācies pārlicināties arī pašam Jānim Rudzītim, vadot studentu zinātniskos darbus.

Plānojot praksē mācību izmēģinājuma darbību un vēlāk analizējot skolotāja un skolēnu sadarbības rezultātus, viņa studentiem arvien nācies meklēt pamatojumu katram solim. Paveiktā īsto jēgu daudzi no viņiem apjauta, tikai gatavojoties valsts eksāmenam, un īsi to varētu rezumēt kādas studentes diplomdarba aizstāvēšanas runas nobeigumā: “Tam, kurš rakstījis diplomdarbu docenta Rudzīša vadībā, no valsts eksāmena vairs nav jābaidās.”

Diemžēl to saprata ne visi studenti, jo mācības ir divpusējs process – ir jāprot dot, bet ir jāprot arī saņemt. Ja saņēmējs to neapzinās,

tad devējam jāteic līdz ar Raiņa Spīdolu "Es gribēju jums vēl vairāk dot, jums nebij spēka saņemt" (*Uguns un nakts*, 1953, 12. lpp.). Par laimi, tas attiecas tikai uz nelielu bijušo, esošo un eventuālo recipientu daļu.

Lai gan Jāņa Rudzīša vārds vairs nav atrodams Universitātes Pedagoģijas un psiholoģijas fakultātes akadēmiskā personāla štata sarakstos, viņa klātesamība studiju procesā ir ļoti jūtama. Viņš arvien ir gatavs atbildēt uz kolēģu jautājumiem un palīdzēt gan zinātnisku, gan organizatorisku problēmu risināšanā, un viņa ieguldījums studentu zinātnisko darbu vadīšanā ir ļoti būtisks. Tikai tagad viņš vairs nav redzams jaunu, satrauktu meiteņu pulciņa ielenkumā fakultātes gaitējos, bet savus studentus konsultē klusajā Pārdaugavas mājā, kurā mīt kopā ar uzticamo dzīvesbiedri un palīgu visos darbos Valiju Rudzīti un pārējiem ģimenes locekļiem. Mēdz teikt, ka visgrūtāk ir objektīvi vērtēt savu veikumu, bet Jānim Rudzītim arī tas ir pa spēkam. To apliecina viņa atbildes uz intervijas jautājumiem.

Ar dzīvesbiedri Valiju Rudzīti. 2000. gads

Tu esi daudz rakstījis par dzeju literatūras stundās. Kura dzejnieka rindas tu izvēlētos par moto, stāstot par savu dzīves gājumu?

Tas varētu būt Māris Čaklais:

*“Es esmu bagāts. Man pieder viss,
kas ar mani ir noticis.”*

Esmu pedagogs – teorētiķis un praktiķis, kam īpaši tuva literatūras skolotāja profesija. Meklējot sākotni savai literārpedagoģiskai darbībai, domas aizvirzās pie bērnības un pirmās skolas gadiem.

Esmu dzimis Latvijas brīvvalsts laikā, 1929. gada 27. martā Ziemeļvidzemē – Zvārtavas pagasta “Priežulejās”. Augu jaunsaimnieku Eduarda un Zelmas Rudzīšu ģimenē, kurā no četriem bērniem trīs izvēlējušies pedagoga profesiju un bijuši tai uzticīgi visu darba mūžu.

Varbūt mazliet pārsteidzīgi mēdz teikt, ka cilvēks piedzimst ne labs, ne ļauns, viss, kas viņā, tas nāk no citiem. Par labo, kas manī. Ar siltumu sirdī aizvien atceros mātes gādību, lai bērni iegūtu labu izglītību un izaugtu par krietniem cilvēkiem. Viens no viņas pedagoģiskiem līdzekļiem bērnu audzināšanā bija dziesma, arī stāsti un pasakas, īpaši jau šūpuļa dziesmas, kas joprojām glabā kādu tautas audzināšanas noslēpumu. To, domājams, intuitīvi bija uztvērusi arī mūsu māmiņa:

*Tik katram laimes bija,
Cik ielika šūpulī:
Cik kuram iedziedāja
Māmuliņa maziņam.*

Tikai mūža otrajā pusē man nāca apjauta, ka te ieslēpta emocionālās saskarsmes loma bērnu audzināšanā, jo sevišķi cilvēka dzīves agrīnajā vecumā. Šūpuļa dziesmas sasilda ar mīļiem vārdiem, glāstošu melodiju, kas ļauj apjaust svarīgu sakarību audzināšanā. Māmiņa, kura dzied (izjusti kaut ko stāsta), ieliek bērnam pūrā emocionālu atsaucību, iejūtību, mīlestību. Mātes sirdī izloloto mazulis uztver ar sirdi, pat vārdus vēl nesaprazdams; tā paliek viņā uz mūžu un turpina darboties bezapziņas līmenī kā mātes arhetips.

Tādu atzinumu pilnā mērā balsta manā atmiņā saglabājusies mātes darbošanās jaunākā brāļa Gvido un māsas Ritas aprūpē. Manuprāt, viņa lieliski zināja, cik ļoti atsaucīgā bērna sirds alkst aizvien no jauna izjust dzīvā vārda radīto emocionālo pārdzīvojumu.

Savukārt vecākā māsa Aina jau mācījās pamatskolā, un es vērīgi sekoju viņas mācību gaitām, kas daudzveidīgi atbalsojās arī mājās. Vēl tagad mana atmiņa glabā virkni tautasdziesmu, K. Skalbes, Plūdoņa, Aspazijas, R. Blaumaņa, E. Virzas un citu autoru dzejoļus, kuri neviļus iegaumēti, pat īsti nezinot, kas tos sarakstījuši.

Mūsu ģimenē bija lieliska tradīcija – ziemas garajos vakaros kādu stundiņu klausīties mātes priekšā lasītos literāros darbus. Mājās grāmatu bija pamaz, un es, agri iemācījies lasīt, aizvien izjutu to trūkumu. Periodiskās preses izdevums “Brīvā Zeme” un no radniekiem epizodiski iegūtā “Atpūta” nespēja literatūras trūkumu mazināt. Kaut gan visi aizrautīgi sekojām J. Dreslera Burbuļu mātes priekiem un bēdām “Brīvās Zemes” reklāmas pielikumā un viņa bildēm un humoristiskajām vārmām par Jefiņa, Sprukstiņa un Slimesta amizantajiem piedzīvojumiem “Atpūtas” slejās. Neaizmirstami brīži saglabājušies no A. Grīna romāna “Zemes atjaunotāji” fragmentu priekšā lasījuma un no A. Upīša romānu triloģijas “Laikmetu griežos” patstāvīga lasījuma ganu gaitās. Vēlēšanās nodoties iztēles lidojumam bija tik spēcīga, ka, jau pirmo reizi tēva aizvests uz skolu “ābečniekos”, pēc tam, kad skolas pārzinis Mētra bija atzinīgi novērtējis manas zināšanas un prasmes, kautrīgi lūdzu viņu uz nedēļu izsniegt man dažas grāmatas no Zvārtavas pamatskolas bibliotēkas. Lūgums tika atbalstīts, un manā lasītāja interešu lokā arī turpmāk nonāca Jesena apgādā izdotās Mazās jaunības tekas, kā arī E. Birznieka-Upīša stāsti un pasakas, Doku Ata, Plūdoņa un citu autoru bērnības atmiņu tēlojumi. Skolas gados interese par grāmatām nemazinājās, un man pat uzticēja skolas biedriem apmainīt bibliotēkas grāmatas. Tagad arī pats varēju atlasīt sev darbus, ko sirds kāroja.

Stundās saistīja skolotāji, kas prata iejusties tik dažādo lauku

bērnu iekšējā pasaulē. Īpaši nozīmīgu pedagoģiska rakstura pārdzīvo-
jumu izjutu literatūras lasīšanas stundā 5. klasē, klausoties, kā skolo-
tāja Rudzīte (uzvārdu sakritība) mums lasīja priekšā Plūdoņa poēmu
“Uz saulaino tāli”, rosinot arī pašus dzejoļus skandēt izjusti, izteik-
smīgi. Jā, vēl kāda piebilde. Mans solabiedrs un draugs kopš 1. klases
bija arī literāri ievirzījies Gunārs Zaķis, kurš savas pilngadības laikā
kļuva pazīstams kā dzejnieks Gunārs Selga. Pretstatā man, pabiklam
pusaugu zēnam, viņš bija visai liels blēņdaris, taču labs slēpotājs un
sporta spēļu cienītājs.

Lielāko daļu no pamatskolas laika aizēnoja Latvijas okupācija un
Otrais pasaules karš. Iespaidus, kas arī toreiz spēja “sirdi darīt gaišu”,
esmu saglabājis no man dāvinātās J. Jaunsudrabiņa “Baltās grāmatas”
ar ierakstu:

“Zvārtavas pag. tautskolas labākajam absolventam Jānim Rudzītim

M. Rudzīte, skolas pārzīne

V. Čolders, M. Martini

1944. g. 4. aprīlī.”

Kā tev veicās Gaujienas vidusskolā?

1944. gada vasarā kara viesulis brāzās pāri Ziemeļvidzemei, to
pamatīgi izpostīdams. Rudenī iestājos Gaujienas vidusskolā, kas no
mūsmājām atradās 10 kilometru attālumā. Tas bija smags rudens.
Zemnieku sētas bija izpostītas, lauki kara tehnikas izvagoti, ceļi sa-
dangāti, vienīgais transporta līdzeklis – zemnieku zirdziņš. Ar skopās
pārtikas somu uz muguras, vienalga, kādos laika apstākļos, kopā ar
brāli kājām nācās mērot attālo ceļu uz skolu, kur mācījāmies un dzī-
vojām internātā. Smagi cietusi bija arī gleznainā Gaujiena. Sagrauts
bija Gaujas tilts, uzspridzināta skaistā baznīca. Grūti bija noticēt, ka
tādu grēka darbu atkāpjoties bija izdarījuši vācu zaldāti, kuru šineļu
siksnu greznoja uzraksts *Gott mit uns...* Kā par brīnumu vesela bija
palikusi kādreizējā barona Vulfa pils, kura jau pirmskara laikā bija
pārbūvēta par skolu.

Gaujienas vidusskola

Laika gaitā atklājās arī uzvarējušās padomju varas prettautiskā ievirze. Vidusskolā vadītais laiks bija niknākie staļinisma politikas īstenošanas gadi. Tautai tika solīts uzplaukums, bet dzīve laukos kļuva nevis labāka, bet sliktāka. Zemniecības izputināšana, iekšlietu kara spēka zvēriskā izrēķināšanās ar mežabrāļiem, deportācijas, kas skāra arī mūsu klasi, bija krass pretstats partijas slavētajam dzīves attīstības kursam, kuru vainagoja kolhozu sistēma. Vairākus gadus Gaujienas vidusskolu nevarēja nokomplektēt ar pilnvērtīgu skolotāju kadriem un mācību līdzekļiem. Tomēr par spīti visām grūtībām jaunieši, kas bija ieradušies no plašas apkārtnes, lai mācītos, ticēja, ka ar izglītības iegūšanu arī dzīve ievirzīsies labāka. Tieši vidusskolā jau droši zināju, ka būšu skolotājs. Man sagādāja gandarījumu, ja kādam grūtā brīdī, arī mācībās, spēju palīdzēt. To bija ievērojuši pat skolotāji, jo man spiedīgās situācijās uzticēja jaunākajās klasēs aizvietot stundas, uz kurām pedagogi dažādu iemeslu dēļ nebija varējuši ierasties. Nākamais

skolotājs varēja mācīties no tādiem prasmīgiem pedagogiem kā Marta un Jānis Račevski, Jānis Lūsis, Smuidra Ķiploka, Voldemārs Evans. Diemžēl ar literatūras skolotājiem Gaujienas vidusskolai tolaik nebija paveicies.

Tomēr literārās intereses joprojām dominēja manā profesionālajā ievirzē. Ar katru gadu bagātinājās izlasīto grāmatu klāsts, to vidū daudzi krievu klasiskās literatūras un padomju autoru darbi. Gadu retrospekcijā nākas atzīt, ka jau vidusskolā klasika mani saistīja vairāk nekā sociālistiskā reālisma manierē sarakstītie sacerējumi, kas esošo realitāti izskaistināja, neraugoties uz acīmredzamajām dzīves negācijām. Skolas laikā par to gan mazāk kritiski tika domāts.

Literatūras lasīšanu papildināja skolā iedibinātā pašdarbības tradīcija, sevišķi klases vakari ar dramaturģisku darbu uzvedumiem, kurus noskatījās arī plašāka apkārtējā sabiedrība. Manas lomas: R. Blaumaņa Krustiņš lugā "Pazudušais dēls", Pēteris V. Lāča lugā "Kristaps Kaugurs", Feldhauzens brāļu Kaudzišu romāna "Mērnieku laiki" dramatisējumā.

Jāteic, ka blakus vispārizglītojošai ievirzei tiem, kas gribēja tālāk mācīties, Gaujienas vidusskola pavēra ceļu uz augstskolām.

Kā tu kļuvi par skolotāju?

No mūsu klases 32 absolventiem 1949. gadā 15 iestājās augstākajās mācību iestādēs; pieci no viņiem, arī es, bija nolēmuši kļūt par vidusskolas skolotājiem un savu ieceri arī īstenoja.

Mans ceļš veda uz Rīgu – uz Latvijas Valsts pedagoģisko institūtu. Te nokārtoju eksāmenus un tiku uzņemts Latviešu valodas un literatūras fakultātē.

Pēckara Rīga jaunos censoņus uzņēma daudzsološi, bet netaipni, bija paskopa un prasīga. Daudziem vajadzēja mācīties un strādāt, gandrīz vai ar Plūdoņa Atraitnes dēla centību un neatlaidību tiekties pēc iecerētā mērķa sasniegšanas. Tikai lauku jaunieši jau bija rūdījušies grūtību pārvarēšanā.

Mums, topošajiem latviešu valodas un literatūras skolotājiem, lekcijas notika kādreizējā Franču liceja telpās. Nācās pierast pie neierastā režīma.

Te nav vietā sīki stāstīt par studiju norisi. Tolaik studenti centās sekmīgi nokārtot akadēmiskos kursus, docētāju pārliecināti, ka iegūtās zināšanas un prasmes būs nepieciešamas padomju skolotāja darbā. Atceroties spilgtākos iespaidus, šķirstot lekciju pierakstus mūsdienu skatījumā, jāteic, ka staļinisma apstākļos bijām spiesti apgūt vienpusīgu izglītību. Vispirms jau par nevajadzīgiem vai mazsvarīgiem vērtēju tādus studiju priekšmetus kā partijas vēstures īso kursu, zinātnisko komunismu, lielo stundu skaitu dialektiskajam un vēsturiskajam materiālismam, vēsturei, politekonomijai. Šīs disciplīnas docēja galvenokārt no Krievijas atbraukušie latvieši, kas īpaši neatlaidīgi propagandēja padomju zinātnes metodoloģiju. Katru kursu ievadīja marksisma-ļeņinisma klasiķu domas par attiecīgo zinātnes nozari. Tā bija obligāta prasība, kuru nācās ievērot arī studentiem, lai nokārtotu eksāmenus. Reizē bija izdevība klausīties tādus erudītus docētājus kā Ati Ķeniņu (dzejnieku), valodnieku Oto Vilānu, filozofu Ernstu Karpovicu, literatūrzinātnieku Oto Čakaru, pedagogu Jūliju Fluginu. Ar aizrautību klausījāties docētāja Šmuloviča lekcijas aizrobežu literatūrā. Valdzināja viņa tēlaini emocionālais izklāsta veids. Visi minētie lektori savdabīgi ietekmējuši arī manu izaugsmi. Tikai neatstāj doma, ka viņi zināja daudz vairāk, nekā izklāstīja lekcijās. Atsauksos uz Jūliju Fluginu, kurš izglītību bija papildinājis pirmskara Hamburgā. Viņš visai korekti centās spodrināt padomju pedagoģiju, slavēja A. Makarenko pedagoģisko mantojumu, taču, domājams, bija spiests noklusēt Latvijas brīvvalsts pedagogu sasniegumus. Pedagoģijas virzienu pārstāvji tika raksturoti atkarībā no tā, cik lielā mērā viņu idejas sasaucās ar padomju pedagoģijas postulātiem. Tā arī mums neko neizdevās uzzināt par A. Daugi, A. Viču, E. Pētersonu, J. A. Studentu, P. Dāli, K. Dēķenu, L. Ausēju, kā arī toreizējiem pedagoģiskās preses izdevumiem. Līdzīgs stāvoklis bija literatūras jomā. Par tautas ienaid-

niekiem atzītu ievērojamu latviešu kultūras darbinieku vārdi un darbi pat netika pieminēti.

Galū galā varu teikt, ka studijas Latvijas Valsts pedagoģiskajā institūtā visai skopi rosināja pedagoģiski domāt. Pedagoģijas un metodikas idejas tika balstītas uz krievu autoru darbiem atsevišķu rakstu līmenī. Latviešu valodā grāmatās bija pieejami K. Ušinska, A. Makarenko, Ļeņina un N. Krupskajas darbi par audzināšanu.

Studiju laikā mūsu kursā iepazinu savu nākamo dzīvesbiedri rīdzinieci Valiju Pabērzu. 1952. gadā nodibinājām ģimeni. Nu jau kopā aizvadīti vairāk nekā 55 saskaņīgas dzīves gadi. Savas profesijas izvēli nekad neesmu nožēlojis. Kad studijas biju beidzis ar teicamnieka diplomu, varēja sākties mana patstāvīgā pedagoģiskā darbība.

Vai viegli bija būt jaunam padomju pedagoģam?

Tā pirmā, visai pretrunīgā atbilde – jā un nē.

Kāpēc – jā? Skolotāja gaitas uzsāku Rīgas 28. vidusskolā, kur pirms pusgada sekmīgi biju veicis pedagoģiskās prakses uzdevumus. Nokļuvu lieliskā kolektīvā, kuru vadīja erudītā direktore M. Kolosova. Vienlaikus Latvijas Valsts pedagoģiskajā institūtā strādāju pusslodzē, praktizējoties literatūras mācību metodikā.

Skolā strādāt man patika. Atrasisīts jutos literatūras stundās. Studiju gados biju guvis ierosmi no vairāku literatūras skolotāju pedagoģiskās meistarības. Nedomājot par metodēm un paņēmieniem, klasē intuitīvi darīju tā, kā sirds liek. Un šķita, ka skolēniem patika. Kontakts ar audzēkņiem aizvien bija labs. Gadījās gan, ka 12. klases meitenes, atklāti smaidot, centās man, jaunam skolotājam, jaukt domu gaitu. Taču būtībā arī tādējādi nostiprinājās mūsu savstarpējā saprašanās. Palaikam skolēni audzināja savu skolotāju. Kā šodien atceros šķiet maznozīmīgu gadījumu 12. klasē. Man nepatika rakstīt piezīmes dienasgrāmatās. Tomēr kādu dienu paļāvos impulsīvai rīcībai – liku runīgākai meitenei atnest savu dienasgrāmatu. Viņa smaidot to izdarīja. Ierakstīju piezīmi ("Sarunājoties traucē stundu"), un jaunieta, šķelmīgi smaidot, dienasgrāmatu paņēma, piebilstot:

Jaunais skolotājs. 1954. gads

“Paldies, skolotāj! Beidzot dabūju arī jūsu autogrāfu.” Iestājās neveikls klusuma brīdis. Manī neatbalstoši raudzījās daudzu acu pāri. Atgīdu tikai piebilst: “Ņem nu par

labu.” Taču reizē apjēdzu, ka par savu pārsteidzību klases priekšā esmu izjokots. Konfliktējoša piezīme vārdos vai rakstos nav efektīvs audzināšanas paņēmieni. Vispār – būt jaunam un atrasties starp jauniem cilvēkiem, tas sagādā vislielāko gandarījumu.

Kāpēc – nē? Trūka mācību grāmatu un palīglīdzekļu. Metodiska rakstura rokasgrāmatas nespēja aizstāt atsevišķi raksti pedagogiskajā presē un izglītības iestāžu rīkotās konsultācijas. Pie tam atalgojums bija smieklīgi mazs. Kaitināja izplatītais uzskats – skolotājs jau pacietīsies, kamēr radīsies finansiālas iespējas, jō viņš taču neražojot materiālas vērtības.

Starp “jā” un “nē” manā apziņā virsroku guva apstiprinošā atbilde. Padziļināti iepazīstot pedagogisko literatūru, pats institūtā mācījos novērtēt tās nozīmīgumu praktiskajā darbībā. Izjutu pat vajadzību kaut ko pateikt savas profesijas pārstāvjiem. Sākumā manu uzmanību saistīja krievu klasiskā pedagoga K. Ušinska domas par salīdzināšanas lomu mācībās. Tās liekot lietā, tapa mana pirmā plašākā publikācija –

“Salīdzinājums kā metodisks paņēmieni un tā izmantošana literatūras stundās vidusskolā”. Aizvien noteiktāk pārliecinājos par zinātniskās teorijas lomu praktiskajā darbībā. Un atkal rosināja K. Ušinskis, šoreiz viņa raksts “Par pedagoģiskās literatūras derīgumu” (K. Ušinskis. *Pedagoģisko rakstu izlase. 1. sēj.* Rīga: LVI, 1959). Lūk, demokrātiskā pedagoga atzinums: “.. kas ir pedagoģiskās pieredzes bagātība? Tā ir lielāks vai mazāks audzināšanas faktu skaits, ko audzinātājs pieredzējis. Bet, protams, ja šie fakti paliek tikai fakti, tad tie pieredzi bagātāku nedara. Tiem ir jāiespaido audzinātāja prāts, tie ir jāklasificē pēc to raksturīgām īpatnībām, tie ir jāvispārina, tiem jākļūst par domu, un tikai tad šī doma, nevis pats fakts kļūs pedagogam par audzināšanas likumu.” (115. lpp.) Pie tam, viņš norāda, pedagoģiju nevar iemācīties kā matemātiku, ķīmiju vai anatomiju. Vajadzīgs skaidrs mērķis, iejūtība, sirsnīga pārliecība. “Audzināšana iedarbojas it īpaši uz cilvēku un vispār uz sabiedrību galvenokārt ar pārliecināšanu, bet tādas pārliecināšanas svarīgākais līdzeklis ir pedagoģiskā literatūra.” (130. lpp.) Uzskatu, ka minētais raksts nav zaudējis savu nozīmi arī mūsu dienās. Tas man, tā teikt, atvēra acis drošākai pedagoģiskai darbībai.

Diemžēl 50. gadu otrajā pusē ilgstoši slimoju. Pedagogu ierindā varēju atgriezties tikai 1962. gadā, kad kļuva par Izglītības ministrijas Skolu zinātniski pētnieciskā institūta zinātnisko sekretāru. (Vēlāk šī iestāde tika pārsaukta par Pedagoģijas zinātniskās pētniecības institūtu.)

Kādas pārmaiņas tavā darbībā notika pētniecības iestādē?

Ilgāku laiku te veicu organizatoriskus pienākumus, risinot institūta zinātniskās padomes sēžu problēmas. Manā pārziņā bija arī līdzstrādnieku rakstu literārā rediģēšana un sagatavošana iespiešanai.

Vajadzēja pašam būt lietas kursā gan valodiskās stilistikas, gan pedagoģijas jautājumos, pie tam orientēties arī pētniecības procesā. Gandrīz 10 gadus var uzskatīt par manu zinātniskās augsmes periodu. Epizodiski turpināju arī skolotāja darbu – amatu savienošanas kārtībā strādāju Rīgas skolās.

Kad 1970. gados institūta līdzstrādnieki pastiprināti pievērsās latviešu izglītības un pedagogijas vēstures problēmu pētīšanai, institūta direktors I. Freidenfelds man ieteica viņiem pievienoties un pētīt latviešu tautas pedagogiju. Priekšlikumu pieņemu, īsti neapzinoties veicamā darba sarežģītību. Kas no tā iznācis, var spriest no manām tālaika publikācijām. Šīsdienas redzējumā iebildumi radīsies pētījuma ideoloģiskās ievirzes dēļ. Izteiktās atziņas šķitīs fragmentāras, nepietiekami argumentētas. Taču interese par latviešu tautas pedagogiju bija radusies un gaidīja savu piepildījumu nākotnē.

1971. gadā Izglītības ministrijas kolēģija, atzīstot, ka zinātnes sasniegumu izmantošana ir valstiski nozīmīgs uzdevums, bija pieņēmusi lēmumu "Par pedagogijas pētījumu rezultātu ieviešanas principiālo shēmu republikas skolu praksē". Diemžēl pārbaudes rādīja, ka šī shēma tiek vāji īstenota. Tā, piemēram, Stučkas (tagad – Aizkraukles) rajona skolās pedagogijas sasniegumu ieviešana bija aktīvi uzsākta, taču tai trūka vajadzīgā dziļuma un noteiktas pedagogiskās vadības.

Saprotams, ka jaunā uzdevuma veikšanā vajadzēja iesaistīties arī mūsu institūtam. Katram pētnieku kolektīvam tika uzdots gādāt par iegūto rezultātu ieviešanu vispirms jau atbalsta skolās. Taču nebija šī darba koordinācijas, plašāka atbalsojuma skolu praksē. Un pedagogijas sasniegumu ieviešanas problēmas risinājums pētniecības plānā tika paredzēts man. Studējot ieviešanai veltītos skopos aprakstus vispārīgās presē un iepazīstot vairāku skolu aizsākto darbu, izstrādāju ieviešanas organizatoriskās sistēmas pamatus. Lūk, tās balstidejas.

Pedagogijas atziņu ieviešanas centrs ir skola. Par tā darbību atbild mācību iestādes administrācija. Nevis ar pavēlēm un rīkojumiem, bet ar labiem paraugiem un sabiedriskās domas atbalstu, aicinot talkā entuziastus, kolektīvā radāma doma par pedagogijas sasniegumu ieviešanu kā katra skolotāja un visa skolas darba kvalitātes celšanu. Jaunais pasākums cieši saistāms ar metodisko komisiju aktivitātēm un katra kolektīva locekļa pašizglītības darbu, kas ievirza mācību izmēģinājumus. Vajadzīga ieviešanas programma (plāns), vēlams diviem mācību

gadiem, atlasot skolas vajadzībām un iespējām atbilstošus pedagoģijas jautājumus. Nepieciešams ieviešanas nosacījums – organizējami problēmsemināri, kuros ne retāk kā reizi mācību ceturksnī piedalās visi skolotāji. Pats intensīvākais darbs, gatavojoties šiem semināriem, ir individuāla literatūras studēšana tā, lai katrs nonāktu vismaz pie neliela atklājuma pats sev. Problēmsemināros par šiem atklājumiem var apmainīties domām, debatēt, spriest par mācību izmēģinājumu norisi un sākotnējiem rezultātiem.

1976. gadā mani iecēla par institūta direktora vietnieku pētījumu rezultātu ieviešanā. Šajā postenī paliku līdz pat 1990. gadam. Minēto laika posmu uzskatu par ražīgāko pedagoģiskā darba cēlienu. Tajā pētniecību izvērsu trīs jomās (būtībā to esmu turpinājis visu savas aktīvās pedagoģiskās darbības laiku), proti: pedagoģijas sasniegumu ieviešana; literatūras mācību metodika; latviešu tautas pedagoģija.

Zinātniskās sanāksmes prezidijs. No kreisās puses: A. Staris, A. Benke, A. Zeidmanis, I. Freidenfelds, J. Rudzītis, V. Ūsiņš. 1988. gads

Pievēršanās šīm jomām laika ziņā nav nodalāma. Varētu teikt, ka esmu ievērojis kompleksu pieeju, kad pedagoģiskās domas cita citu nosaka un papildina.

Vai tevi nebiedēja pievēršanās pedagoģijas sasniegumu ieviešanai republikas skolu praksē?

Skaidrs, ka apzinājos šī riskantā darba zemūdens šķautnes. Taču biju jau pietiekami erudīts, lai plašākās auditorijās varētu pārliecinoši pamatot pedagoģiskās literatūras noderīgumu praksē. Mēdz teikt, ka viens nav karotājs. Vajadzēja meklēt stiprus sabiedrotos.

Par tādiem kļuva mūsu pašu institūta pētnieki, tautas izglītības nodaļu metodisko kabinetu vadītāji, enerģiski skolu direktoru vietnieki mācību un audzināšanas darbā, atsaucīgi skolotāji. Talkā nāca "Skolotāju Avīzes" redaktore Ligita Režais, kas ieviešanas problēmu risināšanai atvēlēja plašu vietu avīzes slejās. Palīdzēja arī Zinību biedrība.

Par vienu no grūtāk risināmiem jautājumiem kļuva problēmsemināru vadītāju sagatavošana. Kad dažu tautas izglītības nodaļu darbinieki Rīgā bija veltīgi izmeklējušies pedagoģijas zinātniekus, kas uzņemtos vadīt viņu organizētos problēmseminārus pēc vienotas programmas, galu galā man pašam vajadzēja uzņemties šo pienākumu. Lielu atsaucību guvu Ogrē, Valmierā, jo sevišķi Stučkā (tagad Aizkrauklē) un Madonā, kur piedalījās arī Preiļu rajona skolu direktoru vietnieki mācību un audzināšanas darbā. Iegūto pieredzi sekmīgi izmantoja, piemēram, Pļaviņu, Kokneses un Skrīveru vidusskolas, organizējot problēmseminārus savos kolektīvos. Problēmsemināru programmu un ieteicamās literatūras sarakstus var atrast grāmatā "Pedagoģijas sasniegumu ieviešana skolu darbā".

Man pašam pilnveidoties palīdzēja krievu didaktu izdoto grāmatu tulkošana latviešu valodā, kā arī darbs pie Pedagoģijas terminu vārdnīcas sagatavošanas.

Psihologi norāda, ka cilvēks nevar radoši strādāt, ja viņš nav iemācījies radoši domāt. Skolotājs pedagoģisko domāšanu var attīstīt, risinot galvenokārt problēmiskus mācību un audzināšanas uzdevumus apjēgti izvirzīt un šķetināt, neignorējot arī pedagoģisko intuīciju. Savas

Kopā ar Ogres rajona TIN metodiskā kabineta vadītāju D. Smilginu tiek saskaņots problēmsemināra nodarbību plāns. 1982. gads

atziņas esmu izklāstījis “Skolotāju Avīzes” 80. gadu atvērump lapās “Zinātne praksei, prakse – zinātnei”, kā arī rakstu sērijā, kas galvenokārt veltīta didaktikas apguvei – “Pedagoģiska problēmsituācija” ar apakšvirsrakstu “Meklējumuzdevumi. Risinājumi. Atradumi. Pārdomas”. Šīs publikācijas radīja dzīvu atbalsojumu skolotāju auditorijās. Vēl jo vairāk tāpēc, ka vienus un tos pašus jēdzienus pedagoģijas teorija traktēja dažādi. Domu apmaiņa, aizrautīgās diskusijas tuvināja iecerētā mērķa sasniegšanu.

Tagad pedagoģijas sasniegumu un inovāciju ieviešana vairāk atstāta katra skolotāja ziņā. Jā, par to runā konsultācijās, radošo grupu sanāksmēs, dažādos maksas pasākumos. Taču problēmiskas pieejas noderīgums kā toreiz, tā mūsu laikā nav apšaubāms.

Kā tavi uzskati pedagogijas atziņu ieviešanā atbalsojās literatūras mācību metodikas teorijā?

Darbības (sadarbības) aspektā būtiska atšķirība pastāv starp tādiem nojēgumiem kā literatūras mācīšana, kas dominēja pagājušajā gadsimtā un sastopama vēl joprojām, un literatūras mācības, kas ietver mācību procesa dalībnieku vienotu darbību. Iestājos par literatūras mācību un nevis mācīšanas metodikas jēdzienu. Reizē vajadzēja atklāt arī literatūras mācībpriekšmeta, tā apguves specifiku. Lietas būtība ir tā, ka vispārīgās psiholoģijas izvirzītās likumsakarības nedrīkst mehāniski pārnest uz daiļdarbu apguvi, jo tai ir radošs raksturs. Savās publikācijās esmu skaidrojis radošās darbības psiholoģisko struktūru, akcentējot tajā loģiskā un intuitīvā komponenta vienotību. Galveno ceļu, kas ejams, lai sekmētu skolēnu radošo darbību, iezīmē tādu izziņas uzdevumu (īpaši problēmu uzdevumu) izmantošana, kuru risināšanā attiecīgās audzēkņu spējas tiek apliecinātas un reizē arī veidojas. Tā radās ideja problēmmācību postulātus attiecināt arī uz literatūras apguvi. Varētu teikt, pirmais mūsu republikā tiku izstrādājis literatūras apguvei paredzētu problēmu uzdevumu teoriju un to konkretizējis ar paša sagatavotiem šāda rakstura uzdevumiem. Sākumā nācās sastapties ar literātu pretdarbību. Kas radīja grūtības? Pirmām kārtām tas, ka šādus uzdevumus var formulēt loģiskā veidā, bet to risināšana neaprobežojas tikai ar analītisku darbību. Ir svarīgi, lai problēmu uzdevums ievirzītu tēlainā, emocionāli vērtējošā līdzradīšanā. Pedagogam ikreiz jāorientējas savu audzēkņu iespējās. Praktiski nevar sagatavot tādus uzdevumus, kas vienlīdz labi noderētu visām skolām, visiem skolēniem. Tāpēc arī publicētie radošie uzdevumi domāti literatūras skolotājiem viņu radošās domāšanas rosināšanai. Tagad par to vairs nedebatē, jo sadarbības teorija arī literatūras apguvē netiek apšaubīta. Rosīgākie skolotāji jau paši publicējuši mācību uzdevumu sērijas.

1989. gadā man tika piešķirts Latvijas PSR Nopelniem bagātā izglītības darbinieka goda nosaukums.

Rezumējot savu zinātniski praktisko darbību Pedagoģijas zināt-

niskās pētniecības institūtā, varu teikt, ka tā kopumā bijusi auglīga. Didaktikas problēmu risināšanā iegūtās atziņas joprojām var būt noderīgas arī mūsdienu skolotājam. Par diskutabliem uzskatu dažās publikācijās skarto vadības teorijas jautājumu attiecināšanu uz skolas mācībām. Norobežojos no atsaucēm uz komunistisko ideoloģiju, kas padomju gados balstīja audzināšanas teoriju, atzīstot to par nepieņemamu skolēnu personības veidošanās sekmēšanā.

Ko vari teikt par savu darbību Latvijas Universitātē?

1985. gadā LU Pedagoģijas un psiholoģijas fakultātes vadība aicināja mani docēt mācību metodikas kursu topošajiem latviešu valodas un literatūras skolotājiem. Aicinājumu pieņēmu un amatu savienošanas kārtībā fakultātē strādāju līdz 1990. gadam, kad pilnā slodzē kļuvi par Latviešu valodas un literatūras mācību metodikas katedras docentu. Ieguvu pedagoģijas maģistra grādu (1992). 1996. gadā LU Pedagoģijas zinātnes habilitācijas un promocijas padome man piešķīra pedagoģijas doktora zinātnisko grādu par promocijas darbu "Literatūras kā vārda mākslas apguves rosināšana skolā". Pēc paša izstrādātām un katedrā apstiprinātām programmām esmu lasījis šādus mācību kursus: literatūras mācību metodika; problēmsituācijas literatūras stundās; mācību izmēģinājumi literatūras stundās; latviešu tautas pedagoģija. Esmu vadījis studentu pedagoģiskās prakses, bijis viņu diplomdarbu un maģistra darbu konsultants un zinātniskais vadītājs.

Pedagoģijas zinātniskās pētniecības institūtā iegūtā pieredze man būtiski palīdzēja pilnīgot lekciju kursus, vadīt problēmseminārus un citāda veida praktiskās nodarbības. Gadu gaitā esmu izveidojis savu literatūras mācību koncepciju, kas publicēta 2000. gadā izdotajā grāmatā "Literatūras mācības skolā". Piebildīšu, ka minētā grāmata joprojām tiek izmantota par rokasgrāmatu studentiem literatūras mācību metodikas kursa apgūvē un praktiskajā darbībā.

Manā koncepcijā klasiskās pedagoģijas atziņas saistītas ar inovācijām, īpaši ar humānistiskās psiholoģijas atzinumiem, kas transformēti

LU Pedagoģijas un psiholoģijas fakultātē pēc diplomdarbu aizstāvēšanas.
"Manas diplomandes" no kreisās puses: A. Lūsīte, M. Džanuška,
I. Sokolovska, E. Puriņa, M. Ķīse, M. Pavlovska. 2001. gads

literatūras mācību metodikas struktūristiskajā izveidojumā. Šādas pieejas efektivitāti apliecina studentu sekmes literatūras mācību metodikas kursa apgūvē, viņu vadītās mācību stundas pedagoģiskās prakses laikā, aizstāvētie diplomdarbi.

Apgūstot mācību izmēģinājumu organizēšanas kursu, studenti pārliecinās, ka būtiski nozīmīgu 21. gadsimta izglītības ideju – sadarbības, interakcijas, humānisma, problēmiskuma, vērtīborientācijas, dialogiskuma, personiski nozīmīgas attieksmes pret mācību saturu, savstarpēju palīdzības attiecību – tiešas ieviešanas mēģinājumi ir mazefektīvi. Daudz produktīvāk ir sagatavot tādus mācību materiālus, kuros šīs idejas metodiski ietvertas un tad, tos pārbaudot mācību izmēģinājumos, izvērtēt iegūtos rezultātus.

Perspektīvas teorijas izklāstījums un darbības paraugu demonstrēšana vien nenodrošina labus praktiskos rezultātus. Ja jaunais cilvēks neizjūt aicinājumu kļūt par labu skolotāju un pats nevēlas izkopt savas dotības, viņam citi nevar palīdzēt. "Centieni "ienest" bērņā izziņu, garīgās vērtības, visas psihiskās struktūras, apejot viņa paša iekšējo aktivitāti, grauj intelektuālās un arī ētiski estētiskās attīstības pamatus." S. Rubinšteins šo mācībām un audzināšanai nozīmīgo ideju izteicis jau pagājušā gadsimta vidū. Un runa nav tikai par bērņiem. Biheivioristiskās psiholoģijas balstītus pretējos uzskatus pārvarēt izdodas gausi, jo daudzi ārējo iedarbību uzskata par mācību virzītājspēku, pamatojot savu nostāju ar to, ka arī pedagogijā nevienam nevar būt patiesības monopola. Diemžēl plurālistisko uzskatu dēļ krities arī daiļliteratūras prestižs. Cerēsim, ka šobrīd vēl diskutablās mācību idejas nākotnē iegūs optimālu risinājumu.

Emocionāli pievilcīgāka izvēršanās latviešu tautas pedagogijas kursa apguve. Cenšoties studentus iesaistīt dialogā ar seno tautas audzinātāju, tika izmantota pedagogisko vērtību kategorija. Vērtību skatījumā nepietiek sakopot un formulēt faktus, izdarīt didaktiskus secinājumus. Studentiem vajadzēja apliecināt intuitīvi emocionālu vērtējošo darbību, jo, kā zināms, vērtības parasti atklājas emocionālās intuīcijas aktā. Personiski ieinteresēta attieksme nav pakļauta stingriem priekšrakstiem. Katrs lasītājs, iedziļinoties tautas gudrībā, ko glabā, teiksim, mūsu dainas, var formulēt atziņu kopumu savā skatījumā. Aprobējot šo kursu, izdevās pierādīt latviešu tautas pedagogijas kā vienotas audzināšanas sistēmas pieejamību plašam mūsdienu audzinātāju lokam. Daudzi studenti, pārsvarā neklātņieki, iesniedza lieliskus ieskaites darbus un saņēma augstu novērtējumu. Viena no latviešu tautas pedagogijas vērtībām – "Mūžu dzīvo, mūžu mācies" sasaucas ar mūsdienu mūžizglītības postulātu, apliecinot, ka arī audzināšanā gudrības tikums "iet cauri laikiem".

2006. gadā publicētā grāmata "Latviešu tautas pedagogija" vainagoja manu plašāku pedagogisko darbību.

Ko tu uzskati par savu mūža ieguldījumu pedagoģijas teorijas pilnigošanā un tuvināšanā skolu praksei?

No mana stāstījuma vērīgs lasītājs būs izpratis, ka pedagoģijai ir vērts veltīt savas dzīves labākos gadus.

Izsekojot manu uzskatu attīstībai, būs pareizi teikt, ka gan vārdos, gan rakstos esmu spēcīnājis esošo un topošo pedagoģu pārlicību par pedagoģijas zinātnes neapšaubāmību un noderīgumu praktiskajā darbībā.

Sadarbības aspektā esmu skaidrojis pedagoģijas pamatkategoriju saturu, aprādot, ka aiz katra šāda nojēguma slēpjas darbības stratēģija.

Tulkojot ievērojamu krievu didaktu darbus, esmu bagātinājis izdevniecības "Zvaigzne" iedibināto "Pedagoga bibliotēku", lasītājiem ievērojami atvieglot didaktikas atziņu un likumsakarību apguvi.

Pievēršoties didaktikas (metodikas) idejām, lekcijās, semināros un publikācijās esmu vairījies lietot darbības vārdu vajadzības izteiksmi, bet aizvien demonstrējis praktiskus piemērus, kas ideju var padarīt tuvu tās īstenotājiem.

Par sasniegumu uzskatu to, ka viens no pirmajiem mūsu republikā esmu pievērsies mācību uzdevumam kā pedagoģiskam modelim un rosinātājlīdzeklim. Literatūras mācību metodikas jomā pirmo reizi publicēti divi problēmuzdevumu krājumi izmantošanai 5.–12. klasē.

1986. gadā grāmata "Pedagoģijas sasniegumu ieviešana skolu darbā" izdota 7000 eksemplāros. Tik liels metiens latviešu valodā klajā laistiem pedagoģiskiem izdevumiem nav bieži sastopams.

Mana literatūras mācību koncepcija ir visai plaši zināma, kaut gan tai ir nevis normatīvs, bet rosinošs raksturs.

Grāmatai "Latviešu tautas pedagoģija" nav analoga izdevuma.

Esmu gandarīts, ka literatūras metodikas jomā darbojas arī mana bijusī studente, mūsu fakultātes absolvente Elita Stikute.

Pats joprojām atrodos pedagoģu ierindā un, kā varēdams, palīdzu studentiem sagatavot diplomdarbus literatūras mācību metodikas jomā.

1995. gadā saņēmu Luda Bērziņa prēmiju par ieguldījumu mēģinātāju kustībā pedagogijā un metodikā.

Pateicos par uzmanību un sapratni!

Zinātnisko ideju akumulācija un aktualizācija ir sarežģīts un interesants process. Ir pētnieki, kuru doma virzās pēc koncentrisko apļu principa, citi turpretī strādā kā alpīnisti, cenšoties ar katru gājienu iekarot arvien augstākas, bet galvenais – jaunas virsotnes, necenšoties atgriezties pie reiz staigātām takām. Jānis Rudzītis zināmā mērā apvieno abas šīs pieejas. Ļoti koncentrēti savu zinātnisko pētījumu virzību viņš atklāj rakstā “*Humānistiskās pedagogijas un psiholoģijas atziņas literatūras mācību kontekstā*” (Rakstu krājums: *Literatūra un skola: problēmas, izpratne un popularizēšana*, 2003).

Humānistiskās pedagogijas un psiholoģijas atziņas literatūras mācību kontekstā

Mūsu dienās aizvien noteiktāk izskan prasība pēc paradigmu maiņas vai vismaz jauniem akcentiem skolas mācību un audzināšanas darba organizācijā. Jaunu ceļu un līdzekļu meklējumus iezīmē, no vienas puses, aktuālas vajadzības, mūsdienīgas tendences, daudzsološas teorētiskās nostādnes, no otras puses, neskaidrības, pretrunīgums, inerces barjera pedagogiskajā domāšanā un praktiskajā darbībā. Arī literatūras mācību metodikā un skolotāju ikdienas darbā.

Skolotājiem profesionālās kompetences pilnīgošanas nolūkā ir iespējams latviešu valodā iepazīt pagaidām visai ierobežotu, pat vienpusīgu pedagogiskās un psiholoģiskās literatūras klāstu (sevišķi literatūras mācību teorijā), pretrunīgus viedokļus un atziņas, kas pašlaik rada izvēles grūtības, ko no piedāvātā izraudzīties, nevis tikai kādas pedagogiski metodiskās darbības puses uzlabošanai, bet galvenokārt – par šīs darbības stratēģiskajiem orientieriem.

“.. patiesi humāna pedagoģija ir tāda pedagoģija, kas spēj iesaistīt bērņus viņu pašu personības veidošanas procesā.” (1, 45. lpp.)

“Pozitīvs sasniegums pēdējos divdesmit gados (t. i., 20. gs. 70.–80. gados – J. R.) ir tāda fakta aizvien pieaugoša izpratne, ka izglītība ir process vai procesu kopums, kuru norisē bērnam, pieaugušo virzītas, viņa paša darbības rezultātā attīstās tās vai citas spējas, prasmes un iemaņas. Tieši tādu nozīmi ieguvuši Dž. Brunera (ASV), Ž. Piažē (Šveice), bet vēlāk arī profesoru A. Lurjes un A. Ļeontjeva (PSRS) – pazīstamā psihologa Ļeva Vigotska sekotāju – darbi.” (19, 57.–58. lpp.)

Fragments no teātra kritiķes Silvijas Radzobes vēstules Mārai Zālītei Teātra dienā sakarā ar viņas lugas “Pilna Māras istabiņa” uzvedumu Jaunatnes teātri. (14)

“Tavā “Māras istabiņā” man ļoti patīk tā dialektiskā pretruna, kas ietverta līdzībā par Māras dāvanām. Tu rādi, ka tas ir dabiski un normāli, un mūžīgi, ka cilvēks sapņo par “visu gatavu”, par savu ieceru piepildīšanos un apmierinājumu laiskā sasniegto augļu baudīšanā. Un tai pašā laikā dzīve pie “visa gatava”, apmierināšanās ar sasniegto noved cilvēku garīgā nāvē. Tādējādi arī neviena paaudze nevar otrai neko gatavu un uz visiem laikiem pabeigtu nodot, jo ik paaudze, ik cilvēks var tapt par cilvēku tikai tad, kad izcīna, izprot, atklāj pasauli, dzīvi, mūža jēgu pats. Tas ir divriteņu izgudrošanas absolūtās nepieciešamības (un prieka) filozofiskais pamatojums.”

Ielūkosimies arī Latvijas valsts izglītības dokumentos. Izglītības likuma Vispārīgajos noteikumos skaidroti tajā lietotie termini. Lasām: “4) izglītība – sistematizētu zināšanu un prasmju apguves un attieksmju veidošanas process un tā rezultāts. Izglītības process ietver mācību un audzināšanas darbību. Izglītības rezultāts ir personas zināšanu, prasmju un attieksmju kopums.”

Latvijas Republikas Ministru kabineta 2000. gadā pieņemtajos Noteikumos par pamatizglītības un vidējās izglītības standartiem atbilstoši izglītības reformas pamattendencēm ir formulēti arī izstrā-

dājamo programmu galvenie mērķi un uzdevumi. Pirmām kārtām uzsvērtā nepieciešamība blakus zināšanām, prasmēm un spējām veicināt harmoniskas personības veidošanos. Starp rindām par morālajām un estētiskajām vērtībām kontekstuāli nojaušama arī humānisma ideja kā viens no skolas darba stratēģiskajiem orientieriem. Nākas gan atzīt, ka normatīvajos dokumentos vietām vērojama nekonsekvence, pretruna starp mērķu un uzdevumu izvirzījumu un norādēm uz pedagoģiski psiholoģiskajiem ceļiem un līdzekļiem to īstenošanas sakarā. Mūsdienų pedagoģija un psiholoģija par praktiski maznozīmīgu, pat neiespējamu uzskata, teiksim, šādu prasību: “.. sniegt zināšanas, attīstīt izglītojamā spējas un prasmes izvēlētajā vispārējās vidējās izglītības virzienā” (sk. Vispārējās vidējās izglītības programmu galvenajiem mērķiem atbilstošos uzdevumus). Tagad konceptuālus jēgumus pedagoģija skaidro darbības (mijiedarbības) skatījumā, jo tikai cilvēka paša kā subjekta darbības un interaktīvas sadarbības procesā veidojas personība. Piebīdīsim, ka viss, ko mācībās var sniegt skolēniem, ir mācību informācija, un tikai viņi paši (protams, skolotāja rosināti un ar klasesbiedru atbalstu) patstāvīgā psihiskā darbībā var izstrādāt attiecīgas zināšanas, prasmes, attīstīt spējas, veidot vērtīborientāciju.

Šai ziņā precīzāk ir sagatavota ievaddaļa Pamatizglītības standartam literatūrā (projektam). Tajā teikts: “Pamatizglītības standarta literatūrā projekts balstīts humānās psiholoģijas atziņās par personību kā vērtību, tādējādi mācību procesā akcentējot personības vērtīborientāciju. Humanizēta izglītība mācību procesā uzsver ne tikai prāta darbību, izpratni, domāšanu, bet ietver arī vizuālo uztveri, emocijas, jūtas, pašizpaušmi daudzveidīgā, tai skaitā arī mākslinieciskā darbībā, tādējādi nodrošinot gan harmoniskas personības attīstību mūsdienų mainīgajā pasaulē, gan arī mācību priekšmeta specifisko zināšanu un prasmju apguvi.” (10, 6. lpp.)

Standarta projekta kontekstā literatūras mācības var uzskatīt par savstarpēji saistītu mācību subjektu (skolotāja un skolēnu) interaktīvu, vērtīborientētu, humānisma caurstrāvotu sadarbību,

plašākā – kultūras aprites skatījumā – par personu ieinteresētu dialogu ar rakstnieku un viņa daiļdarbu kā vārda mākslas darbu. Apguves procesā tā mākslinieciskās potences zināmos nosacījumos var kļūt par skolēna individuālām dzīves un mākslas vērtībām. Tātad humānās personības veidošanās nolūkā katram skolēnam ideālā gadījumā vajadzētu kļūt par pilnvērtīgu savas darbības un saskarsmes subjektu. Turklāt pats apguves process var būt nozīmīgāks par tā formālajiem rezultātiem. Šādas ievirzes īstenojumu ievērojamā mērā nosaka tas, kādi priekšnoteikumi mācībās radīti personības pašregulācijai, pašizpaušmei, jaunradei un, galvenais, tās uzvedības (rīcības) motivācijai. Te nu pedagogijai talkā var nākt modernā psiholoģija, kas dažās jomās pat apsteigusi pedagogisko domu humānas personības būtības, tās veidošanās izpratnē. Īsi raksturosim trīs 20. gadsimtā izveidojušos galvenos psiholoģijas virzienus – psihoanalīzi (freidismu), biheiviorismu un humānistisko psiholoģiju, kas tā vai citādi saistīta arī ar mācīšanas, mācīšanās, mācību un audzināšanas konceptiem. Jau sākumā teiksim, ka nevajadzētu nevienu no teorijām absolutizēt, to uzskatot par vienīgi pareizo vai gluži pretēji – nepieņemamu. Katrai no psiholoģisko uzskatu sistēmām ir savas stiprās un vājās puses cilvēka uzvedības un psihiskās attīstības traktējumos. Var mācīties no visiem, no kuriem var ko iegūt, atstājot “durvis atvērtas”, bet aizvien apsverot, cik aktuālas, perspektīvas un noderīgas – nepieciešamas un pietiekamas – ir izklāstītās pamatatziņas.

Pašreizējā izglītības situācijā mācību modeļu psiholoģiskā pamatojumā populāra ir biheivioristiskā ievirze, kas sasaucas ar sociālās, sociāli kognitīvās vai kognitīvās psiholoģijas postulātiem. Minēsim piemēru. Grupa skolotāju, kas kopumā prasmīgi sagatavojuši eksperimentālās mācību grāmatas 7.–8. klasei, publicējuši arī Skolotāja grāmatu (9). Tās ievadā viņi raksta: “Mums, skolotājiem, pirms ejam pie bērniem ar noteiktu mācību saturu, pedagogisko mērķi, uzdevumiem, sev uzdodami vismaz četri jautājumi:

- 1) ko es mācu,
- 2) kā es mācu,

3) kāpēc es to daru,

4) kāds (kas) esmu es pats, ko es varu rosināt, virzīt, atraisīt, palīdzēt kā starpnieks dialogā starp skolēnu un literāro darbu." Uzsverot arī komunikatīvo pieeju kā mācību principu, autori katrā jaunajās mācību grāmatās ievietotajā tematā izdalījuši trīs līmeņus: zināšanas, prasmes un iemaņas, arī spējas. Vērīgs lasītājs uzreiz jautās: "Bet kur tad attieksmes un ar tām saistītās vērtības, uz ko orientē mūsu valsts Izglītības likums un Pamatizglītības valsts standarts?"

Mūsu komentārs. Šajos metodiskajos rosinājumos nav grūti pamanīt biheivioristiskus mājienu. Kā zināms, šīs psiholoģijas virziena pārstāvji lielu nozīmi piešķir asociatīvam jeb stimulējoši reaktīvam iemācīšanās procesam kā galvenajam cilvēka uzvedības izskaidrojumam. Un, viņuprāt, šādā veidā iemācīties var visu: arī morāle un vērtības nav nekas cits kā asociatīvās iemācīšanās rezultāts. (11, 339. lpp.) Protams, biheiviorisma teorija ir respektējama. Taču tās galvenie atzinumi, mūsaprāt, nav pietiekami literatūras mācību procesa pamatojumam. Domājams, ka arī iepriekš minētās skolotāju grupas četri rosinājumi iegūtu lielāku stratēģisko nozīmību, ja akcentu pārvietotu no tradicionāli pierastā, ko un kā skolotājs māca, uz viņa kā starpnieka lomu dialogā starp skolēnu un literāro darbu. Turklāt vairāku apsvērumu dēļ. Tos apzinot skolēnu personības pilnveidošanās skatījumā, iedziļināsimies humānistiskās psiholoģijas, tās izveidotāju A. Maslova un K. Rodžersa atziņās, kas aptver arī viņu radītās nākotnes izglītības teorijas metus. Abu uzskatu sistēma pamatojas uz cilvēka iedzimtu tieksmi pēc aktualizācijas un pašaktualizācijas kā galvenā viņa uzvedības motīva. Atzīstot, ka cilvēka dabas pamatā ir labestība, šie psihologi arī skolēna pašaktualizāciju uzskata par jaunradi, saista to ar dzīves jēgas meklējumiem, vērtīborientācijas pašveidi. Mūs saista vēl tas, ka humānistiskā psiholoģija vērsas pret freidismam raksturīgo zemisko tieksmju un biheiviorismam iezīmīgās ārējās iedarbības lomas pārspilēšanu cilvēka uzvedībā un psihiskajā attīstībā. Arī pret to, ka liela daļa mūsdienu mācību modeļa variantu

ir pragmatiski virzīti un brīvi no vērtībām vai neitrāli attiecībā pret tām. (18, 4.–5., 85.–96. lpp.)

Lūk, daži, mūsaprāt, būtiski humānistiskās psiholoģijas koncepti, kas varētu saistīt arī literatūras skolotāju uzmanību.

Pretstatā freidismam un biheiviorismam humānistiskā psiholoģija radikāli atšķirīgi traktē cilvēka dabu. Cilvēks pēc savas dabas ir labs un spēj pilnveidoties. Būtībā cilvēka paša daba jeb “bioloģiskā gudrība” (varbūt iedzimtie instinkti) pastāvīgi viņu virza uz pašvadību. Uzskatu centrā – personības motivējošie procesi. A. Maslovs tos saista ar cilvēkam iedzimtām zemākajām un augstākajām vajadzībām, kuras viņš hierarhiski izkārtojis vajadzību piramidā. Visaugstākās – garīgās – vajadzības viņš nosaucis par pašaktualizācijas jeb pašpilnveides vajadzībām.

Pašaktualizējošies cilvēki ir iesaistījušies kādā darbībā, kas viņiem ir ārēja attiecībā pret pašiem. Viņi ir kaut kam uzticīgi, tam, kas katram pašam vērtīgs, seko savam aicinājumam, tam, ko mīl, kas viņiem rada gandarījumu un laimes izjūtu. Visi viņi savu dzīvi veltī tam, ko A. Maslovs sauc par esības vērtībām jeb metavajadzībām. (11, 50. lpp.) Tās ir augstākās galējās vērtības, kuras funkcionē līdzīgi vajadzībām un kuras atšķirībā no fizioloģiskajām vajadzībām nevar izkārtot hierarhiskā sistēmā. Šo vērtību ir apmēram četrpadsmit, un vairākas no tām ir bijušas pazīstamas jau senatnē – patiesais, skaistais, labais, mīlestība, vienkāršība, mērķtiecība, pabeigtība u. c. Minēto vērtību trūkums cilvēku noved pie dvēseles kaitēm jeb metapatoloģijām. (11, 50.–51. lpp.)

A. Maslovs ir nonācis pie secinājuma: līdzīgi tam, kā kalcijš ir nepieciešams diētai, cilvēks izjūt vajadzību pēc skaistuma (estētiska vajadzība); tas palīdz viņam saglabāt psihisko veselību. Pēc viņa atzinuma, arī citas augstākās vērtības eksistē cilvēka dabā un ir tur atrodamas. Tas ir pretrunā ar agrākiem un ierastiem uzskatiem, ka augstākās vērtības nāk no augstā Dieva vai arī no kāda cita avota, kurš ir ārējs attiecībā pret paša cilvēka dabu. (11, 29. lpp.)

Humānistiskās psiholoģijas mācību un audzināšanas koncepcija izvirza humānu mērķi – galarezultātā panākt visiem psihiski veselīgiem cilvēkiem pieejamu personības pašaktualizāciju. Vienkārši sakot, runa ir par to, lai skola palīdzētu atklāt un sākt īstenot to, kas katrs cilvēks var būt, panākt, lai viņš kļūtu tik labs, cik labs vien viņš spēj būt. (11, 165. lpp.)

Atzīstot arī asociatīvu iemācīšanos, humānistiskā psiholoģija norāda uz tās ierobežotību, vērsas pret bezpersoniskumu šādā darbībā un iestājas par nepieciešamību izjust arī skolēniem ekstātiskus pārdzīvojumus – vispilnīgākos laimes brīžus, sajūsmu, pat ekstāzi. Reizē tie ir pašatklāsmes, apjautas, insaita, izpratnes mirkļi, kuru rašanos īpaši ierosina klasiskā māksla – mūzika, literatūra, deja. Ekstātisko pārdzīvojumu brīži psiholoģiski sasaucas ar mūsu skolas praksē visai plaši pārstāvēto līdzradīšanu daiļdarbu uztveres procesā.

A. Maslovs atzīst, ka psiholoģiski veselīgi cilvēkiem piemīt iekšējais balsis ētikas un vērtību orientācijas jomās. Par vienu no sava Es dabiskuma apliecinājuma ierosinātāju noteiktā situācijā varētu būt šāda metode: novērst troksni, aizvērt acis, izgaisināt visas blakus domas, atslābināties un gaidīt, līdz sākat saklausīt vājas balsis no iekšienes, signālus, ko rada jūsu paša daba. ("Aizver acis un skaties uz iekšu!" – jau savā laikā Aspazija kā maza meitene bija nonākusi pie atklājuma.) Pēc tam var sekot tēlainis stāstījums (vārdos vai rakstos) par izjusto, pārdzīvoto.

Literatūras mācību pamatmērķim vajadzētu būt tādām, kas paredz, lai skolēni dzīvi izjustu kā vērtību, lai ticētu labajam un skaidrajam dzīvē un mākslā. A. Maslovs gan piebilst, ka pastāvošā skolu sistēma diemžēl nomāc saviņņojušus pārdzīvojumus un neļauj tiem rasties. Skolotājs, kurš izturas dabiski, cienī bērņus un nebaidās no viņu prieka izpausmēm, skolā ir rets viesis.

Ko darīt, lai šādu stāvokli labotu?

Karls Rodžerss – Ābrahama Maslova līdzgaitnieks un domubiedrs – akcentē t. s. palīdzības attiecības, kuras vēlams radīt visur,

kur notiek grupu saskarsme, arī skolā. Viņa piedāvātajā mācību modelī skolotāja darbs salīdzināts ar psihoterapeita darbu: nevis veidot cilvēku, cenšoties viņu iekļaut iepriekš nodomātā garīgā satvarā, bet palīdzēt katram atrast sevī to pozitīvo, kas viņā jau ir, tikai apslēptā veidā. K. Rodžerss personības veidošanās procesā iezīmē aktualizācijas tendenci. Ar to viņš saprot organismam piemītošu, no dabas mantotu vienojošu uzvedības motīvu, cilvēka tendenci attīstīt visas savas spējas, lai saglabātu un reizē izkoptu savu personību.

Skan paradoksāli, taču Rodžerss vērsas pret to, ka kādam kaut ko māca un cenšas iemācīt. Viņš atzīst, ka skolēnam jānācās un sevi jāveido pašam. Tikai šādā pašmācīšanās procesā notiek nozīmīga iemācīšanās (*significant learning*) – zināšanu apguve, rodas psihiskie jaunveidojumi, pārmainās jutekliskā pieredze, kas nosaka personības attīstību. Šo pieredzi nav iespējams tiešā veidā nodot un saņemt, jo tā katram ir atšķirīga. Zināšanas, kuras tu pats esi ieguvis, patiesību, kuru tu pats esi uzņēmis un ieguvis savā pieredzē, tieši nodot citam nevar. Tiklīdz kāds cenšas tādu pieredzi tieši nodot pat ar lielu entuziasmu, rodas mācīšana, kuras rezultāti ir maznozīmīgi. (16, 333.–338. lpp.) Skolotājs var gan sniegt informāciju pievilcīgā veidā par to, kā viņš pats izjūt un izprot, teiksim, daiļdarbu, lai atklātu dažus pašpilnveides noslēpumus. “Mēs visi labi saprotam, ka vienu no pastāvošās izglītības sistēmas traģēdijām rada tas, ka tā par galveno atzīst tikai intelektuālo attīstību.. Ja kļūtu par skolotāju, es gribētu, lai manā klasē norisētu mācības, kurās būtu iesaistīts katrs skolēns, visa viņa personība. Tas ir grūti, bet tas ir nepieciešams,” rezumē Karls Rodžerss. (15) Grāmatā “*Freedom to Learn for the 80s*” viņš izvirza jautājumu: “Kā man citam palīdzēt?” un izvērsta veidā sniedz arī atbildi. Autors pamato domu par to, ka galvenais cilvēka uzvedības pārmaiņu pamats ir viņa spēja būt labam, augt, attīstīties un mācīties, balstoties uz savu pieredzi, pozitīvu pašvērtējumu. Mācību humanizāciju iezīmē skolotāja ekspresivitāte (spēja apzināt un attīstīt savu varēšanu arī jūtu sfērā), empātija (spēja iejusties citas

personas emocionālajā stāvoklī), saskarsmes iemaņas. Kopumā tas viss veicina skolotāja spēju radīt tādus mācību nosacījumus, psiholoģisko atmosfēru, kurā skolēni izjūt vajadzību pēc pašaktualizācijas, saviļņojošiem apskaidrības brīžiem, augstākajām vērtībām, pašpilnveides. Tādu nosacījumu radīšanu K. Rodžerss sauc par sekmēšanu jeb aktivizēšanu (*facilitatori*) un saskarsmi starp procesa dalībniekiem – par palīdzības attiecībām. Šim posmam mūsdienās seko visas pasaules progresīvie pedagogi.

Nevajadzētu gan domāt, ka humānistiski orientēto inovāciju avots ir vienīgi A. Maslova un K. Rodžersa darbi. Citos “platuma grādos”, teiksim, lielu atzinību ir ieguvis gruzīnu psihologs Šalva Amonašvili. Viņš, būdams doktors, personības humanizācijas jomā veicis plašu eksperimentu jaunākajās klasēs, pats tajās strādādamas par skolotāju, un ir nonācis pie humānistiskajai psiholoģijai līdzīgiem secinājumiem. Š. Amonašvili atzīst, ka pedagogs bērniem palīdz tikai tādā gadījumā, ja viņš izskaidro, parāda, atgādina, dod mājienu, virza, objektīvē, sniedz padomu, apspriežas, pasargā, līdzpārdzīvo, uzslavē, stimulē, stiprina pārliecību, ieinteresē, motivē, iedvesmo, apliecina mīlestību, cieņu, uzslavējošu prasīgumu, sekmē vajadzību apmierināšanu, brīvu izvēli, sagādā skolēniem saskarsmes prieku. Mērķis tam visam – optimistiskas, humānas atmosfēras radīšana katram skolēnam bērnu kolektīvā. Tādos pedagoģiskos nosacījumos bērns ir gatavs pārvarēt grūtības, atklāt savas dotības.

Daudzi mūsu skolās gan (domājams, vienpusīgas pedagoģiski psiholoģiskās informācijas dēļ) vēl vadās pēc sen zināmās pedagoģiskās formulas – “skolotājs mācot audzina un audzinot māca”. Ir jau tajā sava patiesība. Taču literatūras mācībās tagad tā šķiet maznozīmīga, jo pārspilē ārējās iedarbības lomu personības veidošanās procesā, atvirza no dialogiskuma un sadarbības idejas. Nereti tad skolotāji šaubās, netiek skaidrībā par problēmām, kas rodas viņu darbā. Lūk, izraksts no skolotājas A. V. dienasgrāmatas. (Sk.: *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 2000. g. 16. maijs.)

"Esmu tikai cilvēks...

2000. gada 8. maijs

Diena sākas ar to, ka esmu nedaudz aizmirsta, jo stundu sarakstā nav izmainīta mana stunda, tāpēc jāizlemj – apmeklēt sanāksmi vai vadīt stundu. Nolemju, ka vadišu stundu, jo tas ir svarīgāk. Nevaru atļauties skolēnus atstāt novārtā, īpaši, ja sanāksmē sniegto informāciju būs iespējams uzziņāt no kolēģiem.

Taču kāda vilšanās! Es domāju par skolēniem, bet viņi par mani nemaz. Esmu stundai sameklējusi tādus materiālus, kas viņiem nav pieejami, taču klasē jau stundas sākumā valda uzvilktā atmosfēra. Nezinu, kāpēc, bet šoreiz negribu kaut kā īpaši panākt klasē klusumu. Vairākas reizes mēģinu iesākt un arī turpināt stundu, bet viss ir kā pret sienu. Nespēju to vairs izturēt, paņemu visus savus materiālus un klusējot izeju no klases.

Vēlos gūt kādu atbalstu no mācību pārzīnes, taču nespēju neko pateikt, balss aizlūst, un asaras līst aumaļām. Pirmo reizi savos trīs darba gados salūzu un nekaunos par to, jo esmu tikai cilvēks, kas neko tik sliktu dzīvē nav izdarījis, ka būtu pelnījis tādu attieksmi un morālus pāridarījumus gandrīz katru dienu."

Kur meklējami "pāridarījumu" cēloņi? Nav šaubu par jaunās skolotājas patiesu vēlēšanos skolēniem palīdzēt un dziļo vilšanos par viņu neatsaucību. Tā teikt, kam negadās. Taču, ja tādi morāli pārdzīvojumi rodas "gandrīz katru dienu", tad jādomā, ka neveiksmju cēlonis meklējams skolotājas psiholoģiskajā sistēmā. Varbūt ieteikt padomāt par Š. Amonašvili retorisko jautājumu (kas gan izvirzīts citā sakarā): "Vai jums nešķiet paradoksāli, ka mēs visu laiku runājam par bērna personības audzināšanu, bet praksē šo svarīgo uzdevumu aizstājam ar zināšanu un iemaņu veidošanu?" (1, 151. lpp.)

Protams, minētajā un citos gadījumos var atsaukties uz pedagoģisko uzskatu plurālismu, pretrunīgiem atzinumiem arī mācību un audzināšanas teorijā. Pati lielākā pretruna procesuālajā skatījumā pastāv starp mērķu un uzdevumu izvirzījumu un neadekvātu pedagoģiski psiholoģisko līdzekļu piedāvājumu, izvēli un īstenošanu. Tiek prasīts, lai skolotājs audzināšanas nolūkā jaunajai paaudzei nodod priekšteču

kultūras mantojumu, iepazīstina audzēkņus ar kultūras vērtībām, māca tās izprast, domājams, atzīstot, ka tā bērni pakāpeniski top par kultūras cilvēkiem. Tai pašā laikā kompetenti speciālisti atzīst, ka kultūras vērtības nevis nodod un saņem, bet katrs pats tās izstrādā, rada, iesaistoties dialogā, interaktīvi vērtējošā sadarbībā ar citiem cilvēkiem. Un šāda sadarbība nav domājama bez personiskas attieksmes, dziļiem pārdzīvojumiem. Mūsdienu humānistu skatījumā runa ir par emocionālo saskarsmi. Attīstības psihiatrs Džons Boulbijs ir izstrādājis t. s. pieķeršanās teoriju. Viņš atzīme, ka jaunākā laikā aktuāli ir kļuvuši izvērsti psihologu un psihiatru pētījumi par bērnu un viņu vecāku saskarsmi. Zinātnieks atzīst, ka būtiska ietekme uz personības attīstību un cilvēka psihisko veselību ir tam, kā vecāki, jo sevišķi māte, pret bērnu ir izturējusies līdz piecu gadu vecumam. Ja mīloši vecāki bērnam snieguši drošu pamatu, lai viņš justos emocionāli līdzsvarots, iepazītu pasauli un varētu atgriezties ģimenes pavarda siltumā, kad grūti klājas, tad jaunajam cilvēkam paveras liela iespēja izaugt par dzīvespriecīgu, sabiedrisku, laimīgu pilsoni. Savukārt tiem, kuri bērībā izjutuši vecāku neiejūtību, rupjību, vardarbību, draud pat psihisks sabrukums: visa viņu dzīve būs smaga, it kā pilna pārestību, kas jāatmaksā ar to pašu, kas nodarīts viņiem, maziem esot. Īpašas grūtības radīsies tuvāku attiecību veidošanā. Dž. Boulbijs izdara vispārinājumu, kurā der ieklausīties arī skolotājiem: "Patiesībā nav svarīgākas cilvēku saskarsmes formas kā tieši emocionālā saskarsme, un visnozīmīgākā informācija, kas ļauj veidot un pārveidot Es un citu figūru darbības modeļus, ir informācija par to, ko cilvēki jūt viens pret otru. Mūsu dzīves pirmajos gados emociju paušana un to uztvere arī ir vienīgais mums pieejamais saskarsmes veids un līdz ar to arī vienīgais informācijas avots, kuru cilvēks izmanto par pamatu, veidodams savus Es un pieķeršanās figūru darbības modeļus." (2, 153. lpp.) Arī mūsu folklorā liecina, ka latviešu māmiņa mazu bērniņu sasilda ar maigiem glāstiem, mīļiem vārdiem, liegu šūpuļa dziesmiņu. Viņa ir intuitīvi apjautusi būtiski nozīmīgu sakarību audzināšanā. Māmiņa, kura dzied (arī bērniņu gaidot), ieliek mazulim pūrā emocionālu atsaucību un iejūtību. Ierodoties pasaulē un

guļot šūpulī, bērns ilgojas dzirdēt savas māmiņas balsi, jūtas pasargāts viņas tuvumā. Cildenāko, kas mīt māmiņas dvēselē, viņa ir ielikusi savā dziesmā. Mātes sirdī izloloto dziesmu arī mazulis uztver ar sirdi, pat vārdus nesaprazdams, tā paliek viņā uz mūžu. Tāpēc arī –

Tik katram laimes bija,

Cik ielika šūpulī:

Cik kuram iedziedāja

Māmuliņa maziņam.

(Latviešu tautasdziesma.)

Ar aplūkoto teoriju sasauca amerikāņu psihologa Daniela Goulmena pētījums, kas apkopots grāmatā, kura tulkota arī latviešu valodā: **D. Goulmens. Tava emocionālā inteliģence.** (4) Viņš pierāda, ka cilvēka panākumus sabiedrībā ietekmē ne tikai iedzimtas garīgās attīstības spējas, kuras nosaka, izmantojot intelekta koeficientu *IQ*, bet arī izglītošanās procesā izkopjamas spējas, kas dēvētas par emocionālo inteliģenci, un to raksturo koeficients *EQ*. Grāmatas izklāstā akcents likts uz emociju, rakstura īpašību un morālo vērtību savstarpējo saistību. Autors konstatē: “.. mūsu skolas un mūsu sabiedrība cieš no uzmācīgas tieksmes dot saviem bērniem akadēmisku izglītību, pilnīgi ignorējot emocionālo inteliģenci – īpašību kopumu, kuru daži varbūt sauks par raksturu un kurš tāpat ir bezgala svarīgs mūsu turpmākajā liktenī. Emocionālā saskarsme ir tāda pati zināšanu joma kā matemātika vai lasītprasme.” (4, 62. lpp.) Emocijas mūs bagātina. Cilvēka prāta modelis, kurā trūkst emociju, ir nepilnīgs.

D. Goulmens skaidro, ka psiholoģijā pārliedzīgais uzsvars uz izziņu pat emociju sfērā radies kāda liktenīga pavērsiena rezultātā: kad akadēmiskajā psiholoģijā toni sāka noteikt biheiviorisms, tā pārstāvji ārpus pētījumiem aizvirzīja visu cilvēka garīgo dzīvi, atzīstot, ka tikai izturēšanās, kas redzama objektīvam novērotājam no malas, var tikt pakļauta zinātniskai izpētei. Blakus tam pagājušā gadsimta 60. gados parādījās kognitīvā (izziņas) psiholoģija, kas inteliģences būtību saistīja ar lietišķu informācijas apstrādi galvas smadzenēs, saskatīja analogiju

starp mācīšanos un datora darbību kā prāta darbības modeli. Tā kā šī teorija joprojām ir plaši pārstāvēta pedagogijā, nebūs lieki uzklaut D. Goulmena viedokli šai jautājumā. Viņš skaidro, ka prāta darbībai nav nekā kopīga ar datora disketē ierakstīto datu bāzi, ka veselo prātu virza un nereti nomāc emocijas. Tās intelektam piešķir spožumu. “Kognitivistiku aplamais priekšstats par jūtu dzīves vienmuļību – kas pēdējo astoņdesmit gadu laikā bijis noteicošais inteliģences pētījums – nu pamazām sācis mainīties, jo psiholoģija beidzot ir atzinusi emociju būtisko lomu domāšanas procesā. Mūsu cilvēcīgums vis-skaidrāk izpaužas tieši emocijās, saltajam izziņas skatījumam uz dzīvi pilnīgi trūkst cilvēka sirds augstāko vērtību: ticības, cerības, uzticības, mīlestības.” (4, 70.–71. lpp.) D. Goulmens ir pārliecināts, ka vairs nav tālu tas laiks, kad skolu programmās savu vietu atradīs arī emocionālās inteliģences problēmas praktisks risinājums.

Un tagad daži rosinājumi par emocionālās saskarsmes lomu skolas darbā, jo sevišķi literatūras kā vārda mākslas stundās. Morālfilozofi pamato šādu atziņu: daiļajam, skaistajam kultūrā ir ētisko vērtību pārnesēja loma; parastas lietas, estetizējot un nepiespiestā veidā emocionāli pārdzīvojot, iegūst kultūrjēgu. Turklāt, pēc mūsdienu ievērojamākā aksiologa Maksa Šelera domām, vērtības atklājas tieši emocionālās intuīcijas aktā. Augusts Milts, atsaucoties uz J. Poruka izteikumu – “bālie, lēnie zēni ar sapņaini mirdzošām acīm arī ir varoņi”, jautā: “Kā izpaužas viņu varonība?” Un seko arī atbilde: viņi ir apturējuši daudz vairāk nežēlīgam sitienam paceltu roku nekā kaujinieciski noskaņotie prettriecienu devēji. Iesēt labestības sēklu ļaunajā sirdsapziņā, panākot, ka cilvēks pats aptur ļaundari sevī, “lai galvenais labā un ļaunā cīņas lauks vispirms notiktu pašā cilvēkā, – tieši tur sākas tikumiska audzināšana, kas jēgu gūst, tai pārejot sirds un prāta apvienotā kultūrā” (12, 82.–83. lpp.). Piebilde: emocijas visātrāk pāriet zemapziņā, kas arī motivē rīcību. Diemžēl to nesaprot (vai negrib saprast) mūsdienu racionālisti, ciniski apsmejot Poruka Cibiņu, Skalbes Kaķīti, Brigaderes Anneli, pat Raiņa Jāzepu, kuri glabā cilvēcību. (7)

Skolas darbā papildu grūtības rada ne jau atsevišķi gadījumi, kad tiek apšaubītas vispārcilvēciskās vērtības. Tirgus ekonomikas un postmoderno orientāciju ietekmē mūsdienu pasaule ir kļuvusi pār-
lieku pragmatiska. Un sekas visiem ir labi zināmas. Tās apkopojusi raksturojusi filozofe Maija Kūle:

“Sabiedrībā aizvien lielākas priekšrocības iegūst ekonomika, finanses, politika; cilvēki ir nonākuši bezdvēseliska prakticismā, bezkaunīgas naudasvaras, industriāla funkcionālisma varā; tikpat kā izzudušas tādas vispārcilvēcīgas vērtības kā līdzjūtība, izpalīdzība, pašsavaldīšanās, taisnīgums; vērtību degradācijas asptākļos pieaug cilvēku ciešanas, nostiprinās egoisms, neiejūtība, vienaldzīga attieksme pret līdzcilvēku dzīvi; valda reformu jēdziens, taču ar tām saprastas tikai reformas ekonomikā un sociālajā sistēmā, nevis reformas cilvēku attiecībās, kas būtu vajadzīgas vēl lielākā mērā.” (8)

Humānists A. Maslovs par visaptverošu Lielo Problēmu problēmu izvirzījis radīt Labu Cilvēku, kas rūpētos kā par ārējās pasaules apgūšanu, materiālās dzīves nodrošināšanu (tas ir nevis pašmērķis, bet līdzeklis), tā par sevis paša pārveidošanu. “Cilvēkiem jākļūst labākiem, citādi ir pilnīgi iespējams, ka mēs visi tiksim noslaucīti no zemes virsas vai arī, ja izdzīvosim, tad kā bioloģiska suga dzīvosim sasprindzinājumā un trauksmainībā.. Par labu varētu nosaukt pašaktualizējošos cilvēku, kas atbild par sevi, par savu evolūciju.. Jebkurā gadījumā ir pilnīgi skaidrs, ka nekādas sociālas reformas, lieliskas konstitūcijas, programmas vai likumi nedos nekādus rezultātus, ja cilvēki paši nebūs psiholoģiski veseli, attīstīti, spēcīgi un labi, lai to saprastu un vēlētos īstenot praksē.” (11, 27. lpp.)

Un taisnība ir Mārai Zālītei, kura literatūru skolā nosaukusi par cilvēcības mācību. Literatūras skolotāja misija, vadoties pēc cēliem ideāliem, ir rūpēties par to, lai audzēkņos cilvēcība gūtu pārsvaru pār bezdvēselisku prakticismu. Rakstniecībai, literatūras skolotāja darbam, humānistiskajai pedagoģijai un psiholoģijai ir kopīga saskares joma – humāns cilvēks. Humānistu pārliecība: harmoniska personība

var veidoties jau skolas gados saskarsmē ar mākslas darbiem. Kā šo saskarsmi izvērst, tas lielā mērā atkarīgs no skolotāja. Mūsdienu didaktika un mācību metodikas piedāvā plaša spektra pedagoģiskos rosinātājlīdzekļus. (18, 64.–65., 108.–157. lpp.)

Mūsaprāt, rakstnieki, kuriem rūp savas tautas liktenis, laizdami klajā savus darbus, tā vai citādi domā par lasītāju, pat tie mūsdienu autori, kas "plaši pazīstami šaurā lokā" (G. Bereļa izteikums). Dialogiskā sarunā var ievirzīt, teiksim, Astrīdas Lindgrēnes aprādījums: "Katru grāmatu rada divi – rakstnieks un lasītājs." (*Literatūra un Māksla*, 1984. g. 20. aprīlis.) Atminēt grāmatas garu, apjaust rakstnieka nolūku, kāds viņam varētu būt bijis, darbu rakstot, – ar to sākas abpusēji ieinteresēta saruna.

Arī Rainis 20. gadsimta sākumā tēlaini iezīmējis lasītāja un dzejnieka mijattiecības ("Sāpes un cerības"):

*"Mums visiem vienas sāpes
Un vienas cerības.
Kad es jums manas sūdzu,
Jūs dzirdat savējas."*

Konkrētības labad aplūkosim vidusskolā risināmu dialogu ar Regīnas Ezeras romānu "Aka". Ieskiēcīsim problēmsituāciju, pievērsoties Lauras un Vijas sarunai Tomariņu virtuvē. Pedagoģiskā plānā situācijas apzināšana un risināšana varētu veidot mācību stundas daļu, kas saistās ar izvērstu skolotāja vai kāda skolēna iepriekš sagatavotu komentāru, problēmas šķetināšanu, izmantojot prātavētru, diskusiju un citus sadarbības veidus.

Iespējamie problēmjaudājumi.

♦ Kāda varētu būt bijusi rakstnieces iecere, iekļaujot situāciju romāna kompozicionālajā izveidojumā?

R. Ezeras doma. "Arī visikdienišķākajai detaļai ir kaut kāda filozofiska jēga, vienreizība, kaut kāda pievilcība. Un tā mani valdzina." (3, 66. lpp.)

♦ Kādu kultūrfilozofisku jēgu gūst minētā situācija?

- ♦ Kā tajā atbalsojas rakstnieces daiļrades centrētā tēma – cilvēka iekšējās harmonijas meklējumi? (3, 43. lpp.)
- ♦ Kā psiholoģiskajā tēlojumā morālā aspektā atklājas, ko rakstniece uzskatījusi par labu esam?

Par to var spriest, vērtīborientējoši salīdzinot Vijas un Lauras tēlus, kas kā raksturu pretmeti iezīmējas abu īpatnējā dialogā. Šī dialoga savdabīgās iezīmes:

- ♦ tam ir vērtīborientējoša, psiholoģiska ievirze; jautātāja galvenokārt ir Vija;
- ♦ Laura atbild izvairīgi vai tikai klausās, un viņas neizteiktajās domās lasītājs var apjaust iespējamās atbildes;
- ♦ jautājumos un atbildēs, kā arī autore piebildēs, situācijas aprakstā gūst izpausmi abu jauno sieviešu atšķirīgā dzīves uztvere, vērtīborientācija;
- ♦ nereti psiholoģiskais dialogs pārtop iekšējā monologā.

Cilvēka iekšējās harmonijas meklējumus rakstniece saista ar laimes apziņu. Vija un Laura – abas tiecas pēc šāda dvēseles stāvokļa. Tikai katra citādi. Diemžēl sarežģījumi dzīvē abām neļauj būt laimīgām. Pat vairāk: romāna nobeigumā Laura, šķiroties no Rūdolda, kaisli, “ar izmisumu, ar apsūdzību nezin kam” izdveš – “Kāpēc mēs visi esam nelaimīgi?” Tātad arī Rūdolfs, Rihards, Vija, Alvīne...

“.. Nedaudz iereibusi, manāmi neapmierināta, Vija atgriežas no viesībām, kur sapulcējies “viss vietējais zieds”. Nenoliedzami, tur viņa gribējusi pievērst sev uzmanību, bet nav paveicies. Sirds pilna, vajag ar kādu parunāt. Arī Laura viesībās aicināta, bet nav gājusi.”

Par to arī aizsākas saruna. Ieteicams to klasē inscenēt, iesaistot arī trešo personu, kas pārstāv rakstnieces piebildes. Šķietami ikdienišķiem jautājumiem ir plašāks zemteksts.

“– Es nevaru saprast, – Vija vaļsirdīgi atzinās, – vai tiešām tev nekad negribas padejot, vai arī tu, atvaino, meistariski izliecies?”

Laura par atbildi vienīgi parausta plecus, kā sacīdama: “Kāpēc lai man būtu jāizliekas?”

– Es zinu, tev patīk mocekles oreols, tev patīk būt svētajai!

Laura neatbildēja, klusumu aizpildīja tikai stundeņa tikšķi.

– Tu esi tikai dažus gadus vecāka par mani, – viņa atkal ieteicās, kā domādama balsī. – Bet ko tu esi redzējusi? Kur tu esi bijusi? Bērni skolā, bērni mājās, mūžīgais naudas bads...”

Kad noskaidrojas, ka Vija it kā nejauši izlasījusi Riča vēstuli, Laurai vainīgā atklāti pasaka: Riča mīlestības apliecinājums tajā radījis viņā skaudību. Būtiski nozīmīga te rakstnieces piebilde.

“Vija skatījās projām, it kā tukšumā, un viņas sejā bija kliezošs kontrasts – dziļas, smeldzīgas skumjas parasti tik skaidrajās acīs un izaicinošs, gandrīz vai nekaunīgs jutekliskums mēļajās, no ievārtījuma lipīgajās lūpās.

– Vai es spētu redzēt tikai darbu un bērnus, dobes un katastrofus? – viņa dedzīgi turpināja. – Sūtīt paciņas un paciest tenkas? Staigāt ar vienu kleitiņu gadiem ilgi un bezpalīdzīgi noskatīties, kā aiziet dzīve?

Tie bija gluži retoriski jautājumi, ko viņa čukstus izkliedza naksnīgajā virtuvē un kas nemaz neprasīja atbildes, un Vija it kā pamodās, kad Laura pateica:

– Nē.”

Nogājusi savā istabā, Laura nevar aizmigt visu nakti. Sarunā ar Viju viņa bija mēcējusi noslēpt to, ka viņai sāp, tikai patveroties aiz vienaldzības maskas.

Aplūkotajā situācijā gūst izpausmi viena no R. Ezeras psiholoģiskā tēlojuma iezīmēm. No tiešā dialoga daudz ko uzzinām par Viju, bet Lauras dzīve ir “kā māja ar aizslēgotiem logiem”, kuru var aplūkot vienīgi no ārpuses. Viņas patiesā būtība atklājas iekšējos monologos – domās un izjūtās. Aplūkotajā situācijā emocionāli izceļas Lauras altruisms (kas gan tikai nojaušams), vēlēšanās saglabāt pašas pieticīgo laimi – ģimenes vārdā. Jo celt savu laimi uz citu laimes drupām – tas nozīmētu, ka kaut kas tiktu salauzts viņā pašā.

Daži problēmjautājumi, kurus vislabāk risināt, izmantojot darbu grupās un prātavētras metodi.

- ♦ Kā vārdā Laura atsakās no patiesas laimes savā dzīvē?
- ♦ Cik lielā mērā psiholoģiski pamatota ir Lauras rīcība?
- ♦ Cik pamatots ir šāds visai izplatīts apgalvojums: "Lauras tēls neatbilst mūsdienu sievietes ideālajiem centieniem"?

Kā zināms, vērtīborientācija atklājas tieši izvēles situācijās. Bet par izvēli var diskutēt.

Un situācijas risinājuma nobeigumā kāda R. Ezeras vispārināta atziņa: "Ābece patiesība: rakstnieks nerada sev par prieku, bet lai kaut ko pateiktu otram, lasītājam." (3, 14. lpp.)

Ko tad rakstniece ar Vijas un Lauras dialogu vēlējusies pateikt ieinteresētam lasītājam?

Atbilde uz šo jautājumu katram var būt sava.

Psihologi pievērš uzmanību tam, ka cilvēks, piemēram, rakstnieka darbā uztver vairāk, nekā pats to apzinās un spēj vārdos izteikt. Kaut kas neapzināts paliek lasītājā. Krievu psihologs J. Ponomarjovs atzīst, ka radošu domāšanu nedrīkst aprobežot ar loģisku spriešanu. Jebkuras problēmas risināšana izvirzās ārpus loģikas un saistās ar intuīcijas un emociju sfēru. Jaunrades specifiskie rezultāti nav viendabīgi. Tajos izšķir tiešo produktu (risinātājs to apzinās) un blakus produktu (to viņš neapzinās). Šim produktam ir ievērojama loma radošās darbības pieredzes bagātināšanā, arī vērtīborientācijas veidošanā. (13, 148.–149. lpp.)

Un vēl. Dialogiskā saskarsmē palaikam tiek vispārināta komunikācijas loma. Komunikācija ir nepieciešama, taču ne visaptveroša. Atsauksimies uz pazīstamā kultūrfilozofa M. Kagana domām: ".. komunikācija kā gatavu informācijas pakešu nodošana un monoloģiskas zīmju sistēmas, kas izstrādātas, risinot šādus uzdevumus, nav efektīvi veidi, kā man savas vērtības nodot citiem cilvēkiem (ar minētajiem līdzekļiem var tikai par tām pastāstīt, informēt par savu vērtīborientāciju, bet nevar izdarīt tā, lai tās kādam citam kļūtu par viņa vērtībām). Vērtībapziņu cilvēks izstrādā kā subjekts, nevis kā objekts, kurš spēj tikai uztvert un apgūt viņam sniegto informāciju." (6, 62. lpp.)

Nākotnes skolā, domājams, aizvien palielināsies nepieciešamība ikvienam sevi veidot. Skolotājs būs rosinātājs, palīgs, padomdevējs arī cilvēka personisko problēmu risināšanā. Skaidrs, ka humānisms kā viens no sabiedrības vienotājiem faktoriem savu nozīmību saglabās.

Rakstā izmantotā literatūra

1. **Amonašvili, Š.** *Kā klājas, bērni?* Rīga: Zvaigzne, 1988.
2. **Boulbijs, Dž.** *Drošais pamats.* Rīga: Rasa ABC, 1998.
3. **Ezera, R.** *Dzīvot uz savas zemes.* Rīga: Liesma, 1984.
4. **Goulmens, D.** *Tava emocionālā inteliģence.* Rīga: Jumava, 2001.
5. **Gudjons, H.** *Pedagoģijas pamatatziņas.* Rīga: Zvaigzne ABC, 1998.
6. **Каган, М. С.** *Философия культуры.* Санкт-Петербург: Петрополи, 1996.
7. **Kelpšs, J.** Kāpēc es nelasu latviešu literatūru. *Literatūra un Māksla Latvijā*, 2001. g. 1. nov.
8. **Kūle, M.** Dzīvība, nāve, mūžs: kādas ir mūsu kļūdas? *Diena*, 1996. g. 20. sept.
9. *Literatūra 7.– 8. klasei. Skolotāja grāmata.* Autoru kolektīvs: M. Milzere, L. Silova, D. Štokmane, A. Vanaga, Ā. Vāvers, I. Vīduša. Rīga: Zvaigzne ABC, 2000.
10. *Literatūra. Pamatizglītības standarts. Projekts.* Rīga: Izglītības satura un eksaminācijas centrs, 2002.
11. **Маслоу, А.** *Новые рубежи человеческой природы.* Москва: Смысл. (Maslow, A. H. (1971). *The Farther Reaches of Human Nature.* Harmondsworth: Penguin.), 1999.
12. **Milts, A.** *Esejas par morāli.* Rīga: Avots, 1985.
13. **Пономаров, Я. А.** *Психология творчества и педагогика.* Москва: Педагогика, 1976.
14. **Radzobe, S.** Vēstule Mārai Zālītei Teātra dienā. *Padomju Jaunatne*, 1984. g. 27. marts.
15. **Роджерс, Карл Р.** Вопросы, которые я бы себе задал, если бы был учителем. В кн.: *Хрестоматия по педагогической психологии.* Москва: Международная педагогическая академия, 1995.

16. **Роджерс, Карл Р.** *Взгляд на психотерапию. Становление человека.* Москва: Прогресс, 1998. (**Rogers, Carl R.** *On Becoming a Person. A Therapist's View of Psychotherapy.* Boston: Houghton Mifflin Company.), 1961.
17. **Rogers, C. R.** *Freedom to learn for the 80s.* Columbus. OH: Merrill, 1983.
18. **Rudzītis, J.** *Literatūras mācības skolā.* Rīga: RaKa.
19. **Саймон, Брайн** (1989). *Общество и образование.* Москва: Прогресс. (**Simon, Brian** (1985). *Does Education Matter?* London: Lawrence and Wishart.)

“Pašreizējā kultūrvēsturiskajā situācijā aizvien biežāk izskan domas par garīgo vērtību degradāciju. Varbūt bezdvēseliskā практицизма pārvarēšanā var palīdzēt arī tradicionālās kultūras vērtību apzināšana, nevis lai pie tās apstātos, bet lai vēsturisko pieredzi saistītu ar mūsdienām. Ja noliegsim un zaudēsim savu vēsturi, savu kultūru un valodu, tad zudīsim arī paši kā tauta,” raksta Jānis Rudzītis savā jaunākajā 2006. gadā izdotajā grāmatā “Latviešu tautas pedagogija”, bet šīs atziņas dažādos kontekstos caurstrāvo visas viņa publikācijas – gan grāmatas un brošūras, gan atsevišķus rakstus dažādos rakstu krājumos un periodiskajos izdevumos.

Bibliogrāfija

Grāmatas

1. **Rudzītis, J.** *Pedagoģijas sasniegumu ieviešana skolu darbā.* Rīga: Zvaigzne, 1986. 181 lpp.
2. **Rudzītis, J.** *Skolēnu radošās darbības rosināšana literatūras stundās.* Rīga: Zvaigzne, 1987. 105 lpp.
3. **Rudzītis, J.** *Uzdevumi literatūras radošai apguvei 5.–12. klasē.* Rīga: Zvaigzne, 1992. 223 lpp.

4. **Rudzītis, J.** *Problēmsituācijas literatūras stundā.* Rīga: Zvaigzne, 1993. 126 lpp.
5. **Rudzītis, J.** *Metodiski materiāli latviešu literatūras skolotājam. I d.* Rīga: Izglītība, 1994. 69 lpp.
6. **Rudzītis, J.** *Metodiski materiāli latviešu literatūras skolotājam. II d.* Rīga: Izglītība, 1995. 87 lpp.
7. **Rudzītis, J.** *Problēmisks dialogs ar daiļdarbu klasē.* Rīga: Pedagogu izglītības atbalsta centrs, 1995. 52 lpp.
8. **Rudzītis, J.** *Vērtīborientējoši uzdevumi literatūras apguvei.* Rīga: RaKa, 1997. 248 lpp.
9. **Rudzītis, J.** *Literatūras mācības skolā.* Rīga: RaKa, 2000. 333 lpp.
10. **Rudzītis, J.** *Latviešu tautas pedagoģija.* Rīga: RaKa, 2006. 157 lpp.

Brošūras

1. **Rudzītis, J.** *Latviešu tautas pedagoģijas atziņu izmantošana mūsdienās. Palīgmateriāls lektoriem.* Rīga: Latvijas PSR Zinību biedrība, 1977. 23 lpp.
2. **Rudzītis, J.** *Pedagoģijas sasniegumu ieviešana skolu praksē. Palīgmateriāls lektoriem.* Rīga: Latvijas PSR Zinību biedrība, 1981. 29 lpp.

Nozīmīgākie raksti

1. **Rudzītis, J.** Salīdzinājums kā metodisks paņēmieni un tā izmantošana literatūras mācīšanās vidusskolā. *Padomju Latvijas Skola*, 1959, Nr. 1, 50.–56. lpp.
2. **Rudzītis, J.** Latviešu tautas pedagoģijas atziņas par darbaudzināšanu feodālisma laikmetā. No: *Latvijas skolu un pedagoģijas vēstures jautājumi.* Rīga: Zvaigzne, 1975, 5.–31. lpp.
3. **Rudzītis, J.** Latviešu tautas pedagoģija par darba cilvēka morāli estētisko ideālu. No: *Latvijas skolu un pedagoģijas vēstures problēmas.* Pedagoģijas zinātniskās pētniecības institūta zinātniskie raksti. J. Ruberta un J. Rudziša redakcijā. Rīga, 1976, 5.–55. lpp.
4. **Rudzītis, J.** Pedagoģiskā problēmsemināra loma skolotāju pedago-

- ģiskās meistarības paaugstināšanā. No: *Skolēnu zināšanu kvalitātes paaugstināšana*. Pedagoģijas zinātniskās pētniecības institūta Rakstu krājums I. Freidenfelda un V. Ūsiņa redakcijā. Rīga: Zvaigzne, 1982, 76.–93. lpp.
5. Рудзитис, Я. Роль педагогического проблемного семинара в совершенствовании процесса обучения. No: *Методы исследования в педагогике*. НИИ Педагогики Эстонской ССР, Таллинн, 1982, с. 64–76.
 6. Rudzītis, J. Izziņas uzdevumu izmantošana skolēnu radošās darbības pieredzes bagātināšanai literatūras stundās. No: *Metodiski norādījumi skolotājiem literārās lasīšanas mācīšanā 4.–7. klasē*. Rīga, 1985, 26.–40. lpp.
 7. Rudzītis, J. Tautas pedagoģiskā doma Latvijā feodālisma laikmetā. No: *Tautas izglītība un pedagoģiskā doma Latvijā līdz 1900. gadam*. Rīga: Zinātne, 1987, 15.–27. lpp.
 8. Rudzītis, J. Skolēnu radošās darbības pieredzes bagātināšana mācību stundā. No: *Skolēnu aktivizēšana mācību stundā*. Rīga: Zvaigzne, 1988, 3.–17. lpp.
 9. Rudzītis, J. Pedagoģiskās ieviesējdarbības rosināšana skolā. No: *Pedagoģiskā ieviesējdarbība skolā J. Rudziša redakcijā*. Pedagoģijas zinātniskās pētniecības institūta Rakstu krājums. Rīga: Zvaigzne, 1988, 7.–21. lpp.
 10. Rudzītis, J. Mācību metodes. No: *Literatūras mācīšanas metodika. Palīgglīdzeklis skolotājiem*. Rīga: Zvaigzne, 38.–57. lpp.
 11. Rudzītis, J. Mācību uzdevums kā pedagoģisks rosinātājlīdzeklis literatūras stundās. No: *Latviešu valodas un literatūras aktualitātes*. Rīga: Latvijas Universitātes Pedagoģijas un psiholoģijas fakultāte. Latviešu valodas un literatūras mācību metodikas katedra. Zinātniskie raksti. Rīga, 1996, 62.–71. lpp.
 12. Rudzītis, J. Estētiskās kultūras bagātināšanās sekmēšana. *Skolotājs*, 1997, Nr. 1, 25.–27. lpp.
 13. Rudzītis, J. Daiļdarbu mākslinieciskās vērtības. *Skolotājs*, 1988, Nr. 6, 21.–24. lpp.

14. **Rudzītis, J.** Mācību kooperācijas organizācija literatūras stundās vidusskolā. *Skolotājs*, 1999, Nr. 2, 89.–92. lpp.
15. **Rudzītis, J.** Pašaktualizācija literatūras mācību kontekstā. *Skolotājs*, 2003, Nr. 3, 33.–35. lpp.
16. **Rudzītis, J.** Humānistiskās pedagogijas un psiholoģijas atziņas literatūras mācību kontekstā. *Literatūra un skola: problēmas, izpratne un popularizēšana*. Rakstu krājums. Rīga: Garā pupa, 2003, 45.–72. lpp.

Tulkotie darbi (no krievu valodas)

Skatkins, M. *Mūsdienu didaktikas problēmas*. Pedagoģa bibliotēka. Rīga: Zvaigzne, 1983. 74 lpp.

Jakimanska, I. *Attīstījāmācīšana*. Pedagoģa bibliotēka. Rīga: Zvaigzne, 1983. 106 lpp.

Babanskis, J., Potašniks, M. *Pedagoģiskā procesa optimizācija. Jautājumos un atbildēs*. Pedagoģa bibliotēka. Rīga: Zvaigzne, 1983. 118 lpp.

Vidusskolas didaktika. M. Skatkina redakcijā. Rīga: Zvaigzne, 1984, 164.–290. lpp. (tulkots kopā ar N. Bērziņu).

Skolēnu zināšanu kvalitāte un tās pilnveide. M. Skatkina un V. Krajevskas redakcijā. Pedagoģa bibliotēka. Rīga: Zvaigzne, 1984. 159 lpp.

Babanskis, J., Pobedanosevs, G. *Kompleksā pieeja skolēnu audzināšanā*. Pedagoģa bibliotēka. Rīga: Zvaigzne, 1988. 154 lpp.

Babanskis, J. *Mācību metodes vispārīgglītojošā skolā*. Pedagoģa bibliotēka. Rīga: Zvaigzne, 1989. 202 lpp.

J. J. J. J.

JĀŅA ANSPAKA
DEVUMS NĀKOTNES IESPĒJU APJAUTĀ
(dzim. 1929)

*Skaistums tavs pienākums –
Stāv tavā varā;
Augstākais sasniegums
Ir tikai garā.
(Rainis.)*

Mācoties magistrantūrā, pēc tam studējot doktorantūrā, kā arī turpinot sadarbību ar profesoru Jāni Anspaku jau pēc veiksmīgi pabeigtajām studijām, palikusi atmiņā viņa darbības un pedagoģiskās domāšanas būtiskākā iezīme – mācību, audzināšanas un izglītības problēmu izpētē un praktiskajos risinājumos allaž redzeslokā ietvert tuvākās un tālākās nākamības apceri.

Tāpat kā atsevišķa cilvēka dzīve un darbs zaudē jebkādu jēgu bez rītdienas gaišā prieka, tāpat arī pedagoģijas problēmu pētniecība zaudē savu nozīmību bez nākotnes iespēju apjautas. Jebkurā samezglotumu punktā, vai tā būtu sarežģīta situācija audzināšanā, vai arī mūsdienu izglītības krīzes izraisītās pretrunas, vienmēr jārod radoši risinājumi un allaž jāpatur redzeslokā situāciju vai procesu attīstība tuvākajā vai tālākajā nākamībā. Tādu domas un rīcības virzību nosaka pedagoģiskā loģika, un to vienmēr savā dzīves un pētnieciski radošajā darbībā pratis īstenot profesors Jānis Anspaks.

Dzīves gājums un vērtības

Profesors Jānis Anspaks ir dzimis 1929. gada 29. maijā Daugavpils apriņķa Preiļu pagasta Lielajos Anspakos zemnieku ģimenē. Anspaku dzimtas sākums ir meklējams 18. gadsimta sākumā, kad no Lubānas puses, vietā starp Ošas un Feimankas upēm, ierodas četri brāļi, kuri apmetas šeit uz pastāvīgu dzīvi. Profesors ir izpētījis savas dzimtas saknes, un ir jūtams gandarījums, ar kādu viņš stāsta par savu izcelsmi un uzvārda rašanos: *“Vieta starp Ošu un Feimanku 16. gadsimta 70. gados bija blīvi apdzīvota teritorija, ciems atradās pie ciema, zeme bija ļoti auglīga. Jāņa Bargā iebrukuma laikā šī vieta piedzīvoja tragēdiju, viss ciems nodega un tika pilnībā iznīcināts. 16.–17. gadsimtā šajā teritorijā cilvēki nedzīvoja. Ir pieņēmums, ka šeit uz dzīvi esot apmetušies vācu amatnieki, kas laika gaitā pārlatviskojušies. Bet diez vai tā ir bijis. Mana pārlicība, ka viņi drīzāk ir atraduši dzīvesvietu kādā pilsētā. Man tuvāks ir pieņēmums, ka uzvārdi tika piešķirti. Tomēr nenoliedzami daļai uzvārdu ir ģermāniska izcelsme. Tajā skaitā arī mans uzvārds. Pārkrievošanās laikā manas dzimtas uzvārds tika vairākkārt izkropļots. Uzvārdā otrā burta “a” vietā sāka rakstīt “o”, jo tā uzvārds krievu valodā labāk skanēja.”*

Professoram Jānim Anspakam bērnība asociējas ar daudzkrāsainu un saules piestrāvotu, agri sazēlušu pavasari, ar ziedošām purenēm Kutānas pļavās, ar mātes maigajiem glāstiem, kas esot bijuši reti, bet vienmēr īstajos brīžos, ar tēva stingro un noteikto vārdu, kas iemācīja pacietību, izturību un vērīgumu. Bērnību piepilda daudzi gaiši pārdzīvojumi, ko var sniegt tikai kuplā ģimenē gūtā pieredze ar visām veiksmēm un neveiksmēm.

Ievirze dzīvē sākās visai agri – jau mātes skolā, veicot mazus darbiņus. Tēvs Izidors un māte Monika mazajam Jānim iemācīja darba mīlestību, neatlaidību un palīdzēja apgūt dzīvē noderīgas iemaņas. Profesors atceras: *“Jau no agras bērnības mātei bija jāpalīdz pildīt dažādus “mazus” mājas darbus. Sešu gadu vecumā sākās ganu gaitas, kas turpinājās līdz 10 gadu vecumam. Ganos bija daudz brīva laika, kas tika īsināts,*

lasot grāmatas. Lielie darbi sākās pēc ganu gaitām, apmēram 11–12 gadu vecumā, mācoties kopt zemi un sētu, apgūstot arāja, sējēja, linu plūcēja, pļāvēja, līdumu līdēja, grāvrača, mūrnieka un galdnieka iemaņas.”

Ikviens darbs Anspaku ģimenē izpelnījās atzinīgu vērtējumu un beidzās nevis ar uzslavām, bet mudinājumu tālākiem veikumiem. Ģimeni vienoja rūpes par puķu dārziņu, kas bija mātes lolojums, kā arī dažkārt apnicīgā darbošanās samērā bagātajā sakņu dārzā. Tieši darbs palīdzēja atklāt izglītības patieso svētību. Viena no lielākajām vērtībām kuplajā Anspaku ģimenē (četri dēli – Pēteris, Jānis, Jāzeps un Roberts – un meita Broņislava) vienmēr ir bijusi izglītība un cieņa pret bērnu. Visi bērni ģimenē ir ieguvuši augstāko izglītību. Pēteris kļuvis par agronomu, Jānis – par skolotāju, Jāzeps – par juristu, Roberts – par vēsturnieku un Broņislava – par bioloģi. Jānis Anspaks

Topošais pedagoģijas zinātnes darbinieks Jānis Anspaks
(2. rindā pirmais no kreisās) ar vecākiem (pirmajā rindā). 1954. gads

un vecākais brālis Pēteris ieguva ne tikai zinātņu kandidāta, bet arī zinātņu doktora grādu.

Jāņa Anspaka virzību uz pedagogiju un gara kultūras vērtību apjautu veicināja ne tikai ģimenē izkaldinātā patiesība – visam patiesi cilvēciskajam pamatus veido agri kopts darba tikums un bērniībā iemantotā dabas, darba, saskarsmes, ģimenē kopā būšanas un skaistuma izjūta –, bet arī pirmo skolu vide un skolotāji.

Skolas gaitas Jānis Anspaks sāka vietējā Anspaku pamatskolā. Tā bija guļbaļķu celtnē ar salmu jumtu. Profesors smaidot atceras, ka *“vienā klases stūrī pat caurums bija pavīdējis, pa kuru ziemā spraucās sniegs, bet tomēr skolā bija mājīgi un silti”*. Anspaku pamatskolā profesoram neradīja sajūsmu kāds atsevišķs mācību priekšmets, bet notikumu, kad starpbrīdī ar vijoli klasē ienāca skolotājs Augusts Gilučs, profesors J. Anspaks atceras joprojām: *“Mēs dzērām tēju ar cukuru, kas tajā laikā nebija tik viegli dabūjams. Kad skolotājs ienāca, visi aplusa. Visi skolēni sanāca kopā, lai klausītos, kā skolotājs spēlē vijoli. Skolotājs Augusts Gilučs ienesa gaišumu manā dzīvē.”* Šajā skolā skolēni izmantoja starpbrīžus, lai nodarbotos ar sev sirdij tīkamām lietām. Skolotāji par to skolēnus nekad nerāja. Profesors ar aizrautību un bērnišķīgu sajūsmu stāsta: *“Starpbrīdī bija iespēja skriet no klases laukā. Līdzko klases durvis atvērās, tā pavērās skats uz āru, jo priekšnama skolai nebija. Ziemā, kad zemi klāja bieža sniega kārtā, un īpaši sniegputeņa laikā, mēs pīkojāmies no sirds. Tas bija kaut kas lielisks! Zēni un meitenes bija sarkaniem vaigiem, noskrējušies un ļoti laimīgi.”*

20. gadsimta 30. gados Latgalē sākās jaunu skolu celtniecība. Modernas skolas tika uzceltas arī Preiļu pagasta Pieniņos un Priekuļos. Anspaku pamatskola tika pārvērsta par četrgadīgo skolu, tāpēc mācības profesors turpināja Priekuļu sešgadīgajā tautskolā. Jaunuzceltajā skolas namā J. Anspaks sāka apzināties mācības kā domāšanas un patstāvības veidotāju. Apbrīnu rada skolotājas Almas Upītes-Anspakas vadītās matemātikas stundas, kur līdzās stingrajām prasībām un dzelzainajiem pierādījumiem tika gūts gandarījuma prieks par spēju

atrisināt samērā grūtu uzdevumu. Savukārt ģeogrāfijas stundas izvērtās par ceļojumiem uz dažādām zemēm, kontinentiem un okeāniem, iepazīstot dabu, dažādu tautu dzīvi, saimniecību un kultūru. Ilgi Jāņa Anspaka iztēli rosināja uzburtās ainas, braucot gondolās Venēcijas kanālos, iepazīstot vīna laukus Toskānā un somu sīkstumu uz klintīm iekopto tīrumu aprūpē. Skolotāja prata likt lietā sava brāļa mākslinieka Pētera Upīša pieredzēto, izjusto un pārdzīvoto viņa mākslas studiju ceļojumos. Tas viss rosināja J. Anspaka zinātkāri, vēlmi ceļot un lasītprieku.

No Priekuļu sešgadīgās tautskolas profesoram atmiņā palikusi arī skolotāja Jadviga Vaivode un viņas teiktie vārdi dabaszinību stundā, kad tika runāts par cilvēku rasēm: *"Neticiet tam, kas rakstīts grāmatā! Neticiet, ka jūs esat mazvērtīgi! Latgalē dzīvojošie nav mazvērtīgāki par pārējiem. Jūs esat pilnvērtīgi un kļūsiet īsti cilvēki. Tikai nepieciešams mācīties un strādāt."* Šie izteiktie vārdi uz profesoru J. Anspaku un pārējiem klasē esošajiem skolēniem atstāja lielu iespaidu. Viņš atceras, ka *"klasē iestājās pilnīgs klusums. Sākot no šīs stundas, mēs skolotāju sākām uztvert savādāk. Tanī laikā pateikt kaut ko tādu skolēniem bija liela drosme"*.

1943. gadā J. Anspaks izglītību turpināja Aglonas ģimnāzijā, kas tanī laikā bija prestižākā skola Latgalē. Ģimnāzijā bija izveidotas klases ar klasisko un humanitāro novirzienu. Skolēni tika uzņemti, ņemot vērā konkursā iegūtos rezultātus. Profesors atceras, ka *"1943. gadā, kad es stājos Aglonas ģimnāzijā, bija apmēram 200 pretendentu. Kopumā uzņemt bija paredzēts tikai 80 skolēnus. Man izdevās konkursu izturēt un uzsākt mācības ģimnāzijā. Kad es aizbraucu uz ģimnāziju, izrādījās, ka pārējie klasesbiedri mācības uzsākuši jau pirms mēneša. Mani sagaidīja skolotājs Francis Strods un paziņoja, ka no divām klasēm tomēr ir izveidota tikai viena klase un man esot jābrauc mājās. Tomēr pēdējā brīdī viņš tomēr nolēma pārbaudīt nokomplektētās klases skolēnu sarakstu, un izrādījās, ka es esmu šajā klasē iekļauts"*.

Mācības Aglonas ģimnāzijā tika uzsāktas laikā, kad tika arestēts un notiesāts tās ilggadējais direktors un rosīgs Latgales garīgās kul-

tūras kopējs – doktors Aloizījs Broks (1898–1943). Un tomēr šajā laikā J. Anspakā neizdzēšamas pēdas atstāja garīgi bagātu personību sugestējošais spēks, viņu vidū maģistrs un teoloģijas profesors Viktors Terinkevičs, skolotājs un garīdznieks, dabaszinātnieks un matemātiķis, teoloģijas profesors Valerijans Zondaks (1908–1986), vēstures skolotājs Staņislavs Škutāns (1901–1995) (vēlāk profesors Vatikānā) un izcilais tēlnieks Leons Tomašickis (1904–1996). Profesors J. Anspaks atzīst, ka “šīs personības spēja nemanāmi dot ierosmi ilglaicīgai sevis pilnveidei”.

Aglonas ģimnāzija atradās apmēram 40 kilometrus no profesora dzīves vietas. Dzīvi laukos un alkas pēc izglītības apvienot nebija vienkārši, tādēļ priekšroka tika dota Preiļu vidusskolai, kas atradās tuvāk dzimtajām mājām. 1944. gadā mācības tika uzsāktas Preiļu vidusskolas 9. klasē. Profesors spriež: “Aglonas ģimnāzijā pat nacistiskās okupācijas gados strādāja skolotāji, kuriem bija pat divas augstākās izglītības, bet padomju jaunatvērtajā Preiļu vidusskolā ienāca daudzi jauni skolotāji ar nepabeigtu augstāko izglītību. Tas arī saprotams. Daudzi skolotāji emigrēja, bet citiem izciliem pedagogiskā darba veicējiem tika liegta iespēja strādāt padomju skolā.”

Saskare ar garīgo kultūru Preiļu vidusskolā, salīdzinot ar Aglonas ģimnāziju, nebija tik pilnvērtīga, tomēr latviešu valodas un literatūras skolotājs, nenogurdināms latgaliešu kultūras kopējs Bronislavs Spūlis (1881–1974) profesoram palicis atmiņā: “Viņš bija Valerijas Seiles līdzgaitnieks un liels Latgales kultūras patriots. Es atceros – bija jāraksta domraksts par to, kāds ir mans ideāls. Šis temats izraisīja asas debates.” Līdzās Bronislavam Spūlim skolas dzīvi estetizēja talantīgā latviešu valodas un literatūras skolotāja Olga Saleniece. Profesors atceras, ka “viņas uzmanības lokā bija muzikāli literārie sarīkojumi, skolēnu literatūras pulciņa darbība, literārās jaunrades žurnāla “Zvans” izdošana, nemitīgas rūpes par audzēkņu saskarsmes un valodas kultūru”.

Preiļu vidusskolā skolēni tiecās apliecināt sevi dzejā, prozas darbu un lugu sacerēšanā. Ievirze jaunradē kļuva par savdabīgu gaišu saules stariņu Jāņa Anspaka toreiz visai pelēcīgajā skolas ikdienā.

Jau 1945. gada rudenī J. Anspaks devās uz Daugavpili, lai iestātos pedagogiskajā skolā. Šeit pavadītais laiks bija ļoti radošs. Tapuši pirmie dzejoļi un tēlojums "Vecā liepa", tiek vadīts literārais pulciņš, kura konsultants bija literāts Miķelis Kapiņš (1893–1956) un izdots žurnāls "Darbs un Domas", kas tanī laikā bija visvairāk lasītais izdevums Daugavpils Pedagogiskajā skolā. Vēl joprojām J. Anspaks atceras dziedāšanas skolotāju Jūliju Rozīti (1880–1952), kas bijis ļoti stingrs. Rūcējiem vienmēr lika vērtējumu "viens". Kaut arī profesors piederēja pie rūcējiem, tomēr vērtējumu dziedāšanā viņš vienmēr ieguva pietiekamu. J. Anspaks ar smaidu atceras, kā Jūlijs Rozītis teicis: *"Jānis dzejo, tad ir ritma izjūta. Bez ritma nevar pastāvēt mūzika."* Jūlijs Rozītis uzskatīja, ka skolotājam ir jāprot dziedāt, jābūt ritma izjūtai un jāzina mūzikas teorija. Lai gan profesoram tas viss nepiemita pārākā izteiksmē, tomēr Jūlijs Rozītis izturējās pret viņu ar cieņu. Profesors atceras: *"J. Rozītim bija mirusi māsa. Viņš uz bērēm uzaicināja arī dažus skolēnus. To vidū biju arī es un izjutu pret sevi ļoti sirsniņu attieksmi."* Mācību laikā daudzi uzskatīja, ka J. Anspakam būtu jāstudē literatūra. Tomēr priekšroka tika dota dabaszinībām. Profesors atzīstas: *"Studēt dabaszinības es izvēlējos, lai atrisinātu cilvēka un dabas problēmas. Tas man bija svarīgāk. Dzejoļus rakstīt var katrs, un tādēļ nav jābeidz Skolotāju institūts."* Rezultātā J. Anspaks iestājās Daugavpils Skolotāju institūta Dabaszinību un ģeogrāfijas fakultātē.

Daugavpils Skolotāju institūtā visi darbības veidi audzēkņus tuvināja skolai. Kaut arī lekcijās netika pieminēts Valerijas Seiles (1891–1970) vārds, tomēr ilggadējās Skolotāju institūta direktores garīgā klātesamība saglabājās. Šo tuvību palīdzēja uzturēt kādreizējais Valerijas Seiles kolēģis, ģeogrāfs un dabaszinātnieks Jāzeps Ziemelis, kas bija talantīgs lektors, vēl spožāks audzinātājs un pedagogijas mākslas meistars. Daugavpils Skolotāju institūtā iegūtā pedagogiskā ievirze kļuva profesoram J. Anspakam par ierosmes avotu tālākām studijām un raženai darbībai skolas dzīves vadībā, skolotāja un audzinātāja darbā, kā arī pētniecības jomā.

Pēc Skolotāju institūta beigšanas 1948. gadā Jānis Anspaks tika nozīmēts par Āmuļu septiņgadīgās skolas direktoru. Skola atradās Plāteru – Zībergu Arendoles pilī. Skola atrodas Dubnas krāšņajā krastā. To ielenc plašais Arendoles parks ar daudzveidīgām koku un krūmu sugām. Uz dažām liepām un ābelēm joprojām aug rets augs – āmuļi. Profesors stāsta: “Man bija lūgums, lai skola, kurā es strādāšu, būtu tuvāk dzelzceļam. Es uzreiz pateicu, ka man ir doma studēt tālāk. Kaut arī skola, kurā man bija lemts būt par direktoru, atradās apmēram 15 kilometru no dzelzceļa, tomēr jau pirmajā – brīvdienu nedēļā es aizbraucu uz mājām, paņēmu maizes klaipu un devos uz Rīgu, lai iestātos institūtā.” Darbs skolā tika apvienots ar studijām Latvijas Valsts pedagoģiskā institūta Ģeogrāfijas fakultātē, neklātienes nodaļā.

Āmuļu septiņgadīgajā skolā nostrādātie divi gadi profesoram ir palikuši spilgti atmiņā: “Skolā darbojās daudzveidīgi pulciņi. Katram

Kopā ar absolventiem un viņu vecākiem, skolotājiem un izlaiduma klases audzinātāju Franci Utinānu Āmuļu septiņgadīgajā skolā. 1949. gads

skolotājam bija jāvada viens vai divi pulciņi. Gandrīz visi skolotāji skolā bija jauni, tikko beiguši pedagoģisko skolu. Man direktoram – tanī laikā bija tikai 19 gadi.”

Būdams skolas direktors, J. Anspaks prata izcelt skolotāju darba sasniegumus un lepojās ar skolēnu panākumiem. Viņam bija prieks jau par pieredzējušu un talantīgu skolotāju, Valerijas Seiles kādreizējo audzēkņu – Annas Borskas un Janīnas Borskas – iejūtīgo mācību un audzināšanas darbu. Īpaši viņš lepojās ar Annas Borskas spēju apvienot iejūtīgumu un prasīgumu, lai nodrošinātu līdzsvarotu mācību un attīstības procesa vadību 1. klasē, kā rezultātā panākot gan izlīdzinājumu, gan noturīgu pamatu turpmākajām mācībām 2. klasē. Arī tikko pedagoģisko darbu uzsākušos skolotājos J. Anspaks vienmēr prata saskatīt pozitīvo un veicināja viņu pedagoģiskās meistarības pilnveidi. Tā fizikas un matemātikas skolotājs Francis Utināns vēlāk kļuva par filozofijas doktoru un Rīgas Politehniskā institūta (tagadējās Rīgas Tehniskās universitātes) Filozofijas katedras vadītāju. Ar lepnumu profesors atceras Āmuļu septiņgadīgās skolas audzēkņus – izcilās zinātnieces Antoņinu Reķēnu un Janīnu Kursīti, filoloģijas doktoru un diplomātu Albertu Sarkani un daudzus citus absolventus.

Darbs skolā profesoram netraucēja studijas Latvijas Valsts pedagoģiskajā institūtā. Tieši otrādi, darbs skolā, studijās gūtie rosinājumi un kaimiņu skolās novērotais viens otru papildināja un palīdzēja pievērsties nozīmīgiem pedagoģijas teorijas un prakses jautājumiem. Dažas idejas profesora J. Anspaka atradumos ieguva docētāju ievēriību. Profesors tika mudināts pēc institūta beigšanas turpināt pētījumus un studēt aspirantūrā (tagad – doktorantūra). Tādēļ 1952. gadā, pēc Latvijas Valsts pedagoģiskā institūta beigšanas, kad profesoram ir vairāki darba piedāvājumi – būt par direktoru Kokneses skolā vai strādāt Rīgas 1. vidusskolā par ģeogrāfijas skolotāju – jau ir izlemts turpināt studijas Latvijas Valsts pedagoģiskā institūta Pedagoģijas katedras aspirantūrā, lai specializētos pedagoģijas teorijā un pedagoģijas vēsturē. Šī lēmuma pieņemšanu veicināja arī docents Jūlijs

Flugins, kurš savās lekcijās un seminārnodarbībās prata atklāt gan A. Makarenko novatorismu, paužot humānisma un pedagoģiskā optimisma nezūdošās vērtības, gan atklājot Raiņa neizsmeļamo ideju nozīmi dogmatisma un iekalšanas skolas gara pārvarēšanā un nākotnes cilvēka audzināšanā.

Ceļu uz pedagoģiskās kultūras plašākiem apvāršņiem Jānim Anspakam paver studijas aspirantūrā. Disertācijas zinātnisko vadību uzņemas viens no tā laika vadošajiem padomju pedagogiem Latvijā, docents Roberts Miķelsons (1889–1973). Pirmās profesora tikšanās ar Robertu Miķelsonu bija notikušas jau iepriekš, studējot viņa publikācijas un klausoties lekcijas skolu vadītāju semināros.

Studiju laiks līdz grāda iegūšanai nebija tik viegls. Profesors atceras: *“Latvijas Pedagoģiskā institūta Pedagoģijas katedrā, kuru tolaik vadīja docente Olga Ivaščenko, mēs bijām trīs aspiranti. Es biju jaunākais. Abas divas aspirantes bija ļoti gudras, zinošākas par mani, bet diemžēl*

*Kopā ar Latvijas Valsts pedagoģiskā institūta Ģeogrāfijas fakultātes
4. kursa studentiem (augšējā rindā otrais no kreisās)*

disertāciju tā arī neuzrakstīja. Kaut arī man pirms iestāšanās aspirantūrā jau bija pedagoģiskā pieredze, tomēr tik viegli negāja. Pēc plāna otrā gada sākumā man bija jāiesniedz disertācijas ievads un pirmā nodaļa. Es to izdarīju, pirms tam pat Maskavā pie Mihaila Skatkina konsultējos. Kad pirmā nodaļa katedrā tika izskatīta, to atzina par nekam nederīgu, jo fakti esot savākti, bet ar to vien nepietiekot. Otrā gada beigās jau bija jāiesniedz otrā nodaļa. Trešā gada sākumā iesniedzu to apspriešanai katedrā, kur atzina, ka materiāls ir interesants, bet diemžēl nodaļa neatbilst prasībām. Trešā gada beigās, apspriežot trešo nodaļu, tāds pats rezultāts. Sākās vasara, aizbraucu uz laukiem, divos mēnešos es visu disertāciju sakārtoju. Septembrī, vēl aspirantūras laikā, iesniedzu katedrā visu disertāciju. Zinātniskais vadītājs Roberts Miķelsons atzina, ka disertācija pamatos ir izdevusies. Arī pārējie docētāji sāka izteikties atzinīgi." Profesors uzskata, ka tā varētu būt mācība esošajiem doktorantiem, jo katrs profesors vēlas piedāvāt savu skatījumu, bet ne vienmēr tas saskan ar doktoranta pārliecību un problēmas risinājuma loģiku. Tādēļ norādījumus nedrīkst akli pieņemt. Reizēm ir jāvirzās uz priekšu un nedrīkst pakļauties citu domu un viedokļu ietekmei. Tomēr disertācijas vadītāja Roberta Miķelsona uzskati vienmēr J. Anspakam ir bijuši nozīmīgi. Tādēļ ar cieņu profesors runā par sadarbību ar viņu: "Roberts Miķelsons kā zinātniskais vadītājs izvēlējās eksperimentālisma iezīmēto ceļu pedagoģijas avotu un pētniecības metožu izvēlē, kā arī pētniecības organizācijā un iegūto rezultātu izvērtēšanā.. Mani aizrāva viņa pētījumi par skolēnu patstāvīgo darbu un patstāvības attīstību, viņa bagātā pieredze eksperimentālās skolas izveidē. Zinātniskais vadītājs vērtīgi sekoja kā teorijas un metodoloģijas studijām, tā arī disertācijas darba izstrādei. Parasti ceturtdienās, vakara stundās, vajadzēja ziņot par paveikto un iesniegt izstrādes. R. Miķelsons rūpīgi iepazīs manus "prātojumus" un bieži lapas malā atzīmēja: "Izteiktas dažas vērtīgas domas! Nepieciešami papildinājumi." Man vienmēr šķita nozīmīgas zinātniskā vadītāja pasvītrotās manas vērtīgās domas, jo tās kļuva par atbalsta punktu darba tālākai izstrādei, pētījuma metodikas pilnveidei, bieži vien arī jaunu avotu apguvei un jaunas hipotēzes noteikšanai."

1956. gada 23. martā Tartu universitātē tika aizstāvēta disertācija "Ārpusklases novadpētniecības darbs 5.-7. klašu skolēnu politehniskajā izglītībā" un iegūts pedagoģijas zinātņu kandidāta grāds. Tādējādi J. Anspaks kļuva par vienu no pirmajiem pedagoģisko zinātņu kandidātiem Latvijā.

1956. gadā viņu pieņēma darbā par LU Pedagoģijas un psiholoģijas katedras asistentu, pēc pirmā darba gada tika ievēlēts docenta amatā. Latvijas Universitātē docēja pedagoģijas studiju kursu, kurā bija iekļauti arī pedagoģijas vēstures, īpaši Latvijas pedagoģijas vēstures, jautājumi. Ar katru gadu pedagoģijas vēstures jautājumu loks pedagoģijas studiju kursā palielinājās. Profesors J. Anspaks atceras: "Strādāt Latvijas Universitātē uzaicināja Pedagoģijas un psiholoģijas kated-

Pēc disertācijas aizstāvēšanas kopā ar sievu Veltu (trešā no kreisās puses) un aktīvākajām līdzjutējām – Inu Zaķi, Skaidrīti Liepiņu, Dzidru Meikšāni un Ausmu Svelpi

ras vadītāja docente Milda Drīzule. Jau pirmajā tikšanās reizē M. Drīzule novēlēja labas sekmes mācību darbā, bet vienlaikus mudināja sistemātiski strādāt zinātnisko darbu. Tolaik viņai vislielākās rūpes sagādāja pedagogijas un psiholoģijas studiju kursu teorētiskais līmenis un to pietuvinājums mācību un audzināšanas prakses pilnveidei. Savas zinātniskās darbības sākotnējā posmā M. Drīzule pētīja darba skolas idejas un skolas politehnizācijas problēmas, vēlāk analizēja latviešu skolu vēsturi un latviešu tautskolotāju devumu tautas kultūras izaugsmei. Īpašu uzmanību viņa veltīja studentu pedagogiskajai praksei, sadarbībai ar labākajām lauku skolām. Šāda darbības ievirze katedrā mudināja pilnveidot pedagogijas studiju kursus un pētīt skolu pieredzi.”

Profesors J. Anspaks aktīvi iesaistījās M. Drīzules izveidotās un vadītās LU metodiskās apvienības darbībā. Metodiskā apvienība pulcināja pedagogus un psihologus, metodiķus un prakses grupu vadītājus. Metodiskajā apvienībā līdzās referātiem par pedagogijas teorijas un audzināšanas prakses jautājumiem tika analizēta ārzemju izglītības sistēma un labākā pieredze topošo skolotāju sagatavošanā. Metodiskās apvienības darbībā iezīmējās aizsākumi augstskolu pedagogijas problēmu risinājumiem.

1959. gadā J. Anspaks tika ievēlēts par PSRS Pedagoģijas biedrības Latvijas Republikāniskās nodaļas padomes prezidija priekšsēdētāju. Nodaļas padomes sastāvā bija 31 cilvēks. Biedrības dalībnieku uzdevums bija pētīt un apkopot labāko pedagoģiskā darba pieredzi un veicināt tās izplatīšanu. Labākā pedagoģiskā darba pieredze tika popularizēta skolotāju vidū ar referātu, diskusiju un lekciju palīdzību. Presē tika publicēti raksti par mācību un audzināšanas jautājumiem. Īpašu uzmanību J. Anspaks veltīja skolēnu profesionālās orientācijas jautājumiem. Viņš uzskatīja, ka “*profesionālā orientācija pamatos jāveic pirmajā izglītības posmā*” (17). Lai nonāktu pie šāda secinājuma, tika iepazīta labākā ārzemju skolu pieredze. Ar savu darbību biedrības dalībnieki profesora J. Anspaka vadībā palīdzēja plašajai skolotāju saimei pilnveidot pedagoģisko darbību. Pedagoģijas biedrībai nebija vajadzīgā atbalsta, tādēļ drīz vien tā beidza savu darbību.

20. gadsimta 50. gadu beigās tapuši raksti par Latvijas pedagoģiskās domas pārstāvjiem – Vidzemes draudzes skolotāju semināra direktoru Jāni Cimzi (5) un darba skolas ideju paudēju pedagoģijā, īpašas rokdarbu sistēmas izveidotāju un ieviesēju Kārli Cīruli (7), 60. gadu sākumā – par krievu pedagoģu Konstantinu Ušinski (3, 14.–15. lpp.), kura pedagoģiskās atziņas un izstrādātās mācību grāmatas savā darbībā izmantoja sabiedrības demokrātiskie spēki un Latvijas tautskolotāji. Jau tanī laikā J. Anspaks spēja saskatīt progresīvās latviešu inteliģences centienus pilnveidot pedagoģisko darbību. Daudziem tas nepatika. Profesors atceras: “Kādā no Latvijas universitātes iecerētajām konferencēm par pedagoģiskās domas attīstību Baltijas reģionā es biju plānojis referēt par Jāni Cimzi. Rezultātā radās sūdzības, kurās tika teikts, ka es analizējos apolītiskus tematus. Drīz vien šo jautājumu izskatīja zinātniskajā padomē. Man lika saprast, ka pedagoģija Universitātē sākas ar 1919. gadu un ir saistīta ar Pēteri Stučku, nevis ar Jāni Cimzi. Visa zinātniskā padome man pārmeta, izņemot tā laika LU rektoru Jāni Jurgenu, kas vienmēr prata aizstāvēt latviešu nacionālās vērtības. Es biju gandrīz pārliecināts, ka mana darbība universitātē līdz ar to beigsies. Bet nekā! LU vadība rekomendēja ievēlēt mani docenta un katedras vadītāja amatā uz pieciem gadiem.”

1960. gadā Jānis Anspaks kļuva par LU Pedagoģijas un psiholoģijas katedras vadītāju. Pēteris Zeile kādā no publikācijām raksta: “Kad vien piezvanu uz katedru, tad visbiežāk vai nu sākusies katedras sēde, vai tikko beigusies kāda svarīga jautājuma apspriešana, vai arī tā pašlaik notiek. Universitātes Pedagoģijas un psiholoģijas katedras darba lauks ir ļoti plašs. Tajā ietilpst gan tiešais studentu mācību un audzināšanas darbs, gan studentu prakses vadīšana dažādās republikas skolās, gan lekcijas skolotāju kvalifikācijas celšanasursos un konferencēs, gan zinātniskais darbs. Aizvadīto desmit gadu darba rezultāti liecina, ka Jānis Anspaks ir gudrs un iekļūstīgs kolektīva vadītājs, labs organizators un sekmīgi tiek galā ar daudzveidīgajiem un komplicētajiem pienākumiem.” (25)

Trīspadsmit gadus būdams LU Pedagoģijas un psiholoģijas katedras vadītājs, J. Anspaks ne tikai prasmīgi pilda vadītāja funkcijas, bet

arī turpina zinātniski pētniecisko darbu un aktīvi iesaistās sabiedriskās aktivitātēs. Viņš izprot, ka universitātes darbības specifika prasa, lai būtu nodrošināts studiju saliedējums ar zinātnisko darbu un tiktu paaugstināta ne tikai katedras docētāju zinātniskā kvalifikācija, bet arī pedagoģiskās darbības kvalitātes izaugsme kopumā. Universitātes studentus neapmierināja ne uz prakticismu tendēts studiju process, ne arī tādi studiju kursi, kuros bija izklāstītas abstrakti teorētiskas atziņas, kurām nebija ciešas saiknes ar zinātnisko izpēti, ar docētāja pētniecībā gūto pieredzi. Tādēļ J. Anspaks, būdams katedras vadītājs, uzņēmās rūpes par studiju procesa pilnveidi, kur svarīgākais bija:

- ◆ rast pedagoģijas kursu ciešāku saikni ar psiholoģiju;
- ◆ pievērsties pedagoģijas avotu, pētniecības metožu, galveno kategoriju pamatīgai apguvei;
- ◆ ietvert studijuursos nozīmīgākās izglītības un personības attīstības teorijas (racionalismu, kognitivismu, humānismu u. c.);
- ◆ pievērsties aktuālākajiem notikumiem pedagoģijā un izglītībā (skolu reforma, izglītības krīze u. c.);
- ◆ orientēt studentus nelielu pētniecības referātu izstrādei un darbībai pētniecības grupā;
- ◆ iekļaut kursā Latvijas skolu un pedagoģijas ideju vēstures elementus un sākt izveidot īpašu izvēles studiju kursu.

Jānis Anspaks atzīst: *“Jau pirmie soļi uz studiju un zinātniskās darbības saikni attīstīja studentu patstāvīgumu un radošumu, veidoja motivāciju profesionālai pedagoģiskai darbībai, jaunatklāsmes izjūtu un pārdzīvojumu pieredzi. Šajā procesā bagātāks kļuva arī docētājs gan savā zinātniski pētnieciskajā jomā, kā savu radošo ieceru īstenotājs, gan arī kā dāsns devējs, rosinot studentu radošo darbību.”*

Pedagoģijas teorijas un prakses attīstība nav iedomājama bez radošu kontaktu nostiprināšanas ar kolēģiem no tuvām un tālākām zemēm. Tādēļ profesors J. Anspaks veicināja LU Pedagoģijas un psiholoģijas katedras sadarbību ar kolēģiem no Maskavas (Vasilijis Davidovs, Aleksandrs Lurija, Aleksejs Ļeontjevs, Aleksejs Piskunovs,

Kadrija Salinova u. c.), Kijevas (Anatolijs Aleksjuks), Tbilisi (Šalva Amonašvili un Dāvids Lordkipanidze), Erevānas (Leili Aiunca un Arams Baljans) un Ļeņingradas (tagadējā – Sanktpēterburga) (Aleksandrs Kovaļovs, Jevgeņijs Golants, Jurijs Samarins). Profesors atceras: *“Totalitārisma režīma spaidos, kādos noritēja mana un manu kolēģu darbība, sadarbība reducējās uz “centra” direktīvu un norādījumu bezierunu izpildi. Taču jau pagājušā gadsimta 60. gados sāka iezīmēties radošas sadarbības pavedieni ar dažiem izciliem zinātniekiem.”* Kopš 1961. gada nostiprinājās arvien ciešāka Baltijas republiku pedagogu un psihologu sadarbība. Tika organizēti kopīgi teorētiski semināri un konferences, izdoti rakstu krājumi. Jaunas ierosmes LU Pedagoģijas un psiholoģijas katedras darbībā un pedagoģijas pētniecībā ienesa igauņu (Aleksandrs Elango, Konstantīns Ramuls, Heino Līmets, Inge Unta, Lembits Andresens) un lietuviešu (Alfons Gučs, Jons Laužiks, Klements Simaška, Leons Jovaiša) kolēģi. Ar viņu draudzīgu atbalstu, īpaši ar Aleksandra Elango rosinājumiem, tapušas gandrīz vai visas tajā laikā Latvijā izstrādātās kandidāta disertācijas. Sadarbība ar kolēģiem profesoram J. Anspakam un viņa domubiedriem palīdzēja apzināt Eiropas un pasaules pedagoģijas bagātību avotus.

LU Pedagoģijas un psiholoģijas katedras ietvaros tika izveidota un darbojās Sabiedriskā aspirantūra, kas turpināja pedagoģiskās biedrības tradīcijas. Sabiedriskā aspirantūra 20. gadsimta 60.–70. gados deva būtisku ieguldījumu Latvijas pedagoģiskās kultūras pilnveidē. Profesors Jānis Anspaks stāsta: *“Sabiedriskajā aspirantūrā varēja studēt jebkurš Latvijas skolotājs. Tās mērķis bija rosināt Latvijas skolotāju radošo pedagoģisko darbību. Lai skolotājs būtu radošs pedagoģiskās pieredzes pētnieks un lai veicinātu jaunāko zinātnes sasniegumu ieviešanu pedagoģiskajā praksē, katru gadu tika uzņemti 10–15 jauni studenti. Desmit gadu laikā disertācijas aizstāvēja 25 cilvēki.”*

Sabiedriskajā aspirantūrā J. Anspaka vadībā studēja tā laika radošākie skolotāji. Interese bija liela, studēt brauca no visiem Latvijas novadiem. Studenti tika iepazīstināti ar jaunākajām pedagoģijas at-

ziņām ne tikai Padomju Savienībā, bet arī pasaulē. J. Anspaks stāsta: *“Aspirantūrā bija viens brīnišķīgs cilvēks. Tā bija Ārija Milta. Viņa tanī laikā bija kvalifikācijas celšanas institūta metodiķe un labi zināja svešvalodas. Ārijai Miltai bija pieejami arī dažādi literatūras avoti, tādēļ viņa allaž visus informēja par jaunākajām pedagogijas atziņām pasaulē.”* Uz J. Anspaku ietekmi atstāja psihologu Džeroma Brunera, Žana Piažē, Ļeva Vigotska uzskati.

Sabiedriskā aspirantūra darbojās līdz 1975. gadam. J. Anspaks atceras: *“Vienā pēcpusdienā bija katedras sēde, kuras darba kārtībā bija jautājums par sabiedriskās aspirantūras darba pārtraukšanu. Sabiedriskās aspirantūras darbību bija nolemts pārtraukt varbūt tāpēc, ka studenti nodarbībās tika iepazīstināti ar ārzemju literatūru. Komentāru nekādu nebija. Es biju priecīgs, jo nesekoja represijas, bet sarūgtināts, jo tika noslēgts ceļš skolotāju aktivitātei un ceļš uz zinātņi pakļauts kontrolei.”*

1980. gada 9. oktobrī J. Anspaks aizstāvēja doktora disertāciju *“Marksistiski ļeņinskās pedagogijas veidošanās un attīstība Latvijā (1893–1917)”*, un 1981. gada 17. septembrī Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas prezidija telpās viņš saņēma diplomu par pedagogijas zinātņu doktora grāda piešķiršanu. Disertācijā ir izvērtētas vairāk nekā 500 avotu un teorētiskās literatūras vienību. Pētījuma saturs atklāj pedagogijas atziņas, kas ir noderīgas arī mūsdienu pedagogijas vēstures pētniekiem.

1982. gadā viņš tika ievēlēts profesora amatā. No 1988. gada J. Anspaks ir LU Pedagoģijas fakultātes profesors, pedagoģijas maģistra programmas direktors, bakalaura, maģistra un doktora darbu zinātniskais vadītājs.

1987. gada 1. jūlijā tika nodibināta skolēnu mākslinieciski estētiskās audzināšanas zinātniski pētnieciskā laboratorija, kuras vadību uzņēmās profesors J. Anspaks. Iniciatīva zinātniski pētnieciskās laboratorijas izveidei pieder latviešu dzejniekam Imantam Ziedonim un fakultātes dekānam Oskaram Zīdam. Jānis Anspaks atceras: *“Skolēnu mākslinieciski estētiskās audzināšanas zinātniski pētnieciskās laboratorijas rašanās nebija nejaušība. Tās rašanās pamatā bija tautas atmodas kopējās*

noskaņas, kā arī skolotāju konferencēs un Rakstnieku savienības kongresā uzsvērtā doma par cilvēka estētiskās kultūras atstāšanu novārtā. Mani uzaicināja ierasties Universitātes padomes sēžū zālē, lai es aizstāvētu šīs zinātniski pētnieciskās laboratorijas rašanās ideju. Šajā sanāksmē piedalījās arī Latvijas Universitātes rektors Juris Zaķis. Savā runā es uzsvēru, ka šai zinātniski pētnieciskajai laboratorijai jākļūst par teorētiskās domas centru un vienlaikus pedagogiem jāpiedāvā praktiski ieteikumi, kā estētiski māksliniecisko audzināšanu realizēt skolā. Mana runa pārliicināja Universitātes vadību, un šī ideja tika finansiāli atbalstīta.”

Zinātniski pētnieciskās laboratorijas darbībā aktīvi iesaistījās pedagogijas doktors Oskars Zīds, filozofe Māra Mellēna, filologs Gunārs Bībers, Jūrmalas alternatīvās skolas direktors Egils Blūms, muzikologs Valdis Muktupāvels un citi. Pēc tam klāt nāca Pēteris Zeile, Uldis Sūna, Ernests Spīčs, Augusts Milts, Valentīna Hibnere, Vaira Zirdziņa un citi pētnieki. Zinātniski pētnieciskās laboratorijas pārstāvji analizēja mākslas ietekmi uz cilvēka radošo potenci attīstīšanu un noskaidroja nosacījumus skolēnu iekļaušanai mākslinieciski radošā darbībā. Profesors J. Anspaks rakstā “*Estētiskā audzināšana: problēmas, ieceres*” akcentē: “*Lai sekmētu jaunāko skolas bērnu radošo spēju attīstību, laboratorija savā darbībā lielu vērtību velta mākslas priekšmetu satura, mācību metožu un formu pilnveidošanai, mācību līdzekļu un izstrādņu sagatavošanai, starppriekšmetu saiknes izpētei.*” (2)

Skolēnu mākslinieciski estētiskās audzināšanas zinātniski pētnieciskās laboratorijas darbības rezultāti atspoguļoti zinātnisko rakstu krājumā “*Estētiskā audzināšana sākumskolā*”. Šajā rakstu krājumā ir ietverti raksti, kas atspoguļo dzimtās valodas, literatūras, tēlotājmākslas un muzikālās audzināšanas pilnveides iespējas, kā arī analizē estētiskās audzināšanas iespējas izglītības sistēmā. Profesors J. Anspaks rakstā “*Mākslas pedagogija: vēsturiskā pieredze un mūsdienas*” (12) uzdrošinās lietot padomju periodā neizcelto jēdzienu “*mākslas pedagogija*” un tādējādi ar savu publikāciju dod plašāku ieskatu šīs problēmas risinājumos.

Finansiālu problēmu dēļ 1988. gadā skolēnu mākslinieciski estētiskās audzināšanas zinātniski pētnieciskās laboratorijas darbība tika pārtraukta. Tomēr līdz ar to estētiskās kultūras pilnveide nebeidzās. Tika meklēti jauni finansēšanas avoti. 1989. gadā tika nodibināta pētniecības grupa, kura turpināja zinātniski pētnieciskās laboratorijas iesāktās tradīcijas. J. Anspaks mākslas pedagogijas problēmu izpētē iesaistīja ne tikai LU docētājus, bet arī doktorantus. Arī man izdevās būt šīs pētniecības grupas dalībnieku vidū. Katru ceturtdienu LU Pedagoģijas un psiholoģijas fakultātē J. Anspaka vadībā notika metodoloģiskie semināri. Pārrunājām nedēļas laikā paveikto un diskutējām par mākslas pedagogijā, pedagogijas vēsturē aktuālām tēmām. Šīs tikšanās vienmēr bija gaidītas. Katru semestri profesoram iesniedzām zinātniskās darbības atskaiti. Tika domāts par zinātnisko rakstu krājuma izstrādi. Diemžēl tā arī nebija lemts šim rakstu krājumam iznākt, jo pētnieciskās grupas darbība netika pagarināta. Es redzēju, ka profesors to ļoti pārdzīvoja. Tanī laikā es neko nejautāju. Tomēr kādā no tikšanās reizēm profesors pastāstīja: *“Pētnieciskās grupas darbība tika pārtraukta pašā tās darbības plaukumā, kad bija iesniegts pieteikums divu zinātnisko rakstu krājumu izstrādei. Tas nebija godīgi, ka šis projekts tika noraidīts. Kādu pusgadu es nevarēju atgūties. Bet tad manī radās spīts, kā rezultātā es uzrakstīju grāmatas “Pedagoģijas idejas Latvijā” un “Mākslas pedagogijas” pirmo un otro daļu.”*

Lai iegūtu habilitētā pedagogijas zinātņu doktora grādu, bija nepieciešams iziet nostrifikācijas (zinātniskā grāda pielīdzināšanas) procedūru. Profesors atceras: *“Tas bija grūts laiks. Mēs bijām trīs pedagogijas doktori, kas pretendēja uz nostrifikāciju – Dzidra Meikšāne, Ausma Špona un es. Man savs pētījums bija jāaizstāv Latvijas Zinātņu akadēmijas Vēstures institūta zinātņu padomes paplašinātajā sēdē, iekļaujot tajā pārstāvjus no Latvijas Universitātes, Daugavpils Pedagoģiskā institūta un Rēzeknes Augstskolas. Padome vienbalsīgi pielīdzināja doktora grādu habilitētā pedagogijas zinātņu doktora grādam.”* 1993. gada 23. februārī ar LU Senāta lēmumu Jānim Anspakam tika piešķirts Latvijas Universitātes profesora akadēmiskais nosaukums.

Visus radošās darbības gadus profesors ir aktīvi piedalījies dažādās starptautiskās zinātniskās konferencēs, popularizējis savas teorētiskās atziņas un praktisko pieredzi LU ikgadējās zinātniskajās konferencēs un aktīvi sadarbojies ar Latgales pētniecības institūtu.

Vairākus gadus J. Anspaks pētījis pedagoģiskās domas un izglītības attīstību Latvijā, ir viens no antoloģiju "Pedagoģiskā doma Latvijā līdz 1890. gadam" (22), "Pedagoģiskā doma Latvijā no 1980. g. līdz 1940. g." (23) un "Pedagoģiskā doma Latvijā no 1940. gada līdz mūsu dienām" (24) sastādītājiem un biogrāfiju autoriem.

Viņa zinātnisko darbību ir ietekmējušas radošas diskusijas ar Varšavas universitātes profesoriem par pedagoģijas vēstures priekšmetu, kā arī auglīgā sadarbība ar čehu pedagoģijas pētniekiem Františekū Singulē, Jarmilu Skalkovu un Jirži Kirašekū. Uz latviešu tautas trešā

*Daugavpils Pedagoģiskā institūta konferencē.
J. Anspaks – pēdējā rindā pirmais no kreisās*

atmodas viņa īstu apvērsumu profesora domāšanā ienesa Parīzes universitātes Austrumeiropas institūta pedagoģijas ekspertu grupas norādījumi par izglītības un pedagoģijas stāvokli Latvijā, kā arī visai iejūtīgā viedokļu apmaiņa ar Kobes (Japāna) pedagoģijas doktoru Doju.

Ilgus gadus profesors J. Anspaks ir bijis maģistra darbu aizstāvēšanas komisijas priekšsēdētājs un pedagoģijas zinātņu nozares promocijas padomes loceklis. Viņa vadībā ir aizstāvēti vairāk nekā 200 maģistra darbu, puse no tiem ir mākslas pedagoģijā, un 15 promocijas darbi. Profesoram atmiņā palikusi sadarbība ar doktorantiem Ilmāru Gaišu, Leonardu Žukovu, Ingrīdu Kramiņu, Pēteri Ozoliņu, Dainu Grasmani, Aivaru Rubeni, Silviju Sudņiku, Daci Visnolu un Ligitu Stramkali. Neatsveramas ir tās zināšanas, padoms un palīdzība, ko Jānis Anspaks ir devis kolēģiem izšķirošos brīžos. Daina Lieģeniece uzskata, ka *“profesors savā laikā ar gudrību, labvēlību un sirds siltumu ir palīdzējis noticēt saviem spēkiem un devis pirmo virzību pedagoģijas zinātnē. Viņš bija kā zvaigzne, kas spīdēja, no Dieva dota”* (27).

Zinātņu doktoru sagatavošanu profesors allaž ir uzskatījis par visnozīmīgāko jomu, lai pedagoģijas problēmu pētniekus pietuvinātu nākamībai. Profesors uzsver: *“Katrs jaunais zinātnieks ienes savu jaunības degsmi rītdienas pedagoģijā vai izglītības pētniecībā. Tāpēc šī procesa vadībā nav pieļaujama topošā zinātniskā darbinieka ievirze kādā sadomātā un veikli uzkonstruētā standartā. Arī pedagoģijas pētniecībā sastopamā “štancēšanas metode” palielina masveidīgumu, bet vienmēr apslāpē individuālo savdabību, saārda pētnieku radošumu, sagandē tikai ar kādu septīto prātu tveramo vienreizīgumu un neatkārtojamību. Esmu tiecies, lai mani doktoranti savā turpmākajā ceļā koptu sevī jaunā izjūtu un rītdienas apjausmu.”*

1999. gadā J. Anspaks tika ievēlēts par Latvijas Universitātes emeritēto profesoru. LU Pedagoģijas un psiholoģijas fakultātes 20 gadu jubilejas svinībās, kas notika 2003. gada 1. novembrī, LU rektors Ivars Lācis profesoram pasniedza LU emeritētā profesora diplomu.

*LU rektors Ivars Lācis pasniedz J. Anspakam
LU emeritētā profesora diplomu*

Ierosmi radošajam darbam profesors Jānis Anspaks smeļas mežā un pie jūras. Jau vairākus gadus profesors dzīvo Rītabuļļos, kas atrodas netālu no jūras. Rudeņos pat mājas pagalmā var dzirdēt, kā bango jūra. Ģimene profesoram Jānim Anspakam vienmēr ir bijusi viena no lielākajām vērtībām. Visās dzīves veismēs un arī grūtākos brīžos līdzās ir bijusi sieva Velta, kas arī ir talantīga skolotāja. Kopā ir izaudzinātas divas meitas – Anita un Vita. Ar lepnumu profesors stāsta par saviem četriem mazdēliem Ģirtu, Mārci, Jāni un Edgaru. Tomēr var just, ka šobrīd vislielākā mīlestība tiek veltīta mazmazmeitai Kristenai Danielai, kurai 2008. gada martā palika trīs gadi. Atceros, ka kādā no tikšanās reizēm ar profesoru Latvijas Universitātē viņš daudznozīmīgi noteica: “*Kas to būtu domājis – mazs cilvēciņš, personība, bet mani jau māca, kā jādzīvo.*” Runa bija par mazmazmeitu Kristenu Danielu.

Profesoram J. Anspakam ir daudz vaļasprieku. No studiju gadiem saglabājusies mīlestība uz dzeju. Viņš neizslēdz iespēju, ka kādreiz at-

kal sāks rakstīt dzejoļus. Profesoram ļoti patīk ceļot. Ceļojumi ir neaizvietojams pārdzīvojumu avots, tie ir pedagoģiskās darbības un radošu ieceru apjaušanas cēlonis. Profesors atzīst: “*Katrs ceļojums – tuwāks vai tālāks, realitātē vai garīgā aņcerē – ir tieši vairāk vai mazāk nepastarpināts visa notiekošā vai iztēlē radītā tvērums, redzējums un izvērtējums. Tas atalgo gan ar izklaidi un hedonisma izjūtām, gan papildītu atvaļinājuma prieku un bēgšanu no pelēcīgās ikdienas un izdzīvotās dzīves truluma.*”

Ceļojumi nepieciešami ne tikai zinātniskai pilnveidei, bet arī estētiski emocionālai izaugsmei. Tie, paplašinot dabas, cilvēku un dzīves redzējuma apvāršņus, pietuvina jaunai patiesībai un skaistuma izpratnei.

Jānis Anspaks ir bijis vairākās valstīs. Horvātija profesoru ir savaldzinājusi ar dūmaku klātajām kalnu grēdām, gleznaino Dalmācijas krastu un tam pieguļošajām salām Adrijas jūras mierīgajā zilgmē.

Kopā ar dzīvesbiedri Veltu rit jau 55. gadskārtā

Neaizmirstamas izjūtas palikušas pēc nacionālā parka "Plitvices ezeri" apmeklējuma, kurā starp 16 ezeriem saulē vizuļo 140 ūdenskritumi. Horvātiešu nosargātais dabas brīnums spēj vienot un tuvināt cilvēkus no dažādām zemēm un kontinentiem. Profesors ar aizrautību atklāj savas izjūtas: "Šķan sveicieni dažādās valodās, un visi atbild uz tiem. Līdzīgus cilvēceības uzplūdus es redzēju Rīgas 800 gadu svinībās, bet Horvātijas dabas parkā šis cilvēceības uzbangojums turpinājās nepārtraukti. Man jāatzīst, ka nav pasaulē iedarbīgāka audzinātāja par nosargātu un koptu dabas daili."

Grieķija profesoru ir savaldzinājusi gan ar senatni kā eiropeiskās kultūras šūpulis, gan ar mūsdienu grieķu rūpēm par modernizāciju un savu tradicionālo vērtību sargāšanu, kopšanu un spēju tās izcelt savā ikdienā, izglītībā un tūrismā. Grieķija mudina katru ieskatīties sevī, dziļāk apjaust savu esību. Atēnās vērotais mudina sadzirdēt Sokrāta un Platona, Aristoteļa un Demokrīta soļus un viņu viedās domas nākamībai. Vēl apgarotāku gaisotni rada Delfi ar uzrakstu: "Pazīsti

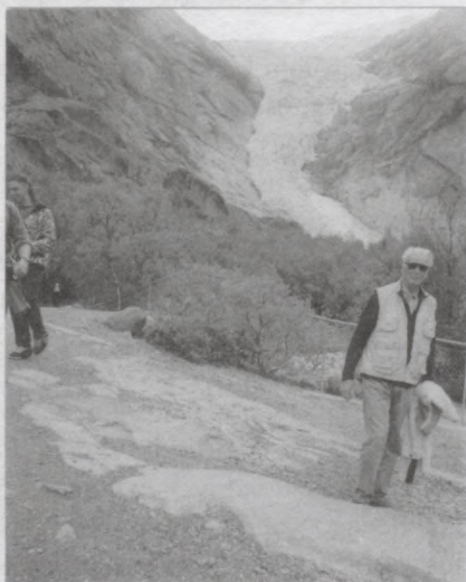
Kopā ar sievu Veltu Akropolē (Grieķijā). 2003. gada maijs

pats sevi!" Tas dod iespēju reflektēt par vienu no visatbilstīgākajiem un visgrūtākajiem uzdevumiem.

Vispildītākās atmiņas saglabājušas no pēdējā lielākā ceļojuma uz valstīm, kas atrodas pie Baltijas jūras. Tika apceļotas astoņas valstis – Norvēģija, Lietuva, Polija, Vācija, Dānija, Zviedrija, Somija un Igaunija. No astoņām valstīm visvairāk patika Norvēģija. Skarbums un skaistums raksturo gan Norvēģijas dabu, gan cilvēku raksturus.

Profesors stāsta: *"Katra krauja Norvēģijā man likās kā atsevišķa glezna. Es varēju vērot simtiem gleznu īsā laikā. Es dzīvoju milzīgā mākslas aplenkumā. Es redzēju skaistos kalnus un tiem līdzās ūdenskritumus, kas bija izkārtušies vienā rindā. Man izdevās būt arī Nordkapā, kas skaitās tālākais Eiropas punkts. Es izjutu mūžīgo dienu. Tas bija kaut kas lielisks!"*

Ceļojot profesors Jānis Anspaks ir guvis atziņu, ka ne ar ko nav iespējams aizstāt dabas un cilvēka darba milzīgo audzinošo spēku. Audzināšanas un izglītības pamatā liekama gan pedagoģija kā zinātne ar visu izvirzīto faktu un likumsakarību esamību, gan pedagoģija kā māksla, izpaužoties neatkārtojamībā, savdabībā un niansētā pieejā bērnam. Pedagoģijas zinātnes un pedagoģijas mākslas līdzsvarotība ļauj ciešā vienotībā attīstīt gan prāta spējas, gan

*Šlūdoņa pakājē Norvēģijā.
2007. gada jūlijs*

sirds inteligenci un gara grāciju. Mēģinājumi iztikt ar loģisko un racionālo izglītībā un pedagogijā, ignorējot emocionālo un estētisko, draud izvērsties lidojumā ar vienu spārnu.

Caur pasaulē redzēto un ceļojumos pārdzīvoto prizmu profesors spēj novērtēt arī Latvijas skaistumu – neatkārtojamo Gaiziņkalnu un Mākoņkalnu, saulrietus pie Baltijas jūras un kameņu vieglo sanoņu. Profesors atzīst, ka *“tepat mājās apjautu, ka nekur redzētajās zemēs nav pie mājas iekoptā košuma – puķu dārziņa. Košais puķu dārziņš mājas priekšā ir sava veida Latvijas zīmols. Tas ir skaistuma un sakoptības, garīguma un radošuma nesējs”*.

Profesora Jāņa Anspaka pedagogiskais un zinātniskais talants atīstījies no mīlestības uz darbu, neatlaidības un pat spītības pozitīvā nozīmē. Spēku grūtos brīžos profesors smeļas ģimenē valdošajā garīgumā. Ģimenē rodami pamati visam, ko profesors J. Anspaks spējis paveikt, dot savam novadam, savai tautai un cilvēcei kopumā.

Pedagoģiskās idejas un to aktualitāte

Professoram J. Anspakam vēsturiskās pieredzes analīze vienmēr ir palīdzējusi mūsdienu pedagoģiskajā praksē integrēt labāko pieredzi, kā arī izvairīties no kļūdām. Pedagoģijas problēmu analīze vēsturiskā skatījumā devusi iespēju mūsdienu praksē izcelt novatoriskās tendences un prognozēt pedagoģijas attīstību nākotnē. Profesors pedagoģijas vēsturē pratis atrast gan nezūdošas vērtības, gan uz ilūzijām balstītas ieceres, no kurām pedagoģiskās domas analīzes rezultātā pratis atteikties. J. Anspaks zinātniski pētnieciskajā darbībā vienmēr ir sekojis savai pārlicībai: *“Pedagoģijas atziņas, tās vērtību neizsīkstošās bagātības, lai kādos vēstures slāņos pasmeltas, katrai jaunai paaudzei rūpīgi jāizvērtē un jāvērtē par savas garīgās dzīves daļu. Pedagoģijas vērtību pasaulē rodamas ievirzes visu cilvēkdzīves un darbības pamatu veidošanai.”* (15, 4. lpp.)

Pedagoģijas ideju Latvijā un pasaulē analīze J. Anspaku ir rosinājusi sasniegt jaunus apvāršņus pētniecībā un gara kultūras kopšanā.

Mācību un audzināšanas vienotība un mijiedarbība viengabalainas personības attīstības procesā

Izanalizējot 20. gadsimta 60. gadu skolās esošos vairāk nekā 150 klašu audzinātāju darba plānus un iepazīstoties ar vairāku audzinātāju darbu, J. Anspaks secina: *“Klašu audzinātāju darbā trūkst perspektīvitātes un pārdomātu pasākumu skolēnu audzināšanai. Darbs ar vecākiem sākas tikai tad, kad bērni neizpilda skolotāja izvirzītās prasības vai nepakļaujas skolā noteiktajai kārtībai. Tāpat arī audzināšanas darbs vairākos gadījumos ievirzīts tā, lai tikai pārvarētu trūkumus skolēnu uzvedībā vai rīcībā. Iznāk, ka audzināšana sākas tad, kad jau izdarīts pārkāpums. Šais gadījumos būtībā trūkst audzināšanas šā vārda dziļākā nozīmē.”* (13)

Audzināšanas darbības pilnveidošanai skolā J. Anspaks iesaka iepazīties ar labāko skolotāju pieredzi klases kolektīva darbības, tā centienu organizēšanā. Tas palīdz gūt pozitīvus panākumus audzināšanas jomā.

Audzināšanas darbība nedrīkst izslēgt personības estētiskās kultūras pilnveidošanu. Tas ir viens no galvenajiem klases audzinātāja un skolotāja uzdevumiem, un tā realizēšana ir atkarīga no *“skolotāja prasmīguma, meistarības, profesionālās izglītības un izkoptas garīgās un pedagoģiskās kultūras”* (1, 25. lpp.).

Mācību un audzināšanas mērķiem ir jābūt vienotiem, jo *“ja mācības kalpo vienīgi zināšanu uzkrāšanai un skolēni tās izmanto vistuvākajam mērķim – atzīmes iegūšanai, tad tās izveido audzēkņos kaitīgu ipašību – vienaldzību”* (9).

Mācību priekšmeta skolotājs pedagoģisko darbību nedrīkst ierobežot ar šauriem didaktiskiem mērķiem. Tieši mācību un audzināšanas mērķu vienotība pārvar skolēna vienaldzību, jo šādi veidotā mācību stundā skolēns ne tikai iegūst zināšanas, bet arī tās pielieto daudzpusīgā darbībā. Mācības līdz ar to nav atrautas no skolēna ikdienas dzīves prakses. Tās veido skolēna attieksmi pret sevi un citiem, dabu un kultūru.

Sevišķa uzmanība jāvelta skolēna aktivizēšanai mācību procesā. Sakarību realizēšana starp atsevišķiem mācību priekšmetiem nedrīkst kļūt par pašmērķi, bet tai jābūt efektīvam līdzeklim skolēnu zināšanu konkretizēšanai un pilnveidošanai mācību procesā. Jānis Anspaks uzsver: *“Sakarība starp mācību priekšmetiem nav jārada mākslīgi. Tieši otrādi. Jāņem vērā, ka sakarības nepieciešamību starp atsevišķiem mācību priekšmetiem un realitātes parādību pētīšanu nosaka zināmi objektīvi apstākļi. Starp atsevišķām zinātnes nozarēm nepārtraukti tiek nolīdzinātas robežas,— rodas arvien jaunas starpnozāres. Šim vispārējam procesam pakļaujas arī skolas mācību priekšmeti. Bez tam te svarīgi norādīt, ka dažādas zinātnes nozares, to skaitā arī atsevišķi mācību priekšmeti, pamatojas uz vieniem un tiem pašiem likumiem, teorijām, izmanto tos pašus jēdzienus.”* (14, 49. lpp.)

Sakarību meklēšanā starp mācību priekšmetiem iespējami arī pārspilējumi un izkropļojumi. Tādēļ nedrīkst ignorēt sistemātiskuma principu, izjaukt mācību priekšmeta uzbūves sistēmu un tā iekšējo loģiku.

20. gadsimta 70. gados viens no būtiskākajiem trūkumiem audzināšanā ir skolēna nolaidība sevis veidošanā. Profesors uzsver, ka *“pašaudzināšanas jautājums ir jautājums par bērna kā audzināšanas objekta pārvēršanos par audzināšanas subjektu, jautājums par patstāvīgas un aktīvas personības izveidošanu”* (6, 91. lpp.).

Pedagogs skolēnu nedrīkst uzskatīt par pedagoģiskās iedarbības objektu, jo, realizējot šāda veida pieeju, audzināšanā nevar gūt pozitīvus rezultātus. Pašaudzināšanai ir lielas potenciālas iespējas sevis pilnveidošanā. Tā nav pašmērķis vai īslaicīga aizraušanās. Pašaudzināšana nebeidzas ar savu trūkumu apzināšanos. Nepietiek, ka paškritiski tiek vērtētas savas domas un rīcība. Kaut arī ar pašaudzināšanu var nodarboties katrs cilvēks, tomēr, lai gūtu panākumus, ir nepieciešams laiks, ilgstoša piepūle un neatlaidība savu trūkumu pārvarēšanai, jo *“sevi veidot nozīmē sevi uzvarēt. Gūstot mazu uzvaru pār sevi, cilvēks kļūst lielāks un stiprāks”* (19).

Analizējot Rīgas un lauku skolu pieredzi, kā arī izzinot 7.–11. klašu

skolēnu intereses un nākotnes ieceres, profesors J. Anspaks secina, ka *“pašaudzināšanas darbam samērā viegli pievēršas pusaudži”* (16).

Tas notiek tādēļ, ka viņiem spilgti izteikta pašapziņa un iztēle. Viņi tiecas būt patstāvīgi, viņiem ir izteikta vēlme ātrāk kļūt pieaugušiem. Tomēr tikai 10% skolēnu pašaudzināšanai pievēršas sistemātiski. Vairākums skolēnu apzinās pašaudzināšanas nepieciešamību, taču pašaudzināšanai ir gadījuma raksturs. Savukārt pašaudzināšanai nevelta uzmanību tie skolēni, kas nav atraduši savu vietu dzīvē, jo *“gatavība pievērsties pašaudzināšanai nerodas pati no sevis, automātiski: to sagatavo visa personības attīstības gaita, kurā galvenā nozīme ir ārējo apstākļu un iekšējo spēku mijiedarbībai”* (8, 21. lpp.).

Pašaudzināšanas attīstībā var izdalīt trīs stadijas. Pirmajā stadijā vēlēšanās sevi veidot rodas ģimenes, skolas un sabiedrības ietekmē. Otrajā stadijā pašaudzināšanu nosaka nevis ārējie apstākļi, bet iekšējie stimuli. Pie iekšējiem stimuliem pieder paradumi, intereses un noteikti morāles principi. Šie iekšējie stimuli liek cilvēkam sevi ierobežot un regulēt savu rīcību. Tikai trešajā stadijā pašaudzināšana kļūst par personības vajadzību un noturīgu paradumu. Tas ir personības attīstības posms, kuram raksturīga cilvēka iekšēja iniciatīva sevis veidošanā. Cilvēks mērķtiecīgi un sistemātiski pārvar savus trūkumus un izkopj sevī vērtīgas iezīmes. Pašaudzināšana kā apzinīga, plānveidīga un sistemātiska sevis veidošana palīdz skolēnam iegūt tādas īpašības, kuras nepieciešamas pilnvērtīgai darbībai.

Pašaudzināšanas pirmsākumi rodami ģimenē. Skolā pašaudzināšanas sekmīgu norisi veicina klases audzinātāja līdzdalība, kas palīdz izstrādāt un realizēt katram skolēnam individuālu pašaudzināšanas programmu un sniedz vajadzīgos padomus. Pedagoģa darbu atvieglo pusaudžu un jauniešu psihisko īpatnību, viņu vajadzību, interešu un tieksmju pazīšana. Audzināšanas programmas projekts neveicina skolotāju pievērsties pašaudzināšanas problēmas risināšanai. Profesors J. Anspaks ar nožēlu secina, ka *“Izglītības ministrijas Skolu zinātniski pētnieciskā institūta 1959. gadā izstrādātajā audzināšanas programmas projektā pašaudzināšanas jautājumi nebija ietverti”* (6, 91. lpp.).

Tautas tradicionālās kultūras integrācija izglītības sistēmā

Skolotāji, izmantojot tautas tradicionālās kultūras vērtības, bagātina izglītības saturu, kas savukārt skolēnam dod iespēju apzināties saistību ar savas tautas dzīvi un kultūru.

“Tautas kultūra ir latviskās izglītības pamats un obligāts nosacījums tautas garīgās dzīves saglabāšanai.” (18, 9. lpp.) Tautas tradicionālo vērtību noniecināšana izraisa dziļus deformācijas procesus vairāku paaudžu audzināšanā. Rezultātā skolēns atsvešinās no tikumiskajām un estētiskajām vērtībām, nacionālajām tradīcijām un latviskās pašapziņas kopšanas avotiem. Nepieciešams, lai tautas tradicionālās kultūras vērtības caurstrāvo visu mācību un audzināšanas procesu, jo to ieviešana izglītības sistēmā dod ierosmi bērna radošo spēju attīstībai un spēcīgām emocionālām izjūtām, izkopj skaistuma izjūtu un stiprina mērķtiecību. Tautas tradicionālā kultūra bez mērķtiecīgas audzināšanas un pašaudzināšanas darba, pašā skolēna piepūles un gribasspēka sasprindzinājuma nevar kļūt par personības ieguvumu. Vai tradicionālā kultūra ir ietekmējusi personības attīstību, iespējams noteikt, novērojot darba tikumu un uzvedības izpausmes, estētisko gaumi un savstarpējo attiecību skaistumu.

Analizējot vēsturisko pieredzi Latvijā un apzinot mūsdienu pedagogiskās prakses problēmas, profesors J. Anspaks secina, ja *“Latvijas brīvvalstī tautas kultūru kopj skola un ģimene, šo procesu visnotaļ atbalsta sabiedrība un valsts, tad pašlaik par tradicionālās kultūras veidošanās centru kļūst skola, kurā strādā skolotāji – labi šo vērtību pazinēji un kopēji. Ar skolēnu starpniecību tagad šīs bagātības sāk atgriezties ģimenes lokā un tautas dzīvē”* (18, 13.–14. lpp.).

Tautas tradicionālās kultūras kopšanā nepieciešams saglabāt pēctecību, nepārtrauktību un pārmantojamību. Tautas tradicionālās kultūras bagātības nostiprinās skolas tradīcijās, kas savukārt veicina nacionālās identitātes saglabāšanu. Ievirze tautas mākslā stiprina skolēna prasmi meklēt un atrast, veicina pieredzes un sava dzīves redzējuma ieguvu.

Pedagoģiskās un estētiskās kultūras kopšana skolā

Profesors J. Anspaks nekad nav bijis vienaldzīgs pret sabiedrībā notiekošajiem procesiem. Viņš norāda, ka *“dziļas saknes laidusi atziņa, ka līdz šim ar iespējamo materiālo apstākļu uzlabošanos gandrīz vai tīri automātiski sazels arī garīgā un estētiski mākslinieciskā kultūra, katrā ģimenē atgriezīsies darba tikums un satiecība. Šajā gaisotnē mūsu sabiedrībā atslābinājusies interese par skolu kā kultūras kopšanas un sargāšanas pamatu, katrā ziņā tā aizvirzījies otrajā vai trešajā kārtā”* (4, 3. lpp.).

Īpaši sāpīgi tiek izjustas nepilnības izglītības jomā un nevērīgā attieksme pret pagātnes pedagoģijas vērtībām. Publikācijās trāpīgi raksturota esošā situācija skolā: *“Skola šobrīd atgādina no dzīves nošķirtu veidojumu, atsevišķu norobežotu posmu cilvēka dzīves ceļā. Varbūt tālab mēs paciešam dziļus robus un acīmredzamas nepilnības pašreizējo mācību iestāžu darbībā, kaut arī tajās vēl netrūkst ne labu vadītāju un skolotāju, ne arī uzcītīgu un gudru skolēnu un studentu.”* (4, 3. lpp.)

Pedagoģiskās kultūras kopšana un šo vērtību integrācija skolotāja darbībā pilnveido izglītības un audzināšanas kvalitāti. Skolotājs ar apgūtajiem kultūras līdzekļiem *“iemanto spēju un gatavību pārvarēt autoritārisma un dogmatisma izpausmes skolā, izjūt vajadzību veidot un uzturēt emocionālo fonu savstarpējo humāno attiecību regulēšanai un bērna savdabības attīstīšanai”* (1, 29. lpp.). Jānis Anspaks uzsver, ka *“estētiskās un pedagoģiskās kultūras kopšanā un šo procesu integrācijā nozīmīgas atziņu bagātības rodamas Latvijas brīvvalsts gados”* (1, 31. lpp.).

Estētiskās kultūras izkopšanā centrālā vieta pieder mākslinieciskajai audzināšanai, kuru nodrošina ģimene, skolas izglītība un mākslas iestādes. Tanī pat laikā J. Anspaks brīdina, ka *“personības estētiskā kultūra, saglabājot savu īpatnību un neatkārtojamību, nekādā ziņā nav sašaurināma tikai līdz estētiski mākslinieciskajai izglītošanai”* (1, 25. lpp.). Estētiskās kultūras kopējiem skolā nedrīkstētu trūkt ne smalkas mākslas izjūtas un sapratnes par mākslinieciskās audzināšanas specifiskajiem uzdevumiem, ne arī pietiekami plašas vispārējās un pedagoģiskās kultūras.

Skolēna emocionālo attieksmi, estētisko izjūtu un jaunrades sfēru nav iespējams izziņāt un novērtēt ar stingri formalizētiem diagnostikas līdzekļiem. Profesors Jānis Anspaks secina: *“Estētiskās kultūras līmeņa diagnosticēšana – tā ir audzināšanas un izglītības darba rezultātu summēšana skolā un ģimenē, apkārtējā sabiedrībā un valstī. Diagnosticēšana prasa augstu skolotāja meistarību, izkoptu pedagoģisko kultūru. Tā ir skolotāja spēja pacelties līdz patiesajam bērna iespēju un skaistā izjūtu līmenim, gatavība aktīvai līdzdalībai un līdzpārdzīvojumam kopīgā meklējumu ceļā uz patiesību un skaistumu”* (1, 43. lpp.).

Ar izteiktajām atziņām profesors cenšas lasītājā izraisīt nopietnas pārdomas, rosināt patstāvīgai un aktīvai darbībai pedagoģiskās un estētiskās kultūras saglabāšanā un pilnveidošanā.

Mākslas pedagoģija un personības inteligences veidošanās

Mākslas pedagoģijas priekšmets metodoloģiskos un teorētiskos pamatus rod savās balsta zinātnēs – filozofijā un estētikā. Mākslas pedagoģijas izpētes lauks atrodas nemitīgā izveides procesā, un tā pamatā ir estētikas kategorija “skaistais”: *“Mākslas pedagoģijas priekšmets, aptverot skaistā apguvi mākslā un visās cilvēkdzīves un darbības jomās, mācību, audzināšanas un izglītības procesā, ar saviem specifiskajiem līdzekļiem nodrošina personības un sabiedrības estētiskās un mākslinieciskās kultūras veidošanos.”* (11, 19. lpp.)

Definējot mākslas pedagoģijas priekšmetu, J. Anspaks saprot, ka mākslas pedagoģija nevar akli sekot klasiskās pedagoģijas atziņām. Mākslas pedagoģijas pamatkategorijas, principus un metodes nedrīkst pakļaut jau iedibinātajām mācību un audzināšanas teorijas un prakses normām.

Mākslas pedagoģijas izpētē avoti un metodes skatāmas ciešā savstarpējā saistībā un mijiedarbībā. No avotiem smeļamies jaunus

faktus, gūstam jaunas zināšanas, organizējam pieredzi. Bez avotiem nav iespējama ne pētniecisko metožu darbība, ne arī gūstami nozīmīgi pētniecības rezultāti. Metode norāda ceļu pētniecībai vai izziņai, teorētiskajai vai praktiskajai darbībai. Mākslas pedagoģijas teorijā un praksē pielieto izziņas, darbības organizācijas un pētniecības metodes.

Analizējot mākslas pedagoģijas vēsturisko attīstību, J. Anspaks nonācis pie secinājuma, ka tā vēsturiski attīstījusies divos veidos. Mākslas pedagoģijas attīstībai hronoloģiskā secībā raksturīga jaunā cīņa pret veco, nereti vecā iznīcinoša kritika vai pilnīgs kaut kā noraidījums. Piemēram, padomju pedagoģija centās aizēnot vai pat pilnīgi noliegt visu mākslas pedagoģijā sarūpēto. Šis mākslas pedagoģijas vēsturiskās attīstības veids rada nepilnīgu, būtībā deformētu mākslas pedagoģijas attīstības ainu.

Otrajā mākslas pedagoģijas vēsturiskās attīstības veidā neviens mākslas pedagoģijas attīstības posms netiek iekapsulēts vai atzīts tikai savam laikam piederīgs, bet ir atklāts pilnveidei. Jebkura atziņa šeit rod jaunu izvērtējumu, ir atvērta nemitīgām pārmaiņām tuvākā un tālākā nākotnē.

Profesors ir izpratis, ka mākslas pedagogi savā laikā daudz darīja, lai pārvarētu skolā iesīkstējušo dogmatisma garu un vienpusīgi intelektuālo ievirzi mācībās. Tanī pat laikā viņš pratis saskatīt arī mākslas pedagoģijas jomu integrācijas mācību procesā neveiksmes cēloņus. Skolās sāka pierimt sajūsma par mākslas iespējām personības audzināšanā, jo intelektuālisms nerosināja skolēnu māksliniecisko darbību, netuvināja tos skaistā apjautai, jo *“uz zinātņi orientēta izglītība nenovēršami kultivē garīgo vienpusību, utilitārisma un tehnicisma garu, visvairāk apdraudot personības emocionālo, ētisko un estētisko veidošanos un radošo spēju attīstību”* (10, 9. lpp.).

Mākslas elementu ieviešana skolas dzīvē radīja grūtības, jo bija jūtams arī labi sagatavotu skolotāju trūkums skolās. Lai gan 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta pirmajā pusē, kad radās un aktīvi darbojās mākslas pedagoģijas strāvojums, daudzu ideju realizēšana skolas ikdienā piedzīvoja neveiksmi, mūsdienās aktualitāti iegūst daudzas

mākslas pedagogu izstrādnes un izvirzītās atziņas bērnu radošu spēju un iztēles veidošanā. Šīs atziņas ir veiksmīgi apkopojis un izanalizējis profesors J. Anspaks.

Kas ir mainījies mūsdienu izglītības sistēmā, salīdzinot ar 20. gadsimta pirmo pusi? Arī mūsdienu audzināšanas teorija un izglītības prakse ir ievirzīta vienpusīga intelektuālisma un racionālisma gultnē. J. Anspaks mākslas pedagogiju salīdzina ar Rīta zvaigzni, kas ir tāla un neaizsniedzama. Viņš uzskata, ka mēs vēl neesam tik stipri, lai dzīvē īstenotu mākslas pedagogijas idejas, un izsaka cerību, ka kādreiz pienāks īstais laiks.

Vispusīgi izvērtējot mākslas pedagogijas attīstību un kritiski apgūstot pedagogijas vēstures idejas un pedagogijas teorijas bagātības, profesors J. Anspaks izstrādājis septiņus mākslas pedagogijas attīstības modeļus.

Pirmais modelis nodrošina virzību uz skaisto, māksliniecisko un estētisko. Modeļa pamatā ir atziņas par mākslas iespējām iedarboties uz cilvēka prātu un sirdi, darbību un uzvedību. Šis modelis negūst atsaucību, jo tiek uzskatīts par utopisku sapni, par vecu modernajai sabiedrībai.

Otrais modelis ir orientēts uz māksliniecisko pašizglītību mākslas pulciņos, studijās, kā arī īpaši – ģimenes lokā. Šis modelis izceļ mākslas izglītības elitāro raksturu, uzskatot, ka māksla jāargā no skolas dogmatisma un skolotāja nedzīvajām metodēm. Centrā izvirzās paša skolēna aktivitāte, kur katrs pats plāno un realizē savu māksliniecisko spēju un gaumes izkopšanu, uzkrāj jaunrades pieredzi. Modelis paredz novērst bērna atsvešinātību no mākslas, ko veicina skola un skolotāji.

Trešajā modeli skola ir kā mākslas izglītības centrs. Šis modelis paredz mākslas aktīvu iekļaušanu tautskolās. Skolas dzīves centrā ir māksla. Tiek uzsvērta mākslas pedagoga īpašā sūtība. Šis modelis sabiedrībā negūst atbalstu, jo māksla tiek izolēta no citām izglītības jomām, kas mazina tās ietekmi un neveicina skolēna vispārēju garīgu attīstību.

Ceturtais modelis paredz, ka mākslas izglītība tiek samērota ar citiem izglītības un personības attīstības faktoriem. Šī modeļa ietvaros mākslas redzeslokā ir visa dzīve, visas tās norises savā daudzveidībā un sarežģītībā. Tiek samērota personības emocionālā un racionālā attīstība. Mākslas izglītība nedrīkst būt centrā, kā arī nebūt nemaz.

Piektajā modelī māksla ir kā personības radošās aktivitātes galvenais avots. Šis modelis īsteno jaunrades rosināšanu visdažādākajās darbības jomās, jo tiek uzskatīts, ka mērķtiecīgi organizētā personības mākslinieciskās attīstības procesā tiek radīti apstākļi, lai harmoniski tiktu pilnveidota personības jūtu, intelektuālā un gribas sfēra. Akcents tiek likts uz radošo spēju izveidi.

Sestajā modelī tiek realizēta vērtību pasaules cieša saistība ar aktivitātes pasauli. Mākslas pedagogijā ietvertās vērtības – skaistais, labais, patiesais – veidojas vienotībā ar cilvēka aktivitātes pasauli, izziņu un saskarsmi.

Septītais modelis paredz zinātnes un mākslas vienotību un mijiedarbību. Tas nozīmē, ka vispārīgajā un mākslas izglītībā tiek nodrošināta skaistā un patiesā, zinātnes un mākslas līdzsvarotība.

Jebkura modeļa ietvaros aktīva saskarsme ar mākslas pasauli iezīmē kvalitatīvi jaunu fāzi personības veidošanā un radošo spēju attīstībā. Tādēļ vērtīga un vienmēr aktuāla ir J. Anspaka atziņa par vispusīgi izglītotu personību, kuras garīgajā attīstībā svarīga nozīme ir arī mākslai: *“Nevar būt vispusīgi izglītoti un inteliģenti cilvēki tikai ar prāta izglītību vien, ja viņam pietrūkst izkoptas sirds kultūras un iztēles spējas, kaut arī iemantots milzīgs zināšanu apjoms. Īsti inteliģenti cilvēki ir spējīgi principiāli saprast un iekšēji cienīt visas kultūras vērtības – zinātni un valodas, mākslu un tikumus, reliģiju un tradīcijas – un apzinīgi veidot savu un citu cilvēku dzīvi saskaņā ar šo vērtību – labā, patiesā, skaistā, svētā – idejām.”* (1, 19. lpp.)

Profesors J. Anspaks norāda: *“Ziņojumā “Mācīšanās ir zelts” ietvertas nozīmīgas ierosmes tagadnes samilzušo izglītības problēmu izstrādei un to praktiskam īstenojumam. Taču te pietrūkst nākamības tuvākā un tālākā*

redzējuma." (11, 211. lpp.) Veiksmīgāk izglītības attīstības tendences nākotnē ir iezīmētas mākslas pedagogijas teorijā un praksē. To izgaismojums palīdzētu ieskicēt plašāku, globalizācijas laikmetam raksturīgu izglītības problēmu risinājumu un novērstu mūsdienu Eiropā un pasaulē ierobežota redzējuma veidošanos.

Profesors studentu skatījumā

Darbs ar studentiem profesoram J. Anspakam vienmēr ir bijis ļoti nozīmīgs. Būdams ļoti erudīts, gudrs un inteligents cilvēks, viņš nav iedomīgs, bet ir vienkāršs, korekts un cēls, kas nekad neliedz studentiem savu padomu, labprāt iesaistās ar tiem saturiskās diskusijās, uzklauša, pozitīvi izvērtē jebkuru studenta centienu un vienmēr gatavs izskaidrot nesaprotamo.

Profesora pedagogiskā un zinātniski pētnieciskā darbība vienmēr ir studentu redzeslokā, tādēļ likumsakarīgi, ka, vēloties uzzināt vairāk par izcilo personību un viņa uzskatiem, 2001. gadā Inese Bomika izstrādāja un aizstāvēja maģistra darbu "*Jāņa Anspaka ieguldījums mākslas pedagogijas attīstībā*" (zinātniskais vadītājs profesors Oskars Zīds). Darbā tiek izvērtēts profesora ieguldījums mākslas pedagogijas attīstībā, īpaši nozīmīgi ir minētie profesora maģistrantu izteikumi par viņu.

Maģistranti, Ineses Bomikas darbā (21, 50.–51. lpp.), profesoru Jāni Anspaku raksturo kā ļoti gaišu, spilgtu personību ar skaistu dvēseli, kuram ir apbrīnojamas darba spējas, enerģija, dzīvesprieks un kurš nebaidās runāt par ideāliem, izteikt un pamatot savus uzskatus, ir godīgs un atklāts pret sevi un citiem. Lekcijās studentus viņš spēj ieinteresēt, jo tās ir pārdomātas, saturīgas un vienmēr ir iekļauts kaut kas jauns un iepriekš nezināms. Pret studentiem izturas taktiski, sa- protoši, iejūtīgi, pacietīgi un uzmundrinoši. Savu darbu pilda precīzi un godprātīgi, garīgās vērtības vērtē augstāk nekā materiālās un, nemitīgi pilnveidojoties, vērtē sevi un savu padarīto darbu.

Skolotāja Ilona Bērziņa intervijā stāsta: “Man bija lielisks pedagogoģijas vēstures pasniedzējs – profesors Anspaks. Viņš aicināja studentus pievērsties sava dzimtā novada kultūras un izglītības vēsturei, tās dziļākai apguvei, tā apliecinot cieņu gadsimtos uzkrātajai tautas gudrībai un pieredzei, rūpi par gara vērtību apzināšanu un to tālāku izkopšanu.” (20)

Strādājot Latvijas Universitātes Pedagoģijas un psiholoģijas fakultātē, profesors bijis daudzu zinātnisko darbu vadītājs. Anita Veinberga, kas LU Pedagoģijas un psiholoģijas fakultātē beidza maģistrantūru, savā atmiņu pierakstā atceras:

“Ir 1996. gada rudens. Sākušās manas studijas LU PPF maģistrantūrā. Auditorijā dzirdama dažāda gadagājuma maģistrantu klusa sarunu šalkoņa. Paredzēta pedagoģijas teoriju vēstures lekcija. Atveras durvis, ienāk stalts, sirms vīrs, un sākas lekcija. Profesora Jāņa Anspaka aizraujošais un ārkārtīgi interesantais tēmas izklāsts aizved mūs tālā pagātnē. Lekcijai atvēlētais laiks paiet nemanot. Gribētos klausīties vēl un vēl... Tā aizsākās mana aizraušanās, kas pārtapa dziļā zinātniskā interesē un mīlestībā uz šo priekšmetu. Izvēloties maģistra darba tēmu, ļoti cerēju, ka zinātniskais vadītājs būs profesors Jānis Anspaks. Vērtīgie padomi, ieteikumi, arī kritika palīdzēja uzrakstīt un aizstāvēt maģistra darbu tik veiksmīgi, ka arī recenzentam atlika vienīgi slavēt un ieteikt darbu publicēšanai.” (26)

Profesors Jānis Anspaks, atdodot studentiem savu laiku, zināšanas un mīlestību, saņem pretī pateicību, cieņu un daudz atzinīgu vārdu.

Bibliogrāfija

Izmantotie avoti un literatūra

1. Anspaks, J. Ceļā uz bērna personības izpēti un estētiskās audzinātības diagnostiku Latvijā. No: *Estētiskās audzinātības diagnostika*. Rīga: LU, 1995, 5.–53. lpp.
2. Anspaks, J. Estētiskā audzināšana: problēmas, ieceres. *Skolotāju Avīze*, 1989, 4. janvāris.
3. Anspaks, J. Izcilais krievu tautas pedagogs. *Skola un Ģimene*, 1964, Nr. 3, 14.–15. lpp.
4. Anspaks, J. *Jans Amoss Komenskis: dzīves ceļš un pedagogiskā jaunrade*. Rīga: LU, 1992.
5. Anspaks, J. Jāņa Cimzes pedagogiskā darbība. *Skolotāju Avīze*, 1959, 3. jūlijs.
6. Anspaks, J. Kas ir pašaudzināšana. *Padomju Latvijas Skola*, 1960, Nr. 1, 91. lpp.
7. Anspaks, J. Kārļa Cīruļa pedagogiskais mantojums. *Padomju Latvijas Skola*, 1957, Nr. 11, 74.–81. lpp.
8. Anspaks, J. Lai bērns veidotu pats sevi. *Skola un Ģimene*, 1970, Nr. 2, 20.–21. lpp.
9. Anspaks, J. Mācību un audzināšanas vienotība. *Skolotāju Avīze*, 1964, 7. oktobris.
10. Anspaks, J. *Mākslas pedagogija. 1. daļa*. Rīga: RaKa, 2004. 298 lpp.
11. Anspaks, J. *Mākslas pedagogija. 2. daļa*. Rīga: RaKa, 2006. 256 lpp.
12. Anspaks, J. Mākslas pedagogija: vēsturiskā pieredze un mūsdienas. No: *Estētiskā audzināšana sākumskolā*. Rīga: LU, 1991, 11.–48. lpp.
13. Anspaks, J. Par mērķtiecību audzināšanas darbā. *Skolotāju Avīze*, 1957, 14. novembris.

14. Anspaks, J. Par sakarības veidošanu starp atsevišķiem mācību priekšmetiem. *Padomju Latvijas Skola*, 1958, Nr. 11, 46.–54. lpp.
15. Anspaks, J. *Pedagoģijas idejas Latvijā*. Rīga: RaKa, 2003. 476 lpp.
16. Anspaks, J. Raksturs jāveido pašiem. *Skolotāju Avīze*, 1959, 24. jūlijs.
17. Anspaks, J. Rosīgu darbu pedagoģiskajā biedrībā. *Skolotāju Avīze*, 1960, 25. marts.
18. Anspaks, J. Tautas tradicionālās kultūras integrācija estētiskās audzināšanas sistēmā. No: *Latviešu tautas daiļamata māksla skolā*. Rīga: LU, 1994, 5.–14. lpp.
19. Anspaks, J. Vai var pats sevi veidot. *Padomju Jaunatne*, 1961, 15. decembris.
20. Bērziņa, I. Ceļā pie Glika. *Oktobra Karogs*, 1989, 24. janvāris.
21. Bomika, I. Profesora Jāņa Anspaka ieguldījums mākslas pedagoģijas attīstībā. Maģistra darbs. Rīga: LU, 2001.
22. *Pedagoģiskā doma Latvijā līdz 1890. gadam*: antoloģija. Latvijas Pedagogu biedrība, Izglītības attīstības institūts; [sast. un biogr. aut.: J. Anspaks u. c.]. Rīga: Zvaigzne, 1991. 230 lpp.
23. *Pedagoģiskā doma Latvijā no 1890. g. līdz 1940. g.*: antoloģija. Latvijas Skolotāju savienība, Izglītības attīstības institūts; [sast. un biogr. aut.: J. Anspaks u. c.]. Rīga: Zvaigzne, 1994. 239 lpp.
24. *Pedagoģiskā doma Latvijā no 1940. gada līdz mūsu dienām*. Latvijas Pieaugušo izglītības apvienība, LU Pedagoģijas un psiholoģijas fakultāte, LU Pedagoģijas un psiholoģijas institūts; [sast. un biogrāfiju aut.: J. Anspaks u. c.]. Rīga: Puse, 1998. 324 lpp.
25. Lieģeniece, D. *Atmiņu pieraksts*.
26. Veinberga, A. *Atmiņu pieraksts*.
27. Zeile, P. Pedagogu pedagogs. *Leņina Karogs*, 1970, 21. maijs.

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0308073248

OBLIGĀTAIS EKSEPLĀRS

2002-4
L 6

Tomēr atrast brītiņu laika pārdomām un padziļinātai pašapcerei nekad nav par ļaunu. Būtībā no šādām pārdomām izaug tas, ko saucam par kultūru.

Jānis Stradiņš

SAGATAVOŠANĀ:

10. rakstu krājums par Latvijas izglītības ministriem.

ISBN 978-9984-15-871-6

9 789984 158716